

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА**

В. В. Абрамов

***ДІЯЛЬНІСТЬ ТУРИСТСЬКОЇ
САМОДІЯЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ***

ПІДРУЧНИК

**Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2020**

УДК 061:338.48:796.5](075.8)

A16

Автор

Абрамов Валерій Володимирович, доцент кафедри «Туризм і готельне господарство» Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова, Майстер спорту СРСР, інструктор спортивного туризму Міжнародного класу, Почесний працівник туризму України

Рецензенти:

В. В. Мулик, доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, зав. кафедри «Олімпійського та професійного спорту» ХДАФК;

С. І. Бершов, доцент ХДАФК, Майстер спорту СРСР з скелелазіння, Заслужений майстер спорту СРСР з альпінізму, Майстер спорту Міжнародного класу «Сніговий барс», Заслужений тренер України;

О. Я. Булашев, професор ХДАФК, кандидат медичних наук, Майстер спорту СРСР з туризму, Почесний працівник туризму України, Почесний працівник фізичної культури і спорту України, Видатний мандрівник України

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої Ради
Харківського національного університету
міського господарства імені О. М. Бекетова,
протокол № 5 від 30 листопада 2018 р.*

Абрамов В. В.

A16 Діяльність туристської самодіяльної організації : підручник / В. В. Абрамов; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. – 301 с.
ISBN 978-966-695-507-7

Підручник містить систематизовані матеріали щодо основ підготовки та створення туристської самодіяльної організації. Розкриває методичні та організаційні заходи, які застосовуються для проведення спортивних походів, мандрівок, експедицій, змагань, зльотів, навчальної підготовки тощо в залежності від видів туризму та напрямів діяльності.

Крім того, у підручнику розглянуті питання історії розвитку самодіяльної організації як соціального явища у світовій практиці, а також питання діяльності в екскурсійній, виставковій, комерційній та громадській діяльності.

Розрахований на студентів вищих закладів освіти, але може бути корисним широкому колу читачів та фахівців у галузі туристської діяльності та спортивного туризму.

УДК 061:338.48:796.5](075.8)

ISBN 978-966-695-507-7

© В. В. Абрамов, 2020

© ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1 Туристські самодіяльні організації як соціальне явище.....	6
2 Нормативно-правові основи формування туристської організації.....	36
3 Порядок оформлення туристської організації.....	41
4 Види діяльності туристської організації.....	48
5 Потенційні клієнти і партнери туристської організації.....	54
6 Виставки, ярмарки і туристські салони.....	58
7 Екскурсійно-масовий напрям діяльності туристської організації.....	67
8 Види спортивної діяльності туристської організації.....	79
9 Підготовка і проведення туристського походу.....	89
10 Організація та проведення змагань з видів спортивного туризму.....	137
11 Спортивне орієнтування.....	166
12 Організаційно-масовий напрям діяльності туристської самодіяльної організації.....	179
13 Навчально-методичний напрям діяльності туристської організації.....	188
Додатки.....	206

ВСТУП

Туристські самодіяльні організації – складник сучасного самодіяльного спортивного туризму. Це най активніша та динамічніша туристська діяльність, що базується на громадських засадах.

Туристські самодіяльні організації – це добровільні громадські об'єднання туристів, які реалізують свої права на відпочинок і свободу пересування, що гарантуються Загальною декларацією прав людини, через здійснення походів і подорожей на підставі загальних інтересів. Ці об'єднання можуть матеріалізуватися у вигляді секцій туризму колективу фізичної культури (далі – КФК) або спортивного клубу (далі – СК), а при вищій організації – у вигляді клубів туристів, федерацій спортивного туризму, туристсько-спортивного союзу або асоціації якого-небудь з видів спортивного туризму. При цьому їхня діяльність, переважно, спрямована на організацію та сприяння розвитку спортивного та спортивно-оздоровчого туризму через походи, подорожі; змагання з техніки туризму; підготовку громадських туристських кадрів; навчання населення у сфері туризму через масові заходи (зльоти, туріади, виставки тощо) і пресу; захист прав й інтересів туристів, згідно з міжнародними нормативно-правовими актами; формування громадської думки про діяльність туристської самодіяльної організації з метою оздоровлення та підвищення культурно-пізнавального рівня людей, а також для вирішення інших актуальних питань.

Мета вивчення дисципліни «Діяльність туристської самодіяльної організації» (далі – ДТСО) полягає в комплексному ознайомленні студентами теорії та практики створення й роботи туристської самодіяльної організації, що дасть змогу їм у своїй роботі правильно оцінити практичну діяльність створення цих організацій залежно від конкретних умов, що склалися.

Підручник роз'яснює головні вимоги до підготовки та створення туристської самодіяльної організації, розкриває методичні й організаційні прийоми, вживані для проведення походів, подорожей, експедицій, зма-

гань, зльотів, навчальної підготовки тощо залежно від видів туризму і видів діяльності.

Саме у цих організаційних формах самодіяльного спортивного туризму йде процес формування соціально-корисних якостей розвитку особистості, що зрештою сприяє його позитивній життєвій позиції.

Важливість вивчення цього предмета полягає ще і в тому, що в сучасному туризмі, особливо на заході, все більше набирають популярність активні форми відпочинку напряму спортивного змагання, у яких більшою мірою присутні елементи спортивного туризму.

Вивчення предмета «Діяльність туристської самодіяльної організації» у структурно-логічній схемі дисциплін йде після таких дисциплін як «Історія туризму», «Організація туризму», «Технологія туристської діяльності». Дисципліна, вивчення якої безпосередньо спирається на предмет «Діяльність туристської самодіяльної організації» являється «Спортивний туризм».

У процесі написання цього підручника автор спирався на великий туристський практичний і теоретичний досвід таких загальновідомих авторів як О. Я. Булашев, В. Ю. Володимирський, І. Є. Востоков, В. І. Ганопольский, І. О. Дрогов, Е. Н. Кодиш, Ю. С. Константінов, П. І. Лукоянов, В. Ю. Попчиковський, І. С. Сідоров, В. Д. Тіхоміров, Ю. М. Федотов, Ю. О. Штюрмер і багатьох фахівців у різних видах спортивного туризму, з якими був особисто знайомий. Крім того, автор використовував матеріали найдосвідченіших працівників Центральної ради з туризму і екскурсій, таких як : М. А. Балабін, Б. В. Ємельянов, П. С. Пасічний, В. І. Сімаков, Б. Г. Фадєєв, а також О. І. Аппенянський.

У підручнику також використані малюнки з техніки туризму, які є класикою спортивного туризму, що використалися в багатьох вітчизняних довідкових виданнях другої половини ХХ століття.

Підручник, на думку автора, буде також корисним не лише менеджерам туризму, але й працівникам фізкультурно-спортивних організацій і соціального туризму.

1 ТУРИСТСЬКІ САМОДІЯЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

У сучасному українському туристському спортивному русі присутні такі форми організації як секція, клуб, федерація, асоціація, союз.

Усі вони походять із системи радянського спортивного туризму, що проіснувала з 1927 до 1992 рр. Таке розмаїття форм обумовлене історичним перебігом розвитку цього унікального виду спорту, що не має аналогів в інших країнах світу. Його ще часто називають самодіяльним туризмом, зважаючи на те, що підготовка та проведення основного елементу – спортивного походу, здійснюється безпосередньо учасниками походу на добровільних громадських засадах і практично за свій рахунок. Отже, діяльність секції туризму, клубу туристів, федерації спортивного туризму, асоціації, наприклад спелеологів, туристсько-спортивного союзу можна розглядати як діяльність туристської самодіяльної організації. Розглянемо окремо кожну з цих форм організації.

Першоосновою спортивного туризму, як і в інших видах спорту, є спортивна секція.

Секція [латин. Section – розрізання, розподіл] – відділення, частина організації, товариства тощо, тобто підрозділ у складі будь-якої установи, організації. У нашому випадку, – це секція спортивного туризму колективу фізичної культури (далі – КФК)¹ або спортивного клубу (далі – СК), хоча на початку створення масового туристського руху в 1927 р. в ужитку частіше використовувався термін – осередок². У статуті Товариства пролетарського туризму (далі – ТПТ РРФСР), затвердженого 30 листопада 1929 р., первинною організацією був саме осередок, який уважався організованим за наявності трьох чоловік. Такі осередки ТПТ РРФСР створювалися на підприємствах, у навчальних закладах, установах, клубах, підрозділах Червоної Армії. Після розпуску 17 квітня 1936 р. Всесоюзного добровільного

¹КФК з'явилися у листопаді 1930 р. після того як на I Всесоюзній конференції профспілок із питань фізичної культури було ухвалено рішення про перехід від клубно-територіального (військово-спортивні клуби) до виробничого принципу створення первинних фізкультурних організацій, тобто перехід від гуртків фізичної культури до колективів, які створювалися безпосередньо на фабриках, заводах, у навчальних закладах, колгоспах та радгоспах.

²Осередок – первинний підрозділ, найдрібніша одиниця, що входить до складу будь-якого об'єднання або громадської організації. Наприклад: сім'я – первинний осередок суспільства. Колишня назва первинної партійної або комсомольської організації.

товариства пролетарського туризму та екскурсій (далі – ТПТЕ)³ та передачі туристської галузі під керівництво профспілок (далі – ВЦРПС)⁴ розвиток самодіяльного туризму був покладений на Всесоюзну раду фізичної культури при ЦВК СРСР (створену в квітні 1930 р.), у зв'язку з чим основна ланка в структурі масового самодіяльного туризму стала називатися не осередком, а секцією. У січні 1938 р. ВЦРПС приймає рішення про введення туристських осередків до складу колективів фізкультури підприємств, установ і навчальних закладів і фінансування їхньої роботи за рахунок коштів ФЗМК⁵. У листопаді того самого року Всесоюзний комітет у справах фізичної культури та спорту при Раді Народних Комісарів СРСР прийняв рішення про створення секцій туризму при комітетах у справах фізичної культури та спорту й добровільних спортивних товариств. У 1940 р. Всесоюзний комітет у справах фізичної культури і спорту затвердив «Положення про туристсько-альпіністські спортивні секції». Проте вже до кінця 30-х років з'явилась необхідність пошуку нових ефективних форм роботи з розвитку самодіяльного туризму. Вихід був знайдений у створенні клубів туризму. Суперечливим залишалось одне лише питання. Які мають бути клуби? Одні висловлювалися за створення клубів за видами туризму (клуб гірських туристів, клуб велотуристів тощо), інші висловлювали думку про створення універсальних клубів, які об'єднували б любителів усіх видів подорожей. Але доки йшов диспут в Ростові-на-Дону у листопаді 1937 р. був створений перший в СРСР Клуб радянських туристів, у якому працювали пішохідна, водна, велосипедна і альпіністська секції.

Клуб (англ. club) – громадська організація, що добровільно об'єднує групу людей з метою спілкування, пов'язаного з політичними, науковими, художніми, спортивними та іншими інтересами, а також для спільного відпочинку й розваг. Батьківщиною клубів є Англія, де вони вперше з'явилися у XVI ст., а на початку XVII ст. у країні був створений один із старіших англійських клубів – Friday Street Club «Фрайди Стрит», членом якого був Вільям Шекспір. У XVIII ст. виникли літературні, спортивні та яхт-клуби. У 1736 р. у Лондоні з'явився клуб закритого типу для чолові-

³Всесоюзне добровільне товариство пролетарського туризму та екскурсій (ТПТЕ) було створено у 1930 р. при злитті ТПТ РРФСР з Акціонерним товариством «Радянський турист».

⁴ВЦРПС – Всесоюзна Центральна Рада Професійних Спілок.

⁵ФЗМК – фабрично-заводські та місцеві комітети.

ків⁶. Природно, що перші клуби створювали люди з аристократичного товариства, хоча у другій половині XIX ст. у деяких країнах стали створюватися робочі клуби, організовані профспілками, а також церковні клуби, членами яких були віряни.

Першим у Російській Імперії був «Англійський клуб» відкритий у Санкт-Петербурзі в 1770 р. Членами клубу були В. А. Жуковський, М. М. Карамзін, І. А. Крилов, О. С. Пушкін та інші літератори. У Москві «Англійський клуб» був відкритий у 1772 р., почесними членами якого були герої війни 1812 р. з Наполеоном-Петро Багратіон, Михайло Голеніщев-Кутузов, Денис Давидов, Михайло Орлов⁷ та інші. Згодом у Росії стали створюватися дворянські, офіцерські та купецькі клуби. Перші робочі клуби виникли в період першої Російської революції 1905–1907 рр., проте після її придушення вони були закриті. На легальному положенні залишилися тільки дома для народних читань і народні будинки, які були створені ліберально-буржуазними організаціями.

Клуб спортивний – це громадська або приватна організація, що об'єднує спортсменів і любителів спорту. Розрізняють два типи таких клубів. Перший – це любительські клуби, чий бюджет складається з профспілкових відрахувань, орендної плати за користування спортивними спорудами та членських внесків. Такі клуби здебільшого існували в СРСР і в країнах соціалістичного табору, хоча в капіталістичних країнах теж є любительські клуби, переважно це муніципальні, університетські та робочі. Другий тип спортивних клубів – це професійні, які фінансуються великими підприємствами, акціонерними компаніями та є за своєю сутністю комерційними підприємствами професійного спорту. Цей тип клубів був здебільшого поширений у капіталістичних країнах. Нині у багатьох республіках колишнього Радянського Союзу, як і в країнах колишнього соціалістичного табору, другий тип клубів переважає над першим.

⁶Поява цього клубу пов'язана з формуванням поняття «джентельмен». У клубі можна було пообідати і поспілкуватися з приятелями, скористатися бібліотекою, зіграти в карти, шахи та у більярд.

⁷Багратіон Петро Іванович (1765–1812 рр.) – князь, генерал от інфантерії, шеф лейб-гвардії Єгерського полку, головнокомандувач 2-ї західної армії на початку війни 1812 р.

Голеніщев-Кутузов Михайло Ілларіонович (1747–1813 рр.) – граф, світлейший князь, генерал-фельдмаршал, головнокомандувач російської армії під час війни 1812 р.

Давидов Денис Васильович (1784–1839 рр.) – поет, генерал-лейтенант, один із командирів партизанського руху під час війни 1812 р.

Орлов Михайло Федорович (1788–1842 рр.) – генерал-майор, учасник війни 1812 р., один із укладачів умов капітуляції.

Перший любительський спортивний клуб виник в Англії у 1602 р., це був «Гольф-клуб». Потім у Шотландії у 1742 р. був організований ковзанярський «Скетинг-клуб». У 1857 р. в Англії створено перший у світі Альпійський клуб, а в 1893 р. у Лозанні (Швейцарія) – перший Альпіністський клуб.

У Російській імперії перший спортивний клуб з'явився у Санкт-Петербурзі у 1846 р., це був імператорський яхт-клуб. У 1860 р. у Північній Пальмірі створено річковий яхт-клуб і клуб спортивних ігор, у 1864 р. – клуб ковзанярського спорту, у 1868 р. – тенісний й крикетний клуб. Особливу популярність як в Росії, так і за кордоном отримало створення футбольних клубів, багато з яких згодом здобули світову популярність. Наприклад: «Селтик» (1887 р.) – Шотландія, «Барселона» (1899 р.) – Іспанія, «Баварія» (1900 р.) – Німеччина, «Бенфіка» (1904 р.) – Португалія тощо. На початок Першої світової війни в Росії налічувалося близько 800 спортивних клубів, але після закінчення Громадянської війни радянський уряд своїм рішенням від 27 червня 1923 р. розпустив усі старі спортивні клуби, зосередивши основну увагу на створенні військово-спортивних клубів «Всевоубуч»⁸, гуртків фізкультури профспілок, навчальних закладів, товариства «Динамо»⁹ і Червоної Армії. У 20-х рр. пріоритетними були стрілецькі та автомобільні клуби, а в 30-х - авіаційні, морські, парашутні, планерські та шахові. У 30-х роках первинними фізкультурними організаціями на підприємствах, організаціях, установах, у навчальних закладах, в армії й флоті стали колективи фізичної культури (далі – КФК), які з 1935 р. увійшли до складу Добровільних спортивних товариств (далі – ДСТ). У 1936–1938 рр. було створено ДСТ у профспілках. У 1943 р. фізкультурники шкіл ФЗН¹⁰ і ремісничих училищ були об'єднані в товариство «Трудові резерви». У 1950-х роках організовані сільські ДСТ у радянських республіках. У 1991 р. в СРСР було 36 ДСТ, зокрема 6 Всесоюзних: «Буревісник», «Воднік», «Зеніт», «Локомотив», «Спартак», «Трудові резерви» – 15 республіканських, об'єднуючих КФК промислових підприємств, 15 республіканських сільських ДСТ.

⁸«Всевоубуч» – термін, що складається з перших частин таких російських слів – «всеобщее военное обучение». «Всевоубуч» – це програма навчання громадян СРСР, що була ухвалена у 1918 р. Основне завдання – підготовка бойових кадрів для Червоної Армії

⁹Всесоюзне фізкультурно-спортивне товариство «Динамо» було створене у 1923 р. у Москві за ініціативою Ф. Е. Дзержинського. У 1937 р. нагороджено орденом Леніна, що за часів СРСР вважалося найпрестижнішою нагородою.

¹⁰ФЗН – фабрично-заводське навчання.

Питання про створення клубів туристів як інституту активної інтелектуально-пізнавальної діяльності у поєднанні зі спортивно-оздоровчою спрямованістю передусім необхідно пов'язувати з виникненням альпійських, а надалі й з альпіністських клубів. І це закономірно, оскільки альпінізм раніше розглядався як високогірна подорож. Історія створення у другій половині XIX ст. в Європі альпіністських і гірських клубів досить детально описана в альпіністській зарубіжній і вітчизняній літературі.

Захоплення гірськими подорожами не обійшло й Російську імперію. У 1877 р. у Тифлісі (нинішній Тбілісі) при Кавказькому відділенні Російського імператорського географічного товариства було створено «Товариство любителів природознавства й альпійського Кавказького клубу». Пройснувавши до 1884 р., клуб припинив свою роботу. Стабільнішим виявився, організований за зразком західноєвропейських альпійських клубів, Кримський гірський клуб, який був заснований 25 січня 1890 р. у місті Одеса та перетворений у 1902 р. у Кримсько-кавказький гірський клуб. 15 квітня 1895 р. в Санкт-Петербурзі було створено Товариство велосипедистів-туристів¹¹. Згодом на його базі у 1901 р. створено Російське товариство туристів (далі – РТТ). У 1901 р. в Санкт-Петербурзі з'явилося Російське гірське товариство, що об'єднало географів і любителів альпінізму. Це товариство також будувалося за принципом альпійських клубів європейських держав. Через рік у П'ятигорську було відкрито Кавказьке гірське товариство, а в 1909 р. у Владикавказі¹² при Владикавказькому політехнічному товаристві було створено гірський клуб.

Виникає питання – чи можна вважати перелічені альпійські, гірські клуби й товариства самодіяльними туристськими організаціями? Якщо зважати на головні положення Всесвітньої туристської організації (далі – ВТО), то відповідь буде позитивною, оскільки члени цих громадських добровільних утворень, подорожуючи у вільний від основної роботи час за межами постійного місця проживання понад 24 години, не займалися будь-якою оплачуваною діяльністю на тій території, по якій вони подорожували і здійснювали гірські сходження. Окрім цього необхідно пам'ятати, що при тих самих економічних і географічних постійних, часовий показник менше 24 годин відносився до екскурсантів, а більше 12 місяців – до мандрівників,

¹¹Товариство велосипедистів-туристів – часто називали Російський туринг-клуб

¹²З 1931 до 1944 та з 1954 до 1990 рр. місто називалось Орджонікідзе; з 1944 по 1954 рр. – Дзауджикау; у 1990 р. повернуто історичну назву Владикавказ.

але наприкінці ХІХ ст. і до 30-х років ХХ ст. такого чіткого розмежування не було. Спроби визначення поняття «турист», були зроблені комітетом експертів Ліги націй¹³ (1919–1939 рр.) у 1937 р. і технічною комісією МСОТО¹⁴ у 1957 р. Для подолання розбіжностей, що витікали з різного тлумачення терміна «турист» МСОТО на Конференції ООН із міжнародного туризму та подорожей, що проходила у Римі у 1963 р., було запропоновано компромісне рішення в трактуванні цього терміна. Надалі на конгресі ВТО в Манілі у 1986 р., Міжнародній конференції в Гаазі в 1989 р., Конференції із статистики туризму та подорожей ВТО в Оттаві у 1991 р. робота з вдосконалення визначення терміна «турист», а відповідно й розуміння такої форми міграції як туризм, не давала певного задоволення фахівцям. Пошуки повнішого та точнішого визначення терміна «турист» з урахуванням нових тенденцій і явищ, що сталися наприкінці ХХ ст. були знайдені Статистичною комісією ООН у 1993 р. і схвалені ВТО. Відповідно до прийнятого рішення туризм охоплює діяльність осіб, які подорожують і здійснюють перебування в місцях, що розташовані за межами їхнього звичайного середовища, протягом періоду, що не перевищує одного року, з метою відпочинку, діловими й іншими цілями.

Згідно із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» (18.11.2003) турист – це особа, яка здійснює подорож по Україні або в іншу країну з різною метою, не забороненої законом країни перебування, на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін.

Але повертаючись до історії розвитку вітчизняного клубного туристського руху на початку ХХ ст., необхідно відзначити, що у період участі Російської імперії в Першій світовій війні (1914–1918 рр.) діяльність клубних утворень була сильно послаблена, а після жовтня 1917 р. (зміни суспільно-економічної формації) та громадянської війни (1918–1920 рр.) вони взагалі припинили своє існування, за винятком установ чисто військово-прикладної спрямованості.

На території Західної України, яка перебувала у складі Австро-угорської імперії, Польщі, Румунії, Чехословаччини, у другій половині

¹³Ліга націй (попередниця ООН – 24.09.1945.) формально була ліквідована у квітні 1946 р. за рішенням спеціально скликаної Асамблеї.

¹⁴МСОТО – Міжнародний союз офіційних туристських організацій, створений у 1947 р. є попередником Всесвітньої туристської організації (ООН ВТО), створеної 2 січня 1975 р.

XIX ст. та у першій половині XX ст. серед передової частини українського населення відбувалися процеси національно-культурного відродження через створення громадських організацій туристсько-краєзнавчої спрямованості. Серед них необхідно особливо виділити «Пласт», «Плаї», «Чорногора», які вели велику краєзнавчу роботу, створювали пересувні та стаціонарні табори, у яких молоді люди вдосконалювали фізичну й військову підготовку, організовували та проводили туристські походи.

Після входження в листопаді 1939 р. Західної України, а в червні 1940 р. Буковини до складу Української РСР розвиток самодіяльного туристського руху в цих районах прийняв загальносоюзний характер.

Після перемоги у війні над німецьким нацизмом в 1945 році на підприємствах та у навчальних закладах стали відроджуватися секції туризму, а після включення туризму 1 квітня 1949 р. в Єдину Всесоюзну спортивну класифікацію (далі – ЄВСК) та затвердження у цьому самому році нових нормативів на значок «Турист СРСР» процес створення нових секцій туризму став прогресувати. Якщо у 1962 р. секцій туризму КФК налічувалося 13,5 тис., то у 1963 р. – 22,0 тис., у 1965 р. – 60 тис., у 1966 р. – близько 70 тис., наприкінці 60-х років – близько 80 тис. На рубежі 80-х років їх було понад 120 тис., із них тільки в колективах ДСТ профспілок – понад 67 тис. На початку 60-х років, зважаючи зростання популярності самодіяльного туризму (позначався й результат «хрущовської відлиги»), на багатьох заводах, у науково-дослідницьких інститутах та вищих навчальних закладах країни секції туризму організовували походи по 3–5 видах спортивного туризму, проводили зльоти, змагання з техніки туризму і спортивного орієнтування, туріади, зіркові походи¹⁵, вечори самодіяльної туристської пісні та інші масові заходи, у зв'язку з чим вони перетворювалися в клуби туристів, які стали вищою організаційною формою самодіяльного туризму на підприємствах, в установах, навчальних закладах, колгоспах і радгоспах. Клуби, як правило, мали назву, емблему, значок і вимпел. Серед багатьох клубів туристів (к/т) що мають багату історію можна назвати к/т «Меридіан» Ждановського (Маріупольського) судноремонтного заводу, к/т «Рубін» Казанського авіаційного промислового об'єднання ім. С. П. Горбунова, к/т «ХТЗ» Харківського тракторного заводу ім. С. Орджонікідзе, к/т «Москвич» Автомобільного заводу ім. Ленінсько-

¹⁵Зіркові походи – спортивно-туристські заходи, коли декілька тургруп починають свій маршрут з різних точок, а закінчують в одному загальному місці збору.

го комсомолу, к/т «Стрижамент» м. Ставрополь, к/т Богословського алюмінієвого заводу у Свердловській області, к/т «Романтик» Одеського політехнічного інституту, к/т «Глобус» Київського політехнічного інституту, к/т «Металіст» Харківського виробничого об'єднання «Завод імені Малишева», к/т Київського Дому вчених. Окрім клубів туристів на багатьох підприємствах і у навчальних закладах за зразком туристсько-альпіністських секцій створювалися туристсько-альпіністські клуби (далі – ТАК).

Прикладом тому можуть служити ТАК «Планета» виробничого об'єднання «Россельмаш» м. Ростов або ТАК «Політехнік» Харківського політехнічного інституту ім. В. І. Леніна. Клуби туристів так само створювалися і в системі Міністерства освіти СРСР. Наприклад – клуб туристів «Стежина» при Харківському обласному палаці піонерів і школярів ім. П. П. Постишева або дитячо-юнацький клуб туристів «Абатак» у м. Красноярськ. Клуби туристів також створювалися і при обласних станціях юних туристів. Швидкому зростанню клубів туристів сприяло також включення у 1964 р. до ЄВСК спортивного орієнтування на місцевості, яким займалися практично усі туристи й альпіністи. У 60-і рр. клуби туристів діяли в 1 510 містах і районних центрах, а в 70-і рр. – більш ніж у 2 тис. населених пунктів. До середини 70-х рр. практично при усіх провідних вищих навчальних закладах країни були створені клуби туристів. Наприклад, у Харкові при СК Харківського авіаційного інституту ім. М. Є. Жуковського в 1971 р. був створений к/т «Стрес», при СК Харківського інституту радіоелектроніки ім. академіка М. К. Янгеля – «Горизонт», при СК Харківського інституту інженерів комунального будівництва – «Арніка».

Зростання клубів туристів КФК і СК вимагало нових форм управління ними на рівні району, міста, області, краю. Силами ентузіастів стали створюватися районні й міські клуби туристів. Так, 21 травня 1949 р. Було ухвалено «Положення про Московський міський клуб туристів», першим директором якого став Злацен Михайло Романович (1912–1999 рр.). У середині 80-х рр. він стає міським центральним туристським клубом ММЦТК, якому підпорядкували 28 районних клубів Москви. У 1950 р. було відкрито Свердловський міський клуб туристів, відомий багатьом туристам країни як ініціатор проведення з 1951 р. Всесоюзного зимового зльоту

туристів-лижників на кордоні Європи й Азії¹⁶. У Ленінграді в травні 1957 р. було відкрито клуб туристів при Палаці культури ім. С. М. Кірова, почали працювати клуби туристів при Палаці культури промкооперації ім. Ленсовета, при Виборзькому Будинку культури Ленінградської обласної ради профспілок (далі – ЛОРПС). Це призвело до того, що 22 травня 1958 р. президія Ленінградської облради профспілок затвердила «Положення про Центральний клуб туристів ЛОРПС». 3 грудня 1958 р. на першому засіданні Ради Центрального клубу туристів головою правління ЦКТ був обраний Г. С. Усискін (1929–2012 рр.).

Удосконалення організації та управління самодіяльним туризмом призвело до того, що окрім існуючих клубів туристів у містах і областях країни у 1959 р. було створено Всесоюзну федерацію туризму. Водночас при центральних, республіканських, обласних (крайових) радах добровільних спортивних товариств «Труд» («Авангард» – УРСР), «Спартак», «Буревісник», «Зеніт», «Урожай» («Колос» – УРСР) тощо. Було створено туристські секції. Вони також були організовані й при обласних, крайових та республіканських радах профспілок для здійснення допомоги добровільним спортивним товариствам і контролю за їхньою роботою, а також для проведення міжсоюзних заходів. Секція при облрадпрофі (крайрадсовпрофі) стала центром туристської роботи в профспілках цієї області (краї). Роботу профспілкових організацій з туризму контролював сектор туризму відділу фізичної культури та спорту ВЦРПС. Одночасно в ДСТ створювалися і федерації туризму. Така організаційна плутанина призвела до ситуації, коли керівництво туризмом у країні здійснювалося як ВЦРПС, так і Радою спортивних товариств й організацій СРСР через секції та федерації ДСТ. Створювалася система паралелізму в керівництві туризмом. До того ж гонка за спортивними званнями та розрядами часом призводила до випадків неорганізованості в туристських походах, а бажання зробити складний похід у важкодоступних і малонаселених районах країни часом призводило до надзвичайних ситуацій (далі – НС) на маршрутах. На початку 1961 р. на Кольському півострові під сніговою лавиною на перевалі Ебру-Чорр загинула група туристів: сім студентів Ленінградського сільськогосподарського інституту. Це спричинило своєрідну «снігову ла-

¹⁶ Перший на Уралі стовп «Європа і Азія» був встановлений весною 1837 р. на колишньому Сибірському тракті біля міста Первоуральск, на горі Березовій. Усього на території РФ встановлено 34 таких стовпи, але це ще не усе відмітки межі Європи й Азії. Один такий знак розташовується у Стамбулі.

вину» із паперів найсерйозніших організацій країни та призвело до того, що у березні 1961 р. Секретаріат ВЦРПС прийняв постанову, якою було скасовано федерації та секції туризму при добровільних радах Союзу спортивних товариств і організацій. Але розвиток спортивного туризму не міг залишатися на одному місці.

20 липня 1962 р. Президія Всесоюзної Центральної Ради Професійних Спілок (далі – ВЦРПС) ухвалила постанову «Про подальший розвиток туризму» (протокол 17, п. 4). Цією постановою визнавався факт, що Туристсько-екскурсійне управління (далі – ТЕУ) працювало у відриві від широких туристських мас, слабо знала їхні потреби, у зв'язку з чим Центральне, республіканські, крайові й обласні туристсько-екскурсійні управління реорганізувалися у Центральну, республіканські, крайові й обласні Ради з туризму. У тих радах профспілок країв і областей, у яких були відсутні ТЕУ, рекомендувалося організувати Ради з туризму на громадських засадах. ТЕУ проіснували з 1936 р. до 1962 р., після чого настав період формування та вдосконалення системи рад з туризму. У зв'язку з тим, що Союз спортивних товариств і організацій СРСР скасував федерації та секції туризму при відповідних радах союзу, самодіяльний туризм повністю перейшов у підпорядкування профспілок. У постанові також говорилося, що для проведення організаційної та навчально-методичної роботи з туризму в містах та районах можуть створюватися міські (районні) клуби туристів, що працюватимуть на громадських засадах. Міські (районні) клуби туристів мали створюватися за рішенням відповідних рад профспілок і працювати під керівництвом відповідної ради з туризму. Цією самою постановою затверджено положення про ради з туризму та клуби туристів. На відміну від ТЕУ, яке було одним зі структурних підрозділів ВЦРПС, Центральна рада з туризму (далі – ЦРТ) отримала повну самостійність. Після виходу цієї постанови доля переходу клубів туристів, підпорядкованих раніше облрадам профспілок або міським спорткомітетам, під егіду рад з туризму в багатьох областях і містах була вирішена наперед. Наприклад, з 1962 р. Центральний клуб туристів ЛОРПС став Клубом туристів Ленінградської облради з туризму. У 1963 р. було створено Київський міський клуб туристів, а 25 листопада 1965 р. постановою Харківського облрадвпрофа створено Харківський міський туристський клуб ХОРТ. Цей клуб став наступником секції туризму міської ради Союзу спортивних товариств і організацій, яка проводила з 1949 р. багатотисячні міські й обласні зльоти туристів в районах с. Коробови хутори, с. Есхар,

Печенізького водосховища, с. Гайдари за участю гостей з різних республік СРСР. У 60-х рр. також були популярні обласні клуби автотуристів. За успіхи, що були досягнуті у розвитку спортивного туризму у 1979–1980 рр. Харківський міський туристський клуб (далі – ХМТК) був нагороджений Дипломом 3 ступеня Всесоюзного конкурсу на кращий турклуб ради з туризму та екскурсій. 16 травня 1986 р. розпорядженням Харківського міськвиконкому № 193 ХМТК отримав нове приміщення на пл. Радянської України (пл. Конституції), буд. 21, загальною площею 384,3 м².

Чітке розмежування діяльності клубних утворень з розвитку самодіяльного туризму відбулося у 1976 році. Центральна рада з туризму та екскурсій (далі – ЦРТЕ)¹⁷ і Всесоюзна рада добровільних спортивних товариств профспілок (далі – ВР ДСТ профспілок) своєю спільною постановою від 16 липня 1976 р. (протокол № 7, п. 9) затвердили «Типове положення про клуб туристів підприємства, установи, навчального закладу», у якому було визначено головні завдання клубу туристів: залучення трудящих і членів їхніх сімей до занять усіма видами туризму, активному сприянню розвитку екскурсійної роботи; проведення широкої пропаганди туризму та екскурсій; проведення роботи, спрямованої на моральне, військово-патріотичне й фізичне виховання туристів. Але найголовніше це те, що в цьому «Положенні» було чітко сформульовані умови при яких мав створюватися клуб туристів, а саме:

- залучення до регулярних занять¹⁸ самодіяльним туризмом не менше 300 чоловік;
- систематичне проведення походів вихідного дня і багатоденних туристських подорожей;
- проведення зльотів і змагань по видах самодіяльного туризму;
- щорічна підготовка спортсменів-розрядників з туризму;
- наявність кваліфікованого туристського громадського активу для проведення походів і подорожей;
- наявність бібліотеки туристської літератури¹⁹
- наявність пункту з прокату туристського спорядження.

¹⁷19 серпня 1969 р. Президіум ВЦРПС затвердив нове Положення про Центральну, республіканські, крайові, обласні та міські (районні) ради з туризму та екскурсій із покладанням на них завдань щодо розвитку масового туризму та екскурсій серед працюючих та молоді, що навчалась.

¹⁸Формою занять є: заняття із загальної фізичної підготовки, з техніки та тактики туризму, походи вихідного дня (ПВД), некатегорійні туристські походи.

¹⁹Крім бібліотеки, туристської літератури у ній могли зберігатися й звіти про виконані походи та подорожі.

При виконанні усіх вказаних умов, зазвичай, клуби культивували 3–5 видів туризму (а до 1980 р. і спортивне орієнтування на місцевості), найчастіше пішохідний, лижний, гірський, водний, рідше велосипедний або спелеологічний. Кошти клубу туристів, згідно з Постановою, склалися з асигнувань профспілкового комітету та коштів підприємств, установ, навчальних закладів, що виділялися на масову оздоровчу роботу. Допомога в питаннях методики організації роботи за видами самодіяльного туризму, навчальній роботі, проведенні походів, подорожей і змагань, а також у кваліфікаційній діяльності клуб туристів підприємства, установи, навчального закладу отримував від туристських клубів ради з туризму та екскурсій.

Наступним кроком з розмежування повноважень між клубом туристів КФК і СК і турклубом РТЕ було ухвалення Президією ВЦРПС 15 жовтня 1976 р. (протокол № 16, п. 7) «Типового положення про міський (районний) туристський клуб ради з туризму та екскурсій», у якому говорилося, що міський (районний) туристський клуб ради з туризму і екскурсій є організаційним, навчально-методичним і консультаційним центром масового самодіяльного туризму й надає допомогу профспілковим організаціям і радам добровільних спортивних товариств у роботі з розвитку самодіяльного туризму й гарантуванню безпеки туристсько-екскурсійних заходів. Рада міського (районного) турклубу є міською (районною) ланкою відповідної федерації туризму. Турклуб працює під безпосереднім керівництвом республіканської, крайової, обласної, міської, районної ради з туризму та екскурсій при активній участі профспілкових, комсомольських, фізкультурних та інших організацій. Турклуб РТЕ може мати свою емблему, значок і вимпел. Фінансування діяльності турклубу й усі фінансові операції, пов'язані з його роботою, мали здійснюватися РТЕ із коштів профспілок, що виділялися радою на організаційно-масову роботу з туризму. Незважаючи на те, що турклуби були громадським туристським органом, Президія ВЦРПС цією самою постановою дозволила ЦРТЕ для організації їхньої роботи виділяти радам з туризму та екскурсій штати в містах і районах із населенням більше: 100 тис. осіб – 1 одиниця інструктора; 250 тис. осіб – 2 одиниці інструктора; 500 тис. осіб – 1 одиниця старшого інструктора, 2 одиниці інструктора.

Штати для турклубів, розташованих у республіканських центрах і в містах із населенням понад 1 млн осіб ЦРТЕ розглядала у кожному окре-

мому випадку. Штати для турклубів виділялися в межах лімітів чисельності й фонду зарплати, відповідних РТЕ за рахунок коштів цих рад. Так, ЦРТЕ виділив Харківській обласній раді з туризму та екскурсій для міського турклубу 12 штатних одиниць. Але безпосередньо до Харкова через Українську РРТЕ дійшло тільки 6 штатних одиниць: 1 – директор, 1 – старший інструктор, 4 – інструктори. Необхідність нової реорганізації системи управління самодіяльного туризму назріла наприкінці 80-х рр. У цілях розширення повноважень і збільшення самодіяльності турклубів ЦРТЕ видала наказ від 22 лютого 1988 р. за № 49 «Про платні послуги, що надаються населенню туристськими клубами». Такого рішення турклуби домагалися ще з середини 70-х рр., але держава в особі ЦРТЕ боялася фінансових порушень із боку турклубів.

Надалі виконуючи Постанову Секретаріату ВЦРПС від 1 листопада 1988 р. № 25–13 «Про розширення прав ради з туризму та екскурсій (туристсько-екскурсійних об'єднань) із керівництва діяльністю туристських клубів» Колегія ЦРТЕ в цілях подальшого підвищення ролі турклубів у розвитку самодіяльного туризму та розширенні їхніх прав спільно з Президією Всесоюдної Ради добровільних фізкультурно-спортивних товариств профспілок (далі – ВРДФСТ) ухвалила Постанову від 14 грудня 1988 р. № 18–25/19-1а «Про типові положення про туристський клуб ради з туризму і екскурсій (туристсько-екскурсійного виробничого об'єднання)». Після цього Президія ВЦРПС прийняла постанову від 12 січня 1989 р. № 1–3 «Про визнання такою, що втратила силу, постанови Президії ВЦРПС від 15 жовтня 1976 р. (протокол № 16, п. 7) «Про типові положення про міський (районний) туристський клуб ради з туризму та екскурсій».

До середини 1989 р. турклуби РТЕ, ТЕВО використовуючи економічні форми господарювання, змогли надати більш ніж 150 тис. туристам платні послуги на суму понад 5 млн рублів. Особливо в цьому визначилися Краснодарський, Ленінградський, Одеський, Мінський та інші туристські клуби. Проте вже до кінця року з багатьох областей країни стали поступати сигнали про скорочення профспілками та спортивними організаціями фінансування самодіяльного туризму, та й не тільки туризму, але й спорту. Вирішення цієї проблеми голова ЦРТЕ В. Г. Пугієв у своїй доповіді на засіданні ЦРТЕ 11 травня 1990 р. «Про завдання туристсько-екскурсійних підприємств (об'єднань) й організацій профспілок по вдосконаленню господарського механізму» виразив так: «Усі туристські клуби повинні стати

центрами самодіяльного туризму й перетворитися зі споживачів коштів – у виробників послуг».

4 квітня 1990 р. у м. Кемерово пройшов масовий мітинг на захист профспілкового спорту. У зверненні учасників мітингу говорилося: «У профспілках країни намітилася очевидно тенденція до фактичного згорання фізкультурно-оздоровчої роботи. Ми вважаємо, що економити на культурі фізичній, на здоров'я мільйонів небезпечно та аморально. Це якраз той випадок, коли скупий платить двічі. «Платить» мільйонами листків тимчасової непрацевдатності, низьким рівнем готовності людей до служби у Радянській Армії, зростанням злочинності у середовищі підлітків, відлучених від спортивного дозвілля».

Таблиця 1.1 – Наявність туристських клубів рад з туризму та екскурсій (туристсько-екскурсійних виробничих об'єднань) на 01.01.1990.

Республіки СРСР	Туристські клуби						
	Республіканські	Міжрегіональні	Крайові	Обласні	Міські	Районні	Усього
1	2	3	4	5	6	7	8
РРФСР	–	1	3	17	252	156	429
Українська РСР	–	–	–	5	65	50	120
Білоруська РСР	–	–	–	5	8	12	25
Узбецька РСР	–	–	–	–	14	1	15
Казахська РСР	–	–	–	–	24	6	30
Грузинська РСР	–	–	–	–	6	3	9
Азербайджанська РСР	1	–	–	–	2	–	3
Литовська РСР	–	–	–	–	6	21	27
Молдавська РСР	–	–	–	–	5	12	17
Латвійська РСР	1	–	–	–	5	23	29
Киргизька РСР	–	–	–	–	3	1	4
Таджицька РСР	–	–	–	–	2	–	2
Вірменська РСР	–	–	–	–	3	2	5
Туркменська РСР	–	–	–	–	4	–	4

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Естонська РСР	1	–	–	–	7	6	14
м. Ленінград	–	–	–	–	1	12	13
м. Москва	–	–	–	–	1	27	28
УСЬОГО	3	1	3	27	408	332	774

Тут варто відзначити, що туризм – справа не лише профспілок: проблема управління і організації самодіяльного туризму є державною, міжвідомчою, загальнонародною, а не галузевою проблемою. Про державний підхід до проблеми говорить той факт, що в постанові ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР і Ради Міністрів СРСР від 25 липня 1986 р. «Про заходи з подальшого підвищення ролі й посилення відповідальності Рад народних депутатів за прискорення соціально-економічного розвитку у світлі рішень ХХVIII з'їзду КПРС» було сказано про необхідність підвищити координуючу роль Рад народних депутатів у залученні об'єднань, підприємств і організацій до організації туристських клубів на кооперативних началах. Профспілкові функціонери зрозуміли це по-своєму й узяли курс на посилення ідеологічної, патріотичної, масово-політичної та культурно-виховної роботи серед членів клубу і населення території. Одноразом з політизуванням клубної роботи планувалося створити єдину, цілісну систему управління самодіяльним туризмом шляхом утворення найвищого громадського органу, який би об'єднував діяльність усіх клубів. Таким органом повинен був стати з'їзд Союзу туристських клубів, який би обрав правління Союзу, його президію та голову правління. Згідно з Концепцією розвитку туристсько-екскурсійної системи профспілок, розробленої в 1989 р., Союз з політичної точки зору повинен був виступати як форма соціалістичної демократії та розвитку політичної системи радянського суспільства. Виходячи з ситуації, що склалася, Всесоюзна федерація туризму (далі – ВФТ), яка діяла на той момент, узяла на себе підготовку комплексної Концепції розвитку оздоровчого та спортивного самодіяльного туризму.

Раніше було згадано, що ради міських (районних) туристських клубів з жовтня 1976 р. були міською (районною) ланкою відповідної федерації туризму.

У перекладі з латинської мови федерація (foederatio) означає союз, об'єднання. Словники зазвичай дають два трактування цього терміна:

1. Союзна держава, що складається з державних утворень (республік, штатів, земель, кантонів тощо) таких, що володіють певною юридичною та політичною самостійністю.

2. Союз окремих товариств або організацій (Всесвітня федерація демократичної молоді).

Нас цікавить друга група з точки зору організацій фізкультурно-спортивної діяльності. Як міжнародне спортивне об'єднання (а їх налічується понад 200) федерація порівняно молоде явище в історії спорту. Наприклад, Міжнародна федерація гімнастики (FIG) утворилася в 1881 р., Міжнародна рада регбі (ERB) – 1886 р., Міжнародний союз ковзанярів (ISU) – 1892 р., Міжнародна федерація футбольних асоціацій (FIFA) – в 1904 р., а споріднена туризму і близька за спортивним духом організація – Міжнародний союз альпіністських асоціацій (UIAA) – у 1932 р.²⁰, Міжнародна федерація орієнтування (IOF) – у 1961 р., Міжнародний союз спелеологів (UIS) – у 1965 р., Європейська спелеологічна Федерація (FSUE) – у 1990 р., Міжнародна федерація скелелазіння (IFSK) – у 1997 р., Міжнародна спортивна федерація пожежників і рятувальників – у 2001 р. У більшості випадків Міжнародні фізкультурно-спортивні організації (федерації, асоціації, ліги, союзи, групи, блоки, об'єднання тощо) керують розвитком любительських видів спорту; деякі – любительськими і професійними (наприклад, Міжнародна федерація футбольних асоціацій). Міжнародні фізкультурно-спортивні об'єднання належать до категорії неурядових громадських організацій. Юридичною основою для віднесення до неурядових організацій являється Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 1296 (XIV) від 23 травня 1968 р., яка свідчить: «Міжнародною неурядовою організацією визнається будь-яка міжнародна організація, не заснована на підставі міждержавної угоди». Відповідно до цієї Резолюції основними ознаками міжнародної неурядової організації є такі :

- відсутність цілей отримання прибутку;
- визнання, принаймні, однією державою або наявність консультативного статусу при міжнародних міждержавних організаціях;
- отримання грошових коштів більше ніж з однієї країни;

²⁰Федерація альпінізму СРСР вступила до UIAA у 1967 р. Українська федерація альпінізму та скелелазіння (ФАіС України) вступила до UIAA у 1992 р.

- здійснення діяльності принаймні в двох державах;
- створення на основі установчого акту.

Однією з перших національних спортивних федерацій стала Національна федерація бейсболу Сполучених Штатів, утворена у 1858 р., а у Європі – Англійська футбольна Ліга, створена у 1863 р.

У СРСР спортивні федерації були створені в 1959 р. шляхом перетворення всесоюзних секцій із більшості видів спорту, які були створені в період 30–50 рр. ХХ ст. Всесоюзні спортивні федерації організовувалися при Комітеті з фізичної культури та спорту при Раді Міністрів СРСР²¹ і ЦК ДТСААФ²² для сприяння ними масового розвитку фізичної культури та спорту та підвищення майстерності спортсменів (спорт вищих досягнень).

Федерація альпінізму веде свою історію з 1936 р., коли була створена Всесоюзна секція альпінізму при Всесоюзному комітеті у справах фізичної культури і спорту після розпуску 17 квітня того самого року Всесоюзного добровільного товариства пролетарського туризму та екскурсій (далі – ТПТЕ) і передачі туризму ВЦРПС. Як писалося вище, бурхливий розвиток спортивно-оздоровчого туризму (який часто у профспілкових і держструктурах називали самодіяльним) у другій половині 50-х рр. вимагав нових організаційних форм з удосконалення управління туристським рухом. 23 жовтня 1959 р. на установчому пленумі в Москві була створена Всесоюзна федерація туризму. Федерація створювалася з метою розвитку самодіяльного туризму, розробки туристських маршрутів і організації виробництва туристського інвентарю. Проте через нещасні випадки, що почастишали, і загибель лижних і гірських туристів під час проведення спортивних походів постановою Секретаріату ВЦРПС від 17 березня 1961 р. вона була ліквідована, а її функції були віддані комісіями з видів туризму Туристсько-екскурсійного управління (далі – ТЕУ) ВЦРПС.

Друге народження федерації туризму сталося після прийняття спільної постанови Президії ЦРТЕ та Президії ВР ДСТ профспілок від 16 липня 1976 р. «Про заходи з подальшого розвитку самодіяльного туризму» (протокол № 7, п. 9). Згідно з Положенням про федерації туризму вони є громадськими туристськими органами; працюють під керівництвом рад з туризму та екскурсій; надають практичну допомогу радам із туризму та екс-

²¹17.10.1968. ЦК КПРС і Радмін СРСР прийняли постанову «Про поліпшення управління фізичною культурою та спортом в країні», відповідно до якої на базі Союзу спортивних товариств та організацій СРСР був утворений Комітет з фізичної культури та спорту при Радміні СРСР.

²²ДТСААФ – Добровільне товариство сприяння армії, авіації та флоту.

курсій і радам ДСТ у роботі з розвитку самодіяльного туризму й гарантуванню безпеки туристсько-екскурсійних заходів; здійснюють координацію спільної діяльності турсекцій ДСТ, туристських клубів рад із туризму та екскурсій, клубів туристів і секцій туризму КФК підприємств, установ, навчальних закладів, колгоспів і радгоспів; керують роботою з самодіяльного туризму нижчих туристських громадських підрозділів.

Зростання соціальної значущості туризму в період перебудови та прагнення до повнішої реалізації його потенційних можливостей як найбільш масового й демократичного виду активного відпочинку вимагало нових форм організації та управління самодіяльного туризму. У зв'язку з цим спільною постановою Колегії ЦРТЕ від 2 липня 1987 р. № 11–18 і Президії ВДФСТ²³ профспілок від 30 липня 1987 р. № 5–4 «Про подальший розвиток й удосконалення масового самодіяльного туризму» було прийнято «Положення про Всесоюзну федерацію туризму», яке в корені змінило організаційну структуру самодіяльного спортивного туризму. ВФТ створювалася з метою розвитку ініціативи, посилення ролі турактиву у рішенні таких завдань, як реорганізація роботи турклубів відповідно до нових умов господарювання, охорони довкілля, підвищення рівня навчально-тренувальної роботи з туристами-спортсменами, розробки та виробництва туристського спорядження, забезпечення турорганізацій картами й описами маршрутів, пропаганди туризму, який формує здоровий спосіб життя й активну життєву позицію, розширення міжнародних туристських зв'язків. Окрім цього створення федерації передбачало об'єднання під її егідою секцій туризму (клубів туристів) КФК і СК незалежно від їхньої приналежності, а також усіх інших громадських туристських об'єднань. ВФТ, згідно з Положенням, працювала під керівництвом ЦРТЕ, а її діяльність організовувалася за територіальним принципом. У союзних республіках створювалися республіканські ради федерації туризму, а в кряях і областях – крайові й обласні, у Москві та Києві – міські. Правління міських (районних) турклубів радих з туризму та екскурсій були міськими (районними) підрозділами федерації. ВФТ та її ради (правління турклубів) розглядалися на місцях як єдині громадські туристські органи системи ЦРТЕ та ВДФСТ профспілок.

²³20.02.1987. Президія ВЦРПС прийняла постанову про створення єдиного Всесоюзного добровільного фізкультурно-спортивного товариства профспілок, до складу якого увійшли декілька спортивних товариств профспілок («Локомотив», «Буревісник», «Спартак», «Груд», «Урожай», «Зеніт»), при цьому були збережені прапори, нагрудні знаки та інші атрибути колишніх ДСТ.

До травня 1990 р. ВФТ у країні представляла організаційно-громадське формування самодіяльного туризму, об'єднувала понад 900 туристських клубів різних рівнів і відомчого підпорядкування, понад 8 тис. комісій і секцій за видами туризму, які були основними господарськими та громадськими ланками самодіяльного туризму, що фінансувалися за рахунок профспілок²⁴. Але у 1990 р. ВЦРПС відмовився від їх фінансування.

У середині 1990 р. у зв'язку з розвитком у країні госпрозрахункових принципів діяльності туристсько-екскурсійних організацій, скороченням джерел фінансування масового оздоровчого й спортивного туризму та спробою надмірного політизування діяльності турклубів ВФТ виступила з ініціативою організації Туристсько-спортивного союзу СРСР.

24 серпня 1990 р. колегія ЦРТЕ приймає постанову «Про розвиток і вдосконалення організації самодіяльного туризму в нових умовах господарювання» (№ 10–7), в якому доручала республіканським, крайовим, обласним РТЕ та ТЕВО здійснити комплекс організаційних заходів щодо розвитку самодіяльного туризму й подальшого вдосконалення форм його організації з урахуванням забезпечення поетапного переведення його громадських органів, організацій і установ на умови роботи на принципах самоврядування, господарського розрахунку та часткового самофінансування. Цією ж постановою було доручено провести необхідну організаційну роботу зі створення всесоюзної громадської організації – Туристсько-спортивного союзу СРСР (далі – ТСС СРСР) і були зафіксовані основні джерела фінансування його роботи:

- членські внески індивідуальних і колективних членів;
- кооперативні засоби комітетів профспілок, рад ВДФСТ профспілок, державних, господарських і громадських організацій і установ, окремих громадян тощо;
- доходи від господарської діяльності туристських підприємств, організацій і установ, підвідомчих Туристсько-спортивному союзу СРСР;
- страхові збори з учасників туристсько-спортивних заходів;
- кошти від реалізації пам'ятних туристських марок;

²⁴Наприклад, у 1989 р. Харківська обласна рада профспілок виділила Харківському обласному туристсько-екскурсійному виробничому об'єднанню (кол. ХОСТЕ) на розвиток самодіяльного туризму 40 тис. рублів (офіційний курс долара за даними Держбанку СРСР на кінець 1989 р. становив 1 долар = 0,67 руб.).

- доходи від організації міжнародного туристського обміну групами самодіяльних спортивних туристів;
- щорічні нормативні відрахування туристсько-екскурсійних організацій на розвиток масового самодіяльного спортивного туризму в розмірі до одного відсотка від прибутку, за узгодженням з їхніми трудовими колективами.

Наступним кроком у створенні єдиного Всесоюзного громадського органу була постанова Колегії ЦРТЕ від 26 жовтня 1990 р. «Про створення Туристсько-спортивного союзу СРСР» (№ 12–18).

Термін «союз» має декілька значень:

1. Тісне єднання, зв'язок класів, груп, окремих осіб (Союз робітників і селян).
2. Об'єднання, угода для будь-яких спільних цілей (Військовий союз, укласти союз).
3. Державне об'єднання (СРСР, ЄС).
4. Громадське об'єднання, організація (Професійна спілка, спортивний союз).

У контексті основної ідеї, зазвичай, прийнятна четверта позиція – громадське об'єднання, організація. У спортивній практиці зустрічається й таке поняття, як асоціація. Асоціація (лат. *association* – з'єднання), об'єднання, союз: наприклад – об'єднання організацій та осіб задля досягнення загальної господарської, політичної, наукової, культурної або будь-якої іншої мети; об'єднання осіб або установ одного роду діяльності (Асоціація спелеологів).

Таблиця 1.2 – Представництво делегатів від областей України на установчий з'їзд Туристсько-спортивного союзу України

Найменування областей і міст	Кількість учасників категорійних походів по обліку МКК за 1989 р.	Кількість делегатів на установчий з'їзд ТСС України
1	2	3
Вінницька	711	2
Волинська	500	1
Дніпропетровська	3 162	8
Донецька	2 081	5
Житомирська	694	2

Продовження таблиці 1.2

1	2	3
Закарпатська	477	1
Запорізька	2 310	6
Івано-Франківська	858	2
Київська	1 194	3
Кіровоградська	518	1
Кримська	1 878	5
Луганська	2 347	6
Львівська	908	2
Миколаївська	1 512	4
Одеська	2 110	5
Полтавська	1 824	5
Рівненська	774	2
Сумська	991	2
Тернопільська	1 299	3
Харківська	2 898	7
Херсонська	1 165	3
Хмельницька	771	2
Черкаська	665	2
Чернігівська	245	1
Чернівецька	531	1
м. Київ	4 627	12

Створення ТСС проводилося в три етапи. У жовтні 1990 р. збори та конференції проводилися в КФК і СК підприємств, установ, навчальних закладів у районах і містах, на яких обиралися делегати на крайові й обласні установчі конференції, після яких у листопаді цього самого року (другий етап) були проведені республіканські установчі конференції. Проте з огляду реальну ситуацію установча конференція Харківського обласного ТСС була проведена 18 листопада, а Українська республіканська – 1–2 грудня (згідно з постановою Колегії УРРТЕ від 25.10.1990., протокол № 11). На обласних і Київській міській конференціях обиралися делегати на республіканський установчий з'їзд відповідно до кількості туристів, що брали участь у спортивних категорійних походах (один делегат від 400 туристів – табл. 1.2).

15–16 грудня 1990 р. у Москві відбувся Установчий з'їзд ТСС СРСР. З'їзд проводився за ініціативою ЦРТЕ, яка разом з Держкомспортом СРСР,

Держкомнаробразом СРСР, Всесоюзною радою ВДФСТ профспілок, Управлінням із туризму та екскурсіям Міністерства оборони СРСР і Виконкомом Союзу товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця СРСР виступив засновником нової громадської організації. У цілях більшої об'єктивності і демократичності представництво делегатів було встановлене з урахуванням територіального розподілу (крайові, обласні РТЕ, ТЕВО) і кількості туристів, що брали участь у спортивних категорійних походах (один делегат від 1 000 туристів – табл. 1.3).

На Установчий з'їзд прибули з місць 293 делегати, що представляли майже всі союзні й автономні республіки, краї, області країни. Представники Балтії (Литва, Латвія та Естонія) були присутні на їхнє прохання як спостерігачі. Серед делегатів були й представники від ХОТСС, зокрема й автор цих рядків.

Порядок денний включав п'ять питань: звіт президії ВФТ про роботу з 1987 р. до 1990 р., доповідь оргкомітету про створення ТСС СРСР і його Статуту, вибори президента Союзу й віце-президентів, затвердження складу Виконкому Союзу, вибори ревізійної комісії. На з'їзді одногolosно було схвалено рішення про створення ТСС СРСР і прийнятий Статут, а також була схвалена Декларація про утворення Союзу й обрані його керівні органи. Першим президентом Союзу був обраний В. С. Качанов – заст. голови ЦРТЕ, віце-президентами стали В. Д. Тіхоміров, В. П. Голов (Москва), Ю. І. Танигін (Київ) і О. В. Квятковський (Ленінград).

Таблиця 1.3 – Представництво делегатів від рад з туризму та екскурсій та ТЕВО на Установчий з'їзд ТСС СРСР

Ради з туризму і екскурсій	Кількість учасників категорійних походів за обліком МКК за 1989 р., тис. осіб	Кількість делегатів установчого з'їзду Туристсько-спортивного союзу		
		Загальна	Від крайових і обласних конференцій (за числом обласних, крайових РТЕ і ТЕВО)	Додатково від республіканської (Московської міської, Ленінградської обласної конференцій)
1	2	3	4	5
Російська	105,7	106	73	33
Українська	39,1	39	26	13
Білоруська	16,6	17	6	11
Узбецька	4,3	12	11	1

Продовження таблиці 1.3

1	2	3	4	5
Казахська	5,3	15	14	1
Грузинська	0,5	4	3	1
Азербайджанська	0,1	2	–	1
Литовська	7,4	7	–	7
Молдавська	6,1	6	–	6
Латвійська	5,4	5	–	5
Киргизька	0,6	2	1	1
Таджицька	0,4	3	2	1
Вірменська	0,9	2	–	1
Туркменська	0,02	2	–	1
Естонська	5,2	5	–	5
Ленінградський обласний	11,9	12	–	12
Московський міський	18,4	18	–	18

4 березня 1991 р. постановою Колегії ЦРТЕ № 2–17 Управління самодіяльного туризму ЦРТЕ (затверджене постановою Президії ЦРТЕ 28 травня 1974 р., протокол № 7 п. 15) було реорганізоване в Генеральну дирекцію ТСС. Основою для матеріальної бази турсоюзів були турклуби рад з туризму та екскурсій, оскільки згідно з постановою Колегії ЦРТЕ від 26.10.1990 турклуби РТЕ, ТЕВО з їхніми штатами та матеріальною базою ставали основними структурними підрозділами відповідних республіканських, крайових і обласних ТСС. Про те, як ця постанова Колегії ЦРТЕ здійснювалася на місцях можна свідчити з постанови Колегії УРРТЕ від 16 жовтня 1991 р. «Про Туристсько-спортивний союз України» (протокол № 10) у якому зокрема говорилося:

1. У зв'язку з тим, що відповідно до Статуту й установчого договору Туристсько-спортивний союз України є правонаступником Української республіканської ради з туризму та екскурсій у питаннях розвитку масового оздоровчого та спортивного туризму, передати ТСС України право приймати рішення з надання інструкторських і спортивних звань, розрядів, категорій, затвердження програм підготовки й перепідготовки громадських

туристських кадрів і активу, проведення спортивних і туристських заходів (зльотів, змагань, експедицій, туріад тощо).

2. Узяти до відома, що засновниками Туристсько-спортивного союзу України є Українська республіканська рада з туризму та екскурсій, Рада Федерації незалежних профспілок України, республіканська рада ВДФСТ профспілок²⁵.

4. Здійснити, відповідно до листа ЦРТЕ № 756/14 від 26.06.1991., виконання постанови Ради Фонду профспілкового майна № 1–4 від 31 травня 1991 р. «Про передачу майна у ведення туристських клубів як колективних членів Туристсько-спортивного союзу СРСР», у частині передачі майна туристським клубам як колективним членам обласних, міських і районних туристсько-спортивних союзів, в безстрокове безвідплатне користування без права відчуження у будь-якій формі.

З розпадом у грудні 1991 р. СРСР зруйнувалася і структура соціального туризму, створена ВЦРПС і керована через ЦРТЕ. У цій ситуації, щоб зберегти єдність спортивного туристського руху, що не має аналогів у світовому спорті, а також із метою вдосконалення координаційної структури розвитку самодіяльного туризму на території держав-учасників Співдружності Незалежних Держав (далі – СНД) 7 червня 1992 р. у Підмосков'ї (с. Салтиковка) відбувся 1-й (Установчий) Конгрес Міжнародного туристсько-спортивного союзу (далі – МТСС). Ініціаторами його створення стали повноважні туристсько-спортивні організації Російської Федерації, республік України, Білорусії, Казахстану, Вірменії, Молдови, Литви, міст Москва й Санкт-Петербург та інших туристських і фізкультурно-спортивних об'єднань – усього 17 юридичних суб'єктів.

Міжнародний союз став наступником раніше існувавших Управління самодіяльного туризму ЦРТЕ, ВФТ і ТСС СРСР, які на початок 90-х років брали участь у керівництві 800 туристських клубів і 40 тисячами громадських туристських секцій і комісій, за допомогою яких щорічно залучалися до туристських походів, змагань, зльотів і інших масових заходів понад 20 млн осіб.

Виходячи з необхідності збереження цих соціальних досягнень, МТСС визначив своїми головними цілями сприяння розвитку туризму та подорожей для задоволення потреб населення у фізичному й духовному

²⁵Засновниками ХОТСС були ТЕВО «Харківтурист», Харківський облспорткомітет і ХОС ВДФСТ профспілок.

вдосконаленні, здійснення достатніх заходів для забезпечення туристам доступності спортивних походів і подорожей, дотримання принципу єдиного туристського простору та прав кожної людини незалежно від раси, віку, статі, мови й релігії на заняття спортивним, оздоровчим і пізнавальним туризмом. На Конгресі був затверджений Статут МТСС, схвалені звернення до парламентів і профспілкових організацій незалежних держав, вибрані Президент (В. С. Качанов), віце-президенти (О. В. Квятковський, В. П. Голов, Л. Ф. Левітін), генеральний секретар (Г. А. Стуков), призначені головні фахівці – В. Ю. Попчиковський і Ю. О. Штюрмер.

12 грудня 1992 р. в м. Сходня Московської області відбувся II Конгрес МТСС, на якому були розглянуті та схвалені Міжнародна хартія спортивного туризму, Основні програмні напрями діяльності на 1993-1995 рр., План основних спортивних заходів на 1993 р., Положення про Ревізійну комісію та Секретаріат, здійснено вибори Виконавського комітету Союзу, комітетів і комісій. Того самого дня Харківський обласний ТСС став асоційованим членом МТСС (свідоцтво № 28), а через місяць, 16 січня 1993 р. – дійсним членом ТСС України (свідоцтво № 4). Харків'яни брали участь в усіх з'їздах ТСС СРСР, конгресах МТСС та з'їздах ТСС України.

На 1 березня 1993 р. МТСС об'єднував 42 колективні члени, зокрема. 23 дійсних і 19 асоційованих, а в березні 1994 р. – 46 (24 дійсних і 22 асоційованих).

2 березня 1994 р. Виконком МТСС прийняв постанову за № 10 «Про документи у спортивному туризмі», у якому говорилося, що «Виходячи з статті 5 Міжнародній Хартії спортивного туризму, згідно з якою туристсько-спортивні організації, що приєдналися до Хартії, – члени Міжнародного туристсько-спортивного союзу прагнуть застосування єдиного підходу та міжнародних принципів для оцінки спортивної, суддівської, інструкторської, тренерської та інших видів кваліфікації туристів, збереження єдиної класифікації спортивних маршрутів і змагань із туризму, а також враховуючи пропозиції більшості членських організацій, Виконком Міжнародного туристсько-спортивного союзу ухвалив:

1. Рекомендувати організаціям-членам Міжнародного туристсько-спортивного союзу під час організації та проведення заходів щодо спортивного туризму користуватися документами, вказаними в додатку I, а під час розробки своїх аналогічних документів, використовувати їхні головні положення.

2. Керуватися такими документами:

- Перелік класифікованих туристських спортивних маршрутів, затверджених постановою президії Всесоюзної Федерації туризму (далі – ВФТ) від 23.04.1988., зі змінами, затвердженими ВФТ 25.02.1989. і 16.03.1991.

- Перелік класифікованих перевалів високогірних районів, затверджений ВФТ 25.06.1988., із доповненнями та змінами, затвердженими ВФТ 18.01.1992.».

- Перелік класифікованих печер, затверджений ВФТ 25.06.1988.

Членами МТСС були не лише турсоюзи, але й інші громадські туристські утворення, що відрізнялися за своєю формою організації. Наприклад: Болгарський Туристський Союз, Міжнародна асоціація мандрівників, Одеський спортивно-туристський клуб «Одеса», Федерація туризму та турклуб республіки Казахстан, Латвійський республіканський клуб туристів, Федерація туризму республіки Молдова й Кишеневський клуб туристів, Союз мандрівників Чувашії. Це свідчить про різноманіття форм громадських самодіяльних організацій, у зв'язку з чим, згідно зі статтею 23 Статуту Союзу, у складі Ради МТСС були сформовані Комітети: Комітет федерації спортивного туризму, Комітет представників національних туристсько-спортивних союзів, Комітет мандрівників. У Комітет федерації спортивного туризму входили по одному представнику від національних федерацій спортивного туризму, а також від національних федерацій міст Москва й Санкт-Петербург.

В Україні федерація спортивного туризму була структурним підрозділом ТСС України (як і контрольно-рятувальна служба) і діяла на підставі статуту ТССУ (Статут ФСТУ прийнятий Радою федерації спортивного туризму України 16 січня 1993 р.). Федерація була правонаступницею Української Ради Всесоюзної федерації туризму в усіх питаннях самодіяльного спортивного туризму. У спільній постанові колегії Міністерства України у справах молоді та спорту й Президії ТСС України «Про подальший розвиток масового, оздоровчого і спортивного туризму в Україні» (19.10/01.11.1993., № 23/10) говорилося про те, що діяльність із розвитку масового оздоровчого і спортивного туризму в Україні здійснює Туристсько-спортивний Союз України (правонаступник Української республіканської ради з туризму та екскурсій) і Федерація спортивного туризму України.

Якщо розглядати питання про спадкоємність ТСС і федерації туризму в контексті організаційної структури туризму радянського періоду, то фактично туристсько-спортивний союз як форма організації самодіяльного туристського руху стоїть вище, ніж федерація туризму, про що свідчать згадані вище документи. На жаль, на початку ХХІ ст. нерозуміння державними структурами соціального значення розвитку самодіяльного туристського руху і байдужість чиновників різного рівня до проблем розвитку масового спортивного, оздоровчого й пізнавального туризму призвело до того, що самодіяльний туризм став заручником політичних партій, що прагнули за рахунок туристів збільшити свій електорат, обіцяючи натомість фінансову підтримку. Цьому сприяла і складна соціально-економічна ситуація в країні, коли проведення масових спортивних заходів стало проблематичним для тих туристських формувань, які вважають, що туристський рух, як одна з ефективних форм рекреаційної діяльності, повинен стояти поза політикою, оскільки він повинен задовольняти потреби людей у фізичній і духовній досконалості, поліпшенні їхнього здоров'я незалежно від того, до якої політичної сили вони належать. Партій багато, а держава у нас одна – Україна і здоров'я нації – це, передусім, прерогативи держави.

Крім того, стрімке скорочення державних підприємств і організацій різко скоротило кількість робітників і службовців, які б могли скористатися гарантованою тарифною відпусткою на термін від 12 до 24 днів, що також не сприяло відновленню фізичних, духовних і моральних сил рядового жителя України. Не секрет, що розвиток туризму також гальмується через високу вартість проїзду до місця здійснення походів і подорожей по території країн-учасників СНД, дорожчання спортивного та туристського спорядження, а також через нестабільну ситуацію в деяких регіонах пострадянського ареалу.

22 вересня 2000 р. в м. Вінниця під час проведення останньої Олімпіади України зі спортивного туристському багатоборству на спільному засіданні Головної суддівської колегії з представниками команд за участі партії «Собор» була створена нова Федерація спортивного туризму України (ФСТУ). У цьому разі був використаний принцип – усі способи хороші для досягнення поставленої мети. У 2000 р., згідно зі статистичною звітністю наданої Державним комітетом молодіжної політики, спорту та туризму України, спортивним туризмом у країні займалося 13 430 осіб. Природно, що ці дані не повною мірою відображують реальну кількість тих осіб, що зай-

маються спортивним туризмом, оскільки, на думку ФСТУ, не були враховані спортсмени Збройних сил, вищих, загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, чому сприяла відсутність загальнодержавної статистичної звітності з самодіяльного туризму. 17–18 березня 2001 р. в Києві пройшов I з'їзд нової Федерації спортивного туризму України.

29–30 листопада 2002 р. в Москві проходили установчі збори зі створення Міжнародної Федерації спортивного туризму (далі – МФСТ). На зборах були присутні А. Г. Артамонов – член виконкому ТСС Киргизстану, Ф. А. Геворкян – президент ФСТ Вірменії, І. Є. Востоков – президент ФСТ Росії, Кондратьєв В. П. – президент Білоруського громадського об'єднання спортивного туризму, В. А. Соколов – віце-президент ФСТ України, А. Юцявичюс – президент Союзу мандрівників Литви й О. Я. Булашев – голова Харківського обласного ТСС. На перші два роки президентом МФСТ був обраний І. Є. Востоков. Необхідно відзначити, що спроба створити МФСТ ще раз підтверджує прагнення туристської громадськості країн-учасників СНД і Балтії в консолідації сил з подальшого розвитку самодіяльного спортивного руху незалежно від його організаційних форм. Проте процес узгодження тексту Статуту настільки затягнувся, що тільки 24 червня 2011 р. була складена його остаточна редакція, яка й була затверджена при проведенні 12–13 листопада 2011 р. Установчої конференції Міжнародної асоціації громадських об'єднань із спортивного туризму – «Міжнародна Федерація спортивного туризму», яка проходила в Москві. Президентом Федерації був обраний О. Є. Ярошевський (РФ), віце-президентами В. В. Виноградову (Білорусь) і В. Н. Вуколов (Казахстан).

Нині ФСТ України є представником спортивного туризму в державній системі фізичної культури та спорту, у якому поєднується похідна форма та форма змагань. Туристсько-спортивний союз виконує як спортивні, оздоровчі, пізнавальні функції, так і функції захисту інтересів туристської громадськості. Тому й федерація туризму, і туристсько-спортивний союз повинні завжди пам'ятати, що забезпечення життєздатності і подальшого розвитку спортивного, оздоровчого й пізнавального туризму можливо лише при об'єднанні зусиль усіх зацікавлених сторін. Для цього взаємовідношення між різними організаційними формами самодіяльного туризму повинні будуватися тільки на договірних основах, а не на підпорядкуванні одного іншому, оскільки і у клубу, і у федерації туризму, і у асоціації, і у туристсько-спортивного союзу можливі різні підходи до поняття членства

в їхніх статутних положеннях. Отже, тільки знаходження загальних точок зіткнення на основі консенсусу в стратегії та тактиці розвитку вітчизняного туризму сприятиме створенню надійної, стабільної, пов'язаної з іншими організаціями й економічно захищеної системи самодіяльного туризму. Крім того, природним стає той факт, що Національна Федерація спортивного туризму України, будучи членом Міжнародної Федерації спортивного туризму, повинна у своїй діяльності дотримуватися її нормативним документам.

Список рекомендованих джерел

1. Абрамов В. В. Спортивний туризм : підручник / В. В. Абрамов; Харків. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків : ХНАМГ, 2011. – 367 с.
2. Абрамов В. В. Історія туризму : підручник / В. В. Абрамов, М. В. Тонкошкур; Харків. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків : ХНАМГ, 2010. – 294 с.
3. Балабин М. А. Туристская секция коллектива физкультуры. / М. А. Балабин. – М. : Профиздат. – 1988. – 144 с.
4. Вопросы физического воспитания студентов. Вып.28: Межвуз.сб. / Отв.ред. А. И. Зорин. – СПб. : Изд-во С.-Петербур.ун-та, 2003. – 156 с.
5. Долженко Г. П. История туризма в Российской империи, Советском Союзе и Российской Федерации : 1696 г. – современность / Г. П. Долженко, Ю. С. Путрик. – Ростов н/Д. : Издательский центр «МарТ», Феникс, 2010. – 304с. – (Туризм и сервис).
6. Жовдак В. И. Основы менеджмента в спорте и туризме. Т. 1. Организационные основы : учебник / В. И. Жовдак, В. А. Квартальнов. – М. : Советский спорт, 2001. – 288 с.
7. З історії вітчизняного туризму. Збірник наукових статей. – Київ : Інститут туризму ФПУ, Т. О. В. «Година пік», 1997. – 280 с.
8. Иванов А. А. История российского туризма (IX-XXвв.) : учеб. пособие / А. А. Иванов. – М. : ФОРУМ. 2011. – 320 с. – (Высшее образование).
9. История физической культуры и спорта. Учебник для учащихся средних физкультурных учебных заведений. / Под. ред. В. В. Столбова. – М. : «Физкультура и спорт», 1977. – 231 с. : ил.
10. Круцевич Т. Ю. Історія розвитку фізичної рекреації : навч. посібник / Т. Ю. Круцевич, Н. Є. Пангелова, С. Б. Пангелов. – Київ : Академвидав, 2013. – 160 с.

11. Международное право : учебник / Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова, Д. В. Иванов и др.; Отв. ред. Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. – 2-е изд., переработ. и доп. – Москва. «Международные отношения», 2005. – 816 с.
12. Сборник официальных материалов по работе туристских клубов. Выпуск 1, ЦСТЭ. – М.: РИО МГЦТК. 1989. – 168 с.
13. Столбов В. В. История физической культуры: учеб. для студентов пед. ин-тов по спец. № 2114 «Физическое воспитание» и № 2115 «Нач. воен. обучение и физ. воспитание» / В. В. Столбов. – М. : Просвещение. 1989. – 288 с.
14. Управление физкультурным движением. Учебник для ин-тов физ.культуры / Под общ. ред. В. А. Ивонина и К. А. Кулинковича. – М. : «Физкультура и спорт», 1977. – 287 с.
15. Усыскин Г. С. Очерки истории российского туризма. – 2-е изд., перераб. и доп. / Г.С. Усыскин. – СПб. : «Издательский дом Герда», 2007. – 208 с.
16. Федорченко В. К. Історія туризму в Україні : навч. посібник / Передм. В. А. Смоля. – Київ : Вища шк., 2002. – 195 с.
17. Штюмер Ю. А. Содержание работы по развитию самостоятельного спортивного и оздоровительного туризма. Методические рекомендации / Ю. А. Штюмер. – М. : ЦРИБ «Турист», 1991. – 122 с.

Контрольні питання та завдання

1. Що Вам відомо про перші клубні утворення в Європі?
2. Визначите види туристських самодіяльних організацій.
3. Назвіть найвідоміші громадські організації туристсько-краєзнавчої спрямованості, що діяли на території Західної України в другій половині XIX і в першій половині XX ст.
4. Коли й де був створений перший клуб радянських туристів?
5. Назвіть сім добровільних спортивних товариств, створених в СРСР.
6. Що є першоосновою спортивного туризму в КФК?
7. Коли була прийнята «Міжнародна хартія спортивного туризму»?
8. Яку назву мала перша міжнародна спортивна федерація та коли вона була створена?
9. Розкажіть про історію створення Міжнародної федерації спортивного туризму.

2 НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Будь-яка діяльність в Україні, що пов'язана з розвитком туризму, спирається як на міжнародні, так і національні нормативно-правові акти цього соціально-економічного феномену ХХ ст. Це стосується, як туристсько-екскурсійних підприємств усіх форм власності, так і туристських самодіяльних організацій. Туристсько-правова система базується на таких документах:

1. Загальна декларація прав людини (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН на III сесії в Парижі 10.12.1948.).

2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966., чинний в Україні з 3.01.1976.).

3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966. чинний в Україні з 23.03.1976.).

4. Конвенція про захист прав людини і основних свобод (прийнята Радою Європи в Римі 4.11.1950., в Україні ратифіковано 17.07.1997.).

5. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966., чинний в Україні з 25.10.1991.); а також документи ООН ЮНЕСКО та Всесвітньої туристської організації (далі – ЮНВТО).

ЮНВТО, як і її члени, також керуються у своїй роботі такими правовими аналогами у сфері туризму:

1. Загальна резолюція конференції ООН з міжнародного туризму та подорожей (Рим, Італія, 21.08–5.09. 1963.).

2. Манільська декларація із світового туризму, прийнята Всесвітньою конференцією з туризму (Маніла, Філіппіни, 27.09–10.10.1980.).

3. Документ Акапулько, прийнятий Всесвітньою нарадою з туризму (Акапулько, Мексика, 21–27.08.1982.).

4. Хартія туризму та Кодекс туриста, схвалені резолюцією VI сесії Генеральної Асамблеї ВТО (Софія, Болгарія, 22.09.1985.).

5. Гаагська декларація з туризму, прийнята Міжпарламентською конференцією з туризму (Гаага, Нідерланди, 10–14.04.1989.).

6. Декларація з туризму, прийнята Всесвітньою конференцією міністрів з туризму (Осака, Японія, 4.11.1994.).

7. Заява про діяльність ВТО у сфері запобігання організованому сектору туризму, прийнятою Виконавчою радою ВТО (Мадрид, Іспанія, 1995 р.).

8. Монреальська декларація, прийнята Генеральною асамблеєю Міжнародного бюро соціального туризму (Монреаль, Канада, 12.10.1996.).

9. Манільська декларація по соціальній дії туризму, прийнята Всесвітньою нарадою керівників сфери туризму (Маніла, Філіппіни, 22.05.1997.);

10. Глобальний кодекс етики туризму, прийнятий XIII ГА ВТО (Сантьяго, Чилі, 1.10.1999.).

11. Міжнародна хартія спортивного туризму, прийнята II Конгресом Міжнародного туристсько-спортивного союзу (Москва, Росія, 12.12.1992.).

Національна нормативно-правова основа формування туристської самодіяльної організації спирається, передусім, на такі документи:

1. Конституція України : від 28.06.1996. – у редакції 02.06.2016. (№ 1401–VIII).

2. Про туризм. Закон України : від 15.09.1995. (№ 324/95–ВР) – у редакції 02.10.2018 (2581–VIII).

3. Про громадські об'єднання. Закон України : від 22.03.2012. (№ 4572–VI) у редакції 15.05.2018. (№ 2415–VIII).

4. Про фізичну культуру і спорт. Закон України : від 24.12.1993. (№ 3808–XII) – у редакції 28.02.2018. (2307–VIII).

5. Господарський кодекс України від 16.01.2003. (№ 436–IV) – у редакції 02.10.2018. (2581– VIII).

6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. (№ 435–IV) – у редакції 21.11.2018. (№ 2628–VIII).

7. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012. (№ 5403–VI) – у редакції 02.10.2018. (№ 2581–VIII).

8. Про ліцензування видів господарської діяльності. Закон України від 02.03.2015. (№ 222–VIII) – у редакції 21.06.2018 (№ 2473–VIII).

9. Про рекламу. Закон України від 3.07.1996. (№ 270/96–ВР) – у редакції 03.07.2018. (№ 2484–VIII).

10. Про музеї та музейну справу. Закон України від 29.05.1995. (№ 249/95–ВР) – у редакції 02.10.2018. (№ 2581–VIII).

11. Про захист прав споживачів. Закон України від 12.05.1991. (№ 1023–XII) – у редакції 23.11.2018 (2628– VIII).

Крім того, туристські самодіяльні організації у своїй діяльності також керуються підзаконодавчими актами міністерств і відомств, зокрема:

1. Положення про Єдину спортивну класифікацію України з неолімпійських видів спорту, затверджено Наказом Міністерства молоді і спорту України від 11.10.2013. (№ 582), зареєстровано в Мінюсті України 4.11.2013. (№ 1861/24393).

2. Класифікаційні норми і вимоги ЄСКУ з неолімпійських видів спорту, затверджено Наказом Міністерства молоді і спорту від 24.04.2014. (№ 1305), зареєстровано в Мінюсті України 14.05.2014. (№ 497/25274) із змінами і доповненнями від 15.08.2014. (№ 2674).

3. Про затвердження порядку надання кваліфікаційних категорій спортивним суддям, затверджено Наказом Міністерства молоді і спорту від 16.07.2013. (№ 31).

4. Інструкція з організації і проведення туристських спортивних походів з учнівською і студентською молоддю, затверджено Наказом Міністерства молоді і спорту від 2.10.2014. (№ 1124), зареєстровано в Мінюсті України 27.10.2014. (№ 1340/26117).

5. ГОСТ 30335-95 Міждержавний стандарт «Послуги населенню».

6. ГОСТ 28681.1-95 Міждержавний стандарт «Туристсько-екскурсійне обслуговування. Проектування туристських послуг».

7. ГОСТ 28681.2-95 Міждержавний стандарт «Туристсько-екскурсійне обслуговування. Туристські послуги. Загальні вимоги».

8. ГОСТ 28681.3-95 Міждержавний стандарт «Туристсько-екскурсійне обслуговування. Вимоги з гарантування безпеки туристів і екскурсантів».

Туристські самодіяльні організації, діяльність яких спрямована на розвиток спортивного та спортивно-оздоровчого туризму у своїй діяльності керуються такими документами:

1. Статут Національної Федерації спортивного туризму України.

2. «Правила змагань із спортивного туризму» 04.04.2008.

3. «Положення про туристські маршрутно-кваліфікаційні комісії Федерації спортивного туризму України – колегії суддів змагань туристських спортивних походів» (08.12.2001. зі змінами 22.12.2002.).

4. «Положення про систему підготовки кадрів спортивного туризму» (16.04.2011., п. 12).

5. «Положення про комісію з підготовки кадрів спортивного туризму» (січень 2011., п. 7).

6. «Положення про суддів зі спортивного туризму ФСТУ» (14.06.2007. зі змінами та доповненнями від 26.11.2011. та 19.05.2018.).

7. «Положення про комісії з видів туризму ФСТУ (07.02.2015.).

8. Вимоги до звіту про спортивний туристський похід.

Ураховуючи той факт, що ФСТУ була одним із засновників і є повноважним членом Міжнародної Федерації спортивного туризму (далі – МФСТ) і беручи до уваги статтю 5 Міжнародної Хартії спортивного туризму, у якій говориться про прагнення до застосування єдиного підходу та міжнародних принципів щодо оцінки спортивної, суддівської, інструкторської, тренерської та інших видів кваліфікації туристів, ФСТУ та інші самодіяльні туристські організації спортивного толку повинні у своїй діяльності керуватися такими єдиними документами:

- Перелік класифікації туристських спортивних маршрутів, затверджений постановою президії ВФТ від 23.04.1988., зі змінами, затвердженими ВФТ 25.02.1989. і 16.03.1991.

- Перелік класифікованих перевалів високогірних районів, затверджений ВФТ 25.06.1988., зі змінами, затвердженими ВФТ 18.01.1992.

- Перелік класифікованих печер, затверджений ВФТ від 25.06.1988.

Міжнародний туристсько-спортивний союз рішенням Виконкому № 10 від 2.03.1994. рекомендував членам МТСС для розробки своїх національних маршрутних документів використовувати головні положення Єдиної форми маршрутної документації, затвердженої наказом ЦРТЕ від 20.07.1987.

І це очевидно, оскільки саме наприкінці 80-х років ХХ ст., коли самодіяльний спортивний туристський рух був на піку свого розвитку, найдосвідченіші експерти туристи-спортсмени з усіх тоді ще союзних республік, ураховуючи увесь позитивний і негативний досвід, змогли створити класичну, таку, що не має аналогів у світовому спортивному русі, туристську маршрутну документацію серед якої, насамперед, необхідно виділити маршрутну книжку туристського спортивного походу. Розвиток спортивного туризму не стоїть на місці, як і створення нових видів спортивного і туристсько-альпіністського спорядження. Завдяки новітнім технологіям воно стає легшим і практичним, що дозволяє ще інтенсивніше освоювати складні пороги, перевали, карстові порожнини, вершини, тундрові й полярні райони, а так само пустелі та інші природні перешкоди на території країн ближнього й далекого зарубіжжя. Надалі це може послугувати приводом для переосмислення деяких положень у нормативній базі самодіяльного спортивного туризму.

Список рекомендованих джерел

1. Закон України від 24.12.1993 № 3808-ХІІ.
2. Відомості Верховної Ради України, 1994, № 14, ст. 81.
3. Відомості Верховної Ради України, 1995, № 25, ст. 191.
4. Відомості Верховної Ради України, 1995, № 31, ст. 241.
5. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 39, ст. 181.
6. Відомості Верховної Ради України, 2003, № 18, ст. 174.
7. Відомості Верховної Ради України, 2013, № 1, ст. 1.
8. Відомості Верховної Ради України, 2013, № 22, ст. 216.
9. Відомості Верховної Ради України, 2013, № 34-35, ст. 458.
10. Відомості Верховної Ради України, 2015, № 45, ст. 410.
11. Інформаційний бюлетень МТСС, 1994, Випуск 3, березень – 30 с.
12. Международный туризм : правовые акты / Сост. Н. И. Волошин. – М. : финансы и статистика, 2000. – 400 с.
13. Нормативно-правові акти України з питань туризму : збірник законодавчих та нормативних актів / Упоряд. М. І. Камлик. – Київ : Атіка, 2004. – 464 с.
14. Жарков Г. Н. Правовое обеспечение международного туризма : Учебно-практическое пособие / Г. Н. Жарков. – Киев : Кондор, 2004. – 486 с.
15. Спортивний туризм. Інформаційно-методичний збірник ФСТУ № 5. – Київ : Принт-центр, 2003. – 48 с.
16. Спортивний туризм. Інформаційно-методичний збірник ФСТУ. Спеціальний випуск. Туристські кадри. – Київ : «Принт-центр», 2003. – 48 с.

Контрольні питання та завдання

1. Якими основними міжнародними документами у сфері туризму керуються у своїй роботі члени ЮНВТО?
2. Перерахуйте основоположні національні нормативні акти, які пов'язані з розвитком спортивно-оздоровчого туризму.
3. Якими основними документами ФСТУ керуються туристські самодіяльні організації у своїй роботі?
4. У якому році в Україні введені Міждержавні стандарти «Туристсько-екскурсійне обслуговування»?
5. У якому році був ухвалений Закон України «Про громадські об'єднання»?

3 ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ТУРИСТСЬКОЇ САМОДІЯЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Відповідно до статті 36 Конституції України «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації». Для створення туристської самодіяльної організації, як складника фізичної культури країни, потрібна наявність ініціативної групи однодумців, згуртованих навколо свого лідера.

Для створення секції туризму на підприємстві, в організації, установі та у навчальному закладі необхідно спочатку провести організаційні збори й обрати бюро секції з подальшим затвердженням у раді колективу фізкультури (далі – КФК) або правлінні спортивного клубу (далі – СК) і з подальшим повідомленням профспілкового комітету підприємства, установи, організації²⁶. Чисельний склад бюро залежить від кількості членів секції та об'єму запланованої роботи: організаційно-масової, маршрутно-кваліфікаційної, навчальної, спортивної, господарської.

Вищою формою організації самодіяльного спортивного туризму на підприємстві, в установі, організації, навчальному закладі є клуб туристів. Він створюється як на базі існуючої секції туризму, так і за її відсутності. Клуби туристів можуть здійснювати свою діяльність, як зі статусом юридичної особи, так і без такого статусу. Останнє властиво для клубам туристів ВНЗ, оскільки вони зазвичай створюються при спорткафедрах або факультетах, або СК, або Центрах фізичного виховання та спорту. У будь-якому разі бажано повідомити облраду фізкультурно-спортивного товариства (далі – ФСТ), до якого вони належать і туристсько-спортивний союз або федерацію спортивного туризму або обласний туристський клуб (які можуть бути правонаступниками облради з туризму та екскурсій або ТЕВО) – у кожному окремому випадку з урахуванням специфіки розвитку туризму в області або в місті. Клуби туристів видові або загальновидові (універсальні) районного, міського або обласного рангу після свого створення та реєстрації повинні про це проінформувати міські й обласні органи влади, які відповідають за розвиток фізичної культури та спорту.

²⁶Відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 5 травня 1982 р. найменування «фабричний, заводський місцевий комітет профспілкових союзів» замінено найменуванням «профспілковий комітет підприємства, установи, організації».

Крім того, не виключено, що клуб туристів може укласти з ними договір про співпрацю.

Після розпаду СРСР багато клубів туристів підприємств і організацій, туристські клуби системи ради з туризму та екскурсій, що мають юридичний статус пройшли перереєстрацію своїх статутів згідно з Законом України «Про об'єднання громадян», прийнятого 16 червня 1992. (№ 2460-XII). 8 грудня 2001 р. Президія створеної Федерації спортивного туризму України (далі – ФСТУ) прийняла рішення (ін. № 2, п. 7) про «Типове положення про територіальний спортивний туристський клуб» з метою рекомендації для територіальних місцевих федерацій та організацій – членів ФСТУ. Виконком ФСТУ подав вказане «Положення» до центрального уповноваженого на той час органу виконавчої влади з питань фізичної культури і спорту України як пропозицію Федерації з метою його подальшого затвердження як відомчого нормативного документу.

Нині на території України діє закон «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012. (№ 4572-VI), який виключає закон «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992. (№ 2460-XII), що призвело до нової перереєстрації статутів усіх громадських об'єднань.

Головними завданнями клубу туристів є такі:

- залучення трудящих і членів їх сімей до заняття усіма видами та формами туризму;
- активне сприяння розвитку туристсько-краєзнавчої роботи;
- проведення широкої пропаганди туризму та екскурсій;
- проведення роботи, спрямованої на моральне, військово-патріотичне і фізичне виховання туристів;
- проведення роз'яснювальної роботи про дбайливе ставлення до природи, а також із дотримання туристами правил безпеки під час проведення походів і подорожей.

Клуб туристів підприємства, установи, навчального закладу проводить роботу спільно з профспілковими, фізкультурними та іншими громадськими організаціями.

Найвищим органом клубу туристів підприємства, установи, організації, навчального закладу є збори (конференція) туристів. Для участі в них на зборах секцій туризму (груп) цехів підприємств, відділів організацій або установ, факультетів навчальних закладів відкритим голосуванням обираються делегати. Збори (конференція) обирають відкритим голосуванням

правління клубу туристів строком на два роки. Чисельний склад правління встановлює збори (конференція). Правління клубу відкритим голосуванням обирає зі свого складу голову, одного-двох заступників і секретаря.

Наступним ступенем ієрархічних сходів спорту є федерація. Відповідно до статті 34 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» (24.12.1993. № 3809-XII із змінами від 19.05.2015. № 453-VIII) «спортивна федерація (асоціація, союз, об'єднання тощо) – громадська організація фізкультурно-спортивної спрямованості, яка створюється для розвитку відповідного виду спорту та керується у своїй діяльності Конституцією України, законами, іншими нормативно-правовими актами України і своїм статутом. Порядок, особливості створення та діяльність спортивної федерації визначається відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» (22.03.2012. № 4572-VI зі змінами від 21.05.2015. № 475-VIII). Незалежно від того, які в спортивному туризмі можуть існувати форми громадських організацій, відповідальних за розвиток цього виду спорту (федерація, туристсько-спортивний союз, асоціація), процес їх створення та отримання юридичного статусу для усіх, – однаковий.

Для створення туристської самодіяльної організації необхідно створити організаційний комітет, який би на своїх перших зборах склав і затвердив план заходів щодо підготовки та проведення установчих зборів (конференції, з'їзду), які зазвичай проводяться для міських організацій через місяць після затвердження плану, для обласних – через 1,5 місяці, для загальнодержавних – через 2 місяці. План складається з п'яти колонок: першої – порядковий номер, другої – захід, третьої – дата виконання, четверта – відповідальний виконавець, п'ята, – примітка. Перелік питань, які необхідно включити до цього плану наступний:

- складання сценарію проведення заходу, у якому передбачається обрання робочої президії, секретаріату, мандатної, рахункової та редакційної комісії, пропозицій за регламентом;
- складання доповіді основного доповідача;
- визначення критеріїв з представництва від секцій і клубів туристів КФК і СК, а також державних і громадських організацій (можливо й від зацікавлених комерційних структур);
- забезпечення документацією (запрошення, програма, мандати, проект рішення зборів);

- забезпечення канцелярськими товарами (блокноти, ручки, олівці тощо);
- забезпечення системи відео та звукозаписи;
- складання проекту рішення зборів (конференції, з'їзду);
- підбір кандидатур для обрання в керівні органи організації (правління, президія, виконком, ревізійна комісія);
- підбір і оренда приміщення;
- розробка й роздрук проекту статуту туристської самодіяльної організації та установчого договору (якщо в ньому є необхідність);
- оформлення приміщення фотографіями й вирізками з місцевої преси про походи, експедиції, змагання, зльоти, туріадах.

Проект статуту зазвичай складається ініціативною групою та зачитується на установчих зборах (конференції, з'їзді), але краще, коли проект статуту буде роздрукований заздалегідь і розданий учасникам до початку заходу. Зазвичай статут туристської самодіяльної організації (далі – ТСО) складається з таких розділів:

1. Загальні положення.
2. Мета, завдання та форма діяльності.
3. Членство в ТСО.
4. Права та обов'язки членів ТСО.
5. Структура та статутні органи ТСО.
6. Керівні органи ТСО.
7. Контрольні й консультативно-дорадчі органи ТСО.
8. Правовий статус, майно і засіб ТСО.
9. Припинення діяльності ТСО або її організацій.
10. Порядок внесення змін і доповнень до статуту ТСО.

Установчий договір підписується зацікавленими сторонами після створення туристської самодіяльної організації.

Для легалізації туристської самодіяльної організації необхідно подати документи в юридичний відділ (установа, управління) територіального державного органу управління. Найперше необхідно подати протокол установчих зборів (конференції, з'їзду), у якому має бути відображена наступна інформація:

- дата та місце проведення установчих зборів (конференції, з'їзду);
- особи, які брали участь в установчих зборах (конференції, з'їзду);

- рішення про створення громадського об'єднання з визначенням намірів (цілей) його діяльності;
- рішення про визначення найменування, а за його наявності – скорочене найменування туристської самодіяльної організації;
- рішення про затвердження статуту туристської самодіяльної організації;
- рішення про створення органів управління туристської самодіяльної організації, обрання керівника, згідно з затвердженим статутом;
- рішення про визначення особи (осіб), що має право представляти туристську самодіяльну організацію в правовідносинах з державою та іншими особами та здійснювати дії від імені туристської самодіяльної організації без додаткових повноважень;
- рішення про визначення особи (осіб), що має право представляти туристську самодіяльну організацію для здійснення реєстраційних дій, – для туристської самодіяльної організації, яке має намір здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи.

Крім того, у протоколі установчих зборів (конференції, з'їзду) можуть вказуватися відомості й про інші прийняті на цих зборах (конференції, з'їзді) рішення стосовно створення і/або діяльності туристської самодіяльної організації. Протокол установчих зборів (конференції, з'їзду) підписується головою та секретарем зборів.

Туристська самодіяльна організація реєструється або повідомляє про своє створення в порядку, що передбачений Законом України «Про громадські об'єднання» протягом 60 днів з дня проведення установчих зборів (конференції, з'їзду).

Невід'ємною частиною протоколу установчих зборів (конференції, з'їзду) є реєстр осіб, які брали участь в установчих зборах (конференції, з'їзді), у яких обов'язково вказуються відомості:

1. Стосовно фізичних осіб – прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, а для іноземців і осіб без громадянства, також дані національного паспорта або документа, що його замінює. Дані про особу завіряються її особистим підписом.

2. Стосовно юридичних осіб – повне найменування, ідентифікаційний код, юридична адреса, прізвище, ім'я, по батькові особи, яку уповноважено брати участь в установчих зборах (конференції, з'їзді).

Найвідповідальнішим етапом легалізації туристської самодіяльної організації, як громадського об'єднання осіб, що займаються та пропагують спортивний і спортивно-оздоровчий туризм, є реєстрація в уповноваженому органі реєстрації.

Реєстрація здійснюється безкоштовно у вказаному органі за місцем знаходження туристської самодіяльної організації керівником організації або особою, яка має право її представляти під час здійснення реєстраційних дій. Керівник або уповноважена особа подають заяву за формою, затвердженою Міністерством юстиції України, до якого додаються:

1. Екземпляр протоколу установчих зборів (конференції, з'їзду), оформлених згідно з інформацією, яка була вище викладена.

2. Статут (у двох екземплярах).

3. Дані про керівні органи туристської самодіяльної організації із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові, дати народження керівника, членів інших керівних органів, посади в керівних органах, контактного номера телефону та інших засобів зв'язку, а також зазначенням відомості про особу, яка має право представляти громадське об'єднання для здійснення реєстраційних дій, до яких додається письмова згода цієї особи, якщо ця особа була відсутня на установчих зборах (конференції, з'їзді) згідно з передбаченою частиною 6 статі 9 Закону України «Про громадські об'єднання».

4. Заповнена реєстраційна картка на проведення державної реєстрації юридичної особи.

Заяву та вказані вище документи підписує керівник або особа, яка має право представляти туристську самодіяльну організацію для здійснення реєстраційних дій. Достовірність підпису вказаної особи на заяві про реєстрацію громадського об'єднання завіряється нотаріально. Усі документи, які подаються до уповноваженого органу з питань реєстрації, мають бути викладені державною мовою. На підставі поданих документів уповноважений орган із питань реєстрації протягом семи робочих днів з дня їх отримання приймає рішення про реєстрацію або про відмову в реєстрації. Якщо відмови немає, то приймається рішення у формі наказу про реєстрацію громадського об'єднання, після чого вносять до Реєстру громадських об'єднань відомості про зареєстровану туристську самодіяльну організацію і забезпечує внесення відомостей про зареєстровану туристську самодіяльну організацію як юридичну особу до Єдиного державного реєстру юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців. Надалі, уповноважений орган

з питань реєстрації видає керівникові або особі, що має право представляти громадське об'єднання для здійснення реєстраційних дій, виписку з Єдиного державного реєстру юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців.

Список рекомендованих джерел

1. Про громадські об'єднання. Закон України ВВР, 2013. – № 1; ст. 1.
2. Дрогов И. А. Организация работы федераций туризма. Методические рекомендации / И. А. Дрогов, Э. Н. Кодыш. – М. : ЦРИБ «Турист», 1990. – 54 с.
3. Сборник официальных материалов по работе туристских клубов. Выпуск 1. Составитель В. М. Шапкин : Рекламно-издательский отдел МГЦТК. 1989. – 168 с.

Контрольні питання та завдання

1. Як називається найвищий орган клубу туристів?
2. З яких розділів складається статут туристської самодіяльної організації?
3. Які документи додаються до заяви туристської самодіяльної організації під час її реєстрації?
4. Які дані вказуються в реєстрі осіб, що беруть участь в установчих зборах туристської самодіяльної організації?
5. Визначте головні завдання діяльності клубу туристів.

4 ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Туристські організації можуть бути трьох видів: державні, комерційні та громадські.

Державні органи управління займаються переважно нормативно-правовою, організаційно-управлінською і контрольно-обліковою діяльністю.

У комерційних туристських організацій основний вид діяльності - це створення туристського продукту та/або його реалізація, з метою отримання прибутку.

Громадські туристські організації, у цьому разі: федерація туризму, туристсько-спортивний союз, асоціація, клуб туристів, секція туризму основним видом своєї діяльності передбачають підготовку та проведення туристських походів, експедицій, подорожей за різними видами туризму.

Для здійснення цієї діяльності створюються комісії з різних видів туризму та розділів роботи. Ці самі комісії безпосередньо опікуються підготовкою громадських туристських кадрів, підвищенням їхньої кваліфікації та атестацією спортивних туристів.

Наступним видом діяльності туристських організацій є підготовка та проведення спортивних змагань з техніки усіх видів спортивного туризму, зльотів та чемпіонатів.

Діяльність туристських самодіяльних організацій, також має бути спрямована на навчально-методичну та консультативну роботу. У цій роботі важливу роль можуть відіграти навчально-методичний кабінет та бібліотека, які мають бути оснащені комп'ютерною та медіа-проекційною апаратурою. Наприклад: бібліотека Харківського обласного туристсько-спортивного союзу (далі – ХОТСС) налічує понад 1 750 звітів про походи, здійснені з 1950 р. до 2018 року. Окрім цього, у бібліотеці налічується 56 дисків про здійснені походи, книжковий фонд до 2 тисяч екземплярів, серед яких література по усіх аспектах спортивного туризму, краєзнавства, етнографії, навчально-методичної роботи тощо.

Гарантування безпеки під час проведення спортивних походів, змагань і зльотів є одним з найважливіших напрямів діяльності туристських організацій, тому ця робота повинна вестися цілорічно за допомогою семінарів, науково-практичних конференцій, виступів у засобах масової інформації (радіо, телебачення, преса), видання науково-методичної літератури. Наприклад: ХОТСС свій третій випуск альманаху «Роки і стежки»

(2008 р.) повністю присвятив питанням безпеки в туризмі з урахуванням кожного виду спортивного туризму (пішохідного, лижного, гірського, водного, велосипедного, спелеологічного, а також альпінізму). Тут необхідно зазначити, що дружба між харківськими альпіністами та туристами ведеться ще з 30-х років ХХ століття. Першим головою Правління Харківського міського туристського клубу у 1965 р. став Юрій Іванович Григоренко-Пригода (1935–2002 рр.), «Майстер туризму СРСР», «Майстер спорту СРСР» із туризму і альпінізму, володар почесного звання «Сніговий барс», норматив якого він виконав двічі, володар знаку Держкомспорту України «Першосходник» (№ 2), родоначальник висотних і сучасних технічних сходжень серед альпіністів міста Харків. До речі, щорічно Харківська обласна Федерація альпіністів і скелелазіння проводить загальноміський традиційний вечір за підсумками року, у якому беруть участь і туристи.

Однією з форм роботи туристських самодіяльних організацій (далі – ТСО) із запобігання нещасним випадкам є створення громадських контрольно-рятувальних загонів (далі – КРЗ) і пошуково-рятувальних загонів (далі – ПРЗ) під час проведенні масових спортивних і навчальних заходів і туриад.

До діяльності туристської самодіяльної організації входить і такий розділ роботи, як оформлення матеріалів на надання спортивних звань і розрядів, а, також, суддівських категорій у межах своїх повноважень. Згідно з Наказом Міністерства молоді і спорту України № 1305 від 24.04.2014. (zareєстрованого в Мінюсті України 14.05.2014. № 497/25274) «Про затвердження класифікаційних норм та вимог Єдиної спортивної класифікації України з не олімпійських видів спорту» з 6 червня 2014 р. існує порядок дій щодо оформлення спортивних звань і розрядів. II і III спортивні розряди надають структурні підрозділи з фізичної культури і спорту районної державної адміністрації, виконавчого органу місцевого самоврядування. У містах обласного підпорядкування спортивні розряди «КМСУ» і I надають наказом структурних підрозділів із фізичної культури та спорту обласних та Київської міської держадміністрацій. Звання «Майстер спорту України» надається Наказом Міністерства молоді і спорту України. Документи на надання спортивних звань і розрядів туристські самодіяльні організації повинні подавати не пізніше за три місяці з моменту виконання туристом-

спортсменом встановлених кваліфікаційних норм і вимог, а також затвердженого протоколу змагань.

Згідно з Положенням про суддів зі спортивного туризму, затвердженого Виконкомом ФСТ України від 14.06.2007. (зі змінами та доповненнями від 26.22.2011. і 07.02.2015.) та із урахуванням наказу Міністерства молоді і спорту України від 16.07.2013. № 31 «Про затвердження порядку надання кваліфікаційних категорій спортивним суддям» надання звання «Юний спортивний суддя» і «Спортивний суддя II категорії» здійснюють місцеві відділення Федерації. Присвоєння зазначених кваліфікаційних категорій спортивного судді за рішенням керівного органу місцевого осередку може бути делеговано туристським і спортивним клубам, спортивним комітетам військових частин та інших організацій навчальним закладам, де є судді з відповідною кваліфікацією. «Спортивний суддя I категорії» присвоюють територіальні осередки Федерації в областях, місті Києві, «Спортивний суддя національної категорії» присвоює Виконком Федерації спортивного туризму України. Крім того «Спортивний суддя національної категорії» може бути рекомендований ФСТУ у відповідні міжнародні федерації (організації) для присвоєння звання «Спортивний суддя міжнародної категорії».

Туристські самодіяльні організації за наявності своїх комерційних структур і за допомогою зацікавлених спонсорів можуть організовувати роботу туристсько-спортивних, оздоровчих таборів і баз, як для підготовлених, так і непідготовлених туристів. Зазвичай це буває молодіжний контингент. Крім того, туристсько-спортивні табори можуть бути не лише стаціонарними, але і пересувними. Недооцінка державними чиновниками значущості цих таборів у плані довоєнної підготовки просто неприпустимо. Природно, що для популяризації самодіяльного туризму туристські організації беруть участь у виставках, ярмарках, салонах і масових загальноміських заходах, таких як «День фізкультурника», «День молоді», «День захисту дітей», «День здоров'я», «Всесвітній день туризму», «День міста».

Як фахівці в питаннях спортивного та спортивно-оздоровчого туризму туристські громадські організації готують пропозиції до нормативних документів на затвердження Виконкомом і Президією ФСТУ, ТССУ і ВУСА і не лише у межах спортивного туризму, але й на загальнодержавному рівні (наприклад: у 1995 р. при читанні закону «Про туризм» у Верховній Раді України депутат від Харківської області В. Алексєєв кілька разів звер-

тав увагу на пропозиції Харківського обласного туристсько-спортивного союзу, деякі з яких були взяті до уваги). Окрім розробки пропозицій щодо вдосконалення розвитку спортивного туризму, обласні туристські самодіяльні організації залучають до організації самодіяльного туризму в трудових та навчальних колективах, клубах туристів, за місцем проживання та в нешкільних установах громадський туристський актив, майстрів спорту з туризму, спортсменів-розрядників, інструкторів спортивного туризму.

Необхідно також пам'ятати, що вітчизняні самодіяльні організації з часу їх створення завжди займалися суспільно-корисною роботою (зазвичай краєзнавчою та науково-дослідницькою), таким чином надаючи посильну допомогу у розвитку різних напрямів промисловості, науки та культури.

Наведемо тільки п'ять прикладів з різних років.

У 30-х роках ХХ століття за допомогою туристів у Кара-Кумах були знайдені окремі родовища сірки, у Казахстані – міді, на Кольському півострові – апатитів.

У 60-х роках ХХ століття в Узбекистані в районі річки Сурметаж туристи виявили виходи графіту, в районі річки Шаїт (Челябінська обл.) – кіноварі, в Лазаревському районі Краснодарського краю поклади будівельного каменю і два родовища торфу.

У 1976 році на Північно-Західному Памірі гірськими туристами з Мінська було помічено переміщення льодовика Шокальського, про що було повідомлено в Держцентр «Природа», унаслідок чого почалася співпраця туристів з ученими. Одночасно цей район Паміру став об'єктом досліджень космонавтів орбітальної станції «Салют-6» В. В. Коваленко і О. С. Іванченкова.

1 листопада 1977 р. Центральному державному музею історії СРСР (м. Москва) автором цих рядків була передана в дар історична реліквія - записка, знайдена в турі на перевалі Пулковський II (4 800 м, II А кат. скл.; Дарвазський хребет, Північно-західний Памір). Записка була знята з перевалу 28 липня 1977 р. харківською групою Світлани Голубової, яка здійснюючи гірський похід V кат. скл., йшла з долини Ванча по ущелині Даранпой-мазар на вказаний перевал. Завдяки зусиллям фахівців Харківського науково-дослідного інституту (далі – НДІ) судової експертизи ім. Заслуженого професора Н. С. Бокаріуса вдалося прочитати зміст памірського сюрпризу: *«14...IX. – 1932г. Здесь располагался лагерь рекогносцировки с*

Пулков. перевала. Из лагеря совершено восхождение по вост...». У 1932 р. цей перевал був відкритий керівником Памірської експедиції Академії наук М. В. Криленко та її учасником Л. Бархашем, про що писав Микола Васильович у своїй книзі «По неисследованному Памиру» (1931 г.). Так перетнулися, через 45 років, шляхи прославленого мандрівника, голови ТПТЕ та харківських гірських туристів.

У період з 28.04 до 15.05.1986 туристи з села Велика Рубльовка Котевльського району Полтавської області зробили кінний 630 кілометровий похід з м. Новгород-Северського до м. Ізюм шляхом князя Ігоря Святославовича, що здійснив у 1185 р. похід проти половців (головний герой пам'ятника староруської літератури «Слово о полку Игореве», датовано кінцем XII ст.) з метою перевірки найбільш обґрунтованої версії маршруту, уточнити календарні терміни та швидкість руху війська.

Початок ХХІ століття характеризується тим, що спортивні туристські групи стали здійснювати походи територіями не тільки України, чи країн СНД але й іншими країнами, де є гірські масиви, складні річки, цікава дорожня мережа, печери (Туреччина, Чехія, Польща тощо), таким чином створюючи нову класифікацію спортивних маршрутів за межами України, що дуже важливо для подальшого розвитку цього виду спорту.

Наприклад, 23 січня 2016 р. Президією ФСТУ був затверджений «Перелік класифікованих гірських перешкод гірських масивів Туреччини» зокрема перевали масивів Качкар, Центральний Понт (30 перевалів) і Аладаглар, Центральний Тавр (46 перевалів), який був поданий ЦМКК після його затвердження 19.12.2015 цією комісією.

Також варто відзначити, що громадські організації, які мають юридичний статус, можуть захищати соціальні й економічні права туристів в органах державної влади, а також вести цю роботу через органи засобів масової інформації.

Список рекомендованих джерел

1. Балабин М. А. Туристская секция коллектива физкультуры / М. А. Балабин. – М. : Профиздат. – 1988. – 144 с.
2. Дрогов И. А. Организация работы федерации туризма : методические рекомендации / И. А. Дрогов, Э. Н. Кодыш. – М. : ЦРИБ «Турист», 1990. – 53 с.

3. Наш девиз – поиск : Путешествия, походы, экспедиции / Сост. Ю. М. Кириллова. – М. : Профиздат, 1987. – 184 с.

4. Штюрмер Ю. А. Четвертая грань туризма : Общественно полезная работа туристов / Ю. А. Штюрмер. – М. : Профиздат, 1984. – 168 с.

Контрольні питання та завдання

1. Які види діяльності є основними в діяльності туристської самодіяльної організації?

2. Перелічить заходи, які проводить туристська самодіяльна організація для запобігання нещасним випадкам при проведенні туристських заходів.

3. У яких загальноміських заходах можуть брати участь туристські самодіяльні організації?

4. Можуть бути за формою туристсько-спортивні табори?

5. Наведіть приклади суспільно-корисної роботи, яку проводять туристські самодіяльні організації.

5 ПОТЕНЦІЙНІ КЛІЄНТИ ТА ПАРТНЕРИ ТУРИСТСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

У роботі туристських самодіяльних організацій велике значення надається партнерству з державними структурами управління, які відповідають за розвиток фізичної культури і спорту.

Це можуть бути районні, міські, обласні департаменти у справах сім'ї, молоді та спорту, до структури яких входять управління з питань фізичної культури і спорту. Співпраця здійснюється на рівні взаємовигідних договорів. Наприклад, Всеукраїнська громадська організація «Федерація спортивного туризму України» уклала Договори про співпрацю з Міністерством України у справах сім'ї, молоді і спорту, Міністерством оборони України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій (Міністерство з надзвичайних ситуацій України), Міністерством освіти і науки України.

Багато в чому виграють туристські громадські організації, що мають постійний контакт із засобами масової інформації. До 1992 року при спілці журналістів СРСР працювала секція журналістів, що пишуть статті з питань туризму. Такі секції були створені при усіх республіканських і обласних спілках, які освітлювали питання не лише планового, але і спортивного туризму. У харківських газетах, таких як «Красное знамя», «Ленінська зміна», «Вечірній Харків» були постійні рубрики «Компас туриста», «Клуб мандрівників», «Куточок туриста». Ці рубрики з різними тимчасовими інтервалами, у певні дні знайомили мешканців області та міста з туристськими буднями (репортажі з планових всесоюзних і республіканських маршрутів, знайомство з екскурсійними об'єктами, інформація про зльоти й змагання зі спортивного туризму, розповіді про цікаві туристські походи). Про туристське життя на підприємствах, організаціях і навчальних закладах розповідали їх багатотиражки.

Нині, зважаючи на велику кількість періодичних видань, з'явилася можливість розширити об'єм інформації про туризм для пересічного жителя України. Ураховуючи той факт, що деякі туристські фірми організують тури з активним способом пересування (водні, пішохідні, велосипедні походи від 2–3 днів до I–II категорії складності) доцільно мати з ними діловий контакт та надавати їм методичну допомогу та створення спортивних маршрутів на взаємовигідних умовах. Крім того, потрібно враховувати, що не на усіх спортивних комерційних маршрутах працюють керівниками туристських груп люди, які мають інструкторське посвідчення або посвідчення провідни-

ка. І тут на допомогу можуть прийти федерації туризму, туристсько-спортивні союзи, туристські клуби, які мають право готувати не лише керівників походів, але й інструкторів спортивного туризму або рекомендувати фірмам досвідчених керівників із числа туристського активу.

Для участі в походах або в змаганнях, відповідно до «Правил змагань із спортивного туризму» туристи-спортсмени повинні, окрім допуску лікаря до участі у змаганнях, отримати страховий поліс, дійсний на час проведення заходу, у страховій компанії, що має договір про співпрацю з туристською самодіяльною організацією.

Особливу увагу у своїй діяльності туристські самодіяльні організації повинні приділяти розвитку дитячо-юнацького туризму через співпрацю зі станціями юних туристів, дитячо-юнацькими спортивними школами, секціями туризму та клубами туристів Палаців (Будинків) дитячо-юнацької творчості, дитячо-юнацькими центрами та іншими позашкільними навчальними закладами. Попередня практика показала, що багато дорослих туристів, залишивши свою основну професійну діяльність, переходили працювати керівниками дитячих туристських гуртків при ЖЕКах, на станції юних туристів, у Палаці (Будинки) піонерів і школярів (із 1992 р. – Будинки дитячо-юнацької творчості).

Ця практика підтримується й нині. Крім того, актив федерацій туризму, туристсько-спортивних союзів, клубів туристів проводять для педагогічного складу позашкільних учбових закладів семінари з маршрутно-кваліфікаційної роботи, кадрової та суддівської підготовки, організації та проведенні зльотів, змагань з техніки туризму та чемпіонатів зі спортивних походів.

Туристські самодіяльні організації у своїй діяльності часто співробітничать з екологічними організаціями, укладають договори з науково-дослідними організаціями про виконання робіт, пов'язаних з геологією, гляціологією, метеорологією, етнографією тощо в тих районах, де тургрупи планують здійснити подорож. За дорученням музейних працівників туристи часто виконують роботу, що має багатовекторну краєзнавчу спрямованість, у тій чи іншій місцевості, у якій туристи здійснюють свій похід.

Певний внесок у науково-дослідну роботу зробили й харківські туристи. Наприклад: спільно з кафедрою мерзлотознавства МДУ ім. М. Ломоносова і НДІ мерзлотознавства Якутського відділення АН СРСР у Якутії досліджувалися льодовики хребтів Черського та Сунтар-Хаята (майстри спорту СРСР Ю. Д. Оксюк, В. О. Можейко, А. В. Фесенко), а також виконувалися завдання державного науково-дослідного центру «Природа», що

були пов'язані з дешифруванням аерокосмічних знімків низки важкодоступних районів Паміру (майстер спорту СРСР В. М. Беспятов). Цікаві медико-фізіологічні дослідження були проведені в умовах складного походу майстром спорту СРСР, доктором медичних наук Ю. Л. Шальковим. А соціологічні дослідження старшого інструктора-методиста В. В. Абрамова (під час проведення Всесоюзних зборів, семінарів і науково-практичних конференцій) отримали високу оцінку центральної кадрової та пішоходної комісії Федерації туризму Центральної ради з туризму і екскурсій. Завдяки цим дослідженням була розроблена «Модель загальних і професійних знань і умінь, навичок, здібностей і особливих якостей інструктора туризму», що була запропонована для системи планових маршрутів рад з туризму та екскурсій.

За дорученням музейних працівників туристи часто виконують роботу, що має багатовекторну краєзнавчу спрямованість, у тій чи іншій місцевості, у якій туристи здійснюють свій похід. Це можуть бути маршрути, прокладені як по місцях бойових дій з нацистською Німеччиною, боїв періоду війни 1812 року з Наполеоном, так і визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. під керівництвом Богдана Хмельницького проти влади польської шляхти, чи маршрути, прокладені по місцях наукових експедицій М. В. Криленко (Памір), М. Т. Погребицького (Тянь-Шань), В. К. Арсеньева (Далекий Схід), І. Д. Черського (Східний Сибір), В. А. Обручева (Центральна Азія, Забайкалля), С. В. Обручева (Якутія, Чукотка) та інших мандрівників і дослідників.

Партнерами туристських самодіяльних організацій можуть бути магазини й фірми, що створюють або реалізують спортивне, туристське та альпіністське спорядження, оскільки їх керівники або співробітники самі, зазвичай, у вільний час займаються туризмом, альпінізмом або гірськолижним туризмом. Часто такі магазини виїжджають на місце проведення загальнодержавних змагань, першості або чемпіонатів із видів спортивного туризму або зльотів для продажу необхідного спорядження.

Партнерами туристських організацій також можуть бути й вищі навчальні заклади як державні, так і комерційні, які навчають студентів на спеціальностях «Туризмознавство» (напрямок підготовки «Туризм»). Співпраця може здійснюватися у вигляді проходження студентами практики на базі клубу туристів або туристсько-спортивного союзу, а також проведення спільних науково-практичних конференцій з проблем розвитку спортивно-оздоровчого туризму та краєзнавчої роботи. Крім того, вищі навчальні заклади, як партери, можуть надавати свої спортивні зали для проведення

районних, міських, обласних або національних змагань з техніки туризму у закритих приміщеннях.

Не можна забувати, що, як окремі туристи, так і спортивні групи надають посильну допомогу у роботі секцій туризму, клубів туристів, федерацій туризму, туристсько-спортивних союзів, асоціацій, уважаючи ці громадські туристські організації своїм «другим домом». Крім того, нерідкі випадки, коли окремі туристи надають добровільну посильну фінансову допомогу туристським самодіяльним організаціям, з якими їх зв'язують кращі роки життя.

Список рекомендованих джерел

1. Абрамов В. В. Історія туризму : підручник / В. В. Абрамов, М. В. Тонкошкур. – Харків : Видавництво «Форт», 2010. – 286 с.: іл.
2. Абуков А. Х. Туризм на новом этапе : Социальные аспекты развития туризма в СССР. – М. : Профиздат, 1983. – 296 с.
3. Наш дивиз – поиск : Путешествия, походы экспедиции / Сост. Ю. М. Кириллова. – М. : Профиздат, 1987. – 184 с.
4. Снаряжение для горного туризма : Техническое творчество туристов / Сост. Л. Б. Директор. – («Мир туристских интересов»). – М. : Профиздат. 1987. – 192 с.
5. Штюрмер Ю. А. Четвертая грань туризма : Общественно полезная работа туристов / Ю. А. Штюрмер. – М. : Профиздат, 1984. – 168 с.

Контрольні питання та завдання

1. Яким чином туристські фірми, що займаються активним туризмом, можуть стати клієнтами туристських самодіяльних організацій?
2. У чому проявляються партнерські стосунки туристських самодіяльних організацій з навчальними закладами?
3. Охарактеризуйте можливі варіанти взаємодії між туристськими самодіяльними організаціями й організаціями державної влади, що відповідають за розвиток фізичної культури та спорту.
4. Перерахуйте можливі варіанти співпраці туристських самодіяльних організацій зі станціями юних туристів.
5. У чому полягає потенційна співпраця засобів масової інформації з туристськими самодіяльними організаціями?

6 ВИСТАВКИ, ЯРМАРКИ ТА ТУРИСТСЬКІ САЛОНИ

У діяльності туристської самодіяльної організації, як і будь-якій туристській організації, певну роль зіграє її участь у виставках, ярмарках і туристських салонах. Це дає змогу їй зайвий раз показати відвідувачеві можливості спортивно-оздоровчого туризму, як однієї із форм активного рекреаційного процесу в житті людини, його переваги над пасивною формою відпочинку.

Але спочатку трохи історії. У XVIII столітті в Європі вперше для придворних і аристократів стали демонструвати витвори мистецтва. У цих виключно закритих показах художніх цінностей переслідувалася тільки одна мета – підняття престижу королівської влади. Проте, якщо у Парижі у 1757 р. демонструвалися художні твори, то вже у 1761 р. в Лондоні на виставці демонструвалися промислові вироби, зокрема землеробські машини, а надалі, через шість років їх витіснили ткацькі верстати.

Першою людиною, яка належно оцінила значення виставок для розвитку національної індустрії, був Наполеон Бонапарт, який у 1798 р. відкрив у Парижі першу відкриту для усіх відвідувачів виставку. Якщо спочатку виставки мали вузьконаціональний характер, то вже у 1851 р. у Лондоні у Гайд-парку була відкрита перша Всесвітня промислова виставка²⁷, девізом якої стали слова: «Нехай усі народи працюють спільно над великою справою – удосконаленням людства». Її відвідали 6 млн. осіб і це зрозуміло, оскільки Великобританія тоді була лідером технічного прогресу. Це був своєрідний гімн синтезу теорії та практики. Але якщо виставки – це демонстрація досягнень науки та техніки, то що ж тоді становлять ярмарок або салон, тим паче, що вони нині мають схожі риси: адресованість організованому ринку, обмежена тривалість, періодичне проведення в конкретних місцях тощо.

Згідно з визначенням Міжнародного Бюро Виставок (далі – МБВ)²⁸, «виставка – це показ, головна мета якого полягає в освіті публіки шляхом демонстрації засобів, наявних у розпорядженні людства, для задоволення

²⁷Виставка була проведена за ініціативи принца Альберта. Головною пам'яткою виставки був Кришталевий палац, зведений Джозефом Пакстоном із заліза та скла.

²⁸МБВ було затверджене у 1931 р. з метою здійснення контролю над дотриманням положень Паризької конвенції від 22.11.1928 р. про міжнародні (всесвітні) виставки «ЕКСПО» і для вирішення комплексу питань, пов'язаних з їх організацією та проведенням. Штаб-квартира МБВ знаходиться у Парижі. Нині членами бюро є 163 держави, з яких 11 країн не мають права голосу унаслідок несплати членських внесків.

потреб в одній або декількох областях його діяльності або майбутніх його перспектив».

Отже, виставка – це передусім публічна демонстрація досягнень тих або інших галузей матеріальної або духовної сфери життя суспільства, головна мета якої – обмін ідеями, теоріями, знаннями під час одночасного проведення комерційної роботи.

На Марсельському конгресі у жовтні 1995 р. Міжнародним союзом ярмарків (далі – УФІ)²⁹ було прийнято таке визначення ярмарку: «Ярмарок – це міжнародна економічна виставка зразків, яка незалежно від її найменування, відповідно до звичаїв країни, на території якої вона проводиться, становить ринок товарів широкого споживання (чи обладнання) і діє у встановлені терміни протягом обмеженого періоду часу в тому самому місці й експонентам якої дозволяється представляти зразки своєї продукції для укладання угод у національному або міжнародному масштабах». Тобто, ярмарок – це комерційний захід, головною метою якого є укладання торговельних угод по товарах, що виставляються.

Тут необхідно відзначити, що ярмарки виникли в Європі у період раннього середньовіччя в умовах натурального господарства й економічної роз'єднаності. Їхня роль зросла в X–XI ст. з виникненням і розвитком міст, а регулярність ярмаркової торгівлі призвела до виникнення особливого ярмаркового права.

У сучасному світовому туристському бізнесі проводиться понад 500 міжнародних виставок і ярмарків у різних регіонах у туристських центрах світу, найважливішими серед них є такі:

1. Всесвітня туристська виставка у Лондоні (World Travel Market, WTM), проводиться у листопаді за участі 197 країн світу.
2. Міжнародна туристська виставка-біржа Feria International de Turisma «FITUR» у Мадриді, проводиться наприкінці січня – на початку лютого.
3. Міжнародна туристська виставка «Подорожі й туризм» МІТТ у Москві, проводиться у березні.
4. Міжнародна туристська виставка «ІМЕХ», м. Франкфурт-на-Майні.

²⁹УФІ було створено 15.04.1925 р. Мета - організація та підтримка постійної співпраці міжнародних ярмарків. Членами УФІ є 178 організацій і 29 асоційованих членів із 67 країн. Союз є членом-кореспондентом ООН.

5. Міжнародна туристська виставка «СІВТМ» у Пекіні.

6. Міжнародна туристська виставка «ВІТ» в Мілані.

До цього списку можна додати виставки у Брюсселі та Відні.

Великою популярністю користуються виставки з туризму у Лейпцігу, «Всесвітній тиждень туризму та подорожей» у Парижі, «Матна» у Гельсінкі, Inwetex у Санкт-Петербурзі, FESPO у Цюріху.

На міжнародному туристському ринку з успіхом проходять міжнародні туристські біржі та салони.

Туристська біржа – це комерційний виставковий показ і продаж туристської продукції. Мета проведення бірж – налагодження торговельних контактів і підписання угод між виробниками туристських послуг (готелями, транспортними підприємствами) і їхніми продавцями (туристськими фірмами). Спосіб – реклама туристських пропозицій, показ зразків (турів), підписання угод. Час проведення бірж: коли закінчується або починається активна реклама турів наступного року. Найбільшою міжнародною біржею вважається International Tourismus Borse (ITB Berlin) у Берліні, проводиться двічі на рік у березні й у жовтні. Учасники – 187 країн світу, виставкова площа 160 000 м².

Туристські салони – це демонстрація туристських продуктів, метою якої є інформування оптових посередників, налагодження зв'язків між виробниками та продавцями туристської продукції. Спосіб – надання друкарської реклами, каталогів, пропозицій і укладання угод. На ринку туристських послуг відомі спеціалізовані салони, такі як «Боут-шоу» у Лондоні, водних видів спорту у Парижі й Дюсельдорфі. В Україні найбільшою подією в турбізнесі вважається проведення в жовтні Міжнародного туристського салону «Україна» – UITM.

У науковій літературі виставкові заходи класифікуються за чотирма ознаками (табл. 5.1).

Таблиця 5.1 – Класифікація виставкових заходів

Ознака класифікації	Види виставкових заходів
1	2
Цілі проведення	Торговельні Інформаційно-ознайомлювальні
Частота проведення	Періодичні Щорічні Сезонні

Продовження таблиці 5.1

1	2
Характер пропозиції експонатів	Універсальні Багатогалузеві Галузеві Спеціалізовані
Склад учасників	Регіональні Міжрегіональні Національні Міжнародні

Виставкова діяльність складається з трьох етапів роботи:

1. Попередня підготовка.
2. Робота на виставковому стенді.
3. Післявиставкова робота.

Очевидним є той факт, що участь туристських самодіяльних організацій в міжнародних виставках за межами своєї держави є майже неможливою у зв'язку із дуже високою вартістю стендового місця. Реальнішою є участь у національних, міжрегіональних і регіональних виставках. Експонентами³⁰ в цьому разі можуть бути федерації, турсоюзи, туристські асоціації й провідні клуби туристів, що мають солідних спонсорів і меценатів.

Форма участі у виставкових заходах може бути трьох видів:

- поїздка делегації без стенду;
- участь у загальному стенді, який представляє туристську галузь міста або області;
- участь зі своїм стендом (найдорожчий захід).

Рішення про участь у виставковому заході приймається під час складання річного плану роботи туристської організації, після чого формулюється мета участі.

За відсутності у туристської самодіяльної організації комерційної структури (турфірми) головною метою її участі є передусім пропаганда здорового способу життя, активних форм відпочинку (видів спортивного та спортивно-оздоровчого туризму), формування сприятливого іміджу та залучення нових членів туристських самодіяльних організацій.

³⁰Експонент – особа, яка представляє на виставці свою продукцію з метою пошуку її покупців або партнерів для спільної діяльності.

Якщо ж при туристській громадській організації існує комерційна структура, то до перерахованих цілей додаються: виведення нового продукту на ринок (комерційні сходження на вершини; гірські, водні, велосипедні походи; спуск і відвідування карстових порожнин – печер; кінні прогулянки; трекінг, гірськолижний спорт); визначення можливого попиту на продукт, пошук нових ділових партнерів, безпосередній збут продукту та укладання контрактів.

Наступний крок у виставковій діяльності – це вибір участі в конкретній виставці. До того ж тут важливу роль зіграє час і місце проведення виставки, її авторитет, а також чисельний і якісний склад учасників і відвідувачів. Крім того, необхідно враховувати й рівень ділової активності на останній виставці (кількість і загальний об'єм укладених контрактів). Після того, як обрана виставка, турорганізація подає заявку до її оргкомітету на участь. На більшість великих виставок прийом заявок на участь (application form) закінчується за 3–4 місяці до їхнього початку. Паралельно із подачею заявки вирішуються організаційні питання, а саме:

- розробка концепції та об'єму участі організації у роботі виставки;
- складання переліку турпродуктів, що виставляються;
- відбір та підготовка персоналу (комерційного, обслуговчого, стендистів, перевізників, краще, щоб стендисти володіли іноземною мовою);
- розробка планів комерційної роботи, реклами та протокольних заходів;
- вибір можливого посередника (агента), що надає послуги у забезпеченні участі у виставці;
- визначення розмірів необхідних виставкових площ і об'єм різних матеріальних і фінансових ресурсів;
- підбір і виготовлення рекламних й інформаційних матеріалів, а також візитних карток організації, опитувальних анкет тощо;
- розробка тематичного плану експозиції (виставкового стенду);
- укладення договору з оргкомітетом, передача йому плану виставкового стенду, а також замовлення на необхідне обладнання та послуги.

Наступним етапом є розробка остаточного кошторису витрат участі туристської організації у виставці, яка складається з такого:

- орендна плата (10–15 %);
- виготовлення стенду (30–35 %);

- монтаж і демонтаж стенду (бажано, щоб цю роботу виконували працівники виставки, що мають професійну майстерність);
- транспорт (доставка на виставку й назад);
- оформлення стенду, наявність моніторів, турспорядження;
- заходи, що проводяться на стенді (консультаційна робота, лотереї, вікторини, у туристів – змагання тощо);
- персонал на стенді (власний, допоміжний);
- реклама на виставці;
- робота з пресою (складання прес-релізів);
- особливі форми або способи звернення до відвідувачів («екзотичні персонажі» у старовинних костюмах, професійні артисти, дівчата у фірмовому одязі тощо);
- поточні витрати на стенді.

Одним зі складних етапів підготовки участі у виставці є оформлення стенду. Для цього використовуються окремі рекламні елементи.

1. Написи на фризі стенду (назва ТСО або її фірми, емблема організації або товарний знак фірми).

2. Прапори, вимпели, емблеми, значки, плакати та фотографії для оформлення стенду.

3. Монітори для демонстрації фільмів про експедиції, походи, змагання, зльоти, а також, про комерційні спортивні тури.

4. Наявність спортивного, альпіністського, туристського та спелеологічного спорядження, що дає змогу відвідувачам ознайомитись, а за бажання і попрацювати з ним.

5. Оригінальне підсвічування і освітлення.

6. Карти з нанесеними на них нитками складних маршрутів, сходжень, планшети, діарами, макети.

Уся виставкова експозиція умовно розбивається на три зони:

Перша – це публічна зона, найбільша за площею, на якій розміщуються експонати, працюють стендисти та забезпечується контакт з відвідувачами.

Друга – робоча зона, місце для проведення переговорів представників ТСО або фірми з потенційними партнерами та клієнтами.

Третя зона – службова, допоміжні приміщення, майданчики для зберігання експонатів, рекламної літератури, одягу, відпочинку співробітників, приготування напоїв тощо.

Місце розміщення стенду на виставці залежить від мети й фінансових можливостей експонентів. Найкращими вважаються місця в центрі виставкової площі, на поворотах, при вході на виставку. Проте ці місця можуть коштувати дорожче. Переважні кутові стенди, а також стенди в проходах.

Для обслуговування стенду необхідно мати два склади робітників (дві зміни) по двох стендистів у кожному, оскільки на стенді не можна працювати самостійно. Зазвичай робота на стенді передбачає консультаційні заходи, пов'язані зі спортивним і спортивно-оздоровчим туризмом. У тих випадках, коли ТСО представлена комерційною структурою необхідно провести інструктаж стендистів, де розглядаються такі питання:

- тематика виставки;
- цілі участі у виставці;
- перелік послуг, що надаються на виставці;
- основні новинки;
- завдання, що стоять перед стендистами (ознайомлення з новинками, укладення договорів тощо);
- план стенду;
- закріплення місць на стенді за кожним стендистом;
- розпорядок роботи;
- основні категорії очікуємих відвідувачів;
- моделі поведінки з кожною категорією відвідувачів;
- форми реєстрації відвідувачів;
- форми реєстрації змін, зауважень, недоліків на стенді під час роботи виставки.

Головні правила виставкової роботи:

- регулярний інструктаж стендової команди;
- максимальна доброзичливість до кожного відвідувача;
- наявність достатньої кількості інформаційного матеріалу;
- реєстрація у журналі контактів кожного відвідувача по ПІБ, професії, компанії, мета його відвідування, інтереси, питання, дата;

- надання візитної картки фірми відвідувачеві в обмін на його картку або фірмовий буклет його фірми або компанії;
- перевірка якості установки експонатів щодня перед відкриттям показу;
- використання деякого часу для огляду стендів конкурентів на виставці.

Неприпустимим під час роботи на стенді є таке:

- у присутності відвідувача спілкуватися зі своїми колегами по стенду або іншими стендистами;
- вживання їжі, жувальної гумки, напоїв на очах у відвідувачів;
- куріння на виставковому місці, але попільничка завжди надається відвідувачеві;
- призначення зустрічі на стенді своїм друзям, знайомим і родичам;
- розв'язна поведінка;
- розмови по мобільному телефону у присутності відвідувачів;
- вживання алкогольних напоїв до або під час роботи на стенді, навіть якщо вони пропонуються стендистом відвідувачам.

Підсумки виставкової діяльності підводяться не пізніше ніж через тиждень після закриття виставки, і підрозділяється на дві групи: організаційні та комерційні. До організаційних підсумків передусім належать відповіді тих, що усіх брали участь у підготовці та проведенні виставки на такі питання, як:

1. Чи вдало було обрано місце для стенду?
2. Чи було вдалим планування стенду?
3. Чи відповідала площа стенду кількості експонатів та поставленим завданням?
4. Які незручності відчували стендисти й обслуговчий персонал під час роботи стенду?
5. Що необхідно було замовити в оргкомітеті серед додаткових послуг і обладнання?
6. Без яких послуг чи обладнання можна було б обійтися?

Комерційні підсумки підводяться на основі записів у журналі відвідувачів стенду («журнал контактів»), тобто кількість відвідувачів, об'єм укладених контрактів, кількість розданих візиток, рекламних та інформаційних матеріалів. Дуже важливо не пізніше ніж через два тижні встанови-

ти контакт з відвідувачами, що цікавлять турфірму, які залишили свої візитки з пропозицією про співпрацю та вдячність за відвідування стенду.

На закінчення складається список витрат і витрат споріднених виставок для фінансового аналізу.

Список рекомендованих джерел

1. Дурович А. П. Маркетинг в туризме: учеб. пособие / под общей ред. З. М. Горбылевой / А. П. Дурович, А. С. Копанев. – Минск.: «Экономпресс», 1998. – 400 с.

2. Завьялов П. С. Демидов В. Е. Формула успеха: маркетинг (сто вопросов – сто ответов о том, как эффективно действовать на внешнем рынке). – 2-е изд., перераб и доп. / П. С. Завьялов, В. Е. Демидов. – М. :, Международ. Отношения, 1991. – 416 с.

3. Ильина Е. Н. Туроперейтинг: организация деятельности : ученик / Е. Н. Ильина. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 256 с. : ил.

4. Маркетинг : учебник / А. Н. Романов, Ю. Ю. Корлюгов, С. А. Красильников и др. : Под ред. А. Н. Романова. – М. : Банки и биржа, ЮНИТИ. 1996. – 560 с. : ил.

5. Мезенин Н. А. Парад всемирных выставок / Н. А. Мезенин. – М. : Знание, 1991. – 160 с.

Контрольні питання та завдання

1. Де й коли була проведена перша відкрита для усіх відвідувачів національна виставка?
2. Де й коли була проведена перша Всесвітня промислова виставка?
3. У чому полягає різниця між виставкою та ярмарком?
4. Назвіть етапи роботи виставкової діяльності організації.
5. Перерахуйте види форм участі організації у виставкових заходах.
6. Які місця для стенду на виставці вважаються найкращими?

7 ЕКСКУРСІЙНО-МАСОВІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Екскурсія є одним зі складників у діяльності туристської самодіяльної організації. Але перш ніж торкатися цього питання необхідно сказати декілька слів про те, у чому полягає сутність екскурсії. На думку сучасного класика вітчизняної екскурсійної справи Бориса Васильовича Ємельянова (1918–2001 рр.), який очолював Головне екскурсійне управління ЦРТЕ з 1969 до 1986 рр., сутність екскурсії можна визначити у такий спосіб : екскурсія – це сума знань, які повідомляються групі людей у специфічній формі, і певна система дій з їх передачі. Цілі, завдання та форми проведення екскурсій змінювалися упродовж понад 200 років (1786–2018 рр.), що сприяло зміні ролі екскурсій у цей час.

Це добре відображено у роботах з історії вітчизняної екскурсійної справи такими авторами, як С. В. Грибанова, Р. О. Дьякова, О. М. Костюкова, М. М. Олексійко, В. К. Федорченко, І. М. Чагайда й тощо.

Б. В. Ємельянов запропонував своє бачення зміни ролі екскурсії з 1786 р., оскільки питання проведення шкільних екскурсій знайшли своє віддзеркалення в Статуті народних училищ Російської Імперії, у зв'язку з чим цю дату можна вважати точкою відліку початку вітчизняної екскурсійної справи. Згодом у Шкільному статуті 1804 р. вказувалося не лише про користь проведення прогулянок (екскурсій) на природу, а й про потреби відвідування учнями мануфактур, ремісничих майстерень та інших підприємств.

Таблиця 7.1 – Зміна ролі екскурсії

Етапи	Домінуючий складник	Завдання	Форма проведення
1	2	3	4
1	Відпочинок	Пошук лікарських трав, ягід, грибів, фруктів	Прогулянка
2	Навчання	Засвоєння дітьми знань з навчальних предметів: ботаніка, географія, історія, фізика	Урок поза класним приміщенням
3	Наукова	Виявлення експонатів для краєзнавчого музею (відділи: етнографічний, геологічний зоологічний, історичний тощо)	Експедиція, похід

Продовження таблиці 7.1

1	2	3	4
4	Загальноосвітня	Розширення загального культурного кругозору	Бесіда у туристському поході, супровідна екскурсійна інформація під час транспортних подорожей
5	Культурно-освітня	Підвищення рівня знань з історії, архітектури, літератури техніки та іншим галузям знань	Оглядова, багатопланова та тематична екскурсії
6	Культурно-виховна	Засвоєння знань у поєднанні з вихованням	Тематична екскурсія

Проте І. М. Чагайда і С. В. Грибанова вважають, що до цих шести етапів необхідно додати два (табл. 7.2). Це посилення, на думку автора підручника, є дискусійним, оскільки екскурсія – не є розвагою, а є процесом пізнання.

Таблиця 7.2 – Зміна ролі екскурсії

Мета	Завдання	Форма проведення
Анімаційна ³¹ (культурно-розважальна)	Проведення відпочинку з ігровими елементами, видовищні й розважальні заходи, використання живих експонатів під час екскурсії	Масовка, концерт, пригоди, детектив (наприклад: «Круч в Одесі», «Кримінальна Одеса»)
Реклама	Розширення знань про екскурсійні можливості турфірми	Демонстрація

У світовій екскурсійній практиці пальма першості у створенні теорії екскурсійної справи належить класикам вітчизняного екскурсознавства таким як: Ю. Н. Александров, М. П. Анциферов, Б. Б. Байков, Л. Л. Бархаш, Г. Н. Боча, М. О. Гейніке, В. О. Герд, І. М. Гревс, Р. О. Дьякова, Б. В. Ємельянов, В. В. Загура, А. Я. Закс, Е. О. Звягинцев, Д. М. Кайгородов, Л. Г. Нечипорчук, П. С. Пасічний, А. Д. Петров, Б. Є. Райков, О. Ф. Родін, І. М. Чагайда, В. І. Харчиладзе та багатьом іншим. На думку інших професіоналів туристсько-екскурсійної справи, екскурсія – це колективні або індивідуальні відвідування визначних або відомих місць (об'єктів), музеїв тощо з науковими та спортивними цілями, тривалістю не більше 24 годин, у процесі чого відбувається цілеспрямована та заздалегідь запрограмована дія через показ і розповідь, що забезпечує задоволення духовних,

³¹Анімація (від фр. animation – пожвавлення, одушевлення) – західна назва мультиплікації: вид кіномистецтва і його твір (мультфільм), а також відповідна технологія.

естетичних, інформаційних потреб екскурсантів. Екскурсія проводиться під керівництвом фахівця-екскурсовода. Свого часу Б. В. Ємельянов нарахував 19 визначень поняття «екскурсія».

У середині 70-х на початку 80-х років ХХ століття вітчизняними фахівцями туристсько-екскурсійної справи була складена класифікація екскурсій (рис. 7.1). Пояснення кожної групи класифікації не є метою цього розділу. Про це можна дізнатися з підручників з екскурсознавства таких визнаних авторів, як Г. П. Долженко, З. М. Горбильова, С. В. Грибанова, Б. В. Ємельянов, Б. Ф. Омельченко, Н. В. Савіна, Н. О. Седова, І. М. Чагайда. Для правильного розуміння сутності екскурсії було розроблено сім загальних ознак властивих для усіх екскурсій:

1. Тривалість за часом проведення від однієї академічної години (45 хвилин) до однієї доби.
2. Наявність екскурсантів (групи або індивідуалів).
3. Наявність екскурсовода, що проводить екскурсію.
4. Наочність зорового сприйняття, демонстрація екскурсійних об'єктів на місці їх розташування.
5. Пересування учасників екскурсії по заздалегідь складеному маршруту.
6. Цілеспрямованість демонстрації об'єктів, наявність певної теми.
7. Активна діяльність учасників (спостереження, вивчення, дослідження об'єктів).

Як відзначає Б. В. Ємельянов відсутність хоча б однієї з зазначених вище семи ознак позбавляє права називати захід, що проводиться, екскурсією. Тому екскурсія та збіглий огляд об'єктів за допомогою гіда – це різні поняття. Екскурсовод веде тему (наприклад: «Париж у період Великої Французької революції», «Харків – перша столиця радянської України» або «Харків літературний»), а гід дає туристам, яких супроводжує, стислу інформацію при загальному огляді міських визначних місць, пам'ятників історії та культури («подивиться направо, подивиться наліво»).

У теперішній час анімація (сфера розваг) – організація дозвілля в готелях на корпоративних засадах, дитячих таборах, дитячих свят; напрям, що припускає особисту участь відпочиваючих в культурно-масових заходах. До 1992 р. в туристсько-екскурсійної галузі це мало назву – культурно-масова та спортивно-здоровча робота, яку виконували на турбазах, туркемпінгах, в тур готелях та будинках відпочинку випускники культпросвіт училищ або інституту культури.

Класифікація екскурсій

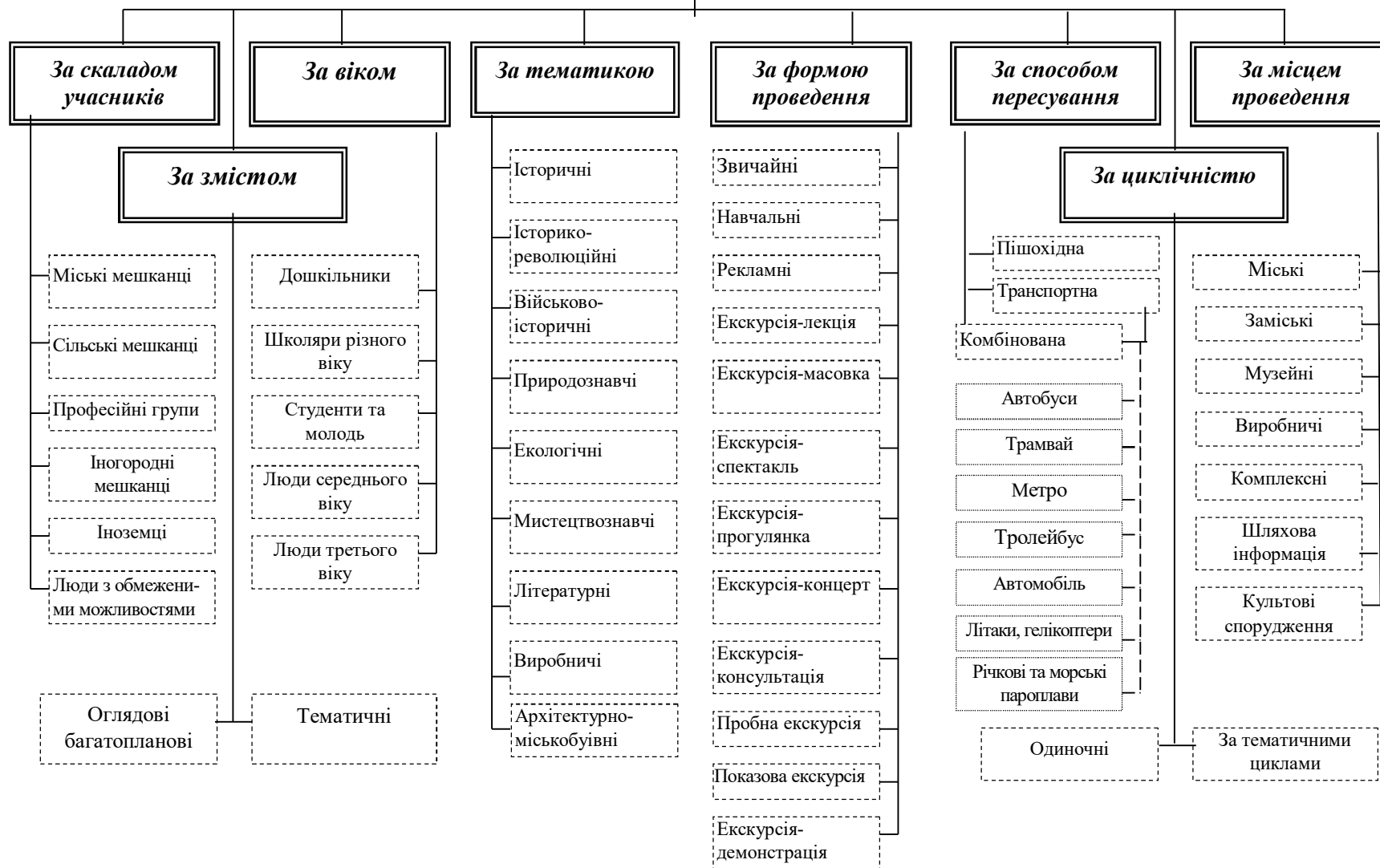

Рисунок 7.1 – Класифікація екскурсій

Процес створення екскурсії складається з 15 етапів, які сформувалися та увійшли до вжитку екскурсійних установ у 1976 році як «етапи підготовки екскурсій»:

1. Визначення мети та завдання екскурсії.
2. Вибір теми.
3. Відбір літератури та складання бібліографії.
4. Визначення джерел екскурсійного матеріалу. Ознайомлення з експозиціями й фондами музеїв за темою.
5. Відбір і вивчення екскурсійних об'єктів.
6. Складання маршруту екскурсії.
7. Об'їзд або обхід маршруту.
8. Підготовка контрольного тексту екскурсії.
9. Комплектування «портфеля екскурсовода».
10. Визначення методичних прийомів проведення екскурсії.
11. Визначення техніки ведення екскурсії.
12. Складання методичної розробки.
13. Складання індивідуальних текстів.
14. Прийом (здача) екскурсії.
15. Затвердження екскурсії.

Оптимальна тривалість міської екскурсії становить 2–4 академічних години, при цьому, як показала практика, люди з цікавістю сприймають не більше 15–20 екскурсійних об'єктів. На кожний з відібраних об'єктів складається картка (паспорт), до якої вносяться такі дані:

1. Найменування об'єкту (первинне і сучасне), а також назва, під якою пам'ятник відомий у населення.
2. Історична подія, з якою пов'язаний пам'ятник, дата події.
3. Місце розташування об'єкта, його поштова адреса, на чій території пам'ятник розташований (місто, селище, промислове підприємство тощо).
4. Опис пам'ятника (під'їзд до нього, його автор³², дата споруди, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіального напису).
5. Джерело відомостей про пам'ятник (література, де описаний пам'ятник і події, пов'язані з ним, архівні дані, усні перекази, основні друкарські роботи та місця зберігання неопублікованих робіт).

³²В інформації про пам'ятники найперше згадується прізвище скульптора, потім архітектора. Проте бувають випадки, коли у створенні пам'ятника брали участь і художники.

6. Стан пам'ятника (і території, на якій він розташовується, дата останнього ремонту, реставрації).

7. Охорона пам'ятника (на кого покладена).

8. У яких екскурсіях пам'ятник використовується.

9. Дата складання картки, прізвище та посада укладача.

До картки прикріплюється фотографія об'єкта, що є його нинішній і колишній вигляд. До картки на архітектурні, природні, археологічні об'єкти можуть бути внесені й інші відомості.

Якщо туристська самодіяльна організація, як юридична особа здійснює екскурсійну діяльність за умови, що це передбачено її статутом, то вона повинна мати дев'ять основних документів необхідних для кожної теми.

1. Список літератури за темою : перераховуються усі книги, брошури, статті, які були використані під час підготовки цієї екскурсії.

2. Картки (паспорти) об'єктів, включених до маршруту: відомості, що характеризують екскурсійний об'єкт.

3. Контрольний текст екскурсії: підібраний і вивірений за джерелами матеріал, що розкриває тему. Зміст тексту розкриває підтеми та головні питання, слугує основою вступу, змісту, логічних переходів.

4. Індивідуальні тексти екскурсоводів: матеріал, викладений конкретним екскурсоводом відповідно до методичної розробки, структури екскурсії, її маршруту. Дає характеристику об'єктів та подій.

5. Схема, карта маршруту – на окремому аркуші показаний шлях руху групи. Позначені початок і кінець маршруту, об'єкти показу, місця для їх спостереження, зупинки для виходу групи до об'єктів. Згідно з Міждержавним стандартом «Туристсько-екскурсійне обслуговування» ГОСТ 28681.1-95 Проектування туристських послуг, організація, що проводить екскурсію повинна погоджувати схему маршруту транспортної екскурсії з Державтоінспекцією.

6. «Портфель екскурсовода»: тека з фотографіями, схемами, картами, кресленнями, малюнками, репродукціями, копіями документів, зразками продукції підприємств, іншими наочними посібниками.

7. Методична розробка на тему: рекомендація щодо проведення екскурсії. Називаються методичні прийоми показу та розповіді, визначається послідовність демонстрації об'єктів, наочних посібників, техніка ведення екскурсії з урахуванням диференційованого підходу до екскурсантів. Форма методичної розробки мало чим відрізняється від Технологічної карти

екскурсії Міждержавного стандарту «Туристсько-екскурсійне обслуговування» ГОСТ 28681.1-95 Проектування туристських послуг, що повинна мати будь-яка турорганізація.

8. Матеріали екскурсії – матеріали за темою: реферати, довідки, таблиці, цифровий матеріал, витяги з документів, копії, цитати з літературних творів.

9. Список екскурсоводів, які проводять екскурсії за темою: цей список поповнюється у процесі допуску до проведення екскурсії нових екскурсоводів.

Окрім здійснення екскурсійної діяльності, туристська самодіяльна організація може займатися й підготовкою екскурсоводів за умови виконання усіх вимог, передбачених Українським законодавством. При здійсненні цього роду діяльності рекомендується узяти за основу перевірений багаторічною практикою навчальний план, затверджений Екскурсійним управлінням ЦРТЕ та Інститутом підвищення кваліфікації працівників туристсько-екскурсійних організацій і схвалений Міністерством вищої та середньої освіти СРСР (Мінвуз СРСР), з урахуванням сучасного стану туристсько-екскурсійної галузі в Україні (табл. 7.3).

Таблиця 7.3 – Навчально-тематичний план підготовки екскурсоводів

№ з/п	Найменування розділів	Разом годин	Зокрема		
			лекції	семінари	практ. заняття
1	2	3	4	5	6
1	Розвиток туристсько-екскурсійної справи в країні				
1.1	Історія вітчизняної екскурсійної справи	2	2		
1.2	Туристсько-екскурсійний потенціал України	4	4		
1.3	Організація та зміст роботи екскурсійних установ	4	2	2	
1.4	Робота музеїв, виставок, заповідників	6	2		4
1.5	Транспортні організації, їхня робота з обслуговування туристів	2	2		
1.6	Резерви подальшого зростання екскурсійного обслуговування	4	2	2	
1.7	Культура та якість екскурсійного обслуговування	2	2		
1.8	Система навчання, підвищення кваліфікації та перепідготовки				
	Усього	26	18	4	4
2	Екскурсія				
2.1	Екскурсія, її сутність	4	2	2	
2.2	Пропаганда наукових і культурних знань в екскурсіях	4	2	2	
2.3	Екскурсія і форма організації дозвілля	12	8	4	
2.4	Класифікація та тематика екскурсій	8	8		
2.5	Диференційований підхід до організації екскурсійного обслуговування	6	4	2	
	Усього	34	24	10	
3	Екскурсовод – професія				
3.1	Вимоги до екскурсовода. Його права й обов'язки	6	4	2	
3.2	Професійна майстерність екскурсовода. Його складники	6	4	2	
3.3	Організація роботи екскурсовода. Аналіз основних документів	6	2	4	
3.4	Культура та техніка мови екскурсовода	8	4	4	

Продовження таблиці 7.3

1	2	3	4	5	6
3.5	Формування професійних умінь і навичок екскурсовода	6	2	4	
3.6	Елементи психології та педагогіки в екскурсіях	8	4	4	
	Усього	40	20	20	
4	Екскурсійна методика				
4.1	Екскурсійна методика, її вимоги	4	4		
4.2	Головні етапи підготовки нової екскурсії	14	10	4	
4.3	Методичні прийоми, їх класифікація	12	8	4	
4.4	Методика проведення міських, замських, виробничих і музейних екскурсій	32	2	4	26
4.5	Система методичної роботи в екскурсійній установі	4	4		
	Усього	66	28	12	26
5	Розробка нової теми екскурсій				
5.1	Знайомство з темою, маршрутом, методичною документацією	4	4		
5.2	Вивчення екскурсійних об'єктів	12	2	4	6
5.3	Накопичення та вивчення фактичного матеріалу	12	6	6	
5.4	Робота над індивідуальним текстом	12	6	6	
5.5	Відробіток методичних прийомів показу й розповіді в екскурсії	10	4		6
5.6	Техніка проведення екскурсії	4		4	
5.7	Підготовка та проведення пробної (заліковою) екскурсії	8	2		6
	Усього	62	24	20	18
6	Краєзнавство				
6.1	Використання краєзнавчих матеріалів в екскурсіях	4	4		
6.2	Характеристика природи, історії, науки й культури краю	30	30		
6.3	Культурно-освітні установи краю (зокрема музеї)	8	2		6
6.4	Пам'ятники історії та культури	6	2	4	
6.5	Огляди методичної, спеціальної та краєзнавчої літератури	4	4		
	Усього	52	42	4	6
7	Туризм і охорона довкілля. Охорона пам'ятників історії та культури				
7.1	Історія природоохоронної справи. Екологічне виховання на екскурсіях	4	2	2	
7.2	Охорона пам'ятників історії та культури	2	2		
	Усього	6	4	2	
	РАЗОМ	286	160	72	54

Екскурсія посідає особливе місце в заходах, що організуються туристськими організаціями. Вони можуть включати екскурсії до програми науково-практичних конференцій, семінарів, з'їздів (міська – оглядова або тематична, музейна тощо) А також під час проведення масових заходів, таких як святкування Всесвітнього дня туризму або зльоту туристів.

Під час проведення туристських зльотів або змагань за видами спортивного туризму організація екскурсій можлива за умови, що ці заходи здійснюються під годину їзди від будь-якого історико-художнього, історико-археологічного або історико-етнографічного музею. Наприклад, проводячи, зліт в районі сел. Есхар (Чугуївський р-н. Харківська область) можна організувати автобусну екскурсію в історико-художній музей І. Є. Репіна в м. Чугуєв або в один з кращих в Україні музеїв води (сел. Кочеток, Чугуївський район). Унікальним місцем для проведення змагання з техніки туризму є острів Хортиця, але ще унікальнішою є його історія, з якою можуть

ознайомитись туристи-спортсмени відвідавши історико-культурний центр «Запорізька Січ» національного заповідника «Хортиця». Окрім музейних екскурсій організатори масових і спортивних заходів можуть замовляти в екскурсійних бюро або в турфірмах, що займаються екскурсійною справою, оглядові екскурсії містами поблизу яких проходять туристські заходи. Тому туристським самодіяльним організаціям при проведенні туристських заходів необхідно більше звертати увагу на співпрацю з екскурсійними організаціями.

Особливе місце екскурсія посідає під час здійснення походів, подорожей і експедицій. Вони зазвичай здійснюються на початку активного пересування, рідше після його завершення. Практика показує, що музейні працівники дуже часто надають туристам корисну додаткову інформацію про ті або інші історичні події, ширшу характеристику району подорожі, етнографічні й релігійні особливості народностей, що населяють його, топонімічне розшифрування місцевих географічних назв. Наприклад, подорожуючи по Східних або Західних Саянах туристи спортсмени так чи інакше можуть відвідати такі міста як Абакан або Кизил або Красноярськ. У м. Абакан (столиця Республіки Хакасія) у Хакаському національному краєзнавчому музеї ім. Л. Р. Кизлова зберігаються бронзові вироби скіфсько-сибірського звіриного стилю. У Кизилі (столиця Республіки Тива (Тува)) туристи можуть побачити в Національному музеї ім. Алдан-Маадир Республіки Тива в сховищі «золото Скіфів» й інші знахідки зі всесвітньо відомого кургану «Аржаан 2», а також ознайомитися з творчістю геніальної художниці-графіка Наді Рушевої¹. Багато туристів полюбляють фотографуватися біля обеліску «Центр Азії»², який зведений на березі р. Єнісей (після злиття Бій-Хема з Каа-Хемом, що утворюють Верхній Єнісей). У ПМТ Шушенське (Красноярський район) перед здійсненням походу 4-5 к. скл. можна відвідати історико-етнографічний музей-заповідник «Шушенське». Це унікальний комплекс із 29 будинків просто неба, центральна частина сибірського села кінця XIX – початку XX віків. Якщо туристи намітили свої маршрути в гірську країну Хамар-Дабан, то вони обов'язково відвідають м. Іркутськ, де можуть відвідати Іркутський обласний історико-меморіальний музей декабристів, який складається з двох садиб з меморіальними будинками князів С. П. Трубецького та С. Г. Волконського. Ті, хто вирішив здійснити похід по Баргузинському хребту, який тягнеться уздовж північно-східного узбережжя оз. Байкал (із південного заходу на північний схід), обов'язково повинні відвідати столицю Республіки Бурятія міс-

то Улан-Уде разом Національний музей Республіки Бурятія, а також Етнографічний музей народів Забайкалля – музейний комплекс просто неба. Крім того, відвідуючи те або інше місто до початку походу або після нього, туристи часто стають учасниками оглядових екскурсій по місту, що теж сприяє розширенню їхнього кругозору.

Окрім здійснення складних водних, тайгових і гірських походів по просторах країн-учасниць СНД великою популярністю користуються походи вихідного дня та першої-другої категорії складності, які можуть проходити повз історико-архітектурні й археологічні заповідники, історико-меморіальні комплекси та ансамблі, історико-етнографічні та біосферні заповідники. За охопленням огляду історичних об'єктів перше місце займає велотуризм завдяки своїй мобільності. У районах, де є велика гідромережа, активно розвивається водний туризм вихідного дня. Наприклад, здійснюючи дводенний похід по р. Сіверський Донець від с. Верхній Салтов, який розташовується на правому березі Печенізького водосховища, можна дійти до м. Чугуєв. А перед походом туристам бажано відвідати унікальний Історико-археологічний музей-заповідник «Верхній Салтов» ім. Василя Олексійовича Бабенко, який був заснований у 1899 році.

Окрім р. Сіверський Донець, серед річок Лівобережної України великою популярністю користуються Десна, Ворскла, Псел і Сейм. По цих річках можна здійснювати походи першої категорії складності, як у спортивному, так і в комерційному плані, і одночасно ознайомитися з історією міст Чернігів, Новгород-Сіверський, Полтава, Путивль, села Опошня (гончарна столиця України), з резиденцією гетьманів Лівобережної України (1669–1708 рр. і в 1750–1764 рр.) – м. Батурин. У цьому місті великий інтерес для туристів викликає відвідування Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця», у який входять: Батуринська цитадель, палац гетьмана Разумовського, будинок Кочубея, Воскресенська й Покровська церкви. У місті також розташовуються історико-культурний центр «Вітрила Маклая» присвячений видатному ученому-андрівникові, етнографові Миколі Миколайовичу Миклухо-Маклаю (1846–1888 рр.).

На закінчення хотілося б відзначити, що багато міст і сіл України багаті різноманітними пам'ятниками історії, з якими на своєму маршруті може ознайомитися турист. І кожна така зустріч з тим або іншим пам'ятником тільки розширює кругозір туриста, підвищує його інтелектуальний рівень.

Список рекомендованих джерел

1. Дворниченко В. В. Организация экскурсионной работы : методика, опыт / В. В. Дворниченко, Б. В. Емельянов. – М. : 1984. – 163 с.
2. Долженко Г. П. Экскурсионное дело : учеб. пособие / Г. П. Долженко. – М. : – Ростов на/Д. : Феникс, Март, 2009. – 272 с.
3. Дьякова Р. А. История экскурсионного дела в СССР : учеб. пособие / Р. А. Дьякова. – М. : ЦРИБ «Турист», 1981. – 72 с.
4. Дьякова Р. А. Основы экскурсоведения / Р. А. Дьякова, Б. В. Емельянов, П. С. Пасечный. – М. : Просвещение. – 1985. – 255 с.
5. Емельянов Б. В. Профессиональное мастерство экскурсовода: учеб. пособие / Б. В. Емельянов. – М. : ЦРИБ «Турист», 1986. – 90 с.
6. Емельянов Б. В. Экскурсоведение: ученик / Б. В. Емельянов. – 5-е изд. – М. : Советский спорт, 2004. – 216 с.
7. Емельянов Б. В. Экскурсия – неотъемлемая часть идейно-воспитательной работы : учеб. пособие / Б. В. Емельянов. – М. : ЦРИБ «Турист», 1984. – 122 с.
8. З історії вітчизняного туризму. Збірник наукових статей. – Київ : Інститут туризму ФПУ, Т.О.В. «Час пік», 1997. – 280 с.
9. Ивченко А. С. Вся Украина / А. С. Ивченко. – Киев : ГНПП «Картография», 2008. – 656 с., 1096 ил.
10. Омельченко Б. Ф. Экскурсионное общение : познание, воспитание, отдых / Б. Ф. Омельченко. – М. : Наука, 1991. – 120 с.
11. Организация и методика экскурсионной работы: учеб. пособие / под редакцией А. В. Даринского. – Л. : Высшая профсоюзная школа культуры, 1983. – 125 с.
12. Савина Н. В. Экскурсоведение: учеб. пособие / Н. В. Савина. – Минск : БГЭУ, 2009. – 256 с.
13. Савина Н. В. Экскурсоведение : учеб. пособие / Н. В. Савина, З. М. Горбылева. – Минск : 2004. – 236 с.
14. Седова Н. А. Культурно-просветительский туризм : учеб. пособие / Н. А. Седова. – М. : Советский спорт, 2003. – 96 с.
15. Тельчаров А. Д. Основы музейного дела. Введение в специальность : курс лекцій / А. Д. Тельчаров; послесловие И. В. Кондакова. – М. : Омега-л, 2005. – 184 с.

16. Федорченко В. К. Історія екскурсійної діяльності в Україні : навч. посібник / В. К. Федорченко, О. М. Костюкова, Т. А. Дьорова, М. М. Олексійко. – Київ : Кондор. – 2004. – 166 с.

17. Хуусконен Н. М. Практика экскурсионной деятельности / Н. М. Хуусконен, Т. М. Глушанок. – М. : Герда. – 2008. – 208 с.

18. Чагайда І. М. Екскурствознавство : навч. посібник/ І. М. Чагайда, С. В. Грібанова. – Київ : Інститут туризму Федерації профспілок. – 2004. – 240 с.

19. Шостенко А. Водные маршруты Украины. По рекам Левобережья : путеводитель / А. Шостенко, А. Палант. – Харьков : Золотые страницы, 2013. – 184 с.

Контрольні питання та завдання

1. У чому полягає відмінність між екскурсивним і гідом?
2. Які дані заносяться в картку екскурсійного об'єкта?
3. Перерахуйте загальні ознаки, які властиві усім екскурсіям.
4. Коли було створено Екскурсійне управління ЦСТЭ?
5. З яких груп складається класифікація екскурсій?
6. Які документи свідчать про початок розвитку екскурсійної справи в Російській Імперії?

¹Рушева Надія Миколаївна (31.01.1952 р. Улан-Батор, МНР – 06.03.1969 р. Москва), художник-графік. Більш ніж 160 виставок, у т.ч. Японія, США, Німеччина, Індія, Монголія, Болгарія, Польща, Чехословаччина, Румунія та інші країни світу. Спадок – приблизно 12 тис. малюнків. Проілюстровані твори близько 50 авторів. Найзнаменніші серії малюнків до міфів Древньої Елади, «Пушкініана» (в т.ч. Євгеній Онєгін), до творів Л. М. Толстого (в т.ч. «Війна і мир») і М. О. Булгакова (в т.ч. «Майстер і Маргарита»).

²Географічний центр Азії знаходиться у 20-ти км від м. Кизил.

8 ВИДИ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Діяльність будь-якої туристської самодіяльної організації, яка має спортивну спрямованість, завжди передбачає організацію та проведення спортивних походів, подорожей, експедицій, змагань з техніки туризму, чемпіонати зі спортивного туризму, туристські зльоти, туриади. Крім того, передбачається підготовка та перепідготовка громадських туристських кадрів і туристського активу, участь у конкурсах, оглядах та фестивалях, які за своїм змістом пропагують заняття спортивно-оздоровчим туризмом. Уся ця робота планується, здійснюється і координується комісіями з видів спортивного туризму (скорочено видові комісії) і комісіями з розділів роботи (скорочено міжвидові комісії).

Видових комісій зазвичай буває дев'ять: пішохідна, лижна, гірська, водна, велосипедна, автомобільна, мотоциклетна (частіше шоста й сьома комісії об'єднують в одну – автомото), спелеологічна та наймолодша, зважаючи на історію вітчизняного туризму, – вітрильна. Кількість видових комісій у туристській самодіяльній організації залежить від популярності конкретного виду туризму у регіоні, області, місті, районі, селищі міського типу, на підприємствах, в установах, організаціях, навчальних закладах. До речі, спелеологічна громадськість України створила у 1992 році Українську спелеологічну Асоціацію, яка складається з 317 спелеологів, що представляють 53 клуби з дев'яти країн, з них 268 спелеологів України.

На відміну від України у РФ при Федерації спортивного туризму створена комісія кінного туризму. До міжвидових комісій належать: маршрутно-кваліфікаційна комісія (далі – МКК), колегія суддів змагань туристських спортивних походів, комісія з підготовки й атестації кадрів спортивного туризму (яку часто називають: «кадровою або атестаційною комісією»), колегія суддів змагань за видами спортивного туризму. У своїй роботі колегії суддів керуються «Положенням про суддів зі спортивного туризму» Національної федерації спортивного туризму України (далі – ФСТУ), що була затверджена Виконкомом ФСТУ 14 червня 2007 р. зі змінами від 26.11.2011. і 07.02.2015.

Крім того, туристські самодіяльні організації такі як обласна федерація туризму, обласний туристсько-спортивний союз, обласний клуб туристів можуть сформувати комісію з агітації й пропаганди, комісію з дитячо-юнацького та студентського туризму, комісію з охорони природи, органі-

заційно-масову, дисциплінарну комісію, комісію з інфраструктурних проєктів і масового туризму, комісію з комбінованого туризму, науково-методичну, технічної творчості туристів (далі – ТТТ), комісію з безпеки, раду ветеранів спортивного туризму, тренерську раду.

Видові комісії створюються з метою розвитку та вдосконалення видів туризму, гарантування безпеки туристських заходів, підготовки туристських громадських кадрів, узагальнення та поширення передового досвіду роботи за видами туризму. Головними напрямками роботи видових комісій є такі:

- організація роботи, надання практичної допомоги у роботі нижчестоящим комісіям, клубам і секціям туризму КФК і СК в організації туристсько-оздоровчої роботи;
- підготовка та підвищення кваліфікації громадських туристських кадрів;
- спільна робота з міжвидовими комісіями з розробки навчально-методичних, інструктивних та інших матеріалів, участь у розробці навчальних планів і програм;
- маршрутно-кваліфікаційна робота, участь у проведенні чемпіонатів;
- підвищення безпеки туристських спортивних походів;
- проведення масових туристських заходів, таких як: зльоти, змагання, конкурси, виставки;
- сприяння розвитку дитячо-юнацького туризму і краєзнавства;
- робота зі створення та впровадження нових видів туристського інвентарю й спорядження;
- агітація та пропаганда туризму як однієї із форм здорового способу життя;
- розгляд випадків порушення «Правил змагань зі спортивного туризму»;
- участь та проведення походів вихідного дня (далі – ПВД) та багатоденних походів на здачу нормативу на значок «Турист України», а також місцями, пов'язаними з історичним минулим України;
- проведення роботи з охорони природи;
- підготовка пропозицій щодо переліку класифікованих перевалів, карстових порожнин (печер) і туристських маршрутів;
- розробка та внесення на розгляд президією Федерації пропозиції про заходи щодо подальшого розвитку видів туризму, а також зміни й до-

повнення в документи, що регламентують роботу із самодіяльного спортивного туризму.

Залежно від масштабу роботи й розвитку певного виду туризму заходи щодо реалізації вказаних напрямів можуть бути об'єднані або проводитися окремо. Видові комісії працюють у тісному контакті з міжвидовими комісіями.

Однією з головних комісій у спортивному туризмі є маршрутно-кваліфікаційна комісія (далі – МКК) – колегія суддів змагань туристських спортивних походів. Комісія створюється з найдосвідченіших туристів, які мають досвід керівництва походами на одну категорію складності вище за ту, яку має право розглядати МКК за цим видом туризму. Метою діяльності МКК є сприяння розвитку спортивного туризму, залучення широких мас населення до активної участі у туристських спортивних походах, безпеці їх проведення, а також створення організаційних умов для надання туристам-спортсменам розрядів і звань зі спортивного туризму за походи, які здійснені відповідно до вимог Єдиної спортивної класифікації України. У своїй роботі МКК керується чинними законодавчими і нормативно-правовими актами, Єдиною спортивною класифікацією України з неолімпійських видів спорту, Правилами змагань зі спортивного туризму, іншими нормативними документами центрального уповноваженого органу виконавчої влади з питань фізичної культури та спорту, документами Національної федерації спортивного туризму України.

Зміст роботи МКК полягає в такому:

1. Проведення консультації з питань вибору маршрутів, організації, підготовки та проведення походів.
2. Розгляд заявочних документів туристських груп на походи, прийняття рішень щодо підготовленості груп до запланованих походів.
3. Проведення профілактичної роботи з метою попередження нещасних випадків у походах.
4. Контроль за проходженням групами маршрутів у встановлені терміни;
5. Розгляд звітних документів груп про здійснені походи й визначення кінцевої категорії складності цих походів.
6. Прийняття рішень за відповідними матеріалами щодо присвоєння розрядів та звань зі спортивного туризму у частині туристських спортивних походів, Правил змагань зі спортивного туризму.

7. Розгляд питань про склад та повноваження МКК більш низького рівня.

8. Розгляд випадків порушення Правил проведення змагань туристських спортивних походів.

9. Контроль за роботою МКК більш низького рівня, узагальнення та розповсюдження досвіду їхньої роботи.

10. Здійснення заходів щодо підвищення кваліфікації членів та консультантів МКК шляхом організації та проведення нарад, семінарів, зборів, залучення їх до участі в експедиціях, туристських спортивних походах, туріадах тощо.

11. Організація збору та обробки інформації щодо потоків туристів у різні райони країни та за її межами.

12. Проведення роботи щодо класифікації маршрутів туристських спортивних походів, планування та проведення туристських експедицій із метою розробки маршрутів та освоєння нових туристських районів.

13. Сприяння формуванню високопрофесійної колегії суддів змагань туристських спортивних походів.

14. Здійснення суддівства змагань туристських спортивних походів.

15. Підготовка та подання до Федерації проектів пропозицій щодо правил проведення змагань туристських спортивних походів, Єдиної спортивної класифікації, документації, що регламентує діяльність МКК тощо.

16. Організація, у разі необхідності, виїзного громадського контрольно-рятувального загону у місцях масового зосередження туристських груп, а також збори, семінари, експедиції, виїзні МКК з відповідними повноваженнями тощо.

17. Розробка у тісному зв'язку з комісіями Федерації спортивного туризму проектів положень про чемпіонати з туристських спортивних походів, рекомендацій щодо поліпшення організації, підготовки та проведення походів, а також змагань туристських спортивних походів.

18. Організація вивчення практики застосування Правил проведення змагань туристських спортивних походів, обмін досвідом роботи суддівських колегій та провідних суддів.

19. Розгляд матеріалів щодо присвоєння суддівських категорій суддям.

20. Розгляд матеріалів щодо зняття категорії суддям змагань туристських спортивних походів, які не виконують своїх обов'язків або за скоєні ними провини.

21. Подання пропозицій до керівних органів відповідних федерацій щодо заохочення та нагородження членів МКК.

22. Щорічно у січні потокового року подання до вищої МКК письмового звіту про виконану роботу за попередній рік.

На відміну від усіх комісії Федерації спортивного туризму тільки одна – МКК має свій штамп, який, ставиться під час розгляду туристської документації, що стосується туристських спортивних походів. Кожна туристська МКК у своєму штампі має тринадцятирозрядний код, за яким можна ідентифікувати та який вказує на її повноваження, що є одним з показників рівня розвитку спортивного туризму в регіоні. Наприклад код Федерації спортивного туризму Харківської області (відокремлений підрозділ ФСТУ «Федерація спортивного туризму Харківської області») виглядає таким чином: 120-00-55555413 де:

1. Перший розряд – «1» вказує на приналежність МКК до ФСТУ (Україна).

2. Другий і третій розряд – «20» порядковий номер адміністративно-територіальної одиниці України загальноприйнятого переліку – Харківська область.

3. Четвертий і п'ятий розряд – «00» вказує номер МКК нижнього рівня за списком МКК територіальних Федерації спортивного туризму. У цьому разі це обласна МКК. Нижчі МКК ХОТСС мають розряд – «01».

4. Цифри від 6 до 13 розряду вказують на надані у встановленому порядку повноваження МКК щодо розгляду документів туристських спортивних походів до указаних категорій складності включно за видами туризму. У кожному з цих восьми розрядів цифрами від «0» до «6» позначаються повноваження щодо розгляду документів про походи від некатегорійних, зокрема і ступеневих, до шостої категорії складності: не категорійні походи – цифра «0», категорійні цифри від «1» до «6» відповідно до категорії складності. При цьому прийнята така послідовність запису повноважень МКК з видів туризму за розрядами коду:

- шостий розряд – пішохідний – 5;
- сьомий розряд – лижний – 5;
- восьмий розряд – гірський – 5;
- дев'ятий розряд – водний – 5;
- десятий розряд – велосипедний – 5;
- одинадцятий розряд – авто-мото – 4;

- дванадцятий розряд – спелеологічний – 1;
- тринадцятий розряд – вітрильний – 3.

Код в штампі МКК ХОТСС виглядає так: 120-01-55555023.

Зразки штампів МКК відображені на рисунку 8.1.

Рисунок 8.1 – Види штампів МКК

Друга за значущістю у розвитку спортивного туризму є комісія з підготовки та атестації громадських туристських кадрів. Відповідно до Положення про комісії з підготовки й атестації кадрів Федерації спортивного туризму України (Постанова Президії ФСТУ від січня 2011 р., п. 12) їхня діяльність має п'ять напрямів роботи.

Перше – організаційна робота:

- сприяння популяризації туристсько-спортивних можливостей України та діяльності Федерації із залучення населення до активних занять спортивним туризмом;
- підготовка за своїм профілем діяльності пропозицій Федерації до центральних органів державної виконавчої влади та інших організацій щодо нормативно-правових актів або проектів державних програм та громадських ініціатив, що стосуються подальшого розвитку та поширення спортивного туризму в Україні;
- налагодження співробітництва Федерації з вищими навчальними закладами та науково-дослідними інститутами з питань підготовки та підвищення кваліфікації тренерсько-викладацького складу спортивного туризму, організації тренування спортсменів-туристів;
- підготовка проектів положень про різні категорії кадрів громадського туристського активу Федерації.

Другий напрям роботи – навчально-методична робота:

- підготовка проектів навчальних планів, програм, навчально-методичних посібників та наочних засобів навчання щодо підготовки та

підвищення кваліфікації різних категорій кадрів спортивного туризму в межах компетенції Федерації;

- координація діяльності інших комісій Федерації з питань організації та проведення заходів щодо підготовки та підвищення кваліфікації кадрів спортивного туризму в межах компетенції Федерації;
- безпосередня участь членів Комісії в навчальних заходах, що проводяться Федерацією, контроль за якістю їх проведення;
- підготовка проектів щорічних календарних планів Федерації щодо проведення навчальних заходів із підготовки та підвищення кваліфікації окремих категорій кадрів Федерації, узгоджених із зацікавленими організаціями;
- сприяння забезпеченню навчальних заходів, що проводяться комісіями Федерації організаціями – членами Федерації, кваліфікованими викладацькими та тренерськими кадрами;
- збір та узагальнення даних щодо обліку усіх категорій кадрів Федерації, координації з цього питання роботи інших комісій Федерації, організацій – членів Федерації;
- надання за своїм профілем діяльності методичної, інформаційної та практичної допомоги у роботі іншим комісіям Федерації та організаціям – членам Федерації, а також за окремими угодами, іншим зацікавленим організаціям;
- сприяння підвищенню безпеки туристських навчальних заходів, що проводяться Федерацією.

Третій напрям – атестаційна робота:

- підготовка подання для надання повноважень підпорядкованим комісіям по підготовці та атестації кадрів Федерації;
- підготовка подань для атестації інструкторських кадрів Федерації;
- організація та проведення кваліфікаційних екстернатів серед членів Федерації.

Четвертий напрям – інформаційно-пропагандистська робота:

- узагальнення та популяризація кращого досвіду організації та проведення роботи з підготовки та підвищення кваліфікації кадрів в організаціях – членах Федерації;
- підготовка репортажів, статей, збірників, методичних видань в засобах масової інформації та в Інтернет-ресурсах за своїм профілем;

- організація обміну досвідом роботи за своїм профілем серед організацій – членів Федерації;
- сприяння розвитку дитячо-юнацького та студентського туризму, а також розвитку спортивного туризму у Збройних Силах України;
- здійснення інших видів діяльності відповідно до Статуту Федерації, планів роботи Комісій, Виконкому та Президій Федерації.

П'ятий напрям – співпраця:

- комісії з підготовки та атестації кадрів працюють у тісному контакті з іншими комісіями та колегіями суддів Федерації для вирішення спільних завдань щодо подальшого розвитку та поширення спортивного туризму в Україні та за її межами.

У роботі МКК і комісії з підготовки й атестації кадрів можуть надавати практичну допомогу Рада ветеранів і Тренерська рада, якщо такі є в структурі туристської самодіяльної організації. Ветеранами спортивного туризму вважаються туристи віком понад 50 років, що мають досвід у здійсненні спортивних походів, від III категорії складності й вище як учасник або керівник протягом не менше 20 років. До Ради Ветеранів входять в основному особи, які мають незаперечний авторитет серед туристської громадськості, з великим життєвим досвідом, що активно брали участь або беруть участь в організації та проведенні туристських заходів або здійснювали у різні роки керівництво видовими й міжвидовими комісіями. Вибір таких параметрів не є догмою, оскільки кожна туристська самодіяльна організація має право сама встановлювати критерії ветеранства. Цікавий той факт, що у структурі Національної федерації спортивного туризму України існує такий консультативно-дорадчий орган, як Рада Старійшин, яка складається з членів Федерації моральних авторитетів загальнодержавного рівня, відомих в Україні туристів-спортсменів, організаторів спортивного туристського руху.

Тренерська рада створюється з метою вдосконалення усієї навчально-тренувальної та виховної роботи в системі спортивного туризму. Його завданням є координація навчально-тренувального процесу з навчання, виховання та спортивного тренування на усіх рівнях туристської підготовки від третього юнацького розряду до «Майстра спорту України». Створення тренерської ради здебільшого є прерогативою Федерації спортивного туризму. Тренерська рада федерації спортивного туризму забезпечує загальне керівництво методичною роботою, що включає розробку та вдосконалення мето-

дики спортивного тренування за видами туризму, розробку та вдосконалення програм та навчальних планів із підготовки інструкторсько-тренерського складу і гідів-провідників, удосконалення класифікаційно-нормативних документів. Усі вказані розділи роботи тренерської ради виконуються спільно з комісіями федерації з видів туризму та розділів роботи.

Важливу роль відіграють Рада Ветеранів і Тренерська рада при розгляді нещасних випадків у туризмі. До 1992 року надзвичайні події (далі – НП) розглядали дисциплінарні комісії федерацій туризму ради з туризму і екскурсій. Нині для аналізу причин НП керівництво туристської самодіяльної організації своїм рішенням створює комісію, у яку зазвичай входять представники комісій з видів туризму, МКК, комісії з підготовки і атестації кадрів, колеги суддів та інші найдосвідченіші й авторитетніші туристи.

Під час розгляду порушень, що призвели до травми або смерті учасників походу члени комісії особливо звертають увагу на такі чинники:

- відповідність туристського досвіду учасників цьому маршруту, тактико-технічна, морально-психологічна та фізична підготовка керівника й учасників;
- особливості вибору й побудови маршруту походу;
- дотримання плану та графіка походу;
- наявність необхідного спорядження, набору продуктів і аптечки;
- безпосередні причини аварії (неправильні дії туриста, технічний інцидент, форс-мажор);
- стан членів групи перед аварією;
- дії керівника й учасників групи у разі виникнення та ліквідації аварії.

Практично усі голови комісій і тренерської ради входять до керівного складу туристських самодіяльних організацій (залежно від культивованого виду туризму та розділів роботи).

Список рекомендованих джерел

1. Дмитрук О. Ю. Спортивно-оздоровительный туризм : навч. посібник. – 2-вид. перер. та допов. / О. Ю. Дмитрук, Ю. В. Щур. – Київ : «Альтерпрес», 2008. – 280 с. : іл.

2. Дрогов И. А. Организация работы федерации туризма : методические рекомендации / И. А. Дрогов, Э. Н. Кодыш. – М. : ЦРИБ «Турист», 1990. – 54 с.
3. Кодыш Э. Н. Соревнование туристов : пешеходный туризм / Э. Н. Кодыш. – М. : Физкультура и спорт, 1990. – 175 с., ил.
4. Попчиковский В. Ю. Организация и проведение туристских походов / В. Ю. Попчиковский. – М. : Профиздат, 1987. – 224 с.
5. Работа маршрутно-квалификационных комиссий федерации туризма. Методические рекомендации. Разработчики С. Л. Герасимов, Г. Г. Котов, Р. И. Севастьянов. – М. : ЦРИБ «Турист», 1991. – 184 с.
6. Туристские спортивные маршруты. Перечень классифицированных туристских спортивных маршрутов на 1989–1992 годы. – М. : Профиздат, 1989. – 192 с.

Контрольні питання та завдання

1. Перерахуйте головні напрями діяльності МКК.
2. З якою метою створюються видові комісії?
3. Які напрями діяльності здійснює комісія з підготовки та атестації громадських туристських кадрів?
4. Яким способом можна визначити рівень розвитку спортивного туризму в регіонах України?
5. Які головні види діяльності здійснює туристська самодіяльна організація?
6. У чому полягають відмінності між видовими та міжвидовими комісіями туристських самодіяльних організацій?

9 ПІДГОТОВКА ТА ПРОВЕДЕННЯ ТУРИСТСЬКОГО ПОХОДУ

Технологія похідного процесу складається з трьох етапів: підготовчого, похідного та звітного.

Організаційний етап підготовчого періоду передбачає визначення мети й головних завдань похідного періоду, комплектування групи, вибір району походу, підготовка маршрутною документації, складання кошторису, підбір спорядження, харчування, медичної аптечки, ремонтного набору, відпрацювання елементів техніки й тактики проходження технічно складних ділянок маршруту.

Про те скільки важливий підготовчий етап, можна свідчити з висловлюванню видатного норвезького мандрівника, полярного дослідника Руала Амундсена (1872–1928 рр.) – «Експедиція – це підготовка». А один із найстаріших радянських альпіністів, майстер спорту СРСР і «Заслужений тренер СРСР» Михайло Іванович Ануфріков (1911–1989 рр.) так оцінював роль передпохідної та організаційної підготовки: «Увесь комплект організаційних і підготовчих заходів – сконцентрований досвід десяти поколінь мандрівників. За кожним палатковим швом, за кожним вузлом і технічним прийомом стоїть кривавий, мозольний, промерзлий і голодний досвід мандрівників. Тому опанування усієї необхідної маси знань для мандрівника - це не лише проблема комфорту й безпеки, це питання культури, питання моральності, благоговійна пам'ять про наших мужніх предків».

Цілі походу можуть бути спортивні, наукові, навчальні, військові, виробничі. Наприклад: спортивна мета це підвищення спортивної майстерності, участь в чемпіонатах. Значущість і актуальність мети визначають необхідну міру ризику та сукупність заходів безпеки. У будь-якому разі потрібно чітко уявляти, заради чого й чим можна ризикувати, постійно пам'ятаючи про те, що уся група повинна живою та неушкодженою без порушень контрольних термінів і Правил змагань зі спортивного туризму повернутися додому. Обов'язковою умовою розробки маршруту є його відповідність мети й головного завдання походу. Завдання в спортивному туризмі можуть бути: першопроходження маршруту; проходження маршруту, пройденого раніше, але з кращим тактичним рішенням; проходження великою кількістю учасників групи, що дає змогу отримати об'ємну уяву про район дослідження, виконання конкретних науково-дослідних робіт на прохання різних організацій і установ. Крім того, під час виконання поста-

влених цілей і завдань необхідно враховувати не лише природну привабливість і особливості того або іншого географічного району, але й бажання учасників групи виходячи з їхніх інтересів, наявності у них туристського досвіду, реальної фізичної, технічної, тактичної та вольової підготовки, наявності й тривалості вільного часу (відпустки, канікул), наявності матеріальних засобів і спеціального спорядження. Певною мірою також необхідно враховувати й особисті якості учасників групи: наскільки вони свідомі, дисципліновані, який їхній моральний облік, оскільки від цього залежить єдність дій туристської групи. Необхідно пам'ятати, що основою здорового колективу є єдність світогляду (ставлення до себе й до товаришів, до довкілля), єдність розуміння мети, взаємна довіра, заснована, передусім, на принципі: «Ми ходимо в походи разом, оскільки нам подобається ходити разом». Туристська група – це складне формування. Становлення його залежить від таких факторів, як тривалість контактів, складність і відповідальність спільно вирішуваних завдань, психологічна сумісність, міра випадковості об'єднання, наявність формальних, неформальних і ситуаційних лідерів. Керівник походу, подорожі, експедиції у роботі з учасниками зобов'язаний усе це враховувати, розглядаючи усі ці чинники в динамічній взаємодії, як серйозний тактичний ресурс.

Розробка маршруту зазвичай здійснюється в три етапи: вибір району подорожі; прокладення траси маршруту; детальне відпрацювання основної нитки маршруту та її технічних елементів, запасних і аварійних варіантів. При виборі району також враховується наявність цікавих екскурсійних об'єктів, наявність транспортної інфраструктури. Обраний район має бути доступним. Під доступністю передбачається насамперед:

- наявність інформації по цьому району (літературні та Інтернет-джерела, картографічний матеріал, путівники, довідники, звіти про виконані походи, відеоматеріали – кінофільми, слайдофільми, фотографії тощо);
- можливість здійснити похід без адміністративних перешкод (виконання туристських формальностей: паспортно-візових, митних, санітарно-епідеміологічних; отримання дозволів і пропусків у прикордонну або в природно-заповідну зони);
- наявність транспортних сполучень (авіаційне, залізничне, автобусне, річкове) і можливість дістатися початку маршруту та виїхати після його закінчення;
- практична можливість руху наміченим маршрутом тощо.

Найважливішим завданням у спортивному туризмі, як і в альпінізмі, є безпека учасників походу, яка великою мірою залежить від тактичної підготовленості як керівника, так і учасників подорожі.

Термін «тактика» завжди асоціюється з військовим мистецтвом. Словник іноземних слів дає таке визначення тактики: «тактика [гр. *taktika* мистецтво побудови військ] – 1) складник військового мистецтва, що включає теорію та практику підготовки й ведення бою; способи, прийоми, обрані для ведення бою».

А словник військових термінів додає, що «визначальний вплив на розвиток тактики здійснює зміна озброєння та якості особового складу, підготовка та виховання військ». У теорії фізичного виховання спортивну тактику визначають як мистецтво ведення спортивної боротьби.

Поняття «Спортивна тактика» охоплює усі більш або менш доцільні способи стану спортсменів (індивідуальна тактика) і спортивної команди (командна тактика), підпорядковані певному задуму та плану досягнення мети змагання.

На думку заслуженого тренера РФ, майстра спорту СРСР з туризму і альпінізму Ю. Н. Федотова та заслуженого майстра спорту РФ І. Є. Востокова, авторів підручника «Спортивно-оздоровчий туризм» (2002 р.), у спортивному туризмі під тактикою розуміють обрання засобів і способів їх дослідження під час реалізації індивідуальних і командних можливостей туристів для досягнення поставленої мети й рішення конкретних завдань в умовах туристських змагань і походів.

На питання: «Що таке тактика туризму?» один з досвідчених українських туристів Б. С. Володимирський у книзі «Обираю стежку» (1990 р.) зазначає, що «тактикою подорожі називається увесь той комплекс рішень, дій, вчинків, послідовність заходів, які дозволяють безаварійно, безконфліктно і цікаво пройти намічений маршрут».

На думку одного зі старійшин вітчизняного туризму, майстра спорту СРСР Є. О. Косарева, під терміном тактика розуміється визначення порядку дій групи, вибір лінії її руху на місцевості, розробка тактичного плану походу та реалізація його з повним обліком конкретних обставин, що виникають на місці.

Неоцінимий внесок у розвиток теорії спортивного туризму й тактики вніс майстер спорту СРСР П. І. Лукоянов, який уважав, що визначення тактики повинне включати планування (походу загалом, денних переходів і

подолання конкретних перешкод) і дії відповідно до плану або прийнятих рішень, спрямованих на досягнення спортивних, естетичних та інших цілей з дотриманням заходів безпеки та у встановлені терміни.

В альпінізмі, на думку авторів книги «Люди у горах» заслуженого майстра спорту СРСР Я. Г. Аркіна й майстра спорту СРСР П. П. Захарова (1986 р.), «тактика – це сукупність організаційних заходів і дій, що забезпечують виконання поставленого завдання з найменшою витратою власних сил, засобів і часу та з необхідною мірою безпеки». «Тактичний план сходження або походу – це не лише прогноз обстановки майбутньої боротьби з труднощами, але й сукупність рішень, що передбачають розумні й узгоджені дії колективу».

З приведених висловлювань корифеїв вітчизняного туризму та альпінізму й інших не згадуваних шанованих представників армії «вітрів мандрів» можна дійти висновку, що для того, щоб похід, подорож, сходження на гірську вершину закінчилися благополучно, без травм і порушень як технічних вимог, так і морально-етичних, групі необхідно мати високий рівень тактичної підготовки. Рівень тактичної підготовки, на думку Ю. Н. Федотова та І. Є. Востокова, можна оцінити, виокремити головні складники тактичної підготовленості, такі як уміння обрати:

1. Оптимальний план походу.
2. Запасні та аварійні варіанти.
3. Варіанти комплектування групи.
4. Варіант матеріально-технічного забезпечення походу.
5. Варіант організації харчування.
6. Варіант розподілу обов'язків у групі до походу й у період руху стежкою або нескладним ділянкам місцевості.
7. Похідний режим за часом.
8. Похідний режим навантаження.
9. Шлях.
10. Час подолання локальних перешкод.
11. Варіанти комплектування зв'язок (гірський, гірсько-пішохідний похід): у водному поході комплектування екіпажів (пліт, байдарка, катамаран).
12. Техніку подолання локальних перешкод.
13. Техніку страховки.
14. Техніку бівуачних робіт.

15. Місце бівуака.

16. Техніку пошуково-рятувальних робіт, зокрема транспортування потерпілого.

17. Уміння прийняти правильне рішення в нестандартних ситуаціях.

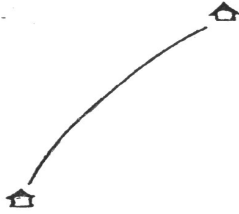
У туристській, альпіністській і спортивній літературі стосовно згаданих вище позицій є досить велика інформація, тому коротко зупинимося тільки на декількох питаннях.

У туристській практиці як планових (тобто створюваних туроператорами комерційних маршрутів), так і спортивних подорожей використовуються три класичні моделі побудови маршруту: лінійна, кільцева, радіальна. Проте не виключена побудова маршруту з використанням цих трьох класичних моделей, тобто побудова комбінованої моделі маршруту. Тому спортивні туристські маршрути з урахуванням виду туризму можуть бути побудовані по одній із таких схем: лінійна, лінійно-радіальна, лінійно-кільцева та кільцева (рис. 9.1).

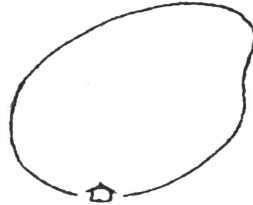
Зазвичай маршрути поділяються на три частини: початкова, основна й завершальна. Технічна складність і фізичне навантаження повинні наростати поступово, досягаючи максимуму у другій третині походу і знову знижуватися в останні 2–3 дні. На початковому етапі група повинна «ужитися» у район походу (адаптуватися до нових умов), «спрацюватися», тобто втягнутися у ритм руху й навантаження, а в гірському туризмі пройти акліматизаційний період. Крім того, потрібно враховувати, що на початку походу рюкзаки мають максимальну вагу (до основи якої входять продукти харчування, а в безлісій зоні в горах пальне для нагрівальних приладів), що теж важливо під час складання календарного плану походу. У завершальній частині маршруту зменшення кілометражу пояснюється тим, що втома, яка накопичилася, і уявна завершеність походу притуплює почуття небезпеки, що іноді може призвести до серйозних травм і нещасних випадків, крім того, тут закладений деякий резерв часу на випадок порушення графіку через непередбачені обставини. Для пішохідних походів першої категорії складності (найпростіших) умовно можна розбити кілометраж по днях такий спосіб: 1-й день – 18 км, 2-й день – 21 км, 3-й і 4-й дні по 26 км, 5-й день – 21 км, і 6-й день – 18 км.

1. Класичні види

лінійний

кільцевий

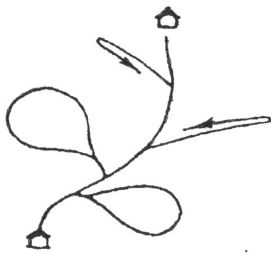

радіальний

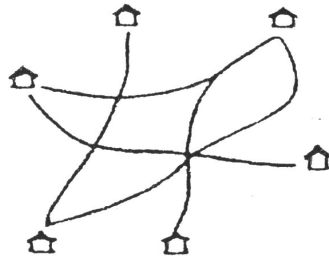

2. Комбіновані види для комерційного туризму

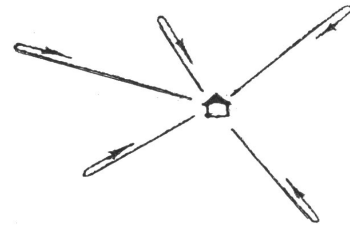
лінійно-дерезовидний

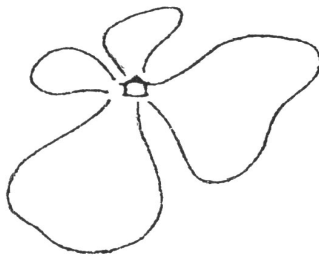
сітчастий

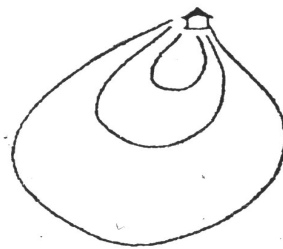
зоряний

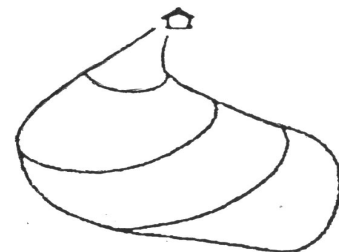
пелюстковий

концентричний

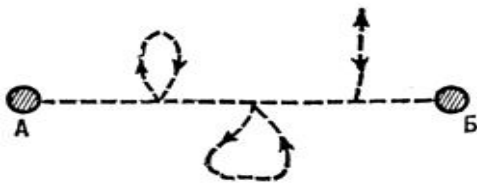

перетинковий

3. Комбіновані види для спортивного туризму

лінійно-радіальний

кільцево-радіальний

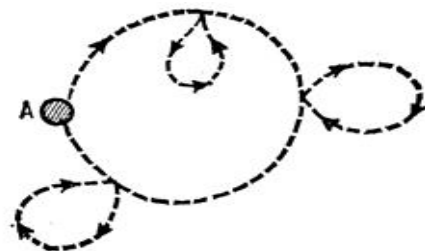

Рисунок 9.1 – Види побудови туристських маршрутів

Під час розробки маршруту з метою гарантування безпеки у разі непередбачених ситуацій (різка зміна природних умов, що не дозволяють проходження запланованої локальної перешкоди, стихійні лиха, необхідність термінового надання допомоги іншій туристській групі, що потерпіла аварію, травма або захворювання будь-якого з учасників, незадовільний стан групи: фізичний, психологічний) необхідно розробити декілька запасних і аварійних варіантів упродовж усієї нитки основного маршруту. Це може бути скорочення завершальної частини маршруту шляхом виходу до найближчого населеного пункту, спрощення проходження складної ділянки (обнесення порогу, проходження легшого перевалу тощо) або припинення походу. Звідси витікає таке важливе тактичне поняття як маневр – швидкий і оперативний вибір дії в ситуації, що склалася, коли найперше постають завдання щодо забезпечення безпеки групи загалом. Правильно складений тактичний план повинен передбачати можливість маневру під час його реалізації та враховувати вимушені варіанти.

Крім того, розробка запасного варіанту передбачається й у тих випадках, коли вихід на початок основного маршруту (переважно у гірських і тайгових районах) пов'язаний з авіацією та існує велика вірогідність нелітної погоди або коли можлива заборона на відвідування району (лісові пожежі, повені, санітарно-епідеміологічні обмеження, поява ведмедя людоїда тощо). Головна вимога до запасного варіанту маршруту – його безумовна здійсненність і, зазвичай, збереження запланованої категорії складності походу. Можливі випадки, коли за відсутності простого шляху, що дає змогу в найкоротші терміни зійти з маршруту, запасний варіант виконує функції аварійного варіанта. У водному туризмі це зазвичай піший вихід із маршруту або уздовж річки, або, за наявності картографічного матеріалу, до житлових селищ, де є зв'язок.

Правильна тактика повинна поєднуватися з поняттям «резерви». До спортивних походів застосовується відомий тактичний принцип «боротьбу виграє той, хто зумів зберегти резерви».

Під час складання плану походу потрібно завжди враховувати час, відведений на розвідку перед проходженням складної ділянки маршруту, що забезпечує безаварійність проходження (першопроходження) його усією групою, а також визначитися з кількістю днівок і резервних днів на випадок негоди або компенсації втрат часу, пов'язаних із меншою, ніж передбачалося планом, реальною швидкістю руху групи або, що, ще гірше, хворобою учасника.

У різних видах туризму днівки рекомендується робити з різними проміжками між ходовими днями. Наприклад, у лижному поході через 5–6 ходових днів і по 2 днівки для походів IV–V категорій складності, а резервних днів, залежно від складності маршруту, планувати від 2 до 5 днів; у пішохідному та гірському туризмі, враховуючи, що найважчі дні це другий-третій, рекомендується першу днівку робити на 3–4 день. Складніше обирати дні днівки у водників, оскільки окрім водної основної частини у них присутня і пішохідна, а іноді й гірсько-пішохідна, пов'язана з підходом до річки або, навпаки, з виходом із району походу до населеного пункту. Крім того, їм так само необхідно враховувати й час на зборку плоту або катамарана. У велопоходах днівки можна робити через 4–6 днів, суперечним залишається питання про доцільність полудньовок у велопоходах. Деякі досвідчені туристи вважають, що доцільніше влаштовувати півднівки (тобто їхати до обіду), оскільки вони дають змогу розслабитися й не втратити похідний настрій. Останній день походу, який був запланований, рекомендується залишати резервним, а при тривалому та складному маршруті резервний день має бути через 6–7 днів. При успішному дотриманні графіку маршруту невикористані дні можна буде реалізувати радіальними поїздками до цікавих історичних і природних пам'яток або для ознайомлення з міськими пам'ятками.

Особливо важливо визначитися з контрольними термінами проходження контрольних пунктів маршруту, порушення яких у край неприпустимо (дотримання контрольних термінів – головне правило у спортивному туризмі), оскільки може призвести до пошуково-рятувальних робіт, і значних фінансових витрат. Усе це можливо після того, як група використає інформацію зі звітів про походи, які були проведені у попередні роки за різних метеорологічних і гідрологічних умов, наукової та краєзнавчої літератури, бесіди з туристами, які були в тому районі або проходили цим маршрутом.

Після визначення усіх тактичних питань, які вирішуються на маршруті, складається графічний профіль маршруту. На профілі за горизонталлю відкладаються відрізки шляху з вказівкою між ними відстані, а так само перепади висот на окремих ділянках шляху, намічаються місця ночівель, відзначаються складні ділянки (болота, лобода, місця бродів, каньйони, перевали, вершини тощо), вказуються способи їх проходження та засоби страхування на складних ділянках. Профіль маршруту необхідно прив'язувати до найчіткіших орієнтирів (перетин доріг, гирла річок, озера, мисливські зимівлі, каньйони, перевали, вершини тощо). По вертикалі про-

філю маршруту вказується абсолютна висота, а також висоти перевалів, вершин, геометричних точок і тригонометричних пунктів. На графіці необхідно вказати коротку легенду про проходження найскладніших місць.

Під час розробки маршруту не слід просто копіювати тактичні варіанти, що використовувалися раніше іншими групами, а повністю оцінивши позитивні й негативні тактичні рішення груп, отримати уявлення про середні характеристики маршруту й обрати свою тактику з урахуванням кількості учасників груп, їхнього віку, статі, фізичної та техніко-тактичної підготовки, матеріально-технічних можливостей самої групи, часу проведення походу, гідрометеорологічних і епідеміологічних особливостей.

Спорядження

Робота з підготовки до походу засобів матеріально-технічного забезпечення починається з вибору й підготовки спорядження. Туристське спорядження, незалежно від виду туризму й категорії складності походу, має бути легким, міцним, надійним в експлуатації, відрізнятися простотою у використанні, невеликими габаритами, з можливістю використання його в умовах холоду, жару, підвищеної вологості, воно має бути ергономічним.

Спорядження поділяється на особисте та групове, звичайне і спеціальне. У деяких літературних джерелах виокремлюють ще й бівуачне спорядження. При підборі спорядження виходять з трьох позицій: вид туризму; район подорожі й час її проведення; категорія складності походу. Склад переліку необхідного спорядження – це перший, попередній етап роботи, тому дуже важливо на початковому етапі підготовки чітко розуміти те, яке спорядження та в якій кількості знадобиться групі. На другому етапі у процесі підготовки, отримання в пункті прокату або у разі купівлі спорядження група проводить його випробування, підгонку, а за потреби – ремонт. Золоте правило безпеки свідчить, що без апробації спорядження його не можна брати у похід.

У класичній довідковій туристській літературі застосовується стандартний перелік особистого та групового набору туристського спорядження, а так само ремонтного набору для пішохідних, гірських, водних, і лижних походів (табл. 9.1, 9.2, 9.3). Природно, що нині промисловість випускає більш універсальне, модифіковане, легше, естетичніше спорядження, що в жодному разі не змінює сам перелік, який наводиться нижче.

Таблиця 9.1 – Особисте спорядження. Загальний перелік

Найменування	Кількість – штук (пара) у подорожах			
	піший	гірський	водний	лижний
1	2	3	4	5
Рюкзак великий із непромокальним вкладишем	1	1	1	1
Поліхлоріурітановий килимок (каримат)	1	1	1	1
Спальний мішок-ковдра з вкладишем	1	1	1	1
Взуття основне	1	1	1	1
«ліхтарик» для взуття	1	1	—	1
Кеди, кросівки	1	1	1	—
Панчохи хутряні (хутряні тапочки, чуні тощо)	—	—	—	1
Костюм штормовий	1	1	1	1
Костюм тренувальний	1	1	1	1
Куртка пухова, хутряна або ватна	—	—	—	1
Плащ-накидка	1	1	1	—
Светр вовняний	1	2	1	2
Брюки	1	1	1	1
Шорти	1	1	1	—
Рейтузи вовняні	—	—	—	1
Ковбойка	1	1	1	1
Нижня білизна	2	2	2	2
Шкарпетки вовняні	2–3	3–4	2–3	4–5
Шкарпетки х/б і капронові	2–3	2–3	2–3	1–2
Головний убір теплий	—	1	—	2
Головний убір легкий	1	1	1	—
Плавки	1	1	1	1
Рукавиці брезентові	1*	1	1*	1
Рукавички хутряні, вовняні	—	—	—	1–2
Рукавички	—	1*	1*	1
Рушник	1	1	1	1
Хустки носові	2	2	2	2
Миска, кухоль, ложка, ніж	Компл.	Компл.	Компл.	Компл.
Мішечки (для посуду, білизни, дрібниць)	3–4	3–4	3–4	3–4
Польовий щоденник, олівець, гумка	Компл.	Компл.	Компл.	Компл.
Компас системи Андріанова або рідинний компас	1	1	1	1
Годинник з секундною стрілкою	1	1	1	1
Окуляри захисні в жорсткому футлярі	1*	1	1	1
Туалетне приладдя	Компл.	Компл.	Компл.	Компл.
Індивідуальний медичний пакет	1	1	1	1
Маска захисна	—	1*	—	1
Сірники в непромокальній упаковці	1	1	1	1

Продовження таблиці 9.1

1	2	3	4	5
Мішок із пластику для документів	1	1	1	1
«Бесідка» або індивідуальна страхова система	—	1*	—	—
Льодоруб (альпеншток)	1*	1	—	—
Трекінгові телескопічні палиці	1 пара	1 пара*		
Каска	1	1	—	—
Репшнур 6 м	1	1	—	1
Моток шпагату	1	1	1	1
Карабін альпіністський	2	4	1	2
Лижі туристські	—	—	—	1
Кріплення лижні	—	—	—	1
Палиці лижні	—	—	—	1
Рятувальні жилети, круги	—	—	1	—
Шнур лавинний (кольоровий) – 25 м	—	1*	—	1*
Бахіли	—	—	—	1
Сітка Павлівського, накомарник	1*	—	1*	—
Трубка для питної води – 35 см (хлорвінілова)	1	1	—	—
Устілки запасні	1	2	1	2
Сідачка	1	1	1	1
*Береться залежно від конкретних умов подорожі.				

Таблиця 9.2 – Групове спорядження. Загальний перелік
(з розрахунку на групу в 6–8 осіб)

Найменування	Кількість штук у подорожах			
	піший	гірський	водний	лижний
1	2	3	4	5
Палатка туристська	2	2	2	—
Палатка утеплена	—	—	—	1
Тент, поліетиленова плівка	2	2	2	1
Підстилка під палатку з поліетилену	—	—	—	1
Комплект з 3 плоских відер (місткістю від 5 л до 8 л) у чохлі (канни – плоскі туристські відра)	1	1	1	1
Сокира середня в чохлі	1–2	—	2–3*	2
Сокира мала в чохлі	1	1	1	—
Пила дворучна в чохлі	1*	—	1*	1*
Металеві рогульки, трос, крюки для підвіски посуду тощо	Компл.	Компл.	Компл.	Компл.
Рукавиці	1	—	1	1
Сковорода	1	—	1	—
Розливальна ложка	1	1	1	1
Ніж консервний	1	1	1	1

Продовження таблиці 9.2

1	2	3	4	5
Фляга	2–3	3–4	2–3	2–3
Термос	–	–	1–2*	1–3
Клейонка обідня (поліетиленова)	1	–	1	–
Мочалка капронова	2	2	2	2
Безмін	1*	1*	1*	1*
Тара для продуктів (мішечки з шнурками)	Компл.	Компл.	Компл.	Компл.
Мило господарське	1	1	1	1
Сірники в непромокальній упаковці	3	3	3	3
Планшет (з папером, калькою, олівцем)	1	1	1	1
Карти, крокі, викопіровки (комплект)	2	2	2	2
Свисток сигнальний	2–3	2–3	2–3	2–3
Ліхтар кишеньковий з батареями	3	3	3	3
Запасний комплект батарей	3	3	3	3
Запасна лампочка до ліхтарів	3–5	3–5	3–5	3–5
Свічка стеаринова	3–4	3–4	5	5
Свічник до свічок	2	2	2	1
Бритвенний верстат з комплектом лез і люстерком	1	1	1	1
Окуляри захисні запасні	–	2	–	1
Медична аптечка	За списком			
Ремонтний набір	За списком			
Риболовецькі снасті (компл.)	1	–	2–3	–
Фото-, кіноапарати, приналежності до них, матеріали	За списком			
Бінокль з далекоміром	–	1	1*	–
GPS навігатор	1	1	1	1
Човен, байдарка, пліт, катамаран (з рятувальними засобами та запчастинами)	–	–	2–4	–
Рятувальний кінець 25–30 м	–	–	2–4	–
Вірьовка основна (30–40 м)	1*	1–2	1*	–
Вірьовка допоміжна (45–60 м)	1	1	1	1
Решнур (пояс Абалакова)	2–3	2–3	2–3*	–
Карабін альпіністський	2–3	5–15	2–3*	2–3*
«Кішки» з гнітом у чохлі	–	2–3*	–	–
Крюки (скельні, льодові)	–	4–8*	–	–
Молоток скельний	–	1*	–	–
Примус туристський (бензинова плитка) з комплектом голок, ключів, прокладень або газовий пальник тощо	–	2–3*	–	–
Піч похідна з чохлом	–	–	–	1*
Місткість для палива (каністри, фляги)	1	1–3*	–	–
Паливо (бензин, сухий спирт у кг)	1	2–4*	–	1–2*
Лопата лавинна (лист дюралю)	–	1	–	1
«система» туристська (альпіністська)	1	1	–	–

Закінчення таблиці 9.2

1	2	3	4	5
Лопата саперна	1	–	1	–
Лижна запасна	–	–	–	1–2
Кріплення лижні (запасні)	–	–	–	2–3
Валянки (для чергових)	–	–	–	2
Набір лижних мазей	–	–	–	Компл.
Пробка для розтирання мазі	–	–	–	2
Мазь для просочення взуття	–	1	–	1
Спринцівка велика (для байдарки)	–	–	3–4*	–
Пісенник	1–2*	1–2*	1–2*	1–2*
Музичний інструмент	1*	1*	1*	1*
Прилади для спостережень (термометр, гігрометр, анемометр, снігомір, альтиметр, барометр)	*	*	*	*
Визначник (рослин, мінералів тощо)	*	*	*	*
Транспортир	1	1	1	1
Курвіметр	1	1	1	1
Крокомір	1*	1*	–	–
Візна лінійка	1	1	1	1
Вимірник (циркуль)	1*	1*	1*	1*
Ракетниця з комплектом ракет	*	Компл.	*	Компл.
Нарти або сани	–	–	–	На розсуд групи
*Береться залежно від конкретних умов подорожей				

Таблиця 9.3 – Ремонтний набір (з розрахунку на групу в 6–8 осіб)

Найменування	Кількість штук в подорожі			
	піший	гірський	водний	лижний
1	2	3	4	5
Напилек тригранний	1	1	1	1
Надфіль	1	1	1	1
Пасатижі малі універсальні	1	1	1–2	1–2
Шило	1	1	1	1
Викрутка велика	1*	1*	1	1
Викрутка мала	1	1	1	1
Свердла (2–5 мм), буравчик	–	–	2	2
Брусочок	1	–	1	1
Набір швацьких голок	1	1	1	1
Набір шевських голок	1	1	1	1
Англійські шпильки	10–15	10–15	10–15	10–15
Гачки, кнопки сукні	10–15	10–15	10–15	10–15

Продовження таблиці 9.3

1	2	3	4	5
Наперсток	1	1	1	1
Нитки швацькі (чорні, білі) № 10–20 у катушках	2	2	2	2
Штопання в мотку	2	2	1	1
Дратва, сирові нитки (у мотку)	1	1	1	1
Тасьма гумова	3–5	3–5	3–5	3–5
Кіперна стрічка	10–15	10–15	20–30	10–15
Ізоляційна стрічка (у мотку)	1	1	1	1
Ремені брезентові	–	–	–	2–3
Пластини дюралеві 100 × 200мм, завтовшки 0,5–0,8 мм	–	–	–	2–3
Дріт мідний товстий, м	1	–	1	1
Дріт сталевий м'який, м	2	2	3–4	3–4
Шплінти	–	–	–	3–4
Шайби	3–5	3–5	5–10	5–10
Шурупи різні	5–10	5–10	15–20	30–40
Болтики з гайками	3–5	3–5	5–10	5–10
Цвяхи різні дрібні	10–15	10–15	20–30	30–40
Цвяхи різні довгі(12–15см)	–	–	30*	–
Заклепки алюмінієві	3–5	3–5	3–5	3–5
Фанера десятишарова 90 × 150 мм	–	–	1–2*	1–2
Кільця для лижних наметів	–	–	–	1–2
Ніс лижі алюмінієвий, знімний	–	–	–	1
Клей БФ-6	1	1	1	1
Шматки брезенту, шкіри, перкалі	Компл.	Компл.	Компл.	Компл.
Гудзики	5–10	5–10	5–10	5–10
Ножиці	1	1	1	1
Наждачна шкірка (папір)	–	–	5–10	–
Клей гумовий, л	–	–	0,2–0,5*	–
Бензин очищений, л	–	–	0,1–0,2*	–
Гума для латок	–	–	Компл.*	–
Обрізання фанери, дощок	–	–	Компл.*	–
Клоччя, смола, дьоготь	–	–	Компл.*	–
Лейкопластир широкий	–	–	1	–
Запасні муфти для стрингерів	–	–	3–5*	–
Епоксидна смола холодної полімеризації, полімеризатор і склотканина	Компл.*	Компл.*	Компл.*	Компл.*
Троси для лижних кріплень	–	–	–	2–4*
Вар, віск шевський	Компл.	Компл.	–	Компл.
Троси, ремені, замки для лижних кріплень	–	–	–	2–4*
Лижні канати запасні	–	–	–	2–4*
Трикони п'яти, рантові, підошовні	–	20–40*	–	–
Скоби, шурупи для трикуней	–	40–60*	–	–

*Береться залежно від конкретного спорядження у групи

На відміну від пішохідних, лижних і гірських походів велоподорож, як і водна, передбачає наявність засобу пересування. У цьому разі ми маємо справу з велосипедом, який на відміну від водного туризму, де плавзасіб (байдарка, човен, катамаран, пліт) є основним елементом групового спорядження, входить до списку індивідуального спорядження (табл. 9.4, 9.5).

Таблиця 9.4 – Приблизний перелік групового спорядження для велосипедного походу на групу з 6–8 людей

Найменування спорядження	Вага одиниці спорядження, кг	Кількість, шт. (пара)	Загальна вага, кг
1	2	3	4
Палатка	2,5–3,0	2	5,0–6,0
Тент або поліетиленова плівка та підстилка під палатку (намет)	1,0–1,5	2	2,0–3,0
Комплект плоских відер ємністю 6 л, 7 л, 8 л або каструль у чохлі	2,5–3,5	1	2,5–3,5
Сокира середня в чохлі	1,5–2,0	2	3,0–4,0
Сокира мала в чохлі	0,75	1	0,75
Пила-ножівка в чохлі	0,75–1,0	1	0,75–1,0
Металеві рогульки для драбини, трос, гаки для підвішування цеберок	1,0–1,5	1	1,0–1,5
Розливна ложка (ополоник)	0,5–1,0	1	0,5–1,0
Клейонка обідня	0,1	1	0,1
Фляги (ємністю 1,2л)	0,5–0,75	2–3	1–1,5
Планшет, карти, крокі, вкопювання, описи, олівець, калька	0,2–0,3	1	0,2–0,3
Безмін	0,1	1	0,1
Рукавиці для вогнища	0,1	1	0,1
Мочалка капронова		2	
Сірники в герметичній упаковці	0,05	5	0,25
Ліхтар кишеньковий із запасними батареями і лампочками	0,7–1,0	3	2,1–3,0
Свічки стеаринові	0,2	3	0,6
Набір для гоління з набором лез		1	
Медична аптечка	2,5	За списком	2,5
Ремонтний набір (господарський)	1,5–2,0	За списком	1,5–2,0
Тара під продукти (мішечки х/б, поліетиленові каністри під масло топлене і олію)		За потребою	0,25–0,5
Мило господарське	0,2	1	0,2
Ніж консервний		1	0,1

Продовження таблиці 9.4

1	2	3	4
Риболовецькі снасті в комплекті			
Фотоапарати, фотоматеріали і приладдя до фотоматеріалів	2,0	3	6,0
Кіноапарат	1,0	1	1,0
Бінокль з далекоміром або підзорна труба	1,3	1	1,3
Радіоприймач	0,5–1,0	1	0,5–1,0
Прилади для спостереження (термометр, гігрометр, анемометр, альтиметр)		Комплект	1,0–1,5
Компас, транспортир, курвіметр, візирна лінійка, циркуль		Комплект	0,1
Вірьовка допоміжна 60 м, діаметр 6 мм		1	1,5–2,0
Вірьовка основна 40 м, діаметр – 10–12 мм		1*	2,0–2,5
Грудна обв'язка, «система»	0,3	2*	0,6
Карабін альпіністський	0,1	4*	0,4
Примус або паяльна лампа**			
Ємкості для палива (у безлісій зоні)			
Велосипедний ремонтний набір		Комплект	3,0–5,0
Тенд для велосипедів і замок з тросом		1	0,1
Свисток сигнальний		2	
Ракетниця	1,0–1,5	1***	1,0–1,5
Ракети різних кольорів		5-10	
Загальна вага 43-55 кг			
*Альпіністське спорядження підбирається залежно від природних перешкод.			
**За наявності ділянок маршруту, на яких нема палива для вогнища.			
***При маршруті, який проходить тайговою, гірськотайговою та тундровою зоною.			

Таблиця 9.5 – Перелік особистого спорядження для велосипедного походу

Найменування спорядження	Вага одиниці спорядження, кг	Кількість, шт. (пара)	Загальна вага, кг
1	2	3	4
Велосипед	10–15	1	10–15
Велорюкзак, підрамна сумка та велосумка на передній багажник*		Набір	2
Спальний мішок-ковдра	1	2	2
Індивідуальний ремнабір, велокамера	1	Комплект	1,5
Велорубашка	0,5	1	0,5
Велорейтузи (для холодної погоди)	0,5	1	0,5
Велотруси	0,1	1	0,1
Веломайка	0,2	1	0,2
Велошарп	0,1	1	0,1

Продовження таблиці 9.5

1	2	3	4
Велочеревики	0,5	1	0,5
Велошолом			
Поліетилен для захисту від дощу	0,5	1	0,5
Килимок пінополіуретановий	0,5	1	0,5
Велорукавички або рукавички шкіряні	0,2	1	0,2
Штормова куртка або куртка анорак	1,0	1	1,0
Костюм вітрозахисний у комплекті	0,5–0,8	1	0,5–0,8
Кеди та кросівки	0,5–0,8	1	0,5–0,8
Шкарпетки вовняні	0,6	2	0,6
Шкарпетки х/б	0,2	2	0,2
Шкарпетки капронові	0,2	2	0,2
Светр вовняний	0,5–0,8	1	0,5–0,8
Спортивний костюм	0,1	1	0,1
Сорочка з довгими рукавами	0,3	1	0,3
Змінна спідня білизна, плавки	0,6	1	0,6
Поліетиленова накидка	0,5	1	0,5
Флягоутримувач із флягою			
Носові хустки	0,05	3	0,15
Туалетні речі	0,3	Комплект	0,3
Рушник	0,05	1	0,05
Ложка, кухоль, миска, ніж	0,4	Комплект	0,4
Сірники в гермоупаковці	0,05	2	0,1
Годинник із секундною стрілкою	0,1	1	0,1
Індивідуальний медичний пакет	0,1	1	0,1
Сідачка		1	
Шапочка вовняна	0,2	1	0,2
Окуляри захисні у футлярі		1	
Трубка для пиття		1	
Поясна сумка		1	
Набір для гоління з комплектом лез		1	
Компас системи Андріанова або рідинний	0,05	1	0,05
Набор гумових еспандерів для кріплення		1	
Зошит, ручка, олівець із наконечником	0,1	1	0,1
Чохол для перевезення велосипеда	1,5	1	1,5
Насос з шлангом і перехідником		1	
Велокомп'ютер або велолічильник		1	
Трос із замком (на свій велосипед)	1,0	1	1,0
Загальна вага 20,65–21,55 кг			
*Під час здійснення велопоходу неприпустима їзда на велосипеді з рюкзаками на спині, як це пропагує журнал «Карпати», оскільки у разі падіння це може спричинити важкі травми.			

Підбір спеціального велосипедного ремонтного набору для походу ведеться з урахуванням обраної веломашини. До ремнабору входять: паса-

тижі, різні викрутки – 3 шт., напилок тригранний, складений перемикач у комплекті, собачки-тріщотки – 2–4 шт., клини шатуна з гайками – 3–4 шт., полотно ножовкове, ключі двосторонні різні в комплекті, ніпельні ключі – 2–3 шт., велоаптечка в комплекті, ніпельна гума – 15 см, шланги для насосів за типами велосипедів – 2–4 шт., спиці переднього колеса за типами велосипедів 20–30 шт., спиці заднього колеса за типами велосипедів – до 100 шт., вісь переднього колеса в повному комплекті, вісь заднього колеса повністю складена в комплекті, перемикач в комплекті з тросом, кілька ланок велоланцюга – 10–15 шт., педаль ліва і права в комплекті – 2 шт., гальмівні колодки – 4–6 шт., замок сідла і осі замка – 2 шт., правий шатун і вісь, кульки для підшипників різні – до 100 шт., набір гайок, болтів, шайб на всі вузли велосипеда в наборі, мастило густе і рідке – 50–100 г, клей «Момент», кіперна стрічка, ізоляційна стрічка – 2 шт., тонкий і м'який дріт – 0,4 кг.

У спелеотуризмі на відміну від усіх видів спортивного туризму відомості стосовно характеру підземного маршруту можна отримати лише за матеріалами проходження його першопроходцями. Головним чином ця інформація складається з топографічної зйомки лінії просування зйомочної групи, текстового опису до топоматеріалів, а також тактико-технічного опису (далі – ТТО). Але щоб робити ці описи, учасники спелеопоходу повинні мати надійне спорядження. Склад особистого спеціального спорядження регламентується категорією складності та специфічними особливостями району походу.

Таблиця 9.6 – Список індивідуального спорядження, який рекомендовано для участі в спелеопході

№ з/п	Найменування спорядження	Кількість
1	2	3
1	Рюкзак із вкладишем з водонепроникного матеріалу	1 шт.
2	Спальний мішок-ковдра з вкладишем	1 шт.
3	Пінополіуретановий килимок (каримат)	1 шт.
4	Чоботи (вібрами) і кеди	1 шт.
5	Набір шкарпеток (х/б, бавовняні, вовняні, капронові)	3 шт.
6	Светр вовняний	1 шт.
7	Змінна спідня білизна	комплект

Продовження таблиці 9.6

1	2	3
8	Туалетне приладдя	комплект
9	Штормокостюм	1 шт.
10	Поліетиленова накидка	1 шт.
11	Вовняна шапка під каску	1 шт.
12	Рушник	1 шт.
13	Носовички	3 шт.
14	Вовняна білизна під гідрокостюм	1 шт.
15	Рукавиці брезентові	2 пари
16	Спелеорукавички	2 пари
17	Ложка, кухоль, миска, ніж	комплект
18	Каска	1 шт.
19	Світильник налобовий електричний	2 шт.
20	Ручний ліхтар із батареєю на 60–80 робочих годин	1 шт.
21	Годинник із секундною стрілкою	1 шт.
22	Система (грудна обв'язка, з'єднана з бесідкою)	1 шт.
23	Репшнур, 6 м	1 шт.
24	Комбінезон	1 шт.
25	Гідрокостюм	1 шт.
26	Жумар	2 шт.
27	Карабіни альпіністські	6 – 8 шт.
28	Самохвати універсальні	2-4 шт.
29	ФСУ (рогачка, каталка)	1 шт.
30	Карбітова лампа	1 шт.
31	Стремено	2 шт.
32	Противідкидаючий пристрій	1 шт.
33	Батареї або акумулятори на 200 годин роботи	комплект
34	Саморят (сумка, поліетиленова накидка, свічки та сірники в герметичній упаковці або каталітична грілка. НЗ (шоколад, цукор, глюкоза), репшнур (3–4 м), лейкопластир, ніж складаний)	комплект
35	Свисток	1 шт.
36	Індивідуальний медпакет	1 шт.
37	Польовий щоденник	1 шт.
38	Сідачка	1 шт.

Таблиця 9.7 – Перелік групового спорядження для спелеопоходу (склад групи 8 людей)

№ з/п	Найменування спорядження	Кількість
1	2	3
Бівуачне спорядження		
1	Палатка туристська	2–3 шт.
2	Тенд або поліетиленова плівка	2–3 шт.
3	Газова плитка з балонами	2 шт.
4	Сокира середня в чохлі	2 шт.

Продовження таблиці 9.7

1	2	3
5	Сокира мала в чохлі	1 шт.
6	Пила (для безлісої зони)	1 шт.
7	Плоскі відра 6 л, 7 л, 8 л	комплект
8	Приладдя для вогнища	комплект
9	Каністра 10 л	5 шт.
10	Ополоник	1 шт.
11	Свічки стеаринові	10 шт.
12	Медична аптечка	за списком
13	Сірники в гермо упаковці	20 коробка
14	Транспортні мішки (орієнтовно)	20 шт.
15	Мішечки х/б і поліетиленові під продукти	комплект
16	Ремнабір	за списком
17	Мило господарське	1 шматок
18	Сухе паливо	1 упаковка
19	Тенд для базового табору	1 шт.
20	Набір каструль для базового табору	1 комплект
21	Запасні газові балони	(виходячи з тривалості походу)
Спеціальне спорядження		
1	Вірьовка основна 10 мм 60 м 80 м	2 шт. 2 шт.
2	Вірьовка допоміжна 8 мм 200 м	1 шт.
3	Драбина (на розсуд групи) 15 м	1 шт.
4	Карабіни альпіністські	50 шт.
5	Гаки шлямбурні	20 шт.
6	Шлямбури	6 шт.
7	Блоки	12 шт.
8	Молотки скальні	3 шт.
9	Фрамуга	6 шт.
10	Гідромішки	12 шт.
11	Телефони	8 шт.
12	Телефонний дріт	3 500 м
13	Відеокамера	2 шт.
14	Фотоапарати	4 шт.
15	Підсилювач	1 шт.
16	Ручна лебідка	2 шт.

Харчування

Успішне рішення спортивних та інших завдань туристського походу при забезпеченні безпеки й досягнення максимального оздоровчого ефекту можна тільки за умови підтримки високої фізичної працездатності організму упродовж усієї подорожі. Головним чинником успішного відновлення працездатності (фізичною та розумовою) є збалансоване харчування. Теорія збалансованого харчування була розроблена відомим фахівцем в галузі

науки про харчування академіка АМН СРСР О. О. Покровським³³. У теорії викладені поняття про якісну й кількісну потребу людини в життєво важливих речовинах, енергії та інших незамінних чинниках харчування. Одним із головних положень теорії збалансованого (раціонального) харчування є принцип динамічної рівноваги між кількістю тих, що поступають з їжею енергії та енерговитратами організму.

Підбір продуктів харчування для походу здійснюється з урахуванням калорійності, оскільки чим складніше похід, тим більше енерговитрат і при цьому враховується оптимальність співвідношення білків, жирів і вуглеводів – близько 1:1:4. Також враховується й вагова характеристика продуктів харчування, які зазвичай зменшується з підвищенням категорії складності походу від 1.5 кг до 0.6 кг у день на людину.

Розрахунок енерговитрат залежно від виду туризму й категорії складності можна здійснювати за допомогою нижче приведеної таблиці (табл. 9.8).

Таблиця 9.8 – Розрахунок енерговитрат людини на добу залежно від виду туризму і категорії складності спортивного походу

Вид туризму	Коефіцієнт	Категорія складності походу					
		I	II	III	IV	V	VI
Пішохідний	1,0	3 100	3 400	3 700	4 100	4 500	5 000
Лижний	1,2	3 720	4 080	4 440	4 920	5 400	6 000*
Гірський	1,3	4 030	4 420	4 810	5 330	5 850	6 500*
Водний (на гребних судах)	0,8–0,9	2 480	2 720	2 960	3 690	4 050	4 500
Велосипедний	–	3 200	4 100	4 600**	5 000	6 000	7 000 і більш
Спелеологічний***	1,3	4 030	4 420	4 810	5 330	5 850	6 500
Кінний	–	3 000	3 300	3 600	–	–	–

*За тривалості переходу 12–13 годин витрати енергії можуть досягати 7 500–8 000 ккал.
 **За швидкості 20 км за годину.
 ***Енерговитрати аналогічні гірському туризму (*Коефіцієнт енерговитрат, уведений Ю. Л. Шальковим³⁴ враховує специфіку видів туризму (вагові параметри спорядження, температурний чинник, фізичні зусилля туриста під час подолання складних локальних перешкод та високогір'я).*)

Режим харчування в турпоході тісно пов'язаний з тактичною побудо-вою маршруту, ці поняття взаємопов'язані та взаємозалежні. Окрім цього, необхідно враховувати й особливості району, яким пролягає маршрут (температура повітря, наявність палива, тривалість світлового дня тощо).

³³Покровський Олександр Олександрович (1916–1976 рр.) – академік Академії медичних наук СРСР, біохімік, засновник нутриціології. У 1961 р. очолив Інститут харчування АМН СРСР.

³⁴Шальков Юрій Леонідович (1934–2014 рр.) – професор, доктор медичних наук, майстер спорту СРСР, заслужений мандрівник Росії, автор 9 монографій, 3 посібників, 24 авторських свідоцтв та патентів.

Режим харчування також залежить і від виду туризму. У запропонованій таблиці 9.9 наведений розподіл калорійності залежно від режиму харчування.

Таблиця 9.9 – Розподіл добового раціону харчування за калорійністю залежно від режиму харчування

Категорія складності походу	Вид туризму	Режим харчування	Пора року	Калорійність харчування %				
				Гаряче харчування			Сухий пайок	
				сніданок	обід	вечеря	малий привал	великий привал
н/к	піший, гірський, водний, велосипедний	3-х разове, гаряче	літо, міжсезоння	35	40	25	–	–
I-II	піший, гірський, водний, велосипедний	3-х разове, гаряче	літо, міжсезоння	30	35	25	10	–
III	піший, гірський, водний, велосипедний	3-х разове, гаряче	літо, міжсезоння	30	30	30	10	–
IV-V	піший, гірський, водний	3-х разове, гаряче	літо	30	20	30	10	10
IV-VI	піший, гірський, велосипедний	3-х разове, гаряче	літо	35	25**	25**	15*	–
III	гірський, лижний	2-х разове, гаряче	літо, зима	50	–	40	10	–
IV-VI	гірський, лижний	2-х разове, гаряче	літо, зима	35	–	30	10*	25**
IV-VI	лижний	2-х разове, гаряче	зима	30	–	25	10	35

3-х разове – *через кожні 3 години ходи; **з 12.00–13.00 до 16.00–17.00, найспекотніший час.
2-х разове – *через 40–50 хв.; **узимку – на 10–15 хв., улітку – 20–40 хв.; через кожні 4 переходи – по 40–50 хв.

Туристська література й зокрема О. О. Алексєєв рекомендує в перші дні походу (приблизно 2–3 дні) їсти значно менше, ніж потрібно для поповнення енергетичних витрат, інакше утворюються «заначки» із нез'їдених сухарів і цукру. Далі раціон необхідно поступово збільшувати, довівши його під час основної частини маршруту до 3 500–4 000 ккал, а в штурмові дні (гірський туризм) – від 4 500 до 6 500 ккал.

При дворазовому харчуванні перерва між сніданком і вечерею має бути не більше 12 годин.

Свого часу Міністерство охорони здоров'я СРСР рекомендувало туристам перелік продуктів харчування для складання добового раціону харчування в поході (табл. 9.10).

Таблиця 9.10 – Приблизний перелік продуктів харчування при складанні раціону в поході

Продукти	Продукти на 1 людину на день, г
Хліб чорний і білий	500
Сухарі, галети, хлібці хрусткі, борошно	200
Крупа, макаронні вироби, готові концентрати каш і концентрати супів у пакеті	100–200 50–80
Масло вершкове, топлене, рослинне	50–60
М'ясо гашене, фарш, паштет, печінковий паштет або м'ясо сублімоване	150 50
Цукор	80–100
Цукерки, шоколад, халва, мед	70–100
Ковбаса сирокочена, варено-копчена, грудинка, корейка, сало шпик, шинка, сосиски консервовані	80–100
Рибопродукти, риба солена, консервована в томаті, у маслі, в'ялена, холодного та гарячого копчення	80–100
Овочі свіжі	100
Овочі сухі, сублімовані	80
Молоко свіжіше	200-250
Згущене молоко	50–80
Молоко сухе, вершки сухі	30–50
Яечний порошок	5–15
Сир, сир плавлений, ковбасний, бринза, сир сублімований	40–80
Фрукти свіжі	100–150
Сухофрукти різні, концентровані киселі, горіхи, сухий ягідний сік	50–100
Кава	5–20
Какао-порошок	10–30
Чай	2–10
Спеції: перець, гірчиця, лавровий лист, томат (паста, соус), лук, часник, лимонна кислота, крохмаль, желатин	30–70
Вітаміни, глюкоза	3–20
Сіль	10–20

Ураховуючи той факт, що під час туристського походу не завжди зручно брати з собою кухонні ваги, для визначення маси того чи іншого продукту практичним є використання певних підручних засобів, таких як кухля, склянка, ложка.

Інформація щодо можливостей виміру маси продуктів в об'ємних вимірах наведено у таблиці 9.11.

Таблиця 9.11 – Відомості про масу продуктів в об’ємних вимірах

Маса, г							
№ з/п	Продукт	Кухля 0,5 л	Кухля 250 см ³	Склянки гранованої 200 см ³	Столової ложки	Чайної ложки	1 од.
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Варення	—	330	270	50	17	—
2	Вишня свіжа	—	190	150	30	—	—
3	Полуниця свіжа	—	150	120	25	—	—
4	Малина свіжа	—	140	110	20	—	—
5	Чорна смородина	—	180	130	30	—	—
6	Вода	500	250	200	18	5	-
7	Горох лущений	485–490	230	185	—	—	—
8	Вівсяні пластівці «Геркулес»	—	90	70	12	3	—
9	Крупа гречана ядриця	365–420	210	170	25	8	—
10	Крупа перлова	365–460	230	—	25	—	—
11	Крупа ячнева	350–360	180	—	20	—	—
12	Кукурудзяне борошно	—	190	130	30	10	—
13	Борошно пшеничне	320	160	130	30	10	—
14	Пшоно	383-404	220	180	25	—	—
15	Рис	410-460	240	180	30	10	—
16	Фасоля	350-440	220	175	—	—	—
17	Пластівці кукурудзяні	—	50	40	17	2	—
18	Пластівці вівсяні	—	100	80	14	4	—
19	Сочевиця	—	210	170	—	—	—
20	Борошно картопляне	400	—	—	12–50	5–20	—
21	Крупа манна	335–400	—	—	10–20	4–8	—
22	Вівсянка	300–400	—	—	—	—	—
23	Локшина, вермішель ламані	170–250	—	—	—	—	—
24	Ізюм	—	190	155	25	7	—
25	Какао порошок	—	—	—	25	9	—

Продовження таблиці 9.11

1	2	3	4	5	6	7	8
26	Капуста свіжа (середній качан)	–	–	–	–	–	1500
27	Картопля	–	–	–	–	–	100
28	Кислота лимона кристалічна	–	–	–	25	8	–
29	Кава мелена	–	–	–	20	7	–
30	Цибуля ріпчаста	–	–	–	–	–	75
31	Маргарин	–	230	180	15	4	–
32	Масло тваринне розтоплене	470–500	240	185	17	5	–
33	Олія рослинна	–	240	190	30	–	–
34	Молоко згущене	–	–	–	30	12	–
35	Молоко сухе	240	120	100	20	5	–
36	Молоко цільне	500	255	204	18	5	–
37	Морква	–	–	–	–	–	75
38	Огірок	–	–	–	–	–	100
39	Горіх фундук (ядро)	–	170	130	30	–	–
40	Перець мелений	–	–	–	–	5	–
41	Цукор пиляний	–	200	140	–	–	9
42	Цукровий пісок	400–450	230	180	25	10	–
43	Вершки	–	250	200	14	5	–
44	Буряк	–	–	–	–	–	250
45	Сметана	490–500	250	200	14	5	–
46	Сода питна	–	–	–	28	12	–
47	Сіль	500–650	–	–	30	10	–
48	Сухарі мелені	–	125	–	15	5	–
49	Томат пюре	440	220	–	25	8	–
50	Оцет	–	–	–	15	5	–
51	Яєчний порошок	–	180	100	25	10	–
52	Яйце без шкарлупи	–	6	–	–	–	–

У туристській літературі велика увага приділяється калорійності продуктів і складанню меню, яке використовується, в походах забуваючи про значущість вітамінів і мінеральних речовин, які регулюють обмінні процеси в організмі людини. Це надає право на ознайомлення з цим матеріалом у таблицях 9.12, 9.13, 9.14, 9.15, 9.16.

Таблиця 9.12 – Основні джерела водорозчинних вітамінів
(зміст у мг на 100 г продукту)

Продукт	Вітаміни				
	B1	B2	B6	PP	C
1	2	3	4	5	6
Горох лущений	0,90	0,18	0,27	2,20	0
Горох зелений	0,34	0,19	0,17	2,00	25
Квасоля	0,50	0,18	0,90	2,10	0
Сочевиця	0,50	0,21	–	1,80	0
Соя	0,94	0,22	0,85	2,20	0
Крупа гречана (ядриця)	0,53	0,20	0,40	4,19	0
Крупа вівсяна	0,49	0,11	0,27	1,10	0
Крупа пшенична	0,62	0,04	0,52	1,55	0
Крупа рисова	0,34	0,08	0,54	3,82	0
Кукурудза (зерно)	0,38	0,14	0,48	2,10	–
Просо	0,32	0,07	0,43	2,85	0
Ячмінь	0,33	0,13	0,47	4,48	0
Хліб житній	0,17–0,19	0,03–0,11	0,15–0,20	0,67–1,75	0
Хліб пшеничний	0,11–0,27	0,06–0,12	0,15–0,30	1,51–4,20	0
Борошно пшеничне	0,37–0,65	0,12–0,48	0,22–0,55	1,20–5,50	0
Борошно житнє	0,17–0,42	0,03–0,20	0,10–0,35	0,99–1,16	0
Соняшник (насіння)	1,84	0,18	–	10,12	–
Ядро арахісу (сушене)	0,84	0,13	–	14,74	Сліди
Диня	0,01	0,01	0,03	0,40	20
Капуста свіжа	0,05–0,10	0,05–0,10	0,10–0,28	0,40–0,60	50–120
Картопля	0,12	0,07	0,30	1,30	20
Лук зелений (перо)	0,02	0,1	0,15	0,30	30
Лук ріпчастий	0,05	0,02	0,12	0,20	10
Морква	0,06	0,07	0,13	1,00	5,0
Перець червоний солодкий	0,10	0,08	0,50	1,00	250
Перець зелений солодкий	0,06	0,10	0,35	0,60	150
Петрушка (корінь)	0,03	0,10	0,60	1,00	35
Петрушка зелень	0,05	0,05	0,18	0,70	150
Томати червоні	0,06	0,04	0,10	0,53	25
Кріп	0,03	0,10	0,15	0,60	100
Часник (цибулина)	0,03	0,08	0,60	1,20	10
Шпинат	0,10	0,25	0,10	0,60	55
Гранат	0,01	0,01	0,50	0,4	4,0
Суниця садова	0,03	0,05	0,06	0,3	60
Кавун	0,01	0,02	0,03	0,25	30
Горобина садова	0,05	0,02	-	0,50	70
Смородина чорна	0,03	0,04	0,13	0,30	200
Обліпіха	0,03	0,05	0,11	0,36	200
Цитрусові	0,04–0,06	0,02–0,03	0,04–0,07	0,10–0,20	38–60
Шипшина сушена	0,15	0,84	–	1,50	1200

Продовження таблиці 9.12

1	2	3	4	5	6
Яблука (антонівка, титівка)	0,01	0,03	0,08	0,30	30–40
Гриби білі сушені	0,27	3,23	0,41	40,4	150
Молоко коров'яче	0,03	0,13	0,05	0,10	1,5
Молоко сухе цілісне	0,27	1,30	0,20	0,70	4,0
Вершки сухі	0,25	0,90	0,22	1,0	3,0
Вершки 20 %	0,03	0,11	0,03	0,10	0,30
Сир	0,02–0,05	0,30–0,50	0,08–0,25	0,20–0,84	0,40–3,0
Сир жирний	0,05	0,30	0,11	0,30	0,50
М'ясо яловиче	0,06–0,07	0,15–0,18	0,37–0,39	4,7–5,0	Сліди
М'ясо бараняче	0,08–0,09	0,14–0,16	0,30–0,32	3,80–4,10	Сліди
М'ясо свиняче	0,52	0,14	0,33	2,60	Сліди
Телятина	0,14	0,28	0,38	5,80	Сліди
Кури	0,07	0,14–0,15	0,52–0,61	7,70–7,80	1,80
Гусаки	0,08–0,09	0,23–0,26	0,48–0,49	5,20–5,60	–
Качки	0,12–0,18	0,17–0,19	0,23–0,27	5,80–6,00	–
Яйце куряче	0,07	0,44	0,14	0,19	–
Яйце куряче (жовток)	0,18	0,24	0,37	–	–
Кета	0,33	0,20	0,50	2,80	2,20
Кілька каспійська	0,02	0,12	0,50	3,70	0-1,1
Сардина океанічна	0,01	0,10	0,70	7,60	-
Оселедець атлантичний	0,03	0,30	0,40	3,90	2,70
Скумбрія	0,12	0,36	0,80	6,90	Сліди
Тріска	0,09	0,16	0,17	2,30	Сліди
Дріжджі пресовані	0,60	0,68	0,58	11,4	0

Таблиця 9.13 – Основні джерела жиророзчинних вітамінів

Продукт	Вміст вітамінів			
	А	β-каротин (провітамін А)	Е	D, мкг* у 100 г продукту
1	2	3	4	5
Горох сухий	–	0,01	9,10	
Горох зелений свіжий	–	0,40	2,60	
Квасоля	–	Сліди	3,84	
Пшениця	–	0,014–0,015	6,02–6,50	
Кукурудза	–	Сліди – 0,32	0,50	
Жито	–	0–0,18	5,34	
Овес	–	0,02	2,80	
Ячмінь	–	Сліди	2,70	
Борошно пшеничне	–	0–0,01	2,57–5,50	

Продовження таблиці 9.13

1	2	3	4	5
Хліб пшеничний	–	0,001–0,01	2,30–3,80	
Лук зелений (перо)	–	2,00	1,00	
Морква	–	9,00	0,63	
Петрушка (зелень)	–	1,70	1,80	
Перець червоний солодкий	–	2,00	0,67	
Салат		1,75	0,66	
Томати червоні		1,20	0,39	
Шпинат		4,50	2,50	
Щавель		2,50		
Гарбуз		1,50	–	
Абрикоси		1,60	0,95	
Морошка		7,90		
Обліпиха		1,50	10,30	
Горобина чорноплідна		1,20	1,50	
Шипшина свіжа		2,60	1,71	
Шипшина суха		6,70		
Молоко коров'яче	0,02–0,025	0,01–0,15	0,09	0,05
Сметана 30 %-ова	0,23	0,15	0,55	0,15
Вершки 20 %-ова	0,06–0,18	0,03–0,10	0,52–0,62	0,08–0,12
Сир	0,10–0,30	0,05–0,20	0,30–0,60	1,8
Вершкове коров'яче масло	0,40–0,59	0,20–0,38	2,13–21,00	0,90–1,50
Маргарин	Сліди 1,480	0,40	15,00–25,00	
Кукурудзяне масло		–	93	
Соняшникова олія		0,04	67	
Соева олія		0,17	114	
Бавовняне масло		0,16	99	
М'ясо яловиче	Сліди		0,57	
М'ясо бараняче	Сліди		0,70	
Печінка яловича	8,2	1,00	1,28	2,5
Печінка свиняча	3,45	–	–	2,25
Яйце куряче	0,35	0,06	2,0	4,70
Яйце куряче (жовток)	1,26	0,26	–	7,70
Лосось		–		20–30
Палтус	0,10	–	0,65	12,5–100
Оселедець	03	–	1,20	30,0
Тріска	01	0	0,92	1,25–6,20
Тунець				150
Печінка палтуса				2 500
Печінка тунця				750

*Один мікрограм дорівнює 0,000 001 г.

Незначні кількості вітамінів у продуктах не вказані.

Таблиця 9.14 – Основні джерела макроелементів (зміст у міліграмі на 100 г продукту)

Продукт	Калій	Кальцій	Магній	Фосфор
1	2	3	4	5
Горох	873	115	107	329
Квасоля	1 100	150	103	541
Соя	1 607	348	223	603
Пшениця	325–336		108–114	368–379
Рис	202	120	116	328
Ячмінь	453	93	153	353
Гречана крупа	218	55	98	298
Вівсяна крупа	362	64	116	349
Пшоно	201		101	233
Перлова крупа	172		92	323
Житній хліб	67–206	21–38	19–49	87–156
Пшеничний хліб	127–185	20–37	35–65	83–218
Капуста білокачанна свіжа	185	48		31
Капуста квашена	187	51		34
Капуста кольорова	210			51
Картопля	568			58
Лук зелений (перо)	259	121		
Лук ріпчастий	175			58
Морква	200–234	46–51	36–38	55–60
Петрушка (зелень)	340	245	85	95
Петрушка (корінь)	262	86	41	82
Салат	220	77	40	34
Буряк	288		43	43
Кріп	335	223	70	93
Часник	260	90		140
Шпинат	774	103	82	83
Щавель	500	47	85	90
Кавун			224	
Брусниця	73	40		
Виноград	255	45		
Суніця (садова)	161	40		
Лимон	163	40		
Малина	224	40		
Шипшина (сухий)		66		
Гриби білі сушені	3 937	184	102	606

Продовження таблиці 9.14

1	2	3	4	5
Молоко коров'яче	146	120		91
Кефір	146–200	120–170		95–133
Кисле молоко	146–152	123		95
Сметана	86–124	70–90		55–62
Вершки	90–124	86–90		58–62
Сир	112–115	150–176		220–224
Сир		634–1075		405–602
Яйця курячі	153	55	54	185
Жовток сухий	223	260	230	1030
Яловичина	315–334			204
Баранина	270–345			178–215
Свинина	242			164
Телятина	344			189
Гусаки	200–243		35–40	154–221
Індичка	210–257			200–225
Кури	194–240			228–298
Качки	165–212			200–218
Карась				152
Короп	268			216
Окунь річковий	275		75	270
Сазан	262			240
Оселедець	314	102	30	278
Сом	240			207
Судак	216			194
Тріска	338			208
Щука	260		35	200
Згущене молоко	308–380	242–307	34–37	204–219
Згущені вершки	331	250	36	170
Яловичина тушкована	284			178
Паштет печінковий	211			318
Сніданок туриста	206–213			124–175
Горбуша у власному соку	260	185	56	230
Шпроти в маслі	349	297	53	348
Камбала у томатному соусі	355	319	43	299
Судак у томатному соусі	120	507		216
Примітка. Незначні кількості макроелементів у продукті не вказані.				

Таблиця 9.15 – Основні джерела мікроелементів (зміст в мікрограмах на 100 г продукту)

Продукт	Залізо	Йод	Марганець	Фтор	Хром	Цинк
1	2	3	4	5	6	7
Горох	9 400	5,1	1750	–	9,0	3 180
Квасоля	5 940	12,1	1340	44	10,0	3 210
Сочевиця	11 770	3,5	1190	25	10,8	2 420
Крупа гречана	6 650	3,3	1560	23	4,0	2 050
Крупа рисова	1 020	1,4	1250	50	1,7	1 420
Крупа пшенична	6 980	4,5	930	–	2,4	1 680
Крупа вівсяна	3 920	4,5	5050	84	–	2 680
Крупа перлова	1 810	–	650	60	12,5	920
Крупа ячна	1 810	–	760	90	2	1 090
Хліб житній	3 600	5,6	1760	35	5,3	1 400
Хліб пшеничний	3 950	8,4	2314	60	4,9	2 132
Капуста білокачанна	625	3,0	170	10	–	400
Картопля	900	5,0	170	30	–	360
Лук зелений (перо)	1 000	–	–	–	4,0	300
Лук ріпчастий	800	3,0	230	31	2,0	850
Морква	700	5,0	200	55	3,0	400
Перець червоний солодкий	750	3,0	160	7	–	440
Редис	1 000	8,0	150	30	11	200
Буряк	1 400	7,0	660	20	–	425
Салат	600	8,0	300	28	3,0	270
Томати	900	2,0	140	20	5,0	200
Часник	1 500	9,0	810	–	–	1 025
Диня	1 000	2,0	35	20	–	90
Гарбуз	800	1,0	40	86	–	240
Абрикоси	650	1,0	220	11	1,0	82
Апельсини	300	2,0	30	17	–	200
Виноград	600	8,0	90	12	3,0	91
Вишня	500	2,0	80	13	7,0	150
Суниця (садова)	1 200	1,0	200	18	2,0	97
Агрус	850	1,0	45	12	–	90
Малина	1 200	–	210	3	–	200
Слива	550	4,0	110	2	4,0	100
Смородина чорна	1 300	1,0	180	17	–	130
Персики	610	2,0	140	22	14,0	100
Яблука	630	2,0	47	8	4,0	150
Гриби білі сушені	3 5000	–	–	–	–	–
Молоко коров'яче	67	16	6	29	2	475
Кефір	78	14	10	30	2	460
Вершки	100–200	9,5	2,6	17	–	260–300
Сметана	300	7,7	–	14	–	240
Сир жирний	461	–	–	32	–	394
Сири	800–1 100					1 700–3 600

Продовження таблиці 9.15

1	2	3	4	5	6	7
Яловичина	2 900	7,2	35	63	8,2	3 240
Телятина	2 920	2,7	33,9	88	–	3 170
Баранина	2 090	2,7	35	120	8,7	2 820
Свинина	1 940	6,6	28,5	69,3	13,5	2 070
Печінка яловича	6 900	6,3	315	230	32	5 000
Бруньки яловичі	5 950	–	139	–	31	2 320
Яйце куряче	2 500	20	29	55	4	994
Жовток	6 700	23	37	–	7,8	3 105
Кури	2 200	5,6	19	76	9	2 055
Гусаки	2 500	4,0	18	–	7,7	–
Індички	1 400	–	14	–	11	2 450
Качки	2 500	4	17	–	15	2 468
Короп	1 500	4	150	–	–	2 000
Окунь морський	1 200	57	100	140	–	1 534
Оселедець атлантичний	1 000	41	117	380	–	900
Судак	1 500	5	–	–	–	–
Тріска	650	135	80	700	–	1 020
Щука	1700	5	–	–	–	1 000

Таблиця 9.16 – Хімічний склад і калорійність основних продуктів харчування

Назва продуктів	Усвояемая їстівна частина з 100 г продукту, г			Калорійність, ккал
	Білки	Жири	Вуглеводи	
1	2	3	4	5
Хлібобулочні вироби				
Хліб житній	5,1	1,0	42,5	204
Хліб пшеничний, грубий	6,9	0,4	45,2	217
Хліб пшеничний, кращій	5,8	0,5	56,1	268
Булки міські	7,9	1,9	53,0	270
Батон	7,5	1,0	49,5	240
Сухарі житні	7,7	1,3	64,1	306
Сухарі пшеничні	10,5	1,2	68,5	335
Сухарі дорожні	10,1	1,0	69,0	340
Галети “Похід”	12,7	-	68,8	334
Баранки, сушки	8,6	0,5	56,8	272
Печиво сухе	12,0	14,6	58,4	424
Печиво цукрове	9,9	9,8	67,7	408
Пряники	8,9	-	72,5	334
Борошно житнє	7,5	1,5	66,2	315
Борошно пшеничне	8,3	1,4	65,5	315

Продовження таблиці 9.16

1	2	3	4	5
Молочні вироби, жири				
Молоко коров'яче цільне	2,8	3,5	4,5	62
Молоко коров'яче знежирене	2,9	–	4,6	31
Молоко коров'яче цільне сухе	22,8	24,4	36,3	469
Молоко сухе знежирене	32,5	0,8	48,0	338
Молоко овече	4,2	5,6	3,8	85
Молоко козине	3,4	3,8	4,1	67
Кисле молоко	2,8	3,5	4,5	62
Кефір	3,1	2,6	2,5	48
Кумис	1,6	1,4	3,7	35
Молоко згущене з цукром	6,8	8,3	53,5	324
Молоко згущене без цукру	5,5	7,7	9,6	133
Вершки 10 % жирності	2,6	9,4	4,2	115
Вершки 35 % жирності	2,0	32,9	3,0	326
Вершки сухі без цукру	16,9	40,6	28,9	566
Вершки загущені з цукром	6,2	18,2	45,9	383
Сметана	2,1	28,2	3,1	284
Сир нежирний	13,0	0,5	3,5	75
Сир 9 % жирності	12,0	8,5	3,3	141
Сир 20 % жирності	11,1	18,8	3,0	233
Сиркова маса жирна	5,3	21,6	27,0	333
Сиркова маса нежирна	11,8	05	15,8	117
Сир 40 % жирності	22,5	19,9	3,4	292
Сир 45 % жирності	21,2	26,9	2,0	345
Сир твердий 50 % жирності	21,4	30,3	2,5	379
Бринза 40 % жирності	15,1	18,0	1,9	237
Сир плавлений 40 % жирності	19,4	17,9	1,9	254
Вологодське масло вершкове	0,8	78,2	0,6	733
Масло вершкове шоколадне	1,2	59,0	18,9	631
Масло вершкове несолене	0,4	78,5	0,5	734
Масло топлене	–	93,5	–	869
Олія соняшникова	–	94,9	–	882
Масло бавовняне	–	94,7	–	881
Маргарин столовий	1,0	83,0	0,8	780
Маргарин молочний	0,4	77,1	0,4	720
Комбіжир	–	94,5	–	879
Сало яловиче	1,1	79,8	–	750
Сало свиняче	1,6	82,1	–	841

Продовження таблиці 9.16

1	2	3	4	5
Жир баранячий топлений	–	99,7	–	897
Жир яловичий топлений	–	99,7	–	897
Жир свинячий топлений	–	99,7	–	897
Грудинка копчена	9,5	54,9	–	545
Корейка копчена	10,5	54,0	–	549
Яйце	12,0	11,4	0,5	157
Яечний порошок	49,9	34,2	–	522
М'ясо та м'ясні вироби				
Яловичина жирна	16,6	20,8	–	261
Яловичина середня	19,6	5,3	–	138
Яловичина худа	19,0	5,0	–	130
Баранина жирна	15,1	27,4	–	316
Свинина жирна	13,0	36,0	–	390
Свинина м'ясна	20,4	4,0	–	121
Телятина жирна	18,5	6,8	–	136
Телятина пісна	17,0	0,5	–	74
Солонина	15,0	3,5	–	94
Кролик	18,0	7,0	–	140
Кури	17,0	12,0	–	185
Ковбаса сирокочена	20,4	37,4	–	431
Ковбаса напівкочена	13,5	35,0	–	370
Ковбаса любительська варена	13,0	26,0	–	290
Ковбаса чайна	10,0	11,0	1,0	150
Ковбаса ліверна	9,6	13,9	22,2	259
Сосиски яловичі	11,7	13,5	5,5	156
Шинка	14,4	33,0	–	365
Мізки	8,5	8,5	–	115
Печінка	18,1	4,1	3,0	124
Нирки	16,2	4,1	0,5	106
Язик	15,2	15,8	–	209
Шашлик із баранини	19,2	24,8	–	310
Шашлик із свинини	19,9	24,0	–	304
М'ясо смажене концерв.	28,0	15,0	–	250
Свинина тушкована концерв.	13,4	27,8	0,3	315
Яловичина тушкована коцерв.	16,5	12,4	0,4	186
Баранина тушкована коцерв.	15,7	19,3	0,3	245
Гуляш яловичий коцерв.	19,3	21,5	1,7	286
Нирки в томатному соусі коцерв.	17,0	6,8	3,2	147

Продовження таблиці 9.16

1	2	3	4	5
Язик яловичий у желе коцєрв.	16,6	16,0	1,8	215
Мізки смажені коцєрв.	12,0	20,6	1,0	244
Паштет м'ясний коцєрв.	10,7	12,6	3,1	174
Паштет печінковий коцєрв.	15,6	25,2	1,0	302
Куряче філе коцєрв.	19,8	3,4	0,1	113
Яловичина коцєрв. з горохом	9,3	4,2	10,2	119
Яловичина коцєрв. з макаронами	6,8	5,4	10,2	119
Яловичина коцєрв. з квасолей	10,2	6,3	9,5	139
Свинина коцєрв. з квасолею	5,1	6,3	11,9	126
Сніданок туриста (яловичина)	20,5	10,4	–	176
Ковбасний фарш коцєрв.	15,2	15,7	2,8	213
Риба та рибні продукти				
Судак свіжий	16,0	1,0	–	72
Тріска	15,0	0,5	–	65
Севрюга	14,5	11,2	–	165
Сьомга	19,0	12,0	–	190
Кета	22,5	9,0	–	176
Окрасць	21,0	5,2	–	132
Чавича	20,0	11,1	–	186
Кижач	22,0	8,5	–	168
Лящ	16,0	6,6	–	129
Сом	16,0	10,6	–	164
Короп	15,2	3,2	–	92
Новага	16,0	0,5	–	69
Оселедець свіжий	16,0	12,0	–	172
Щука	17,9	0,7	–	79
Корюшка	17,0	4,8	–	112
Кета солоня	10,3	4,4	–	83
Оселедець солений	10,8	8,1	–	129
Оселедець копчений	12,6	5,5	–	103
Сушена вобла	42,9	5,8	–	229
Судак бланширов.	19,0	22,2	–	286
Оселедець бланширов.	14,6	29,6	–	335
Сардини бланширов.	17,2	22,6	–	281
Печінка тріски бланширов.	3,9	57,0	–	558
Шпроти в олії	16,0	30,8	0,7	354
Кефаль у маслі	15,6	29,2	0,3	336
Тріска копчена в олії	20,7	22,9	–	329

Продовження таблиці 9.16

1	2	3	4	5
Салака копчена в олії	17,4	32,4	–	376
Корюшка копчена в олії	23,2	26,3	–	340
Осетер у власному соці	15,1	10,0	1,0	159
Горбуша у власному соці	18,9	7,0	0,5	144
Кета у власному соці	21,5	4,8	–	133
Білуга у власному соці	23,3	15,6	–	241
Судак у власному соці	22,8	2,4	–	116
Печінка тріски в томаті	4,2	65,2	1,2	628
Лящ у томаті	14,1	7,0	2,8	134
Сом у томаті	11,9	6,0	4,3	122
Судак у томаті	12,9	5,0	3,7	115
Щука в томаті	10,0	3,8	3,6	103
Печінка тріски в тооматі	3,6	54,1	2,9	530
Камбала в томаті	13,7	6,3	4,8	137
Севрюга в томаті	16,1	11,5	2,8	186
Кілька пряного посолу	13,5	9,5	–	150
Ікра чорна зерниста	25,4	14,2	–	236
Паюсна ікра чорна	34,2	16,4	–	293
Вобла копчена	31,1	6,3	–	181
Вобла в'ялена	46,4	5,5	–	235
Копчений лящ	29,7	4,6	–	160
Крупи, макаронні вироби				
Горох	15,7	2,2	50,1	293
Гречана	8,8	2,3	63,4	317
Кукурудза	8,4	4,3	64,9	340
Манна	9,5	0,7	70,4	334
Вівсяна	8,9	5,9	59,8	336
Перлова	6,3	1,2	66,2	310
Пшоно	8,4	2,3	62,4	324
Пшенична крупа «Артек»	15	0,7	71,8	326
Рис	6,7	0,9	72,8	334
Толокно	11,6	5,9	62,7	359
Квасоля	16,2	1,9	50,7	292
Ячна	6,3	1,2	66,2	310
Макарони, локшина, вермішель	9,3	0,8	70,9	336
Цукор, кондитерські вироби				
Цукор-рафінад, пісок	–	–	99,8	400
Мед	0,3	–	77,2	318

Продовження таблиці 9.16

1	2	3	4	5
Карамель льодяникова	–	–	89,2	357
Карамель із помадною начинкою	–	–	83,4	333
Карамель із фруктовую начинкою	–	–	82,6	330
Карамель із шоколадно-горіховою	3,2	9,2	76,5	400
Драже помадне	1,1	2,3	83,9	360
Драже горіхове в шоколаді	5,4	17,5	66,1	484
Цукерки шоколадні, грильяз	5,4	27,0	62,2	514
Цукерки шоколадні, помадні	3,6	9,9	71,8	390
Цукерки шоколадні, фруктові	2,5	8,7	66,6	356
Горіхові батончики	9,9	33,6	39,7	501
Вершкова тягнучка	3,1	9,1	73,7	405
Фруктова помадка	–	–	86,5	346
Ірис «Золотий ключик»	3,9	9,0	72,2	385
Шоколад ванільний	5,1	33,1	55,3	542
Шоколад «Золотий ярлик»	6,3	37,2	46,5	547
Шоколад молочний (десертний)	6,9	39,9	44,2	556
Какао (порошок)	23,6	20,22	17,9	350
Мармелад желейний формовий	–	–	69,9	280
Мармелад яблучний формовий	–	–	64,7	255
Пастила	–	–	80,4	323
Зефір	–	–	78,5	314
Халва арахісова	16,7	30,4	39,2	498
Халва соняшникова	18,8	31,5	36,7	506
Халва тахинна	13,9	32,5	40,3	510
Повидло яблунове	0,3	–	62,0	250
Варення	0,3	–	74,2	300
Овочі				
Капуста білоголова	1,8	–	4,5	25
Капуста квашена	0,8	–	1,8	11
Капуста сушена	13,5	–	47,6	244
Картопля	1,7	–	20,0	86
Картопля сушена аба крупка	6,1	–	72,3	315
Морква	1,0	–	7,4	34
Морква сушена	13,0	–	54,6	270
Буряк	1,2	–	8,8	40
Буряк сушений	7,4	–	54,3	248
Цибуля ріпчаста	2,0	–	8,9	44
Цибуля ріпчаста сушена	16,0	–	47,8	264

Продовження таблиці 9.16

1	2	3	4	5
Цибуля зелена (перо)	1,3	–	4,3	22
Часник	5,4	–	21,6	115
Огірки	0,8	–	2,0	11
Помідори	0,8	–	3,2	16
Ріпа	1,0	–	6,4	30
Редис	1,0	–	4,2	21
Щавель	3,0	–	2,9	24
Горошок зелений свіжий	4,9	–	10,3	62
Горошок зелений концерв.	2,3	–	6,8	37
Перець фарширований концерв.	1,4	6,3	9,9	101
Ікра баклажана, кабачкова	1,6	10,3	6,8	128
Томатна паста	3,5	–	15,0	76
Борщ концерв.	2,2	4,9	8,8	90
Розсольник концерв.	3,0	5,0	11,8	102
Щі зі свіжої капусти концерв.	2,2	5,0	8,1	86
Гриби сушені білі	30,2	12,6	29,3	362
Гриби білі свіжі	0,8	0,8	5,0	32
Маслюки свіжі	1,7	0,3	3,3	21
Опеньки свіжі	1,7	0,5	3,8	23
Фрукти, ягоди, горіхи				
Яблука	0,3	–	11,5	48
Смородина чорна	0,7	–	9,8	43
Смородина червона	0,5	–	10,5	44
Малина	0,9	–	9,2	41
Суниця	1,5	–	8,9	43
Абрикос	0,5	–	10,9	47
Слива, алича	0,6	–	12,6	54
Журавлина	0,3	–	8,6	39
Кавун	0,5	–	7,7	33
Диня	0,6	–	9,6	42
Лимон	0,5	–	9,3	40
Сухофрукти в асортименті	3,0	–	62,0	260
Абрикоси з кісточками (урюк)	5,0	–	67,5	290
Абрикоси без кісточок (курага)	5,2	–	65,9	284
Виноград (ізіом)	1,8	–	70,9	291
Виноград (кишмиш)	2,3	–	71,2	294
Груші сушені	2,3	–	62,1	248
Персики (курага)	3,0	–	68,5	286

Закінчення таблиці 9.16

1	2	3	4	5
Чорнослив	2,3	–	65,6	272
Яблука сушені	3,2	–	68,0	285
Горіхи волоські	13,6	56,0	11,7	621
Горіхи лісові	14,1	60,8	7,7	636
Горіхи кедрові	16,2	60,0	12,3	654
Мигдаль	18,2	50,5	11,9	575
Напої				
Чай з цукром	–	–	14,9	59
Кава з молоком	3,5	3,6	19,6	116
Айран	3,4	3,4	2,6	54
Молоко кип'ячене	3,5	3,6	4,7	66
Какао	5,4	5,7	32,8	203
Кисіль фруктовий-ягідний	0,2	–	17,3	70
Кисіль молочний	3,0	3,2	18,7	118
Компот із сухофруктів	0,6	–	21,1	85
Компот консерв. (у середньому)	0,4	–	20,0	82
Сік томатний	0,9	–	3,1	16
Сік яблуневий	0,3	–	10,6	44
Сік виноградний	0,4	–	18,2	74

Тактика руху

Окрім спорядження та харчування, одним з найважливіших питань тактики є тактика руху туристської групи. Загальноприйняте правило пересування групи на місцевості «ТУРИСТСЬКИЙ ЛАНЦЮЖОК», тобто рух по одному один за одним. Якщо стежка хороша, то інтервал між учасниками групи 2–3 метри, у тайговій місцевості – 4–5 метрів (іноді й до 7 метрів), з тим щоб гілки не травмували туристів. Лижники при гарній погоді рухаються з інтервалом 8–10 метрів, при поганій видимості відстань скорочується до 4-х метрів, а при спуску інтервал збільшується до 25 метрів.

Група рухається по дорозі або стежці у такому порядку: попереду йде той, що направляє, а за ним зазвичай йде слабший учасник, по якому і задається темп групи. Направляючим призначається учасник, що добре знає шлях (штурман) та вміє підтримувати рівномірний і нестомливий темп. Посередині – учасник, який має аптечку (зазвичай дипломований лікар, фельдшер, медсестра). Замикає групу досить сильний і досвідчений учасник, завдання якого не допускати відставання та допомагати втомленим,

своєчасно подавати сигнал щодо зупинки або уповільнення темпу пересування, а за необхідності надання усією групою допомоги.

Неписаний закон туризму свідчить, що за тим, хто замикає, нікого не повинно бути, неприпустимо самовільне порушення розставлення учасників групи. Розірвані ланцюжки, тобто «гармошка», так само неприпустимі. Кожен учасник повинен бачити того, хто йде попереду і бути в межах голосового зв'язку. Місце керівника в похідній групі повинне забезпечити зручність управління групою та безпеку її руху. Керівник може перебувати або за тим, хто направляє, час від часу допомагаючи йому знаходити дорогу на складних ділянках і підказувати правильні рішення, або йти третім. Під час руху керівник кілька разів протягом дня звертає увагу на кожного учасника, щоб прийняти необхідні заходи, якщо хто-небудь почне втомлюватися (табл. 9.17).

Таблиця 9.17 – Ознаки стадій стомлення при фізичних навантаженнях у поході

Ознаки	Стадії стомлення		
	Невелике (фізіологічне)	Значне (перевтома I стадія)	Різде (гостра перевтома, II стадія)
Загальний вигляд	Без зміни	Зниження інтересу до оточення, втомлений вираз обличчя, опущені плечі	Апатія, виснажений вид, похитування
Колір шкіри	Невелике почервоніння	Значне почервоніння	Різде почервоніння або блідість, синіва губ
Піт	Невеликий (залежно від погоди)	Значний, вище за пояс	Сильний, зокрема й нижче за пояс
Рух	Без зміни (хода бадьора)	Відставання на марші, невпевнений крок, зниження координації рухів	Відмова від подальшого руху, виражені порушення координації руху
Дихання	Невелике почастішання (до 22–26 за 1 хв, рівне)	Часте (36–46 за 1 хв, із включенням ротового дихання)	Різде (понад 46–48 за 1 мін) почастішання, поверхнєве, нерівне, через рот
Увага	Хороше, безпомилкове виконання завдань	Зниження уваги, неточність виконання команд	Сприймається тільки гучна команда, повільне неточне виконання команд
Самопочуття	Ніяких скарг, окрім легкої втоми й перепочинку	Скарги на виражену втому, задишку й легке серцебиття	Скарги на різку слабкість, серцебиття, задишку, головний біль, нудоту тощо
Пульс в 1 хв	130–160, рівний	170–190, можливі перебої	200–220 і більше (важко уловимий, нерівномірний)

Вибір лінії руху в пішій подорожі визначається рельєфом, рослинністю і наявністю стежок, прокладених як людиною, так і тваринами. Відкри-

ті простори лу́гів, необроблених полів, а також невеликі переселки, чисті сосняки та інші, легко прохідні ділянки потрібно долати по азимуту. Густі ліси з підлісками, пересічений рельєф, хащі кущів краще перетинати по стежках, навіть якщо вони дещо ухиляються від потрібного напрямку. Якщо маршрут проходить по тайгою або лісом, де немає стежок, то для руху потрібно обирати шлях уздовж річки. У залісненому середньогір'ї лінія руху зазвичай обирається по пологих гребенях: там краще орієнтуватися, важче заблукати і, головне, йти легше, ніж вниз, у похмурих ущелинах. Виходячи на відкриті ділянки трав'янистих схилів, гірських лу́гів, осипів, необхідно віддавати перевагу для руху опуклим формам рельєфу. Вони безпечніші в сенсі каменепадів, зсувів і дають найбільш живописний огляд навколишньої місцевості.

Режим руху групи залежить не лише від ваги рюкзака, але й від рельєфу та якості дороги. При рекомендованій вазі рюкзака для чоловіків 25–35 кг, а для жінок 18–22 кг, тривалість ходового часу на день становить 8–10 годин за умови, що перехід дорівнює 45–50 хвилин, а відпочинок між переходами 7–9 хвилин, хоча деякі туристи дотримуються старих рекомендацій 10–15 хвилин. Перший привал робиться через 15–20 хвилин після виходу з місця ночівлі або обіду. Цей «технічний» привал робиться для того, щоб учасники змогли підігнати рюкзак, усунути неполадки з взуттям або поміняти одяг (теплий на «легший» або «легший» на теплий). На це відводиться 10–15 хвилин, як правило, до обіду здійснюється 5–6 переходів (ходак), а після обіду – 3–4, хоча усе залежить від віку учасників, ваги їхніх рюкзаків, складності локальних (природних) перешкод, стану групи (фізичного, морального) і погодних умов. На обід, залежно від виду туризму витрачається від 1 до 2,5 годин. Денний перехід по рівній місцевості зазвичай становить 20–25 км. На пересіченій місцевості денний перехід зменшується до 10–12 км. У разі подолання чагарників березового або кедрового стланика у тайговому або гірськотайговому районі перехід зменшується до 3–5 км на день. А ось на тривалих спусках із високогір'я з легкими рюкзаками у кінці походу група може пройти за день 30–35 км (табл. 9.18).

Таблиця 9.18 – Характеристики темпу руху в спортивному туризмі

Темп	Пересування за горизонталлю (км/год)	Сходження та спуски за вертикаллю (м/год)	Співвідношення руху та відпочинку (хв)	У яких випадках застосовується
Уповільнений	2–3	200 400	40–20 або 45–15	На початку походу та у разі сильної втоми, коли в групі є хворі
Нормальний	4,5	300 500	50–9	В усіх випадках за умови нормального стану групи
Прискорений	6,0	400 700	50–10	За відмінного стану групи та за необхідності виграти час на спусках
Форсований	До 8,0 і більше	До 600 понад 700	Відпочинок на 5–10 хвилин у разі необхідності	На коротких ділянках, де швидкість потрібна за вимогами безпеки: під час рятувальних робіт, за можливості порушення контрольного терміну

У разі проходження технічно складних місць, переправ, перевальних ділянок (поки не буде пройдена небезпечна ділянка на перевалі або на підході до нього) тривалість ходового часу може бути в окремі дні збільшена до 12–14 годин, після такого дня рекомендовано планувати днівку або полегшений день – півднівку. За складних метеоумов бажано слабких учасників групи ставити між сильними. У туристській практиці при підйомі на крутих ділянках рух скорочується до 15–20 хвилин і здійснюються хвилинні зупинки для відновлення дихання. «Хвилиний» відпочинок полягає в тому, що за командою керівника: «Хвилинка!» – учасники групи зупиняються і відпочивають, не знімаючи рюкзаків, у похилому положенні, упираючись долонями вище за коліна.

Під час організації руху групи необхідно завжди пам'ятати, що на початку переходу той, хто направляє повинен йти в уповільненому темпі 2–3 хвилини, щоб уникнути розтягувань і судом, а перед привалом він повинен уповільнювати темп за 4–5 хвилин для пролонгування скидання навантаження.

Тактика у велотуризмі – це особливе питання з причини відсутності єдиної концепції. Ураховуючи, що графік руху може бути порушений із різних причин (прокол шин, дрібні або великі поломки, погані метеоумо-

ви) рекомендується рухатися з деяким випередженням графіка. Інтервал руху між велотуристами на рівній дорозі – 2–3 м, але не більш 5–6 м, на ґрунтових дорогах, звивистих стежках, спусках інтервал збільшується до 10–15 м, на спусках, на мокрій і слизькій дорозі – до 20–30 м. На рівній дорозі потрібно прагнути їздити компактно. Розриви найчастіше свідчать про те, що узятий темп не усім під силу.

За 30 хвилин до розбиття бівуака група підшукує відповідне безпечне місце. За 2 години до настання темряви табір має бути встановлений. Для повноцінного відновлення турист має спати не менше 8 годин. Нижче наводиться приблизний розпорядок дня з урахуванням погодних умов і подолання гірського перевалу (табл. 9.19).

Таблиця 9.19 – Приблизний розпорядок дня

№ з/п	Розпорядок дня	Звичайні погодні умови	У жаркі дні	Під час переходу через перевал
1	Підйом, зарядка, купання, прибирання місця нічлігу	7.00–8.00	6.00–6.30	3.00–4.00
2	Сніданок, підготовка до переходу	8.00–8.30	6.30–7.00	4.00–5.00
3	Перехід по маршруту	8.30–13.00	7.00–12.00	До 9.00–10.00 або доки не пройдена небезпечна ділянка на перевалі або підхід до нього
4	Великий привал (обід, відпочинок, збори)	13.00–15.00	12.00–16.00	Дивлячись за обставинами
5	Перехід по маршруту	15.00–18.00	16.00–19.00	Бажано до 18.00 (19.00–20.00)
6	Підготовка до нічлігу, вечеря	18.00–20.00	19.00–20.00	Дивлячись за обставинами
7	Вільний час	20.00–23.00	20.00–22.00	Дивлячись за обставинами
8	Сон	23.00–7.00	22.00–6.00	19.00–3.00

Безпека

Питанням безпеки в спортивному та спортивно-оздоровчому туризмі завжди надавалася особлива увага, як із боку туристської громадськості, так і з боку держави. У радянський період за безпеку як у плановому (соціальному) туризмі, так і в самодіяльному (спортивному) відповідав Відділ безпеки туристських походів і подорожей Управління самодіяльного туризму ЦРТЕ ВЦРПС, якому підпорядковувалися 62 контрольно-рятувальних служби (далі – КРС) і 118 контрольно-рятувальних загонів (далі – КРЗ), що були дислоковані у 12 союзних республіках. З розпадом СРСР була зруйнована єдина система КРС.

Кожній незалежній державі цю проблему довелося вирішувати самостійно. Нині в Україні порятунком туристів, що опинилися в екстремальній ситуації, займаються гірські пошуково-рятувальні підрозділи Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України). До 2012 р. це були підрозділи служби з пошуку та рятування туристів сил регіонального підпорядкування Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України. З 25.04.2014. діяльність ДСНС України направляється та координується Кабінетом Міністрів України через МВС України.

Що стосується самих туристів, то нещасні випадки (далі – НВ) відбуваються з ними з їхньої ж вини. Недотримання правил поведінки на транспорті часто призводить до НВ або до початку маршруту, або після його завершення. Неповага до історії народів, до їхніх традицій і пам'ятників культури по території якої проходить маршрут можуть призвести до конфліктної ситуації з місцевим населенням. Але найчастіше нещасні випадки відбуваються саме на активній частині маршруту через порушення туристами правил вироблених багатьма поколіннями їхніми попередниками. Це:

- грубі порушення графіка руху (швидкісне проходження маршруту з максимальним денним і загальним кілометражем, без днівок і днів відси́дки (запасних) за несприятливих метеорологічних умовах; неправильна тактика під час подолання локальних перешкод; недотримання належних термінів акліматизації; порушення контрольних термінів;
- умисна самовільна зміна затвердженого маршруту, зазвичай, у бік ускладнення;
- зневажливе ставлення до правил страхівки під час подолання локальних природних перешкод на маршруті;
- істотні помилки надання медичної допомоги (неправильний діагност, неправильне транспортування потерпілого тощо);
- надмірна самовпевненість у своїх силах та досвіді;
- порушення вимог безпеки під час руху по закритому льодовику, камененебезпечним і лавинонебезпечним схилам, сніговим карнизам, сніговим мостам, неправильне облаштування нічлігів і привалів;
- недостатня фізична підготовка.

Практика роботи МКК свідчить, що більшість помилок, здійснених туристськими групами під час проходження маршруту, є тактичними, до-

пущеними під час розробки плану походу, графіка руху, у виборі правильної (оптимальною) лінії руху на місцевості:

- відсутність оптимального під'їзду на початок маршруту або від'їзду після його закінчення;
- інтенсивний набір висоти на початку маршруту;
- тривалі переходи в перші дні походу, завищення часу денних переходів;
- включення складних перевалів або технічно складних локальних перешкод на початку маршруту;
- відсутність обліку фізико-географічних і природно-кліматичних особливостей району здійснення походу;
- неправильний розподіл похідно-господарських обов'язків (тобто без урахування можливостей та інтересів учасників групи);
- відсутність запасних і аварійних варіантів на випадок об'єктивних і суб'єктивних обставин, що склалися під час походу;

Вказані тактичні помилки можуть призвести до аварійних ситуацій, унаслідок чого група сходить із маршруту або, що ще гірше, у групі з'являється серйозно травмований учасник, а іноді й загиблий турист (табл. 9.20).

Таблиця 9.20 – Тактичні помилки та їхні наслідки

№ з/п	Помилки, допущені під час підготовки до походу	Наслідки помилок під час здійснення походу
1	2	3
1	Недостатнє вивчення фізико-географічних і природно-кліматичних особливостей району здійснення походу	Проходження по запасному варіанту або схід із маршруту через: незнання місцевого магнітного схилення, унаслідок чого може бути вихід за краї карти; втрата орієнтування; потрапляння в характерні для цього району погодні умови (циклони); різке зниження температури, велика кількість опадів; мала вода тощо
2	Неправильна тактична побудова маршруту	Проходження по запасному маршруту або схід з маршруту
3	Недооцінка технічної складності локальних природних перешкод	Аварійна ситуація під час проходження локальних природних перешкод з можливим каліцтвом або летальним результатом учасників групи

Продовження таблиці 9.20

1	2	3
4	Неправильний підбір учасників групи: слабка фізична та морально-психологічна, теоретична й технічна підготовка учасників у цьому виді туризму; недостатній похідний досвід	Можливе створення конфліктної ситуації в групі в екстремальних умовах
5	Неправильний підбір продуктів що до калорійності, ваговими показниками та різноманітністю	Розвиток дистрофії з тяжкими наслідками у учасників групи
6	Неправильний вибір загального та спеціального спорядження	Виникнення аварійної ситуації під час проходження локальних перешкод
7	Недостатній набір картографічного матеріалу й неточне копіювання карт	Вихід на невраховані перешкоди, проходження яких може призвести до загибелі окремих учасників і усєї групи

У заключенні слід рекомендувати керівникам і учасникам туристських груп, підготовлених до спортивного походу низку рекомендацій, які можна викласти як «Правила безпеки»:

1. Строго дотримуватись «Правил змагань зі спортивного туризму - змагання туристських спортивних походів».

2. Строго дотримуватись правил заповнення туристської маршрутної документації. Не допускати скорочень, писати розбірливо. Пам'ятати, що маршрутна книжка спортивного туристського походу при особливих обставинах може стати головним документом для слідчих органів і прокуратури.

3. Під час оформлення картографічного матеріалу, окрім нанесення нитки основного маршруту, обов'язково потрібно показувати запасні й аварійні нитки, місця ночівель і днівок із їх порядковою нумерацією та датою.

4. Мати мужність відступити та зійти з маршруту, якщо цього вимагають обставини. Група завжди повинна повертатися у повному складі - це святий борг керівника та учасників групи.

5. Керівник, як і учасники групи, повинні мати знання та навички із загальної та спеціальної підготовки в тому виді туризму, у якому здійснюється похід.

6. Керівники туристських груп повинні намагатися до свого складу включати медичних працівників. Від них часто залежить благополучний результат походу.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В. В. Спортивний туризм: підручник / В. В. Абрамов; Харків. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків : ХНАМГ, 2011. – 367 с.
2. Булашев А. Я. Спортивний туризм : учебник. – Харьков : ХГАФК, 2009 – 332 с.
3. Косарев Е. А. О технике и тактике туризма / Альманах «Туристские тропы» № 2. – М. : Фізкультура и спорт, 1959. – С. 171–184.
4. Краткий справочник туриста / Автор – составитель Ю. А. Штюрмер. – 3-е изд. с изм. и доп. – М. : Профиздат, 1985. – 272 с.
5. Лисогор Н. А. Питание в туристском походе / Н. А. Лисогор, Л. А. Толстой, В. В. Толстая. – М. : Пищевая промышленность, 1980. – 95 с.
6. Попчиковский В. Ю. Организация и проведение туристских походов. – М. : Профиздат, 1987. – 224 с.
7. Спутник туриста. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: физкультура и спорт, 1969. – 496с.
8. Туризм и спортивное ориентирование. Учебник для ин-тов и технов физ. культ / Сост. В. И. Ганопольский. – М. : Физкультура и спорт, 1987. – 240 с., ил.
9. Федотов Ю. Н. Спортивно-оздоровительный туризм. Учебник / Ю. Н. Федотов, И. Е. Востоков; Под общ. ред. Ю. Н. Федотова. – М. : Советский спорт, 2002. – 364 с. : ил.
10. Шимановский В. Ф. Питание в туристском путешествии / В. Ф. Шимановский, В. И. Ганопольский. – М. : Профиздат, 1986. – 176 с. – (Мир туристских интересов).
11. Штюрмер Ю. А. Опасности в туризме, мнимые и действительные / Ю. А. Штюрмер; изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Физкультура и спорт, 1983. – 144 с.: ил.

Контрольні питання та завдання

1. Назвати основні компоненти, які входять до складу харчових продуктів, та їх співвідношеннях у різних видах туризму.

2. Чи існують відмінності в енерговитратах залежно від виду туризму й категорії складності спортивного походу та якщо існують, то як?

3. Перелічити тактичні помилки, яких припускаються туристські групи під час розробки спортивного походу.

4. Перерахуйте класичні види побудови спортивного туристського маршруту.

5. Які головні завдання можуть стояти у процесі планування спортивного походу?

6. Яким вимогам повинне відповідати туристське спорядження?

7. З яких позицій виходять при підборі спорядження для здійснення спортивного походу?

10 ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ТУРИСТСЬКИХ ЗЛЬОТІВ І ЗМАГАНЬ ПО ВИДАХ ТУРИЗМУ. ЧЕМПІОНАТИ

Однією з форм передпохідної підготовки є змагання з техніки туризму та туристські зльоти. Їхнім передвісником можна вважати туристський святковий захід, що був проведений у 1929 р. Московським відділенням ТПТ РРФСР, але він має пропагандистський характер та відбувався під девізом «Турист, кріпи оборону Радянського Союзу» і «Туризм у боротьбі з алкоголізмом і релігією». У святі взяло участь понад 70 тис. осіб.

З часом пропагандистські свята поступово перетворилися на туристські зльоти, які проходили в парках м. Москви. Але перший, суто туристський зліт за участю туристів-пішоходників, водників і велотуристів був проведений за ініціативою ЦР ТПТЕ та журналу «На суші та на морі» у липні 1935 р. у Москві. У 1939 р. на в околицях Ленінграду за ініціативою В. В. Добковича (1907–1983 рр.) були проведені змагання серед туристів, під час яких командам довелося вночі за допомогою компаса та карти знайти декілька контрольних пунктів (далі – КП). Це були перші в країні змагання з нічного орієнтування. Надалі такі змагання, починаючи з 50-х рр. минулого століття й по теперішній час стали проводити харків'яни на своїх традиційних обласних зльотах туристів. Окрім літніх зльотів туристів з кінця 30-х рр. ХХ ст. стали проводитися й зимові зльоти, присвячені певним державним святкам. На цих зльотах організовувалися змагання за «закритим маршрутом» для туристських команд, які повинні були знайти позначені на карті та заздалегідь встановлені КП (прообраз сучасних змагань по маркірованій трасі, свого роду «туристський біатлон»). Але особливу популярність туристські зльоти отримали після закінчення другої світової війни. Саме тоді зльоти сформувалися як комплексний туристський масовий захід у програму якого входила спортивна (змагання з техніки туризму – ТТ і спортивного орієнтування на місцевості) і конкурсна програми. У лютому 1952 р. на Уралі на кордоні Європи й Азії був проведений перший зліт дружби туристів «Європа – Азія», який став традиційним. 7 червня 1953 р. в районі Вишгороду був проведений I-й зліт туристів профспілкових організацій міста Києва. Унікальною подією можна вважати Перший Міжнародний зліт туристів, який проходив з 6 до 8 серпня 1957 р. на озері Селігер поблизу р. Осташков. У зльоті, який проходив у межах VI Всесвітнього фестивалю молоді та студентів у Москві,

брали участь 23 делегації (350 осіб) з різних країн світу. Найчисленніша делегація була з Франції.

У Харківському регіоні турзльоти та змагання почали проводитися з 1949 р. Їх організувала турсекція Харківської міськради союзу спортивних товариств і організацій. У програму зльоту вперше були включені проведення змагань із нічного орієнтування. Про популярність туристських зльотів свідчать той факт, що у 1961–1962 рр. на 13 і 14 традиційних зльотах туристів м. Харкова, що проходили з 29 квітня до 2 травня в районі гори Козача (Коробови Хутори, Зміївського району), були присутні до 3 тис. туристів, зокрема з міст Москва, Баку, Єреван, Тбілісі та інших міст СРСР. Усього з 1949 р. по 1967 р. було проведено 20 зльотів Харківської області. Після великої перерви, з вини Харківської обласної ради профспілок у 1980 р. на честь 35-річчя Перемоги над нацистською Німеченною 1941–1945 рр. та 15-річчя створення Харківського міського туристського клубу був проведений XXI обласний зліт туристів Харківщини.

Популярність турзльотів можна пояснити тим, що орієнтування було невідкладною складовою спортивного туризму, крім того чимало альпіністів брали участь у змаганнях. Людина, що не уміє орієнтуватися на місцевості, у похід не піде. Можна сказати, що спортивне орієнтування як самостійний вид спорту виріс з туризму. Практично в усіх клубах туристів були комісії зі зльотів і змагань, до складу яких входили представники спортивного орієнтування, а отже орієнтування виросло на досвіді змагань.

11–13 жовтня 1963 р. на околицях Ужгороду були проведені I Все-союзні літні змагання з орієнтування за двома видами: маркірована траса та заданий напрям (гонка патрулів у складі двох осіб). У них брало участь близько 350 осіб із 59 команд тих, що представляли 12 республік колишнього СРСР (окрім Туркменії та Таджикистану). Кубок вибороли спортсмени Литви, 2 місце посіла команда Естонії, 3 місце – Латвії. У 1965 р. спортивне орієнтування було включене до Єдиної Всесоюзної спортивної класифікації (далі – ЄВСК). У березні 1968 р. було проведено I Всесоюзні зимові змагання із спортивного орієнтування (м. Калуга), у яких взяло участь 27 команд союзних республік, країв і областей. Кубок виборола команда м. Москви, 2 місце – у представників Свердловської області, 3 місце посіла команда Естонії. У 1977 р. Міжнародний Олімпійський комітет прийняв рішення щодо надання спортивному орієнтуванню олімпійського статусу. 28 квітня 1979 р. було створено Всесоюзну федерацію спортивного орієнтування і в цьому самому році орієнтування перейшло з підпоряд-

кування ЦРТЕ у ведення Спорткомітету СРСР. У липні 1986 р. Федерація спортивного орієнтування СРСР на XIII конгресі ІОФ в Данії одногосно була прийнята до Міжнародної федерації спортивного орієнтування та стала 33 її членом. Нині ІОФ об'єднує 75 країн світу. У 2013 р. останнім до ІОФ вступила Федерація спортивного орієнтування Камеруну.

Те, що орієнтування на місцевості, надалі спортивне орієнтування, сформувалося в надрах туризму – не виняток у спорті, оскільки змагання з водного слалому також вийшло з туризму – зі змагань із техніки водного туризму. Такий самий процес характерний для альпінізму, з якого вийшли скелелазіння та льодолазіння. У цьому позначається близька спорідненість спортивного туризму й альпінізму. Так само варто зазначити, що альпінізм родом з високогірного туризму.

Зльоти проводилися різного рівня як республіканського, крайового, обласного та міського, так на підприємствах, організаціях, у навчальних закладах. У них брали участь люди різного віку та соціального становища. Особливої популярності, у зв'язку з потребою активної пропагандистської роботи, що пронизувало всі прошарки радянського суспільства, отримали зльоти учасників Всесоюзного походу комсомольців і молоді місцями революційної бойової та трудової слави Комуністичної партії та радянського народу (остаточне формулювання даних пропагандистських заходів було визначено у 1966 р. з вилученням терміну «туристський»). Крім того, популярністю користувалися зльоти краєзнавчої та туристської спрямованості серед школярів, а також зліт «Папа, мама та я – туристська сім'я». Магнетизм зльотів зрозумілий, оскільки це була одна з небагатьох форм суто людського спілкування.

Головне завдання туристських зльотів – пропаганда туризму, обмін досвідом роботи в секціях туризму КФК і СК. При цьому питанням підвищення технічної та тактичної майстерності на зльоті надавалося менше значення, ніж на змаганнях із техніки туризму, де головне – перевірка техніко-тактичної майстерності, демонстрація сучасного спорядження. Звідси й відмінність у програмах зльоту та змагань. Змагання рекомендовано проводити навесні, до початку літнього туристського сезону, тим самим перевіряючи підготовленість туристів до походів. Восени доцільне проведення туристських зльотів, під час яких підводяться підсумки літнього похідного сезону.

На превеликий жаль, на рівні відповідних державних структур, туристські зльоти не сприймаються як спортивний захід. Прикладом тому може

служити прецедент із першим зльотом ветеранів туризму України, який проходив з 30.09 до 04.10.2011 на Партизанській поляні в районі сел. Есхар Чугуївського району Харківської області, коли цей захід був перейменований у Чемпіонат України серед ветеранів спортивного туризму (пішохідний, велосипедний, водний). Після створення Міжнародної Федерації спортивного туризму за ініціативою Ради Старійшин ФСТУ було вирішено відзначити цю історичну подію проведенням в Івано-Франківській області I Міжнародного зльоту туристів-ветеранів, у програму якого входили не лише змагання з туризму, але й сходження на найвищу вершину України - гору Говерлу (2 061 м). Зліт проводився в період з 7 до 10 вересня 2012 р. на базі спортивно-оздоровчого табору Київського Національного технічного університету «КПІ» у передмістях Ворохти.

Другий Міжнародний зліт ветеранів спортивного туризму «Бугаз – 2013» був проведений в Одеській області с. Крайки (Бугазька коса) 13–15 вересня 2013 р. Цей зліт був присвячений 50-річчю Одеського міського клубу туристів. III Міжнародний зліт Ветеранів спортивного туризму проходив у Луцьку у 2014 р, IV зліт – у Полтаві 16–20 вересня 2015 року.

Програма туристських зльотів складається з двох частин: змагальної та конкурсної. Спортивна (із практики Харківських зльотів) складається з комплексної полоси перешкод (пішохідний, гірський, водний, велосипедний, спелеологічний етапи), крос-походу та нічного орієнтування. Конкурсна програма розбивається на 4-і групи:

1. Конкурси, що характеризують рівень розвитку туризму й різних форм туристської діяльності, а також постановку пропаганди туризму в адміністративній одиниці, на підприємстві.

1.1 На кращу постановку туристської роботи.

1.2 На кращу постановку військово-патріотичної роботи.

1.3 Із пропаганди туризму засобами масової інформації.

1.4 Із пропаганди туризму засобами організаційно-масової роботи.

1.5 На кращу туристську роботу з вивчення рідного краю тощо.

2 Конкурси спортивно-похідної тематики.

2.1 На кращий звіт про похід.

2.2 На кращий табір (конкурс бівуаків):

- для зльотів – з інформаційним і художнім оформленням;
- для змагань – без оформлення.

2.3 Із самодіяльного туристського спорядження (конкурс саморобок або ТТТ).

2.4 Кухарів та інші.

3 Конкурси художньо-образотворчої спрямованості.

3.1 Фотографії.

3.2 Фотостендів про похід.

3.3 Слайдофільмів.

3.4 Кінофільмів.

3.5 Тематичних на кшталт «Будні зльоту» тощо.

4 Конкурси художні.

4.1 Виконавців туристської та фольклорної пісні й художньої самодіяльності.

4.2 Туристських значків, емблем, вимпелів.

4.3 Малюнків і карикатур на туристську тематику.

4.4 Віршів і розповідей про туризм та інші.

Зльоти можуть бути двох видів: комплексні, коли в програмі змагання ставляться траси для трьох-чотирьох (пішохідні, гірські, водні, велосипедні) видів туризму і видові, тобто зліт, що присвячений певному виду туризму, наприклад у серпні 1979 р. на р. Урух (Північний Кавказ, Осетія) проводився Всесоюзний зліт туристів-водників, до програми якого входили змагання та конкурси. У програму республіканських і всесоюзних комплексних зльотів входили змагання з усіх видів туризму (пішохідний, гірський, водний, велосипедний, авто-мото та спелеологічний). Лижний туризм брався в залік зльоту за результатами змагань із техніки цього виду туризму цих же рангів. В Україні комплексні зльоти проводилися з 1976 до 1988 рр. на яких збірна Харківської області неодноразово посідала призові місця (див. табл. 10.1).

Таблиця 10.1 – Результати участі збірної команди ХОСТЕ в республіканських зльотах

Республіканські зльоти туристів	Рік	Місце проведення зльоту	Місце в загальному заліку
I	1976	м. Яремче, т/б «Гуцульщина»	дев'яте
II	1978	м. Яремче, т/б «Гуцульщина»	дев'яте
III	1980	м. Яремче, т/б «Гуцульщина»	четверте
IV	1982	м. Яремче, т/б «Гуцульщина»	друге
V	1984	м. Вінниця	друге
VI	1986	м. Чернівці	перше
VII	1988	м. Запоріжжя	перше

VIII республіканський зліт туристів України не проводився зважаючи на відмову ВЦРПС у 1990 р. фінансувати розвиток самодіяльного туризму.

Всесоюзні комплексні зльоти проводилися всього три рази:

I зліт 8.10–14.10.1981 сел. Дзинага, т/б «Дзинага», Республіка Північна Осетія – Аланія.

II зліт 11.05–16.05.1985 м. Яремче Івано-Франківська обл., т/б «Гуцульщина».

III зліт 7.06–12.06.1989. біля сел. Бекленищево під містом Каменець-Уральський Свердловської обл.

Для проведення зльоту будь-якого рангу необхідно передусім, щоб він був включений у план роботи туристської самодіяльної організації, що дає можливість заздалегідь організувати підготовчі заходи та не допустити зриву проведення туристського свята. По-друге, для чіткої підготовчої роботи необхідно сформувати організаційний комітет або, як говорять досвідчені туристи, штаб зльоту. Залежно від рівня заходу й об'єму запланованої роботи його організація починається за 1–6 місяців від початку проведення турзльоту. Процес виконання плану повинен чітко контролюватися організацією, що його проводить. Нижче наводиться орієнтовний розгорнутий план заходів щодо підготовки проведення туристського зльоту, застосування якого можливе також і для організації проведення змагань з техніки туризму (табл. 10.2).

Таблиця 10.2 – Приклад плану підготовки туристського зльоту або змагань за видами спортивного туризму

№ з/п	Розділи роботи та заходи	Відповідальний (вказується прізвище)	Терміни підготовки (до початку заходу), місяць, дні
1	2	3	4
1	<i>Загальні питання</i> Створення оргкомітету (штабу), затвердження режиму роботи	Оргкомітет	За 3 місяці
2	Розробка та розсилка Положення	Оргкомітет, гол. суддя	За 2 місяці
3	Вибір місця проведення, отримання дозволу від місцевої адміністрації	Оргкомітет, гол. суддя	За 2 місяці
4	Призначення журі конкурсної програми	Оргкомітет	За 1 місяць
5	Підготовка трудового десанту та маніфестації (за необхідності)	Оргкомітет	За 1 місяць

Продовження таблиці 10.2

1	2	3	4
6	Розробка програми заходу	Оргкомітет, гол. суддя	За 1 місяць
7	Придбання призів і нагород, підготовка грамот та дипломів	Оргкомітет, гол. суддя	За 1 місяць
8	Складання кошторису	Організація, що проводить захід	За 3 місяці
9	Розробка сценарію церемонії відкриття та закриття заходу	Оргкомітет	За 1 місяць
10	Робота природоохоронних заходів	Комендант	У дні проведення заходу
11	<i>Обслуговування учасників</i> Розміщення учасників, суддів	Оргкомітет	У дні проведення заходу
12	Організація харчування учасників, суддів	Оргкомітет	У дні проведення заходу
13	Медичне обслуговування	Оргкомітет	У дні проведення заходу
14	Транспорт	Оргкомітет	У дні проведення заходу
15	Організація дозвілля	Оргкомітет	У дні проведення заходу
16	Конкурсна програма	Оргкомітет, заст.гол. судді по конкурсах	У дні проведення заходу
17	Організація торгівлі продуктами, промтоварами, газетами, книгами, сувенірами	Оргкомітет	У дні проведення заходу
18	Екскурсії (за необхідності)	Оргкомітет	У дні проведення заходу
19	Організація системи зв'язку	Оргкомітет, гол. секретар	За 0,5 місяця
20.	Санітарні питання: питна вода, туалети, сміття	Комендант	За 1 місяць
21	Консультаційна робота	МКК, кадрова комісія	В дні проведення заходу
22	Запрошення ветеранів туризму	Оргкомітет	За 1 місяць
23	Забезпечення безпеки в таборі	Комендант	В дні проведення заходу
24	Забезпечення безпеки на тренуваннях і змаганнях	Заст. головного судді з безпеки	В дні проведення змагань
25	<i>Матеріально-технічне забезпечення</i> Комендантська служба	Комендант	За 1 місяць, в дні проведення заходу
26	Інвентар для комендантської служби	Комендант	За 0,5 місяця
27	Спорядження та інвентар для дистанції	Комендант	За 0,5 місяця

Закінчення таблиці 10.2

1	2	3	4
28	Канцелярське й господарське приладдя	Оргкомітет, гол. секретар	За 1 місяць
29	Бланки документів	Оргкомітет, гол. секретар	За 1 місяць
30	Інформаційний стенд	Комендант	За 0,5 місяця
31	Оргтехніка	Оргкомітет, гол. секретар	За 0,5 місяця
32	Електрозабезпечення	Комендант	За 0,5 місяця
33	Приміщення для роботи ГСК	Комендант	У дні проведення заходу
34	Розмітка для палаточного містечка та шукування учасників заходу	Комендант	За 0,5 місяця
35	Організація загального вогнища	Комендант	Під час проведення заходу
36	<i>Робота суддівської колегії</i> Затвердження ГСК	Оргкомітет	За 1 місяць
37	Комплектування суддівської колегії	Гол. суддя	За 1 місяць
38	Підготовка дистанції	Гол. суддя, нач. дистанції	За 0,5 місяця
39	Карта крос-походу	Заст. гол. судді	За 1 місяць
40	Схема комбінованої смуги перешкод	Заст. гол. судді	За 0,5 місяця
41	Карта для нічного орієнтування (Харківський варіант)	Заст. гол. судді	За 1 місяць
42	Настановний семінар для суддів	Гол. суддя	За 3 дні
43	Формування суддівських бригад	Гол. суддя	За 2 дні
44	Інформація	Заст. гол. судді	У дні змагань
45	Інспекція дистанцій	Гол. суддя, інспектор	У дні змагань
46	Нагородження	Гол. секретар	У дні змагань
47	Умови проведення змагань	Гол. суддя	У дні змагань
48	<i>Пропаганда і оформлення</i> Робота з пресою	Оргкомітет	За 1 місяць
49	Випуск плакатів, програм і далі	Оргкомітет	За 2 місяці
50	Оформлення табору	Оргкомітет	За 0,5 місяця
51	Виготовлення вимпелів, емблем, значків	Оргкомітет	За 1 місяць

Для порівняння наведемо план підготовки районного туристського зльоту або змагань школярів, що був запропонований доктором педагогіч-

них наук, суддею Всесоюзної категорії зі спортивного орієнтування та туризму Ю. С. Константиновим (табл. 10.3).

Таблиця 10.3 – Приклад плану підготовки районного туристського зльоту або змагань

№ з/п	Захід	Термін	Відповідальний
1	2	3	4
1	Розробка та затвердження Положення, умов проведення видів змагань, розсилка на місця	За 3 місяці	Організація, що проводить захід
2	Складання та затвердження кошторису	За 2 місяці	Організація, що проводить захід
3	Створення оргкомітету, затвердження плану його роботи	За 2 місяці	Організація, що проводить захід
4	Затвердження головної суддівської колегії та інспектора	За 3 місяці	Організація, що проводить захід
5	Комплектування суддівської колегії	За 1 місяць	Головний суддя
6	Вибір місця проведення, отримання дозволу від місцевої адміністрації	За 2 місяці	Організація, що проводить захід
7	Залучення до підготовки різних організацій, установ, творчих союзів	За 2 місяці	Організація, що проводить захід
8	Розробка детальної програми	За 2 місяці	Оргкомітет
9	Розробка сценарію відкриття, організація дозвілля учасників	За 1 місяць	Оргкомітет
10	Пропаганда й агітація: – надання попередньої інформації у пресі і по місцевому радіо – запрошення кореспондентів – підготовка емблем, вимпелів, афіш тощо	За 2 місяці За 1 місяць За 2 місяці	Оргкомітет Оргкомітет Оргкомітет
11	Підготовка картографічного матеріалу	За 2 місяці	Головний суддя, оргкомітет
12	Матеріально-технічне забезпечення: – підготовка спорядження – забезпечення радіо- та телефонного зв'язку, радіоінформації, наочної інформації – підготовка оформлення табору, місць змагань – вирішення санітарних питань: питна вода, місця для умивання та миття посуду, туалети, сміттєзбірники – забезпечення електрикою – придбання канцелярського та господарського приладдя – підготовка документації	За 1 місяць За 1 місяць За 1 місяць За 1 місяць За 1 місяць За 1 місяць За 1 місяць	Комендант Члени оргкомітету, головна суддівська колегія Комендант Комендант Комендант Комендант Комендант Головний секретар

Продовження таблиці 10.3

1	2	3	4
13	Вирішення питань транспортного забезпечення учасників і суддів	За 1 місяць	Оргкомітет
14	Вирішення питань організації харчування учасників і суддів	За 1 місяць	Оргкомітет
15	Проведення консультацій для учасників і представників	За 1 місяць	Головний суддя
16	Придбання призивів і нагород, підготовка грамот, дипломів	За 1 місяць	Оргкомітет, головний суддя
17	Планування та підготовка дистанцій змагань	За 1 місяць	Головний суддя
18	Вирішення питання організації торгівлі продуктами та промтоварами, газетами, сувенірами	За 1 місяць	Оргкомітет
19	Запрошення на змагання ветеранів війни та праці, представників громадських організацій, військових частин	За 1 місяць	Оргкомітет
20	Проведення суддівського настановного семінару	За 3 дні	Головний суддя
21	Розмітка поляни, наметового містечка, місць побудови	За 3 дні	Комендант
22	Інспекція дистанцій, карт	У дні змагань	Головний суддя, інспектор
23	Підготовка та розгортання виставки, що розповідає про досвід роботи	У дні змагань	Комендант
24	Забезпечення безпеки на змаганнях і в таборі	У дні змагань	Заст. головного судді за безпеки
25	Розміщення учасників, суддів, членів оргкомітету	У дні змагань	Комендант
26	Робота комендантської служби	У дні змагань	Комендант
27	Зустріч команд і їх відправка	У дні змагань	Оргкомітет
28	Організація харчування учасників, суддів	У дні змагань	Оргкомітет
29	Робота з охорони природи	У дні змагань	Комендант
30	Проведення змагань	У дні змагань	Головний суддя
31.	Робота медичного персоналу з цілодобовим чергуванням	У дні змагань	Заст. головного судді з медицини
32	Проведення нагородження	У дні змагань	Головний секретар
33	Забезпечення цілодобового чергування співробітників управління внутрішніх справ	У дні змагань	Оргкомітет
34	Здача території табору після виїзду команд представникам місцевої адміністрації	У дні змагань	Комендант
35	Роздрук результатів, підготовка підсумкових матеріалів, довідки і наказу за підсумками змагань	7 днів після змагань	Головний суддя, головний секретар
36	Здача інвентарю та спорядження	Після змагань	Комендант

Під час планування проведення зльоту або змагань завжди виникає питання про вибір місця та отримання письмового дозволу місцевих органів влади на проведення в цьому районі туристського заходу. Деякі туристські самодіяльні організації підходять до вирішення цього питання консервативно й за традицією, що склалася роками, проводять зльоти на одному й тому самому місці. Таке рішення можна зрозуміти зважаючи на те, що вимоги до місця проведення зльоту такі різноманітні й іноді суперечливі, а технічний клас змагань із часом зростає, що вибір здебільшого доводиться робити з урахуванням найважливіших чинників. А найважливішим з них є рельєф місцевості, який би мав перепад від 20 до 60 метрів (бажана наявність скельного виходу), річка або озеро для постановки водного етапу або траси, яру для наведення навісної переправи й лісові ділянки для спортивного орієнтування. Другим за важливістю питанням є під'їзд до місця заходів, тобто дорога, яка дає можливість безперешкодно під'їхати машинам зі спорядженням і обладнанням, харчуванням, «швидкій допомозі», а також транспорту учасників зльоту. Природно, що сам табір повинен розташовуватися на рівній, сухій і захищеній від вітру поляні, поблизу якої було б джерело або колодязь із питною водою. Оскільки зліт є масовим заходом, то завжди виникає питання про наявність дрів. Для позитивного вирішення цього питання є два виходи: перший – укласти договір із лісництвом про постачання дрів на поляну; другий – це наявність в усіх команд примусів або газових пальників. Що стосується спільного вогнища, то паливом для нього може стати сушняк та хмиз, який у порядку трудового десанту можна роздобути в лісовій зоні з відома лісників. Залежно від того, де проводиться зліт, поблизу міста або в районі області, необхідно робити маркування для учасників, що прибувають, від залізничної платформи або автобусної зупинки. Починати її потрібно на відстані 300–400 метрів від висадки з транспорту з тим розрахунком, щоб вона не була видна звичайному обивателеві. Для цього до Положення про зліт або змагань за видами спортивного туризму додається легенда та розклад електричок або автобусів. Після проведення зльоту маркування в обов'язковому порядку знімається, щоб не засмічувати природу. Маркування робиться з паперу одного кольору (червоний або будь-який інший колір) на відстані прямої видимості один від одного.

Розміщення учасників і суддівського корпусу відбувається за заздалегідь розміщеною схемою розташування, яка складається на підставі попереднього відвідування поляни комендантом, головним суддею, начальниками дистанцій і представником організації, що проводить. Розміщення учасників зльоту може бути П-подібним, у лінію або в дві паралельні лінії. Перед туристськими палатками розміщуються вогнища або встановлюються примуси. Кожен табір команди повинен мати табличку з назвою КФК або СК. Крім того, команда може оформити табір фотомонтажами, плакатами, фотографіями. На певній відстані розташовується табір суддівського корпусу. Для роботи секретаріату, мандатної комісії та ГСК мають бути встановлені великі намети, а для місця наради представників команд і ГСК необхідно передбачити великий навіс. Табір також має бути обладнаний інформаційним стендом, на якому можна прослідкувати увесь перебіг змагань і конкурсної програми. На стенді також розміщується великомасштабна схема табору, положення і програма зльоту, положення про змагання та конкурси, умови проведення окремих видів, а також інша оперативна інформація, що виходить від ГСК і оргкомітету (штабу). Щоб уникнути взаємовиключаючих повідомлень, головний суддя-інформатор повинен протягом дня переглядати стенд і контролювати появу нової інформації. Стенд повинен мати захисний козирок від дощу або накритий поліетиленовою плівкою. Залежно від об'єму інформації, стендів може бути 2–3. За традицією попередня інформація про перебіг змагань і конкурсні програми вивішується на листках, які кріпляться скріпками на волосині або на дроті, натягнутому між двома деревами. На старті, фініші й етапах мають бути мегафони, а в таборі працювати радіомашина. Під час проведення Чемпіонату України серед ветеранів-туристів у Харкові для комфорту роботи ГСК у зокрема секретаріату за допомогою автономного електроживлення була забезпечена робота комп'ютерів, принтерів і ксерокса, що значно прискорило інформаційну оперативність подачі результатів змагань. Крім того, наявність автономного електрозабезпечення дала змогу у вечірній час демонструвати на екран фільми про походи, що були здійснені харків'янами, а також провести конкурс авторської самодіяльної пісні між командами.

Для успішного проведення зльоту туристів необхідно, щоб комендантська служба виїхала на місце зльоту за 1–5 днів до його початку, маючи при цьому необхідне матеріально-технічне забезпечення (табл. 10.4).

Таблиця 10.4 – Рекомендований перелік інвентарю для роботи комендантської служби

№ з/п	Найменування	Кількість
1	2	3
1	Лопата	6
2	Лом	2
3	Пила дворучна	2
4	Граблі	2
5	Набір теслярського інструменту (молоток, ножівка, кліщі, рубанок, викрутка, стамеска)	2
6	Сокира	4
7	Цвяхи та шурупи різних розмірів, кг	5
8	Пов'язки для суддів	Уточнюється з гол. суддею
9	Рулетка, 20 м	2
10	Кухонне обладнання	Уточнюється з гол. суддею
11	Щит інформації 1,5 × 1,5 м	3
12	Фляга – термос	10
13	Аптечка	1
14	Поліетиленова плівка, пог. м	30
15	Показчик	20
16	Кольоровий папір для маркування	1 рулон
17	Прапор і репшнур (20 м) для флагштоку	1

Для забезпечення нормальної роботи секретаріату пропонується орієнтовний перелік канцелярського приладдя, який наведений у таблиці 10.5.

Таблиця 10.5 – Перелік канцелярського приладдя

№ з/п	Найменування	Кількість для масштабу	
		Міського, районного, КФК/СК	Національного, обласного
1	2	3	4
1	Ватман, листів	5–10	10–20
2	Папір, кг	2	4
3	Бланки протоколів	За заявкою	За заявкою
4	Папки-швидкозшивачі для суддів на дистанції	20	100
5	Кольоровий папір для розмітки дистанції, листів	10	30
6	Ручки кулькові	10	20
7	Олівці прості	50	100
8	Олівці кольорові, комплектів	2	4

Продовження таблиці 10.5

1	2	3	4
9	Фломастери, комплектів	2	4
10	Кисті	5	10
11	Туш, флаконів	2	4
12	Гуаш, наборів	1	2
13	Клей, флаконів	2	4
14	Лінійки, косинці	10	20
15	Кнопки, коробків	2	2
16	Скріпки, шпильки, коробків	2	2
17	Леза, пачок	1	1
18	Липка стрічка, рулонів	1	2
19	Нитки з голкою	1	1
20	Копіювальний папір (за наявності друкарської машинки), пачок	0,5	1
21	Гумки	10	20

Суддівська бригада зльоту або змагань за видами спортивного туризму мають бути забезпечені повним набором бланкової документації та в достатній кількості. У таблиці 10.6 вказаний перелік найменувань необхідних бланків.

Таблиця 10.6 – Документація для змагань

№ з/п	Найменування	Кількість
1	2	3
1	Зведений протокол мандатної комісії або ГСК	1 на 5 команд
2	Заявки на участь у змаганнях	За кількістю команд
3	Перезаявка	За кількістю команд
4	Анкета учасника, тренера, представника, судді	За кількістю учасників, тренерів, суддів
5	Анкета настановчого семінару суддів	За кількістю суддів
6	Довідка про навчання (роботу) на суддівському семінарі	За кількістю суддів
7	Акт здачі та приймання дистанції	3 на дистанцію
8	Довідка про суддівство	За кількістю суддів
9	Протокол старту	1 на 10 команд
10	Протокол фінішу	1 на 10 команд
11	Протокол жеребкування	1 на 10 команд
12	Заявка на тактику	За кількістю команд

Продовження таблиці 10.6

1	2	3
13	Суддівська картка по техніці	У подвійному розмірі від кількості команд (на кожен етап)
14	Суддівська картка по тактиці	У подвійному розмірі від кількості команд (на кожен етап)
15	Зведений протокол	5 на дистанцію
16	Підсумковий протокол	На п'ять більше ніж кількість команд
17	Умови проведення змагань	На п'ять більше ніж кількість команд
18	Схема дистанції	На п'ять більше ніж кількість команд
19	Картка для спецзавдань	За кількістю учасників певного типу змагань

Особливу увагу на турзльотах і змаганнях приділяють спорядженню та інвентарю, яким необхідно обладнати дистанції. Зрозуміло, що для кожного виду туризму, окрім загальноприйнятого спорядження, визначається використання набору спеціального спорядження, наприклад, для водного туризму необхідно мати так звані «ворота». У такому разі приводиться орієнтовний перелік спорядження і інвентаря для проведення пішохідних і гірських змагань (табл. 10.7).

Таблиця 10.7 – Спорядження та інвентар для дистанцій

№ з/п	Найменування	Дистанція, клас	
		I-II	III-IV
1	2	3	4
1	Верьовка основна 10–12-мм, м	300	600
2	Верьовка допоміжна 5–8-мм, м	100	200
3	Альпіністські карабіни з муфтами, шт.	20	40
4	Страхувальні системи (пояси, репшнури), шт.	5	15
5	Крюки скельні, шт.	5	20
6	Крюки льодові, шт.	5	10
7	Молотки скельні, шт.	2	4
8	Фарби, шт.	5	15
9	Палатка, шт.	3	5
10	Рюкзаки, шт.	5	15

Продовження таблиці 10.7

1	2	3	4
11	Штормівки, шт.	5	15
12	Рукавиці, пара	20	40
13	Решнур 5 м	10	20
14	Вовчатник, м	1 200	2 500
15	Годинник-хронометри, шт.	2	4
16	Секундоміри, шт.	8	20
17	Столи, шт.	2	4
18	Стільці, шт.	5	8
19	Мішки для вантажу, шт.	40	60
20	Ваги, шт.	1	1
21	Транспаранти «Старт», «Фініш», шт.	1	2
22	Кисть і фарба (гуаш), шт.	1	1
23	Призми для КП, шт.	5	10
24	Компас, бусоль, шт.	2	4

Для того щоб провести запланований зліт або змагання, відповідно до плану підготовки та проведення вказаних спортивних заходів, необхідно розробити й затвердити «Положення» про зліт або змагання по одному з видів спортивного туризму. Положення разом із «Правилами змагань зі спортивного туризму» слугує головним документом для змагань або зльотів, і їм повинні керуватися учасники й судді. Положення надається організаціям, які беруть участь у змаганнях міжнародного та національного масштабу не пізніше ніж за 3 місяці, а в інших змаганнях – не пізніше ніж за місяць до їхнього початку. Зміни та доповнення до Положення, не викликані вимогами гарантування безпеки або метеоумовами, що різко змінилися, має право вносити тільки організація, що його затверджувала, або оргкомітет спільно з ГСК перед початком змагань на загальному засіданні з усіма представниками команд, які беруть участь, але не пізніше початку першого жеребкування на цих змаганнях.

Уніфікований зміст Положення складається з 11 розділів, зокрема:

1. Цілі і завдання змагання (зльоту).
2. Час і місце проведення.
3. Керівництво підготовкою та проведення змагання (зльоту).
4. Учасники змагань і вимоги до них.
5. Програма, умови проведення змагань, кількість і класи дистанцій, категорії складності походів (відповідно до змагань, які проводяться).

6. Умови прийняття учасників.
7. Визначення результатів.
8. Нагородження переможців і призерів.
9. Фінансування.
10. Безпека, медико-санітарне забезпечення змагань.
11. Порядок і час подання заявок, необхідна документація.

Природно, що залежно від рангу змагань кількість розділів може бути скорочена, а самі розділи можуть бути об'єднані.

Усі змагання за видами спортивного туризму проводяться з обов'язковим виконанням вимог «Положення про Єдину спортивну класифікацію України» (Затверджено Міністерством молоді та спорту України 11.10.2013., № 582), «Класифікаційних норм і вимог Єдиної спортивної класифікації України з неолімпійських видів спорту» (Затверджено Міністерством молоді та спорту України 24.04.2014., № 1305) і «Правил змагань зі спортивного туризму» (24.04.2008.), що має такий зміст:

1. Загальний стан проведення змагань зі спортивного туризму.
2. Змагання туристських спортивних походів.
3. Змагання за видами спортивного туризму.

Відповідно до цих правил, змагання з видів спортивного туризму можуть проводитися як:

- змагання з обраного виду спортивного туризму;
- змагання на комбінованих дистанціях, що включають змагання з різних видів спортивного туризму.

Вони також можуть бути командними (стартує та проходить дистанцію разом уся команда, зв'язки, екіпажі), особистими (змагаються окремі учасники) та особисто – командними (результат команди складається з суми особистих результатів залікових учасників).

Змагання можуть проводитись як на одній, так і на декількох дистанціях. Правила змагань передбачають такі типи дистанцій:

- коротка дистанція – смуга перешкод, рятувальні роботи, велокрос, тріал тощо;
- довга дистанція – крос-похід, ралі, маршрутні перегони тощо;
- інші види дистанцій, передбачені відповідними видовими розділами даних Правил з урахуванням специфіки видів спортивного туризму або конкретних змагань.

Змагання з видів спортивного туризму, за результатами яких можуть бути присвоєні спортивний розряд «Кандидат у майстри спорту України» та спортивне звання «Майстер спорту України», проводяться не менше ніж на двох дистанціях різного типу. Перелік цих дистанцій визначається Положенням про змагання.

Усі інші змагання з видів спортивного туризму можуть проводитися як на одній, так і на декількох дистанціях.

При особистих змаганнях та змаганнях зв'язок нормативні вимоги до протяжності дистанцій та розрахункового часу на їх проходження можуть бути зменшені відповідно до рішення ГСК змагань, але не більше ніж у два рази.

Основними характеристиками змагань із видів спортивного туризму є їх ранг, клас та кваліфікаційний ранг окремих дистанцій змагань.

Ранг змагань із видів спортивного туризму визначається відповідно до вимог розділу «Спортивний туризм» Єдиної спортивної класифікації України з неолімпійських видів спорту.

Клас дистанцій змагань з окремих видів спортивного туризму визначається відповідно до вимог цих Правил. Дистанції змагань можуть бути I, II, III, IV, V класів.

Класифікація складності дистанцій змагань із ВСТ загалом відповідає класифікації складності маршрутів спортивних туристських походів, а перелік, тактична й технічна складність перешкод, які долаються на дистанціях, повинні наближатись до складності перешкод, які долаються у спортивних туристських походах відповідної категорії складності.

Клас комбінованих дистанцій залежить від кількості видів спортивного туризму, перешкоди яких включено у дистанцію, та складності цих перешкод. Комбіновані дистанції, які включають у себе перешкоди двох і більше видів спортивного туризму, можуть мати клас дистанції на одну градацію вище, ніж видова дистанція, за умови, що клас дистанцій із різних видів спортивного туризму відрізняється один від одного не більше ніж на один клас.

Класифікація дистанцій та особливості суддівства у кожному виді спортивного туризму наведені у видових розділах Правил.

Кваліфікаційний ранг дистанцій змагань визначається за рейтинговою таблицею окремо на кожній дистанції як сума балів за спортивні розряди і звання учасників команд, що посіли перші шість місць (табл. 10.8).

Таблиця 10.8 – Рейтингові показники кваліфікаційного рангу дистанцій

Звання та розряди	МСУ	КМС	I	II	III, I юн	II юн	III юн
Бали	100	30	10	3	1	0,3	0,1

Таблиця складена з розрахунку 4-х учасників у команді. Якщо у команді інша кількість учасників, то для визначення суми балів команди розраховується середній бал і результат помножується на 4. Для особистих змагань сума балів перших шести учасників помножується на 4.

Кваліфікаційний ранг дистанцій змагань в особистих змаганнях (окрім змішаних екіпажів, зв'язок) визначається для чоловіків і жінок окремо.

До змагань із видів спортивного туризму допускаються учасники, які включені до іменної заявки та їхня спортивна кваліфікація відповідає вимогам Положення та Правилам змагань, мають дозвіл медичного закладу, страховий поліс, обумовлений Положенням, а також необхідне спорядження. Перелік мінімальнодостатнього необхідного спорядження може визначатися Положенням або (та) Умовами змагань.

Склад команд може бути чоловічим, жіночим та змішаним. Кількісний склад команди визначається Положенням про змагання. Залежно від класу дистанції змагань учасники повинні мати спортивну кваліфікацію згідно з таблицею 10.9.

На місці проведення туристського зльоту працює штаб у складі:

1. Голови оргкомітету.
2. Головного судді.
3. Головного секретаря.
4. Заступник головного судді за спортивною програмою.
5. Заступник головного судді за конкурсною програмою.
6. Начальники дистанцій.
7. Суддя з безпеки.
8. Суддя-інспектор.
9. Комендант.
10. Лікар.

Таблиця 10.9 – Вимоги до спортивної кваліфікації учасників змагань

Клас дистанції	I	II*	III*	IV*	V*
Розряд зі спортивного туризму (не нижче)**	б/р	II ю. р.	III с. р. (I ю. р.)	II с. р.	I с.р.
Мінімальний вік учасників (за роком народження)***	10	11	13	16	17
<p><i>*Для участі у командних змаганнях з дистанціями вище I класу 30 % учасників команди можуть мати розряди на одну ступінь нижче, ніж встановлено для дистанцій цього класу.</i></p> <p><i>**До участі у змаганнях із водного туризму можуть бути допущені спортсмени, що мають такий саме розряд із веслувального слалому, а до змагань з гірського туризму – що мають такий саме розряд з альпінізму, скелелазання, але їхні розряди та звання при визначенні рангу змагань не враховуються. Можливість допуску до участі у певних змаганнях спортсменів, що спеціалізуються в інших видах спорту визначається у відповідних видових розділах Правил.</i></p> <p><i>***За спецдопуском медичного закладу до участі у змаганнях можуть бути допущені учасники, вік яких на один рік менше встановленого. Можливість допуску до участі у змаганнях за спецдопуском встановлюється Положенням про змагання. В окремих розділах Правил за видами туризму мінімальний вік учасників змагань може бути підвищений.</i></p>					

Окрім штабу, для чіткої роботи суддівської колегії, формується Головна суддівська колегія (далі – ГСК), що складається з:

1. Головного судді.
2. Заступника головного судді.
3. Головного секретаря.
4. Начальників дистанції.

Практика проведення змагань показує, що найоптимальніший склад і кваліфікація суддівської колегії може змінюватися від складності перешкод на дистанції.

Загальновідомо, що технічний і тактичний рівень підготовки команд може бути різним навіть на одних змаганнях. Щоб отримати чітке уявлення про міру освоєння технічних і тактичних прийомів, рекомендується розділити команди до змагань за групами. Довголітня практика дозволила виробити різні форми проведення туристських змагань. Майстер спорту СРСР, суддя Всесоюзної категорії, ст. інструктор-методист В. Г. Коган запропонував наступну класифікацію форм проведення змагань.

1. Спільна форма, коли всі команди виступають на одній дистанції,

по одному маршруту. Така форма використовується на масових змаганнях або на виступах сильних, близьких за рівнем підготовки команд, що можливо на матчевих і відбіркових змаганнях. Простота цієї форми змагань відрізняється тим, що вона вимагає підготовки тільки одного маршруту на дистанції, займає порівняно мало часу, спорядження та кількості суддів для її організації.

2. Двостадійна форма найчіткіша та найзрозуміліша, хоча використовується нечасто, оскільки потребує додаткового дня змагання. На першій дистанції визначаються найсильніші команди, які змагаються у фіналі на складнішій дистанції.

3. Спільно-відбіркова форма, яка найчастіше зустрічається на змаганнях з гірського туризму. Усі команди на дистанції починають рух за одним маршрутом, а потім по проміжному контрольному часу або зриву на етапі їх розподіляють на групи А і Б, кожна з яких рухається своїм маршрутом. Хоча й вважають цю систему справедливою, але у неї є недолік – збільшення кількості етапів, що приводить до збільшення кількості суддів і спорядження.

4. Роздільна форма полягає в тому, що команди заздалегідь, до початку проходження цієї дистанції, поділяються на групи. Ця форма простіша в організації суддівства, але не дає виграшу в кількості суддів і кількості спорядження для обладнання дистанції.

Кожен вид туризму має свої дистанції змагань.

Пішохідний туризм

Змагання проводяться на коротких і довгих дистанціях «Смуга перешкод», «Крос-похід» (рис. 10.1, 10.2, 10.3)¹, «Рятувальні роботи».

«Смуга перешкод», зазвичай – коротка дистанція, яка насичена природними або штучними перешкодами. «Крос-похід» – довга дистанція, проходження якої відбувається або за описом або за азимутом, тобто з орієнтуванням по карті або маркуванню з подоланням природних або штучних перешкод.

¹За основу взяті малюнки з книги *Майстра спорту СРСР з туризму, судді Всесоюзної категорії з туризму, старшого інструктора-методиста Е. Н. Кодиша [2]*

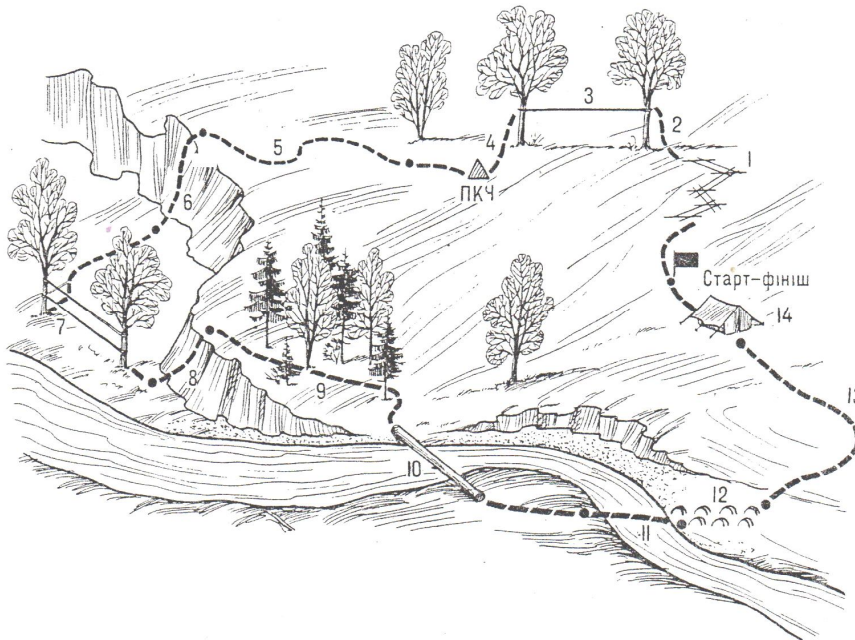

Рисунок 10.1 – Дистанція полоси перешкод на рівнинній місцевості
(1 км, загальний час 1 година, перепад висот 40 м):

1 – рух по жердинах; 2 – підйом по стременах; 3 – навісна переправа; 4 – спуск (дюльфер); 5 – туристське орієнтування; 6 – спуск по схилу; 7 – переправа по верьовці з перилами; 8 – підйом по схилу; 9 – подолання хащів; 10 – переправа по колоді; 11 – переправа убрід; 12 – купини; 13 – транспортування «постраждалого»; 14 – установа палатки; ПКЧ – пункт контрольного часу. На кожному етапі полоси перешкод знаходиться суддівська бригада (СБ)

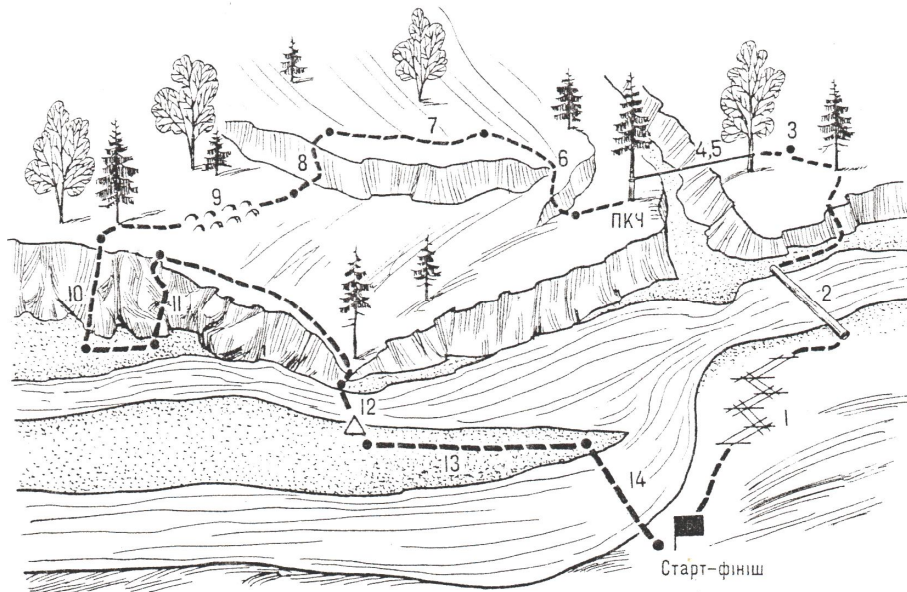

Рисунок 10.2 – Дистанція полоси перешкод по місцевості з різноманітним рельєфом (800 м, загальний час 1 година, сумарний перепад висот 100 м):

1 – рух по жердинах; 2 – переправа з укладанням колоди; 3 – в'язання нош; 4,5 – транспортування постраждалого по навісній переправі; 6 – підйом по схилу; 7 – траверс схилу; 8 – спуск по схилу; 9 – купини; 10 – спуск по скелястій ділянці; 11 – підйом по скелястій ділянці; 12 – переправа убрід із перилами; 13 – транспортування «постраждалого»; 14 – переправа убрід; ПКЧ – пункт контрольного часу. Команди, що не вкладаються у контрольний час (КЧ), оминають етапи 10 та 11. На кожному етапі полоси перешкод перебуває суддівська бригада (СБ)

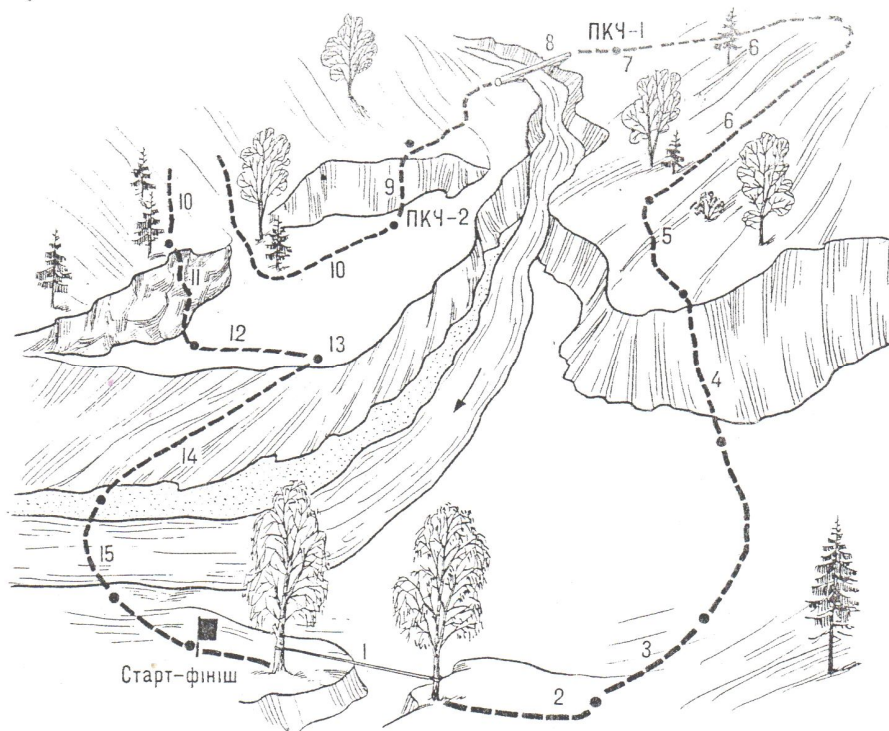

Рисунок 10.3 – Дистанція крос-походу (9 км, загальний час 3 год. 30 хв., сумарний перепад висот 500 м):

1 – навісна переправа; 2 – долікарська допомога; 3 – транспортування «постраждалого»; 4 – підйом по схилу; 5 – траверс схилу; 6 – рух по азимуту; 7 – залік з топографії; 8 – переправа з укладанням колоди; 9 – спуск по схилу; 10 – маркірований маршрут; 11 – спуск по скелястій ділянці; 12 – траверс схилу; 13 – в’язання вузлів; 14 – спуск по схилу; 15 – переправа убрід; ПКЧ – пункт контрольного часу. На кожному етапі полоси перешкод перебуває суддівська бригада (СБ)

Під час проходження довгої дистанції команди повинні виконувати спеціальні завдання.

Перелік етапів і спеціальних прийомів, що використовуються на дистанціях:

1. Технічні етапи: навісна переправа через річку, навісна переправа через яр (скельна), переправа по крутому схилу, підйом по вертикальних перилах, траверс скельної ділянки або схилу, траверс схилу, спуск по вертикальних перилах, спуск по схилу, переправа через річку по колоді, переправа через яр по колоді, переправа по верівці з перилами, переправа через річку вбрід із використанням перил, переправа через річку вбрід, переправа на плавзасобах, транспортування «потерпілого», подолання перешкоди з використанням підвішеної верівки (маятника), рух по жердинах, рух по купині.

2. Спеціальні прийоми: орієнтування, в’язання вузлів, надання долікарської допомоги, залік з топографії або геодезії, визначення відстані або висоти, установка намету, розведення вогню, укладання рюкзака, виготовлення спорядження.

Лижний туризм

Змагання проводяться на таких дистанціях: «лижний маршрут» (командна, особиста), «смуга перешкод» (командна, естафета, особиста), «роботи рятувальних транспортувань», а також у вигляді «спеціальних завдань».

Перелік етапів і спеціальних завдань, що використовуються на дистанціях:

1. Технічні етапи: подолання хащ, лісового завалу; прокладення лижні; підйом, спуск по схилу на лижах (зокрема зигзагом, «драбинкою»); спуск з гальмуванням; спуск з поворотом; швидкісний спуск; траверс схилу на лижах; підйом, спуск, траверс схилу за страховкою; підйом, спуск, траверс схилу на «кішках»; переправа через річку по колоді; подолання ділянки тонкого льоду за страховкою; подолання лавинонебезпечного схилу; виконання пошуково-рятувальних робіт після сходу лавини; транспортування потерпілого на картах; транспортування потерпілого на складному рельєфі (зокрема і з супроводжувальним); підйом потерпілого з тріщини.

2. Спеціальні завдання: установка палатки; розведення вогнища, примусу, газового пальника; організація ночівлі в польових умовах; рух по азимуту; визначення точки свого знаходження (точки стояння); залік з топографії; залік з медицини, надання долікарської допомоги; в'язання вузлів.

Гірський туризм

Особливість проведення змагань полягає в тому, що подолання дистанцій відбувається на ділянках прокладених на гірському рельєфі, або дистанції складаються зі штучних перешкод, які імітують гірський рельєф, а також із їх комбінацій із використанням спеціального спорядження, що полегшує та прискорює безпечне виконання поставлених суддівською колегією технічних і тактичних завдань. Дистанції в природних умовах можуть бути прокладені на скельному рельєфі, на рельєфі з льодом, скельно-льодовому або сніжно-льодовому покриттях, а окремі етапи – на ділянці річки.

Змагання на різних видах рельєфу можуть проводитися на таких видах дистанцій: «гірські перешкоди» (техніка руху та страховки); «рятувальні технічні прийоми» (моделювання аварійних ситуацій); «тактико-технічна» (об'єднання в одну дистанцію декілька видів). В один з видів змагань або як виносні можуть бути включені етапи «Підвісна переправа» або «Водна перешкода», які не є самостійними дистанціями.

Водний туризм

Змагання з водного туризму можуть проводитися на таких дистанціях: «слалом» – коротка гонка з подоланням перешкод – комір; «спринт» – коротка гонка; «ралі» – довга гонка; «рятувальні роботи»; «естафета». Вид змагання може бути командний, особистий, особисто-командний. Змагання можуть проводитися на туристських зльотах такого класу: каяк, байдарка, катамаран двомісний, катамаран чотиримісний, рафт, каное тощо. На усіх дистанціях, окрім «Рятувальні роботи» і «Естафета», змагання проводяться між судами одного класу. На дистанціях «Рятувальні роботи» і «Естафета» проводяться тільки командні змагання. Клас дистанції у водному туризмі визначається швидкістю водного потоку, наявністю, щільністю та характером природних перешкод, а для «Слалому» – кількістю воріт (табл. 10.10).

Таблиця 10.10 – Кількість воріт залежно від класу дистанції та швидкості водного потоку

Клас дистанції	Швидкість водного потоку на найбільшій частині дистанції, не менше (м/с)	Кількість воріт, не менше (у дужках – для катамаранів)
V	3,0	25 (22)
IV	2,5	24 (18)
III	2,0	18 (14)
II	1,5	15 (10)
I	–	10 (10)

Велосипедний туризм

Змагання проводяться на дистанціях: «Велоралі» – командні змагання; «Фігурне водіння велосипеда» (серед туристів називається – «фігурка»); «Велокрос»; «Тріал» – особисті змагання з можливим командним заліком. На дистанції «Велоралі» можливі додаткові етапи: правила дорожнього руху, надання першої долікарської допомоги, закріплення та перевезення вантажу, установка палатки, розпалювання вогнища, визначення азимута, ремонт велосипеда, рух по бездоріжжю на велосипеді, рух по графіку, швидкісна ділянка, підйом у гору на велосипеді, спуск зі схилу на велосипеді, пісочна ділянка, рух по азимуту, орієнтування (визначення свого місцезнаходження, подолання броду на велосипеді, в'язання вузлів, переправа через річку (яр) по колоді. Дистанції «велокрос» і «тріал» мають наступні перешкоди: вузький проїзд шириною до 1 м; крутий поворот під кутом 90–120 °; проїзд по канаві (перетин канави); переїзд через вал;

проїзд лабіринтом; крутий підйом – крутий спуск; розворот у протилежний напрям на обмеженому майданчику; проїзд по кам'яному завалу; переїзд через водну перешкоду через канаву або яр; заїзд на перешкоду типу «висока бровка» або «колода», переїзд через закріплені колоди, заїзд або з'їзд із перешкоди типу «ступеня». Перешкоди мають коротку довжину від 2 до 5 метрів. Особливою популярністю на зльотах користується дистанція «Фігурне водіння велосипеда», яка складається з таких перешкод: щілина (завширшки 5–8 см); змійка між стійками, коридор (завдовжки 10 м, завширшки 70 см), колія (завдовжки 5 м, завширшки 20 см); круг (діаметр 3 м); вісімка (два круги, кожен діаметром 3 м); ворота; перенесення предмета; зигзаг; гойдалки; змійка між фішками; стоп-лінія.

Автомоторизм

Змагання проходять на дистанціях: «автомоторалі», «фігурне водіння мотоцикла й автомобіля»; «повільна їзда (мото)»; «розгін-гальмування»; «спринт Ле-Ман»; «тріал»; «штучні перешкоди». Додаткові змагання, які найчастіше включені в дистанцію «Ралі» мають такі етапи: правила дорожнього руху, надання першої медичної допомоги, елементи фігурного водіння, установка та зборка палатки, розпалювання вогнища, визначення азимута, заміна коліс.

Спелеотуризм

Змагання передбачають проходження дистанцій на природних ділянках скельного рельєфу або складених із штучних перешкод і проводяться на наступних дистанціях: «спелеологічна смуга перешкод на скельному рельєфі» і «рятувальні роботи». Змагання можуть бути командними, особистими (окремі учасники або зв'язка) і особисто-командні. Обов'язкові елементи для дистанції «Смуга перешкод»: елементи спелеологічного підйому, підйом і спуск по лінійних опорах, проходження перил, транспортування вантажу.

Вітрильний туризм

Змагання проходять по таких дистанціях: «маршрутні перегони»; «похід-ралі»; «перегони по трикутній дистанції»; «рятувальні роботи»; «спеціальні завдання». У «рятувальних роботах» можуть бути такі завдання: людина за бортом, переверот човна, надання допомоги та транспортування потерпілого. У «спеціальні завдання» входять: гонка капітанів, гонка без керма, орієнтування.

При проведенні змагань, як правило, глядач та уболівальники прагнуть як можна ближче підійти до того або іншого етапу, що негативно позначається на роботі суддівської бригади й команд, що проходять етап. Тому при установці дистанцій усі її етапи мають бути чітко відгороджені червоними прапорцями, виділені проходи та місця для уболівальників команд, глядачів і кореспондентів, тобто потрібно використовувати «вовчатник».

Як і у будь-якому виді спорту, у туризмі з 1971 року стали проводити змагання на кращу туристську подорож по пішохідних, лижних, гірських, водних, велосипедних і спелеологічних спортивних маршрутах.

Положення про Всесоюзні змагання на кращу туристську подорож було затверджене спільною постановою Президії ЦРТЕ та Президії Всесоюзної ради ДСТ профспілок 29.01.1971. (пр. № 12, п. 41), що стало основою для проведення таких саме змагань на республіканському й обласному рівнях. Крім того, це дало можливість одночасно проводити такі самі змагання в союзних республіках і радах ДСТ профспілок. Відповідно було розроблено Положення та Правила змагань, Положення про суддів і суддівські колегії з туризму. Положення про Всесоюзні змагання на кращу туристську подорож діяло до 1978 року включно.

До 1979 року з урахуванням необхідності зміни окремих вимог було розроблено нове Положення, що надалі сприяло проведенню з 1981 року першого чемпіонату СРСР з туризму. Положення про чемпіонат СРСР з туризму 1981 р. було затверджене постановою Бюро ЦРТЕ 22 травня 1980 р. (пр. № 6, п. 5) і узгоджене з Комітетом з фізичної культури та спорту при Раді Міністрів СРСР, який 22 серпня 1980 р. прийняв постанову «Про нагородження золотими, срібними та бронзовими медалями II ступеня призерів чемпіонату СРСР з туризму» (протокол № 6). Медалями нагороджувалися спортсмени, які увійшли до складу групи, що здійснила спортивні походи вищої категорії складності протягом періоду проведення чемпіонату СРСР за такими видами туризму: пішохідний, водний, лижний, гірський, велосипедний, автомото, а також тренери призерів.

Після розпаду СРСР, чемпіонати зі спортивних походів в Україні поновилися з 2003 року. У 2007 році серед країн-учасниць СНД Міжнародна федерація спортивного туризму (МФСТ – IFST) провела відкритий Чемпіонат МФСТ зі спортивного туризму серед команд тих, що пройшли спортивні туристські маршрути в період 2006–2007 років. З 2012 року він

став називатися «Відкритим чемпіонатом країн СНД із спортивних походів». 26–28 лютого 2016 р. в м. Харкові був проведений завершальний етап 1-го чемпіонату світу зі спортивного туризму 2016 року (туристські спортивні походи – група спортивних дисциплін «маршрут»). 95 команд із 46 районів шести країн світу в період з 10 по 25 лютого надали звіти про походи IV–VI категорії складності по пішохідному, гірському, водному, велосипедному і автото туризму, виконані в 2014–2015 рр. Маршрути були пройдені по територіях держав-учасниць СНД, а також Болгарії, Ізраїлю, Італії, Китаю, Монголії, Норвегії, Румунії, Словенії, Туреччини, Швеції, Чорногорії. Крім того, маршрути проходили по Балканах, Східному Індокитаю, Африці, Андах, Індійських Гімалаях, Тибету, пустелі Гобі. Цей чемпіонат показав, що в будь-якій частині світу можна пройти спортивним маршрутом згідно вітчизняної спортивної класифікації та Правил змагань за спортивним туризмом. Це ще раз підтверджує універсальність вітчизняного спортивного туризму.

Список рекомендованих джерел

1. Иванов Е. И. Дистанция длиною в жизнь (записи из дневника) / Е. И. Иванов. – М. : ФСО России, 2013. – 284 с., илл.
2. Кодыш Э. Н. Соревнования туристов. Пешеходный туризм / Э. Н. Кодыш. – М. : Физкультура и спорт, 1990. – 175 с., илл.
3. Кодыш Э. Н. Туристские слёты и соревнования / Э. Н. Кодыш Ю. С. Константинов, Ю. А. Кузнецов. – М. : Профиздат. 1984. – 109 с.
4. Константинов Ю. С. Из истории отечественного спортивного ориентирования (1963-2013 гг.): монографія / Ю. С. Константинов. – М. : АНО «ЦНПРО», 2013. – 680 с.
5. Константинов Ю. С. Туристские слёты и соревнования учащихся : Учебно-методическое пособие / Ю. С. Константинов. – М. : ЦДЮТ и КМОРФ, 2003. – 228 с. : изд. 2-е стереотипное.
6. Луговьер Д. А. Организация и проведение чемпионатов по туризму : учеб. пособие / Д. А. Луговьер. – М. : ЦРИБ «Турист», 1984. – 80 с.
7. Конох А. П. Туризм : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / А. П. Конох, Ф. Ф. Товстопяtko, С. А. Некрасов. – Запоріжжя : ЗНУ, 2005. – 132 с.

8. Палатний І. А. Спортивний туризм: змагання туристів-пішоходників : навч.-методич. посібник [для студ. вищ. навч. закладів] / І. А. Палатний. – Переяслав-Хмельницький : СПД Р. Ю. Кузьмичова, 2010. – 236 с.

9. Правила змагань зі спортивного туризму. – Київ : ФСТУ, 2008. – 149 с.

Контрольні питання та завдання

1. Коли й де був проведений перший туристський зліт?
2. Де й коли був проведений перший міжнародний зліт туристів?
3. Чому зльоти туристів називають комплексним заходом, у чому полягає їхнє головне завдання?
4. Назвіть розділи, які входять у положення про проведення змагань по видах спортивного туризму.
5. Наведіть оптимальний склад штабу туристського зльоту або змагання з техніки спортивного туризму.
6. За якими критеріями визначається клас дистанції змагань?
7. Визначите склад Головної суддівської колегії.

11 СПОРТИВНЕ ОРІЄНТУВАННЯ

Історична довідка

З огляду на історичні факти, які доступні нині, можна сказати, що піонерами спортивного орієнтування на місцевості були скандинавські країни. Передвісником цього виду спорту можна вважати налагодження випуску у 1845 р. Генеральним штабом шведської армії карт великої точності, за якими орієнтуванню навчалися військовослужбовці. У 1893 р. у шведській армії були проведені змагання «з доставки рапорту через незнайому місцевість», що послугували приводом для шведів претендувати на пріоритетність у становленні світового орієнтування.

13 травня 1897 р. поблизу м. Берген (Норвегія) спорттовариство «Турференінг» влаштувало перші документовані змагання з бігу з картою та компасом. Але в багатьох джерелах літератури перші масові цивільні змагання з орієнтування датовані 31 жовтня 1897 р., які були організовані спортклубом Тьалве біля м. Осло (Норвегія).

17 березня 1901 р. спортклуб Сундбюберга (Швеція) провів перші документовані цивільні змагання з орієнтування.

13 березня 1904 р. була проведена чотири етапна 50-ти кілометрова естафета на лижах із м. Порво в м. Гельсинки (Фінляндія).

У 1918 р. майор Ернст Кілландер, президент Стокгольмської аматорської спортивної асоціації, вирішив використовувати природне довкілля шведської сільської місцевості для нового виду спорту, заснованого на його військовому досвіді. Він вигадав змагання по пересіченій місцевості, де бігуни не просто бігали як раніше, а повинні були знайти й вибрати власні маршрути із застосуванням карти та компаса, що стало народженням сучасних змагань з орієнтування. Ці змагання були проведені 25 березня 1919 р. У них взяло участь 220 спортсменів.

До 1934 р. орієнтування як вид спорту поширився в Угорщині, СРСР і Швейцарії. У травні 1949 р. Шведською асоціацією орієнтування була проведена Міжнародна конференція в Сандвікесі, у якій взяло участь одинадцять країн. У 1960 р. у районі Стокгольма (Швеція) були проведені Відкриті міжнародні змагання, у яких взяли участь сім країн. 21 травня 1961 р. у Копенгагені (Данія) 10 європейських країн: Болгарія,

Угорщина, НДР³⁵, Данія, Норвегія, Фінляндія, ФРН, Чехословаччина, Швеція й Швейцарія на конгресі заснували Міжнародну федерацію спортивного орієнтування (International Orienteering Federation) – IOF (далі – IOФ). Штаб-квартира розташована в Карлстаді (Швеція).

У 1962 році уперше в Осло було проведено чемпіонат Європи. У 1963 році у м. Лейпциг був затверджений Статут федерації. 1–2 жовтня 1966 р. у Фінляндії (Фіскарс) уперше відбувся чемпіонат світу з орієнтування (програма: індивідуальна гонка й естафета).

Улітку 1976 року неподалік від м. Стокгольм був відкритий пам'ятник, що зображував людину на скелі, у руках у якого була карта, а трохи нижче підпис «Першому орієнтувальнику».

Спортивне орієнтування було включено до програми Всесвітніх Ігор.

У липні 1986 р. Федерація спортивного орієнтування СРСР на XIII конгресі IOФ, який проводився у Данії, одногосно була прийнята в Міжнародну федерацію спортивного орієнтування та стала її 33-м членом. Нині IOФ об'єднує 71 національну федерацію з усіх континентів світу. Причому, Африканський континент і IOФ представляють Камерун, Кенія, Мозамбік, Сомалі й ПАР. 11 травня 2016 р. був уперше проведений Всесвітній день орієнтування (WOD – world orienteering day), у якому прийняли участь понад 250 тис. учасників.

Грунтовніша інформація про розвиток спортивного орієнтування викладена в монографії Ю. С. Константинова «З історії вітчизняного спортивного орієнтування (1963–2013 рр.).

Змагання зі спортивного орієнтування

Спортивне орієнтування – це вид спорту, в якому учасники, використовуючи спортивну карту та компас, повинні пройти контрольні пункти (далі – КП), що розташовані на місцевості. Результати, як правило, визначаються, за часом проходження дистанції (у певних випадках з урахуванням штрафного часу) або за кількістю набраних очків. Як відзначають вітчизняні тренери, спортивне орієнтування дуже корисне для школярів, оскільки прийняття правильного оптимального рішення для взяття КП під час бігу по місцевості є добрим тренінгом для мозку, що сприяє кращому засвоєнню точних наук.

³⁵НДР – Німецька Демократична Республіка, існувала з 7 жовтня 1949 року до 3 жовтня 1990 року (столиця Східний Берлін). Дата 03.10.1990 – вступ НДР і Західного Берліну до складу Федеративної Республіки Німеччини (ФРН, столиця Бонн), тобто відбулось об'єднання Німеччини зі столицею Берлін або відновлення єдності Німеччини.

Під дистанцією у спортивному орієнтуванні розуміють маршрут на місцевості, який долають учасник або команда під час змагань користуючись картою та компасом. Дистанція починається на старті, проходить через контрольні пункти і/або розмічені ділянки та закінчується на фініші. Зазвичай учаснику надається можливість обирати шлях між контрольними пунктами на власний розсуд. Дистанція відповідним чином позначається на карті.

Змагання зазвичай проводяться в різних групах, які можуть бути сформовані як за віковим принципом, так і за рівнем майстерності учасників. Складність дистанції та її довжина визначається за віковою групою та за складністю місцевості змагань, але при цьому дистанція (маршрут) має бути незнайомою для всіх учасників та поєднувати в собі складнощі, які спортсмен здатен здолати, маючи певні навички орієнтування й добру фізичну підготовку.

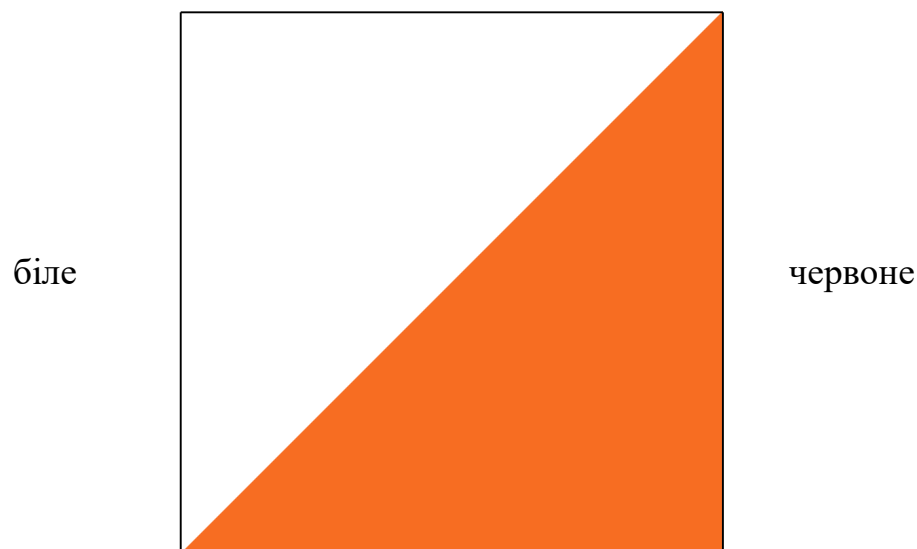

Рисунок 11.1 – Знак КП, що використовується з кінця 70-х років XX ст. до сьогодні

КП (контрольний пункт) – це точка на місцевості в районі змагань, яка обладнана відповідно до Правил і позначена на карті змагань під певним номером. КП мають бути розташовані на об'єктах, позначених на карті й чітко впізнаваних на місцевості.

Контрольний пункт – елемент дистанції, що є обов'язковим для відвідання учасником змагань. Відвідання учасником контрольного пункту фіксуються спеціальним пристроєм для відмітки. Правильність відмітки перевіряється на фініші.

Види змагань зі спортивного орієнтування

Вид змагань є невід'ємним складником виду спорту, що містить у собі один або декілька різновидів змагальної діяльності спортсменів у межах програми змагань.

Змагання зі спортивного орієнтування відрізняються за типом дистанції:

- у заданому напрямку – кількість КП та послідовність їх проходження визначається організаторами;
- на розміченій дистанції – учасник долає дистанцію, розмічену на місцевості, та наносить на карту місце розташування КП, розташованих на або вздовж дистанції;
- за вибором – учасник самостійно обирає послідовність проходження КП.

За довжиною дистанцій виділяють спринт, коротку, середню, подовжену, довгу, марафонську дистанції тощо.

За характером взаємодії спортсменів розрізняють такі змагання:

- індивідуальні – учасники долають дистанцію самостійно й незалежно один від одного;
- естафетні – дистанція поділяється на етапи; члени команди послідовно долають етапи, додержуючись правил індивідуальних змагань. Кожен учасник може долати один або декілька етапів у визначеній послідовності. Естафети проводяться на дистанціях будь-якої довжини;
- командні (групові) – двоє чи більше учасників, що входять до складу однієї команди, долають дистанцію спільно (співпрацюють).

Залежно від принципу визначенням результату змагання можуть бути:

- одноетапні – остаточним результатом учасника (команди) є результат в одному виді змагань (на одній дистанції);
- багатоетапні (з багатоборства) – остаточний результат учасника (команди) визначається за підсумками двох або більше видів змагань, що відбулися протягом одного або декількох днів;
- кваліфікаційні – учасники проходять відбір на одній або декількох дистанціях для потрапляння у фінал;
- фінальні – остаточний результат учасника (команди) визначається результатом у фіналі.

Також змагання можуть бути денними або нічними (у світлу або темну пору).

Відповідно до рівня проведення та представництва учасників, змагання класифікуються за рангами – Всесвітні Ігри, чемпіонати світу, Європи, України, областей, спортивних товариств, тощо.

Види спортивного орієнтування

Нижче наведені п'ять видів (дисциплін) спортивного орієнтування, які розвиваються федерацією спортивного орієнтування України (далі – ФСОУ). ФСОУ як громадська організація має відокремлені підрозділи в більшості областей України та має статус національної федерації.

Орієнтування бігом (Foot Orienteering, Foot-O)

В Україні вживають скорочення СОБ – спортивне орієнтування бігом. СОБ – вид спортивного орієнтування, у якому учасник змагань долає дистанцію бігом. Переможець зазвичай визначається за критерієм, пов'язаним з часом проходження дистанції або з кількістю очок за відвіданні в довільному порядку контрольні пункти.

Змагання розрізняються за такими видами залежно від типу дистанції: біг у заданому напрямку, біг за вибором, біг по розміченій дистанції. Чемпіонати світу зі спортивного орієнтування бігом проводяться з 1966 року, перший чемпіонат був проведений у Фінляндії. Як факт визнання вагомості внеску України у розвиток сучасного спортивного орієнтування, було проведення у 2007 р. (з 18 до 26 серпня) Чемпіонату світу у Києві, у якому приймали участь спортсмени 43 країн світу. У зв'язку з проведенням чемпіонату Національний Банк України випустив пам'ятну монету номіналом у 2 грн, що була присвячена цій події.

Орієнтування на лижах (Ski Orienteering, Ski-O)

СОЛ – спортивне орієнтування на лижах – вид спортивного орієнтування, у якому учасник змагань долає дистанцію на лижах. Переможець як зазвичай визначається за критерієм, пов'язаним з часом проходження дистанції або з кількістю штрафних очок за помилки у нанесенні контрольних пунктів на карту.

Чемпіонати світу зі спортивного орієнтування на лижах проводяться з 1975 року. Змагання з орієнтування на лижах проводяться в умовах стійкого снігового покриву в дисциплінах: заданий напрямок, маркована траса, Орієнтатлон (Ski-O-thlon) – комбінація двох попередніх видів. Змагання в

заданому напрямку проводяться з використанням спеціальної карти, на яку нанесені лижні, а також показані види лижні відносно швидкості пересування на лижах.

Орієнтування на велосипедах (Mountain Bike Orienteering, MTB-O)

В Україні прийнято позначати цей вид орієнтування на кшталт міжнародному – МТБО. Це вид спортивного орієнтування, у якому учасник змагань долає дистанцію зазвичай на гірському велосипеді (Mountain Bike). Так само як і в СОБ, переможець визначається за критерієм, пов'язаним з часом проходження дистанції або з кількістю очок за відвідані в довільному порядку контрольні пункти.

Чемпіонати світу зі спортивного орієнтування на велосипедах проводяться з 2002 року. Змагання з МТБО проводяться в дисциплінах: заданий напрямок, маркована траса, за вибором або в комбінації цих видів. Спортивна карта показує види доріг відносно швидкості проїзду на велосипеді.

Трейл-орієнтування (Trail Orienteering, Trail-O)

Українське скорочення – ТРО. Дослівно трейл-орієнтування означає «орієнтування по стежках». Це вид спортивного орієнтування, у якому учасник долає дистанцію, пересуваючись виключно уздовж дозволених для руху шляхів або по розмітці, що дає можливість точніше визначати розташування знаків контрольних пунктів на місцевості, користуючись картою та компасом.

Учасники за відведений контрольний час (тобто встановлений ліміт часу на проходження) долають дистанцію, що складається з контрольних пунктів, на кожному з яких у межах видимості розташовується деяка кількість знаків контрольних пунктів – призм (від 1 до 5). Спортсмени повинні визначити, яка з цих призм на місцевості відповідає точці, позначеній на карті центром кола й описаній певною легендою. Можливо, що ніяка із запропонованих призм не відповідає поставленим умовам. Свою відповідь учасник фіксує на пункті відмітки чіпом в електронному блоці або компостером у контрольній картці.

У ТРО швидкість руху по дистанції замінена швидкістю читання карти та інтерпретації місцевості, що в змаганнях брати участь учасникам з різним рівнем технічної підготовленості та можливостями пересування по місцевості. Спортсмен за своїм вибором може стартувати або пішки, або на велосипеді, або на одномісному візку, який приводиться в рух руками або електромотором. Час проходження дистанції в розрахунок не приймається,

результат визначається за кількістю правильних відповідей. На деяких контрольних пунктах, так званих «тайм-КП», додатково фіксується час прийняття рішення.

України активно приймає участь у цьому класі змагань. Наприклад, у липня 2011 р. у Черкасах був проведений Чемпіонат світу серед спортсменів з вадами слуху, у якому прийняли участь понад 100 спортсменів із 15 країн світу.

Загалом чемпіонати світу з трейл-орієнтування проводяться з 2004 року. На сьогодні програма змагань включає класичну дистанцію (або «PreO» – від англ. precision – точне), дистанцію ТемпоО (яка складається тільки з одних тайм-КП) і естафету, яка з 2016 року замінила командні змагання.

Рогейн (rogaine, rogaining)

В Україні використовують позначення COP – спортивне орієнтування рогейн. Рогейн – це командний вид спорту, що поєднує в собі стратегію й тактику, навігацію на пересіченій місцевості, а також фізичну витривалість. Мета команд у змаганнях із рогейну полягає в отриманні за встановлений час максимальної суми очок, що присуджуються за відвідування контрольних пунктів, встановлених на місцевості й позначених у мапі змагань. До старту змагань командам дається певний час для планування свого маршруту. Традиційна тривалість змагань із рогейну – 24 години, але проводяться й коротші змагання тривалістю від 3 до 12 годин. Контрольні пункти в змаганнях із рогейну мають різну вартість, виражену в очках, в залежності від їх віддаленості від старту та навігаційної складності їх відвідування. Проходити контрольні пункти можна в довільному порядку. Зазвичай взяти всі контрольні пункти за встановлений час змагань неможливо.

Склад команд на змаганнях з рогейну від двох до п'яти учасників, які не мають права розділятися на дистанції. Команди можуть пересуватися виключно способом певному формату змагань (бігом, на велосипеді, на лижах тощо). У разі, якщо дві або більше команд набрали однакову суму балів, вище місце присуджується команді, що раніше фінішувала. За запізнення після закінчення контрольного часу із суми балів, набраних командою вираховуються визначені штрафні очки.

Ідея рогейну в сучасному його вигляді зародилась в Австралії, де у 1972 році відбулись перші 24-годинні змагання. Слово «рогейн» – австра-

лійське та складається з перших літер імен засновників цієї дисципліни – Роджера, Гейла, Ніла. Перші добові прогулянки, однак проводились Мельбурнським університетським гірським клубом, починаючи з 40-х років, а добові змагання – гірським клубом Аделаїди з 1963 року. У 1979 році була заснована Австралійська асоціація рогею, а 1989 році створена міжнародна федерація рогею.

У 1992 році був проведений перший чемпіонат світу, а 16–17 серпня 2003 року відбувся перший чемпіонат Європи у м. Перм (РФ).

Як не дивно, але історія українського рогею починається у 2004 році в штаті Арізона (США), коли Юхим Штемплер взяв участь у чемпіонаті світу, після чого в нього виникла ідея провести подібні змагання в Україні. І вже в серпні того самого року в Чернівецькій області була організована першість України з рогею у 10-годинному форматі. Наступного року відбулись перші змагання з контрольним часом 24 години. А в 2006 році українські орієнтувальники змогли переконати міжнародну федерацію рогею доручити право проведення чемпіонату Європи у Сторожинецькому районі Чернівецької області.

З 2007 року рогею починає надійно переходити під крило ФСОУ та все більше отримує підтримку національної федерації й міністерства молоді та спорту. Серйозною віхою в історії українського рогею було вдале проведення VII чемпіонату Європи 2010 року у Вижницькому районі Чернівецької області. У 2014 році за вагомий внесок у розвиток рогею Юхиму Штеперу, ідейному натхенникові, була присуджена почесна нагорода міжнародної федерації рогею Order of the Geoduck.

У 2018 році Україна знову виборола право проведення континентальної першості, яка відбудеться у серпні на Буковині. Чемпіонат Європи, що присвячений Дню незалежності України, стане вже 15-м.

Окрім зазначених вище видів спортивного орієнтування існує, також підводне орієнтування, яке відносять до військово-прикладного спорту. Чемпіонати Європи та світу з цього виду проводяться з 1973 року. Сутність підводного орієнтування полягає в тому, що спортсмени мають подолати під водою визначений маршрут з максимальної точністю за мінімальний час. Змагання проводяться на відкритій воді; глибина занурення відповідно до правил не має перевищувати двох метрів. На відміну від орієнтувальників, які долають маршрут по пересіченій місцевості, підводні

орієнтувальники використовують панель із компасом, лаг³⁶, глибиномір. До спорядження спортсменів також входять моноласт, акваланг, гідрокостюм, а також контрольний буй, який кріпиться до поясу спортсмена. Замість звичайної призми КП знак зроблений у вигляді тонкого високого смугастого буя, який присуджується спортсменам при досягненні успіху.

Про різноманіття видів змагань зі спортивного орієнтування свідчить і той факт, що в Україні з 1998 року в Самарських заплавах (Дніпропетровська область) щорічно на початку червня проводяться змагання з орієнтування на байдарках «Архіпелаг-О».

Спортивна карта

Спортивна карта – це карта, що виконана у спеціальних умовних знаках та детально відображає об’єкти на місцевості, які впливають на вибір шляху і визначення місцезнаходження учасників змагань. На відміну від топографічних карт, на спортивній карті відсутня координатна сітка, лінії магнітного меридіану, магнітне схилення, точки геофізичних прив’язок. Натомість спортивна карта містить інформацію про проходимость місцевості та індивідуальних властивостей об’єктів.

Основним масштабом карт для змагань із орієнтування бігом є 1:7 500, 1:1 000 або 1:15 000 для дистанцій від короткої до марафонської та 1:4 000 або 1:5 000 у спринті. Коли ж спортивне орієнтування тільки формувалось як вид спорту, використовувались чорно-білі копії топографічних карт значно меншого масштабу³⁷ (1:25 000, 1:50 000 і навіть 1:100 000).

На змаганнях із орієнтування на лижах або велосипедах зазвичай використовують карти подібного масштабу, як і в орієнтуванні бігом. Для змагань із трейл-орієнтування потрібна карта, що відображає місцевість з підвищеним рівнем деталізації зазвичай у масштабі 1:4 000 або 1:5 000. На змаганнях із рогейну рекомендується карта в масштабі від 1:24 000 до 1:64 000, але залежно від формату змагань та особливостей місцевості дозволяється використання карт більш дрібного або крупного масштабу.

Зазвичай для змагань карту друкують на аркуші формату близького до А4. Площа місцевості, яка зображена на карті становить декілька квад-

³⁶Лаг – це пристрій, що призначений для визначення швидкості руху судна.

³⁷Масштаб карти – це відношення, що показує ступінь зменшення довжини лінії на карті порівняно з дійсним розміром на місцевості. Наприклад, масштаб 1:10000 означає, що 1 см карти відповідає 10 000 см, тобто 100 метрам на місцевості.

ратних кілометрів. Водночас для змагань із ТРО може використовуватись місцевість, невелика за площею, але насичена орієнтирами, а площа карт для змагань із 24-годинного рогейну може становити 200 і більше квадратних кілометрів.

Точне місце розташування знаку КП на змаганнях у заданому напрямку або за вибором пояснюється легендами, які надаються у вигляді символів (піктограм) відповідно до спеціального «Опису легенд контрольних пунктів». Символьні легенди є своєрідною інтернаціональною «мовою», зрозумілою всім без перекладу на національні мови. Легенда має детальніше, ніж карта, розкривати типові особливості об'єкта, на якому розташовано КП, місце розташування призми відносно об'єкта, тобто таку інформацію, яку неможливо почерпнути безпосередньо з карти.

Екіпірування орієнтувальника

На старт учасники змагань з'являються у довільній, але чистій та охайній спортивній формі. Якщо організаторами не встановлені обмеження, вибір одягу та взуття є вільним залежно від місцевості змагань. Зазвичай на одягу учасник кріпить індивідуальний номер, виданий організаторами. У змаганнях зі спортивного орієнтування учасник для навігації має користуватись тільки картою та власним компасом. Користування будь-яким пристроєм (годинник, комп'ютер, GPS-приймач тощо), що мають функції супутникової навігації, дозволяється в разі, якщо ці пристрої не мають в собі карт із виведенням на дисплей та не отримують зворотнього сигналу.

Для фіксації відвідування КП учасник може мати при собі чіп для електронної відмітки, який потрібно підносити до спеціального пристрою (станції), встановленого на КП. Розповсюдженими системами електронної відмітки для спортивного орієнтування є SportIdent, Emit, SFR тощо. Замість електронної відмітки, на змаганнях може використовуватись відмітка компостером у контрольній картці учасника, тощо.

На змаганнях із рогейну можлива фіксація всім учасникам чопа або контрольної картки на зап'ясті спеціальним контрольним браслетом з метою контролю відвідування контрольних пунктів усіма учасниками, що входять в одну команду.

На змаганнях із орієнтування на лижах або велосипедах майже необхідним інвентарем є планшет для карти, а на змаганнях з рогейну взагалі може вводитись перелік обов'язкового спорядження, наприклад, свисток,

куртка й головний убір, медична аптечка, заряджений заплomboваний телефон, термоковдра тощо. Оскільки на дистанції рогеюну учасники можуть перебувати до доби, типовим спорядженням виступає рюкзак, у якому рогеєнери мають ліхтар та запасні елементи живлення, спеціальне спортивне харчування, воду, одяг тощо.

У вітчизняних орієнтувальників є свій девіз – «орієнтування як спосіб життя». Цей девіз співзвучний з аксіомою туристів-спортсменів. Як і туристи, орієнтувальники ведуть активний спосіб життя та мають спортивне довголіття. Працюючи на громадській засадах в секціях, клубах, федераціях, а також у суддівському корпусі, орієнтувальники, як і туристи та альпіністи вирішують одне з найважливіших соціальних завдань – створення гармонійно розвиненої людини.

Список рекомендованих джерел

1. Акимов В. Г. Спортивное ориентирование / В. Г. Акимов, А. А. Кудряшов. – Минск : БГУ, 1977 – 95 с.
2. Акимов В. Г. Подготовка спортсмена ориентировщика / В. Г. Акимов. – Минск : Полюмя, 1987 – 176 с.
3. Алёшин В. М. Судейство соревнований по ориентированию на местности / В. М. Алёшин, Е. И. Иванов, А. А. Колесников. – М. : Физкультура и спорт, 1970. – 144 с.
4. Алёшин В. М. Карта в спортивном ориентировании [2-е изд.] / В. М. Алёшин. – Воронеж : ВГУ, 2004 – 171 с.
5. Алёшин В. М. Дистанция в спортивном ориентировании / В. М. Алёшин, В. А. Пызгарев. – Воронеж : ВГУ, 2008. – 204 с.
6. Воронов Ю. С. Библиографический указатель научно-исследовательских и научно-методических работ по спортивному ориентированию, опубликованных на русском языке (1951–2009 гг.) / Ю. С. Воронов. – Смоленск : СГАФКС, 2009. – 99 с.
7. Вяткин Л. А. Туризм и спортивное ориентирование: учебное пособие для студентов / Л. А. Вяткин, Е. В. Сидорчук. – 4-ое изд., стереотип. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 208 с.
8. Ганопольский В. И. Туризм и спортивное ориентирование : учебник для институтов и техникумов физической культуры / В. И. Ганопольский, Е. Я. Безносиков, В. Г. Булатов. – М. : Физкультура и спорт, 1987. – 240 с.

9. Елаховский С. Б. Бег к невидимой цели (очерки о спортивном ориентировании) / С. Б. Елаховский. – М. : Физкультура и спорт, 1973. – 144 с.
10. Елаховский С. Б. Спортивное ориентирование на лыжах / С. Б. Елаховский. – М. : Физкультура и спорт, 1981. – 120 с.
11. Иванов Е. И. Это все моё...[Воспоминания и размышления о спортивном ориентировании]. – 2-е изд., допол. / Е. И. Иванов. – М. : Академпринт, 2009. – 152 с.
12. Казанцев С. А. Эргономика спортивного ориентирования : монография / С. А. Казанцев. – СПб. : СПбГУФК им. П. Ф. Лесгафта, 2007. – 149 с.
13. Константинов Ю. С. Из истории отечественного спортивного ориентирования (1963–2013 гг.) : монография / Ю. С. Константинов. – М. : АНО «ЦНПРО», 2013. – 680 с.
14. Константинов Ю. С. Уроки ориентирования: учебно - методическое пособие / Ю.С.Константинов, О.Л. Глаголева. – Москва: ФЦДЮТИК, 2005. – 328 с.
15. Константинов Ю. С. Ориентирование как образ жизни, или с улыбкой об ориентировании: сборник / Ю. С. Константинов, Г. В. Щур. – М. : ФЦДЮТИК, 2007. – 295 с.
16. Куприн А. М. На местности и по карте / А. М. Куприн. – М. : Недра, 1982. – 111 с.
17. Лосев А. С. Тренировка ориентировщиков – спортсменов / А. С. Лосев. – М. : Физкультура и спорт, 1984. – 112 с.
18. Огородников Б. И. Туризм и спортивное ориентирование в комплексе ГТО / Б. И. Огородников. – М. : Физкультура и спорт, 1983. – 112 с.
19. Ориентирование в России и СССР (к 40-летию). Сборник / Ю. С. Константинов, Б. И. Огородников, В. Л. Елизаров, А. С. Лосев. – М. : ЦДЮТиК, 2004. – 360 с.
20. Ширинян А. А. Современная подготовка спортсмена-ориентировщика : учебно-методическое пособие.- 2-е изд., испр. / А. А. Ширинян, А. В. Иванов. – М. : Советский спорт, 2010. – 112 с.
21. httpS://ru.m.wikipedia.org/wiki/Спортивное_ориентирование.

Контрольні запитання та завдання

1. На які види поділяється спортивне орієнтування?
2. Де й коли був проведений перший чемпіонат Європи зі спортивного орієнтування?
3. За якими критеріями можуть розрізнятися змагання зі спортивного орієнтування?
4. У чому полягає різниця між змаганнями у заданому напрямку від змагань за вибором?
5. У чому полягає сутність змагань на маркірованій трасі?
6. Перелічіть особисте спорядження спортсмена, який бере участь у змаганнях із підводного орієнтування.
7. Коли був проведений Всесвітній день орієнтування?
8. У якому році спортивному орієнтуванню був наданий олімпійський статус?

12 ОРГАНІЗАЦІЙНО-МАСОВИЙ НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТСЬКОЇ САМОДІЯЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Організаційно-масова діяльність турорганізацій із розвитку самодіяльного спортивного туризму завжди була спрямована на його розповсюдження серед широких мас населення, проте успіх у цій роботі здебільшого в чому залежить від того, наскільки враховані при її виконанні такі принципи:

1. Актуальність. Відповідно до цього принципу кожна справа може бути визнана необхідною, доцільною або неістотною, що й визначає ставлення до неї.

2. Законність. Будь-яка організаційно-масова робота повинна проводитися відповідно до норм українського законодавства, не повинна суперечити нормативним актам.

3. Можливість виконання. Здійснення цього принципу в організаційно-масовій роботі вимагає реалістичного підходу до своїх виконавських можливостей, об'єктивного обліку наявних ресурсів, рівня підготовки кадрів, реальності термінів виконання.

4. Оптимальність. Кваліфікована організаторська діяльність неможлива без творчого підходу до справи, вибору оптимальних варіантів, забезпечення економічності, надійності, високої якості роботи.

5. Конкретність. Організаційно-масова робота з самодіяльного туризму проводить за такими напрямками, як пропаганда, виховання, матеріально-технічне забезпечення, організація туристських секцій, проведення заходів. Усе це вимагає певних кадрових, технічних, фінансових ресурсів тощо. Практична робота з розвитку туризму не може бути ефективною без науково обґрунтованого планування, чіткого визначення завдань, цільових завдань, їхніх об'ємів.

Кожна туристська самодіяльна організація свою роботу повинна розпочинати з планування своєї діяльності та при цьому здійснювати контроль виконання прийнятих планів. Практикою доведено, що грамотне планування, облік і звітність дають змогу правильно оцінити фактичний стан справ, бачити позитивні й негативні аспекти роботи, що зрештою дає можливість своєчасно усувати наявні недоліки.

Для планування організаційно-масової роботи з самодіяльного туризму використовують різні методичні прийоми:

- розробку програми, що визначає зміст діяльності, терміни й виконавців;

- складання концепції розвитку масового самодіяльного туризму як для країни загалом так і для регіонів зокрема;
- регламентація дій (положення про федерацію, змагання, туристські зльоти тощо);
- цільове комплексне планування (розвиток туризму в колективі фізкультури, районі, місті, області);
- включення показників із туризму в плани соціально-економічного розвитку регіону.

Будь-яка діяльність організації повинна прогнозувати розвиток спортивного та спортивно-оздоровчого туризму в районі, місті, області. Планування можна поділити на перспективне (середньострокове: на 5 років або 4 роки, тобто олімпійський цикл) і довгострокове – 10–15 років) та поточне (на рік, квартал, місяць).

До перспективного планування належать:

- розробка п'ятирічного плану розвитку самодіяльного туризму в області, місті або районі;
- розробка перспективного календарного плану масових туристських заходів, зльотів, змагань, чемпіонатів.

Перш ніж приступати до розробки показників п'ятирічного плану розвитку самодіяльного туризму на подальший період, необхідно проаналізувати показники попередньої п'ятирічки, а також ці статистики за минулий рік. До 1992 року в СРСР існувала статистична звітність з самодіяльного туризму, затверджена ЦСУ СРСР³⁸ 24.10.1972. (№ 1794), яка дозволяла відстежувати рівень розвитку самодіяльного туризму в країні. Звітність складалася з двох форм. Форму № 1 – тур «Звіт з самодіяльного туризму» подавали КФК і СК в районні (міські) ради ДСО профспілок, а форму № 2 – тур «Зведений звіт з самодіяльного туризму» подавали обласні ради ДСО й облради з туризму та екскурсій своїм керівним організаціям.

Форма № 2 – тур складалася з трьох розділів, у які були включені такі позиції:

1. Число КФК, що мають туристські секції (клуби туристів).

³⁸ЦСУ СРСР – Центральне статистичне управління СРСР, створено Декретом Ради Народних Комісарів (РНК) від 25.07.1918. «Про державну статистику», з 1987 р. по 1991 р. – Державний комітет СРСР зі статистики.

2. Кількість учасників, що систематично займаються в туристських секціях (групах) КФК³⁹.
3. Кількість туристських клубів рад з туризму та екскурсій.
4. Громадські туристські кадри.
5. Кількість туристських маршрутів рідним краєм.
6. Кількість учасників походів вихідного дня багатоденних походів.
7. Кількість учасників походів I–VI категорії складності.
8. Кількість спортивних туристських походів I–VI категорії складності.
9. Кількість пунктів прокату туристського спорядження.
10. Кількість працівників турклубів рад із туризму та екскурсій та КРС.

Після розпаду Радянського Союзу статистична звітність із розвитку самодіяльного туризму в Україні не ведеться з огляду на те, що централізована державна (профспілкова) система управління цим видом спорту – система ЦРТЕ ВЦСПС «канула в Лету».

Нині єдиним об'єктивним показником, за яким можна визначити рівень розвитку спортивного туризму в країні, є звіт про роботу МКК, який щорічно здають обласні МКК Федерації спортивного туризму та МКК, що їм підпорядковуються (туристсько-спортивного союзу, обласні або міські клуби туристів) у ЦМКК Національної федерації спортивного туризму України, а також звіти МКК і обласних центрів туризму та краєзнавства, обласних станцій юних туристів, які здаються в ЦМКК Українського державного центру туризму і краєзнавства, МОН України⁴⁰.

Крім того, ФСТУ щорічно проводить оцінку роботи територіальних федерацій спортивного туризму – осередків ФСТУ зі спортивної майстерності (за підсумками Всеукраїнських змагань та методикою Міністерства молоді та спорту України).

Абсолютно очевидним стає той факт, що перспективне планування самодіяльного спортивного туризму можливе тільки за умови стабільного соціально-економічного розвитку країни й бажання чиновників, що відповідають за розвиток фізичної культури та спорту, розвивати самодіяльний туризм в Україні.

³⁹Згідно з останніми змінами ЦСУ СРСР від 05.06.1986 р.(№415) формою зайняття є таке: заняття із загальної фізичної підготовки, за техніки та тактики туризму, походи вихідного дня, не категорійні туристські походи.

⁴⁰Центр туризму був створений у 1930 р. як Центральну дослідну дитячу екскурсійну станцію. У 1964 р. перейменованій у Центральну дитячу екскурсійно-туристську станцію, у 1980 р. – у Республіканську станцію юних туристів, із 1991 р. має сучасну назву.

Важливе місце в роботі туристської самодіяльної організації займають проведення масових туристських заходів, зльотів і змагань, оскільки саме вони сприяють подальшому розвитку самодіяльного туризму й підвищенню спортивної майстерності туристів. Якщо на зльотах і змаганнях за видами туризму перевіряється готовність туристів до походів, експедицій, подорожей, організовується широкий обмін досвідом роботи, то масові туристські заходи – це дієва пропаганда спортивно-оздоровчого туризму. У перспективний календарний план потрібно включати передусім найважливіші традиційні комплексні заходи – зльоти та змагання за окремими видами туризму.

Поточне планування роботи туристських самодіяльних організацій передбачає розробку річних, квартальних і місячних планів.

Річними планами роботи є:

- план основних заходів туристської самодіяльної організації;
- календарний план масових туристських заходів;
- план підготовки туристських громадських кадрів;
- плани роботи громадських комісій (видових і загальновидових);
- кошторис витрат з фінансування масових спортивних заходів з самодіяльного туризму.

За необхідністю, річний план може стати основою для квартального або місячного плану роботи.

Координація й налагодження спільної роботи з державними та громадськими організаціями здійснюється шляхом складання плану дій з розвитку самодіяльного туристського руху на основі Договору про співпрацю між ними. Зазвичай це відбувається на рівні району, міста, області. Структура плану основних заходів складається з трьох розділів: заходи, термін проведення, відповідальний за проведення.

Календарний план масових і спортивних заходів туристських самодіяльних організацій обласного, міського й районного рівня бажано погоджувати з державними структурами такого ж рівня, що відповідають за розвиток фізичної культури та спорту.

Під час розробки річного календарного плану масових туристських і спортивних заходів необхідно дотримуватися таких принципів:

- стабільність календарного плану здійснюється шляхом включення до нього встановлених традиційних туристських зльотів, змагань, що проводяться з року на рік, із техніки туризму, фестивалів, конкурсів, чемпіонатів та інших заходів зокрема й навчальних;

- масовість заходів, що проводяться, участь у них абсолютної більшості колективів фізкультури району, міста або області;
- охоплення усіх видів самодіяльного спортивного туризму, що культивуються в районі, місті або області.

Річний план масових туристських, спортивних та навчальних заходів складається на основі планів видових і міжвидових комісій за формою, що наведена у таблиці 12.1.

Таблиця 12.1 – Річний план масових туристських, спортивних та навчальних заходів

№ з/п	Захід	Терміни проведення	Місце проведення	Хто бере участь	Хто проводить
1	2	3	4	5	6

План повинен мати наступні розділи:

1. Організаційна робота.
2. Навчально-методична робота.
3. Маршрутно-експедиційна робота.
4. Підготовка громадських туристських кадрів.
5. Проведення зльотів, змагань, чемпіонатів.
6. Організаційно-пропагандистська робота.

Приведемо зразковий зміст вказаних розділів.

Організаційна робота: проведення засідання керівних органів туристської самодіяльної організації (Президія, Виконком, Правління), – періодичність, згідно зі статутом організації; проведення з'їзду, конфедерації або пленумів. Надання практичної допомоги у роботі турсекцій, клубу туристів, КФК підприємств, установ, організацій, навчальних закладів та іншим зацікавленим організаціям й представникам приватного бізнесу; заслуховування звітів щодо результатів роботи видових і міжвидових комісій.

Навчально-методична робота: розробка методичних рекомендацій щодо гарантування безпеки туристських походів й подорожей за видами самодіяльного спортивного туризму. Створення навчально-методичних посібників з різних аспектів діяльності туристських самодіяльних організацій (турсекції, КФК і СК, клубів туристів, федерації, туристсько-спортивні союзи, асоціації), комерційні підприємства, що працюють у сфері спортивно-оздоровчого туризму. Консультаційна робота для туристів з організації туристських походів і подорожей.

Маршрутно-експедиційна робота: складання каталогу маршрутів рідним краєм, розробка нових маршрутів територією України та ближнього зарубіжжя. Розробка класифікації маршрутів далеким зарубіжжям. Розробка пропозицій щодо переліку класифікованих перевалів і печер у Карпатському та Кримському регіонах і ближньому зарубіжжі. Проведення спортивних походів і експедицій. Випуск туристських груп на маршрут.

Підготовка громадських туристських кадрів: проведення семінарів (обласної школи туризму) із початкової туристської підготовки (пішохідний⁴¹ туризм, 2 відділення по 12 осіб). Базовий рівень – інструктори спортивного туризму (пішохідний туризм, 2 відділення по 15 осіб). Вищий рівень – керівники походів вищої категорії складності (пішохідний туризм, 1 відділення – 15 осіб). Семінар з підготовки суддів по спортивному туризму (1 відділення – 15 осіб).

Проведення зльотів, змагань, чемпіонатів: традиційний обласний зліт туристів. Відкриття першості області з техніки пішохідного, водного, велосипедного туризму. Першість міста з гірського туризму на штучному рельєфі в закритих приміщеннях. Чемпіонат області зі спортивних туристських походів. Обласна спартакіада (туризм). Участь у чемпіонатах по спортивних туристських походах України та країн – учасників СНД. Участь у Міжнародному зльоті ветеранів спортивного туризму.

Агітаційно-пропагандистська робота: виступи в періодичному друці, по радіо та телебаченню з питань пропаганди спортивного та спортивно-оздоровчого туризму. Створення та оновлення сайту. Участь у загальноміському Дні молоді й Дні міста⁴². Участь у щорічному міжнародному туристському салоні «Слов'янський базар» (м. Харків). Проведення публічних захистів спортивних походів. Проведення загальноміського вечора, присвяченого Всесвітньому дню туризму. Агітаційно-пропагандистська робота також може мати й таку форму, як загальноміські походи вихідного дня (далі – ПВД), які може організувати турорганізація. Такі походи є однією з форм тренувального процесу, під час якого туристи вчаться ставити табір, готувати їжу, відпрацьовувати елементи техніки туризму, знайомляться з історичними пам'ятниками рідного краю. Після здійснення п'яти таких походів, у яких набирається загальний кілометраж – 75 км, учасникам можна привласнювати значок «Турист України».

⁴¹На практиці можлива підготовка громадського туристського активу на різних рівнях підготовки по декількох видах туризму залежно від їхнього рівня розвитку в тому або іншому регіоні країни.

⁴²День міста в Харкові відмічають 23 серпня, дата звільнення міста від німецько-фашистських загарбників (23.08.1943.).

Для проведення такого заходу необхідно скласти графік походів із вказівкою маршруту та прізвища інструктора.

Логічно, що в процесі складання плану одночасно складається й кошторис витрат на проведення тих або інших заходів. За наявності договору про співпрацю з державними структурами частину фінансування обласних і міських заходів із туризму вони можуть узяти на себе (зазвичай – це оплата суддівської роботи, а також оплата призів, грамот і дипломів). Також у кошторисі необхідно передбачати витрати по відряджанню громадського туристського активу для участі в конференціях або з'їздах вищестоящих громадських туристських формувань: Міжнародній і Національній федерації спортивного туризму, Союзів або Асоціацій, а також в інших заходах цих організацій згідно з доцільністю. Контроль за правильним витрачанням засобів здійснює ревізійна комісія туристської самодіяльної організації.

У кінці кварталу, півріччя або року необхідно робити аналіз виконання запланованих заходів. Зазвичай керівний склад туристської самодіяльної організації звітує у кінці року на підсумкових конференціях, з'їздах. Великою підмогою для складання звіту може служити грамотно складена номенклатура справ⁴³ у системі діловодства організації. Діловодство – це документальне забезпечення управління – галузь діяльності, яка забезпечує створення офіційних документів і організацію роботи з ними. Діловодство підрозділяється на три стадії:

- створення документів⁴⁴ (документування);
- організація руху й обліку документів (документообіг);
- зберігання документів (архівна справа).

Документи відповідно до їх історичної, економічної, культурної і іншої цінності бувають наступних термінів зберігання :

- тимчасового зберігання (до 10 років);
- довготривалого терміну зберігання (понад 10 років);
- постійного терміну зберігання.

На жаль, після 1992 року не усі клуби туристів змогли зберегти свої архіви зокрема звіти про виконані походи, через втрату приміщень (відсутність фінансування привела до неможливості оплати оренди).

⁴³ Номенклатура справ – це систематизований перелік найменувань справ, що утворюються в діяльності організації, з вказівкою термінів їх зберігання та оформлення в установленому порядку.

⁴⁴ Документ – матеріальний носій із зафіксованою на нім інформацією. При Петре I у 1720 р. був виданий «Генеральний регламент», що визначає роботу з документами.

Форма «Номенклатура справ» виглядає у такий спосіб: (табл. 12.2).

Таблиця 12.2 – Номенклатура справ

Індекс справи	Заголовок справи	К-ть одиниць зберігання ⁴⁵	Термін зберігання	Примітки
1	2	3	4	5

У спрощеному вигляді номенклатура справ федерації спортивного туризму може виглядати таким чином:

1. Документація, що входить.
2. Витікаюча документація.
3. Керівні матеріали вищих організацій.
4. Постанова президії та виконкому федерації.
5. План роботи президії і виконкому федерації.
6. Протоколи засідань президії і виконкому федерації.
7. Склад федерації спортивного туризму і її комісій.
8. Довідки, звіти комісій з видів туризму і розділів роботи.
9. Матеріали по підготовці кадрів і атестації.
10. Звіти про роботу туристської МКК.
11. Протоколи узгодження повноважень туристських МКК.
12. Протоколи суддівської колегії чемпіонатів по спортивних походах.
13. Матеріали по розбору нещасних випадків (дисциплінарні справи).
14. Звіти суддівської колегії про проведені змагання.
15. Матеріали місцевого друку по пропаганді самодіяльного туризму.
16. Матеріали з'їзду (конференції) федерації спортивного туризму.

Важливу роль в організаційно-масовій роботі обласних туристських самодіяльних організацій грає підготовка друкарських матеріалів, що стосуються не лише їх діяльності, але і по узагальненню досвіду роботи нижчестоячих організацій, стану розвитку самодіяльного спортивного туризму, що базується на вивченні і аналізі.

⁴⁵Кількість сторінок має бути не більше 250, при більшій кількості формується другий том. Ця позиція заповнюється у кінці року.

Список рекомендованої літератури

1. Балабин М. А. Порядок организации туристского клуба и планирование его работы : методические рекомендации / М. А. Балабин. – М., ЦРИБ «Турист», 1987. – 56 с.

2. Дрогов И. А. Организация работы федерации туризма : методические рекомендации / И. А. Дрогов, Э. Н. Кодыш. – М., ЦРИБ «Турист», 1990. – 54 с.

3. Пасичный П. С. Основы организации и управления самостоятельным туризмом : учеб. пособие / П. С. Пасичный, Б. Г. Фадеев. – М., ЦРИБ «Турист», 1980. – 93 с.

Контрольні питання та завдання

1. Виконання яких принципів сприяє успіху організаційно-масової роботи туристської самодіяльної організації?

2. На які стадії підрозділяється діловодство?

3. З яких розділів складається номенклатура справ?

4. Укажіть терміни зберігання документації.

5. Які розділи роботи туристської самодіяльної організації включаються в річний план заходів по розвитку туризму?

6. Який документ, на вашу думку, може об'єктивно показати рівень розвитку спортивного туризму в області або місті?

13 НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Перші кроки освітнього процесу в туризмі й в альпінізмі було започатковано у другій половині XIX ст. у журналах альпійських і альпіністських клубів Європи. На сторінках журналів обговорювалися питання техніки й тактики проходження гірських маршрутів, надавалася загальна географічна характеристика гірських районів і вершин, розповідалося про гірські екіпіровки та про природні особливості районів, які відвідували члени клубу.

Особливу роль у системі навчання у Російській імперії на той час відіграло Російське Імператорське Географічне товариство (1845 р.) під егідою якого у 1877 р. в Тифлісі (нинішній Тбілісі) при його Кавказькому відділенні було створено «Товариство любителів природознавства та альпійського кавказького клубу», яке проіснувало, на жаль, тільки два роки. Свій вклад у дослідження Кримського регіону вніс Кримський гірський клуб, створений 25 січня 1890 р. Під егідою клубу видавався журнал «Записки Кримського гірського клубу», який публікував із 1891 до 1915 рр. звіти експедицій, надавав описи маршрутів подорожей та екскурсій. Велику роботу щодо підбору та підготовки провідників для гірських подорожей у районі Казбеку та в Ельбруському районі проводило Російське гірське товариство, яке було створене 23 квітня 1901 р. У цей час на відміну від Європи створювалася вітчизняна класична екскурсійна школа. Питання методики організації екскурсій обговорювалися на педагогічних радах і нарадах (1906–1916 рр.), у журналах «Шкільні екскурсії та шкільний музей» (м. Одеса), «Російський екскурсант» (м. Ярославль). У 1910 році вийшли книги «Шкільні екскурсії та їх значення і організація» Б. Є. Райкова і Г. М. Боча, і «Шкільні екскурсії» Б. Є. Райкова. Робота з підготовки екскурсійних кадрів проводилася й після жовтневої революції 1917 р. Так, у 1923 р. в Москві було відкрито Центральний музейно-екскурсійний інститут, а у Петрограді у 1922 р. був створений Екскурсійний інститут – навчальна та науково-дослідна установа. У 1933 р. у Москві був відкритий туристсько-екскурсійний технікум.

Унікальним явищем в історії світового туризму XX ст. є вітчизняний туризм, аналогів якому немає у світі, основою якого було Російське товариство туристів (далі – РТТ), яке було створене 15 квітня 1895 р. і проіснувало до 1929 р., коли на його зміну прийшло «Товариство пролетарського

туризму РРФСР» (далі – ТПТ), а з 1930 р. ТПТЕ⁴⁶(Товариство пролетарського туризму та екскурсій). Саме ТПТЕ розглядало туризм і альпінізм як єдине ціле, створило систему підготовки кадрів для туристської галузі. Так, у 1929 р. ТПТ РРФСР провело перший великий Безенгійський навчальний похід під назвою «Робітфак в льодах», організований із метою підготовки перших інструкторських кадрів. Керував походом дипломований альпійський гід, автор першого видання «Гірський туризм» (видавництва «Молода гвардія», м. Ленінград, 1930 р.) Семеновський Василь Логінович (1884–1938 рр.), перший голова Гірської секції ТПТЕ. До другої половини 30-х рр. ХХ ст. почали будуватися установи туризму нового типу, які були орієнтовані на обслуговування, переважно молоді: туристські та альпіністські табори, високогірні хіжини⁴⁷. У цих таборах на Кавказі, Тянь-Шані, Памірі навчали техніці й тактиці проходження високогірних перевалів і штурму гірських вершин. Після успішного проходження курсу навчання та здійснення залікового сходження на вершини новачки отримували номерний значок «Альпініст СРСР» із зображенням льодорубу на тлі найвищої вершини в Європі, двоголового Ельбрусу (з 1934 р.). Номерний значок «Турист СРСР» (з 1939 р.) отримували туристи, що склали теоретичний норматив та здійснили відповідно до вимог значка. Цікавим фактом є той, що з усіх культивованих видів вітчизняного спорту, тільки туризм і альпінізм мали теоретичну програму підготовки й номерні нагрудні знаки.

У 1935 р. на Кавказі у Баксанській ущелині поблизу селеша Тегенеки в альптаборі «Адилссу» професійний альпіністський провідник і рятувальник, шуцбундовець⁴⁸ Дербель Густав (1908–1976 рр.) організував перші в СРСР шестиденні курси з підвищення кваліфікації інструкторів альпінізму – гірська школа вищої майстерності «Bergsteigerhute». На базі цих курсів ним же та 11 австрійськими професійними альпіністами-інструкторами спільно з 11 радянськими альпіністами-інструкторами було організовано 40-денні

⁴⁶Повна назва – Всесоюзне добровільне товариство пролетарського туризму та екскурсій.

⁴⁷На висоті 4 200 м на схилі Ельбрусу у 1938 р. був побудований найбільш високогірний готель у світі «Готель під хмарами», відомий як «Захисток одинадцяти» (1939–1998 рр.).

⁴⁸Шуцбунд (Республіканський шуцбунд – від нім. Republikanische Schutzbund – Союз оборони) – воєнізована організація Соціал-демократичної партії Австрії, створена у 1923 р., що діяла до 1936 р. 12 лютого 1934 р. після обшуку в штаб-квартирі соціал-демократів у Лінці, шуцбундовці й бойовики заборонених лівих організацій підняли повстання проти реакційного авторитарного режиму Енгельберта Дольфуса і профашистських бойовиків Хеймвера. Шуцбундовців підтримали комуністи та безпартійні робітники. Проте їхній виступ не підтримало керівництво СДПА а після запеклих боїв з армією, загонями поліції і хеймверавцями до 16 лютого бої, що стали відомими як Громадянська війна в Австрії, завершилися перемогою реакційних сил. У результаті поразки багато шуцбундовців емігрували до Чехословаччини, а деякі з них потім перебралися до СРСР.

курси підготовки інструкторів з альпінізму. До речі, ці курси у 1935 р. закінчив засновник і керівник першої в СРСР альпіністської контрольної-рятувальної служби (далі – КРС) шувбундовець Кропф Фердинанд Алоїзович (1914–2005 рр.)⁴⁹.

Потрібно відзначити, що ТПТЕ створювалася, як незалежна організація, повністю самостійна та не підлегла жодному комісаріату (нин. – міністерство) або іншій державній структурі.

Після розпуску ТПТЕ (17.04.1936.) підготовка кадрів з 1938 р. проводилася на державній основі, а саме на десятимісячних курсах працівників рятувальної служби, випускники яких згодом очолили контрольні-рятувальні пункти (далі – КРП). До цього часу в країні працювала Всесоюзна школа інструкторів з альпінізму, а в Україні, безпосередньо у м. Харкові, в ці роки заслужений майстер спорту М. Т. Погребецький (1892–1956 рр.) створив та очолив Українську школу інструкторів з альпінізму. На результат не довелося довго чекати. До 1936 р. харків'яни мали таку кількість інструкторів, яка дозволила їм організувати альптабори на Домбайській поляні (Західний Кавказ): альптабір Харківського обласного управління ТЕУ ВЦРПС і табір Харківського обкому працівників вищої школи та наукових установ. Наприкінці 1936 р. секції гірського туризму було створено на ХЕМЗі, ХПЗ, у держуніверситеті та низці інститутів – машинобудівному, інженерно-будівельному, авіаційному тощо. У 1940 р. в туризмі було введено інструкторські звання (молодший інструктор, інструктор, старший інструктор) за видами туризму: пішохідному, лижному, водному, велосипедному, автмототуризму. У 50-х рр. ХХ ст. справжніми центрами навчально-методичної роботи стали туристські клуби. 30 червня 1951 р. Всесоюзний комітет у справах фізичної культури та спорту при Радміні СРСР наказом № 600 затвердив навчальний план і програму семінару з підготовки учасників туристських походів. У 1959 р. Президія ЦР Союзу спортивних товариств і організацій СРСР визначила не лише категорії громадських кадрів, але й форми їхньої спортивно-туристської підготовки, кількісний склад кожної категорії, навчальні плани та програм навчання.

⁴⁹Кропф Ф. А. (04.04.1914–16.03.2005 р.) – засновник і керівник радянської альпіністської рятувальної служби – КРП, майстер спорту СРСР, заслужений тренер СРСР і РФ з альпінізму, автор чотирьох книг з альпінізму, одна з яких «Рятувальні роботи в горах» перевидавалася кілька разів, конструктор рятувального спорядження.

У грудні 1961 р. цією самою Президією було ухвалено постанову «Про поліпшення організації самодіяльного туризму та підготовку туристських кадрів» до якого додавалося 5 додатків: «Правила організації самодіяльних туристських подорожей на території СРСР», «Положення про громадських інструкторів туризму», «Програма та навчальний план з підготовки молодших інструкторів», «Положення про класифікаційні норми з туризму», «Програма та навчальний план із підготовки керівників походів вихідного дня». Водночас виникло питання, чому в усіх постановах вищих спортивних організацій приділялася така пильна увага самодіяльному туризму. По-перше, самодіяльний, а точніше спортивний, туризм, за своєю сутністю, був військово-прикладним видом спорту (позначалися уроки Великої вітчизняної війни), по-друге, саме самодіяльний туризм стояв у витоків радянського соціального планового туризму, оскільки першими інструкторами на планових маршрутах були самодіяльні туристи й інструктори з альпінізму. Один з провідних організаторів радянського туризму, Олексій Хуршудович Абуков (1922–2002 рр.), який багато років очолював ЦРТЕ, про самодіяльний туризм сказав таке: «Коли ми говоримо про самодіяльний туризм, то не можна забувати, що саме він стояв у витоків розвитку радянського туризму. Туризм 20–30-х років – це здебільшого туризм самодіяльний. Він і був основою, на якій розвивався радянський туризм, зокрема і плановий».

На основі програм з підготовки інструкторів самодіяльного туризму було створено програми з підготовки інструкторів для планових туристських маршрутів. 29 листопада 1966 р. Президія Центральної ради з туризму (далі – ЦРТ) затвердила положення про громадські туристські кадри, навчальні плани та програми їх підготовки; було введено нові інструкторські звання – молодший інструктор, інструктор, інструктор-методист, старший інструктор-методист. Крім того, до громадських кадрів з туризму, що мали отримати спеціальну підготовку було віднесено такі категорії туристського активу:

- 1) туристські організатори;
- 2) інструктори туризму;
- 3) керівники туристських подорожей;
- 4) судді туристських змагань

7 травня 1979 р. Президія Центральної ради з туризму та екскурсій (далі – ЦРТЕ) своєю постановою (протокол № 4, п. 19) затвердила нове

Положення про туристські громадські кадри та принципову схему навчання в самодіяльному туризмі (рис. 13.1), навчальні плани й програми, а також Положення про інструктора шкільного туризму; було змінено інструкторські звання: інструктор шкільного туризму, молодший інструктор, інструктор, старший інструктор, старший інструктор-методист⁵⁰.

Згідно з новим Положенням про туристські громадські кадри, одержуючим спеціальну підготовку, відносилися такі категорії туристського активу:

- а) керівники походів вихідного дня, походів ГПО та походів на значок «Турист СРСР»;
- б) інструктори туризму;
- в) керівник туристських походів;
- г) громадський туристський актив (федерацій туризму, комісій, правління клубів, туристських секцій);
- д) судді туристських змагань;
- е) члени туристської контрольно-рятувальних служби (далі – КРС) і загонів (далі – КРЗ).

Основою навчання туристських громадських кадрів була загальна та спеціальна підготовка, яка поділялася на три етапи:

- початкова туристська підготовка (далі – ПТП А і Б);
- середня туристська підготовка (СТП), яка включає підготовку керівників і учасників походів II–III категорій складності та інструкторів туризму (далі – СПП);
- вища туристська підготовка (далі – ВТП), яка включає підготовку керівників і учасників походів IV–V категорії складності та старших інструкторів (далі – ВПП).

⁵⁰У плановому туризмі штатні співробітники туркабінету у туристському комплексі (туристській базі, туристському готелі та турклубі) ради з туризму та екскурсій у переліку посад іменувалися як «інструктор-методист із туризму». У функції старшого інструктора-методиста з туризму входило керівництво туристським кабінетом турпідприємства.

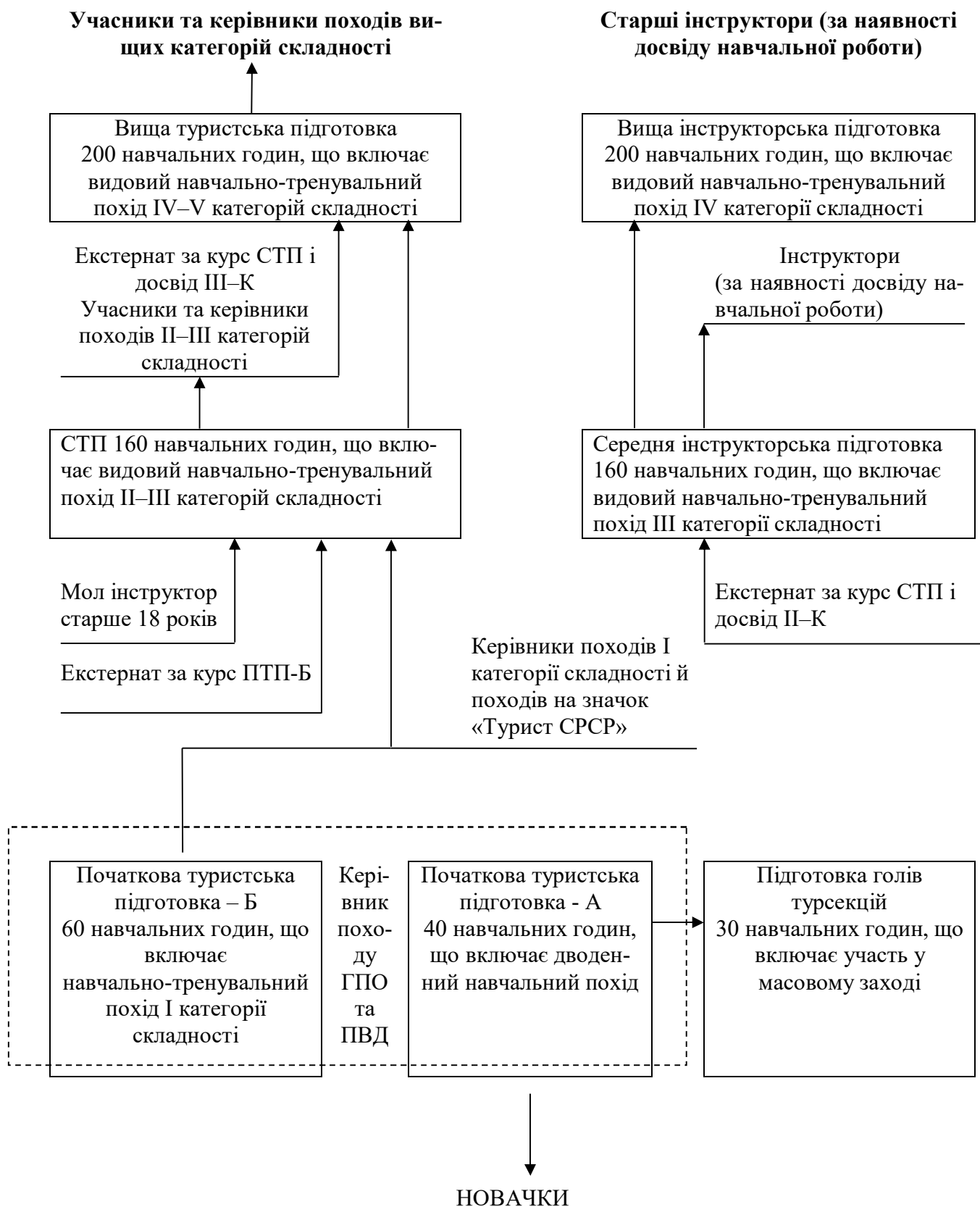

Рисунок 13.1 – Принципова схема навчання в самодіяльному туризмі до 2002 р.

Взаємозв'язок підготовки та підвищення кваліфікації кадрів у спортивному туризмі з Єдиною Всесоюзною спортивною класифікацією до 1992 р. поданий у таблиці 13.1. У туристському середовищі збірку навчальних планів і програм називали «білою книгою».

СТП і СІП при відповідних повноваженнях готували спортклуби та турклуби; ВТП – обласні федерації туризму (також за наявності відповідних повноважень); ВІП – республіканські ради з туризму та екскурсій, а також ЦРТЕ.

Таблиця 13.1 – Принципова схема взаємозв'язку системи підготовки та підвищення кваліфікації туристських громадських кадрів з Єдиною Всесоюзною спортивною класифікацією

	Е Т А П И				
	I	II	III	IV	
			СІП 160 навчальних годин із НТП III к. скл. за видом туризму	ВІП 200 навчальних годин з НТП IV к. скл. за видом туризму	
Навички	ПТП (А) 40 навчальних годин з НТП (2 дні)	ПТП (Б) 60 навчальних годин з НТП I к. скл. з видів туризму	СТП 160 навчальних годин з НТП II–III к. скл. з видів туризму	ВТП 200 навчальних годин із НТП IV–V к. скл. з видів туризму	Звання: майстер спорту СРСР
Початкова фізична підготовка	ГПО, Юний турист, Турист СРСР	III розряд	II–I розряд	Розряд: кандидат у майстри спорту	
	початковий		середній	вищий	
	Рівень підготовки				

Для розгляду матеріалів щодо присвоєння звань:

- молодшого інструктора – у комісії не менше, ніж дві людини повинні були мати звання інструктора;
- інструктора – у комісії не менше, ніж два члени повинні були мати звання старшого інструктора;
- старшого інструктора – у комісії не менше, ніж два члени повинні мати звання старшого інструктора-методиста;

- старшого інструктора-методиста – у комісії не менше, ніж три члени повинні мати звання старший інструктор-методист.

Звання інструктора шкільного туризму надавали республіканські, республіканські АРСР, крайові, обласні, окружні, міські станції юних туристів (далі – СЮТур), уповноважені на це радами з туризму та екскурсій за представленням комісій з кадрів, що створювалися при СЮТур і навчальних закладах особам, що досягли 18-річного віку.

Звання молодшого інструктора надавали відділи народної освіти, СЮТур, Палаці та Будинки піонерів і школярів, учбові заклади, КФК (СК) і ради ДСТ.

Звання старшого інструктора надавали республіканські та Центральна рада з туризму і екскурсій, а інструктора-методиста – виключно Центральна рада з туризму і екскурсій.

Громадський турактив готували не лише федерації туризму, турклуби, КФК і СК, але і створена ЦРТЕ відомча структура з навчання туристсько-самодіяльного активу. У 1969 році Президія ЦРТЕ ухвалила рішення про створення Центральних туристських курсів (м. Сходня, Московська обл., перший директор Б. Г. Фадєєв) і їхніх філій: зональні курси Української РРТЕ, а також Московської РТЕ, Ленінградської РТЕ, Краснодарської КРТЕ, Красноярської КРТС. 30.11.1981. постановою Президії ЦРТЕ за № 14–5 Центральні туристські курси були реорганізовані в Інститут підвищення кваліфікації працівників туристсько-екскурсійних організацій профспілок ЦРТЕ ВЦРПС (скорочено ІПК – в теперішній час Російська міжнародна академія туризму (далі – РМАТ), ректор до 2003 р. – В. А. Квартальнов, з 2003 р. – І. В. Зорин) із шістьма філіями, численними курсами й навчально-курсовими комбінатами, які повинні були забезпечити навчання 22 категорій керівних працівників, понад 40 категорій фахівців туристсько-екскурсійних й інформаційних служб, до 80 категорій масових професій і понад 50 категорій громадського активу. Загальна відомча структура системи ЦРТЕ з навчання туристсько-екскурсійних кадрів і туристського самодіяльного активу зокрема на рисунку 13.2.

Рисунок 13.2 – Загальна відомча структура системи ЦРТЕ з навчання туристсько-екскурсійних кадрів і туристського самодіяльного активу:

ВШПД – Вища орденна «Трудового Червоного Прапора» школа профспілкового руху ім. Н. М. Шверника (м. Москва).

ВПШК – Вища орденна «Знак Шани» профспілкова школа культури ім. Н. К. Крупської (м. Ленінград).

ІПК – Інститут підвищення кваліфікації працівників туристсько-екскурсійних організацій.

РТЕ – рад з туризму та екскурсій.

БПЕ – бюро подорожей і екскурсій.

УКК – навчально-курсівні комбінати.

Крім того, значну роль у науково-методичній роботі з удосконалення розвитку самодіяльного туризму, виконувала Всесоюзна науково-дослідна лабораторія з туризму та екскурсій (далі – ВНДЛТЕ) ЦРТЕ, яка брала

активну участь у проведенні Всесоюзних науково-практичних конференцій з розвитку самодіяльного туризму в містах Москві, Мінську та Сочі.

Після розпаду СРСР практично була ліквідована централізована корпоративна система підготовки кадрів з туризму, що проіснувала з 1936 р. до 1992 р. Крім того, профспілки припинили фінансування підготовки кадрів громадського туристського активу.

7 червня 1992 р. на базі туристсько-спортивного союзу СРСР був створений Міжнародний туристсько-спортивний союз (далі – МТСС), який на своєму установчому з'їзді ухвалив рішення про збереження досягнень і систематизації досвіду в сфері самодіяльного та спортивного туризму, які були накопичені у період з 1927 до 1992 рр., зокрема збереження системи єдиного туристського простору з використанням існуючої маршрутної документації.

З 1992 р. в колишніх союзних республіках підготовка громадських туристських кадрів проводиться відповідно до прийнятої доктрини. В Україні до 2002 р. діяла система підготовки кадрів, затверджена у 1979 р. У 2002 р. свою версію підготовки громадських туристських кадрів запропонувала нова Федерація спортивного туризму України, яку вона ж постановою Виконкому від 11 березня 2002 р. і затвердила (протокол № 18, п. 2). У новому «Положенні про систему підготовки кадрів спортивного туризму» були визначені чотири рівні туристської підготовки: початковий, базовий, спеціалізований і вищий, які повинні були готувати інструкторів⁵¹ спортивного туризму (далі – СТ) і інструкторів-тренерів⁵² спортивного туризму. Отже, виключалася підготовка керівників і учасників туристських походів, окрім підготовки тренерських кадрів, що є прерогативою державних ВНЗ фізичної культури. У цьому самому «Положенні» встановлювалося, що інструкторські звання, які були присвоєні в системі Ради з туризму та екскурсій (до грудня 1991 року), повинні відповідати новим званням (табл. 13.2).

⁵¹Інструктор [лат. instructor – організатор, улаштовувач] – особа, що дає інструкцію, навчає правильної постановці у будь-якій справі.

⁵²Тренер [англ. trainer] – спеціаліст у певному виді спорту, що керує підготовкою спортсменів.

Таблиця 13.2 – Порівняльна характеристика системи підготовки кадрів спортивного туризму в СРСР та Україні

Попередні звання ЦРТЕ (СРСР)	Нові звання ФСТУ (Україна)
Інструктор шкільного туризму	Інструктор дитячо-юнацького туризму
Інструктор туризму	Інструктор СТ
Старший інструктор із туризму	Старший інструктор СТ
Старший інструктор-методист	Інструктор СТ міжнародного класу

Спочатку цим самим «Положенням» планувалася підготовка й суддів по змаганнях, але із затвердженням «Положення про суддів із спортивного туризму» (постанова Президії ФСТУ від 06.12.2003. протокол № 6), що був погоджений з Державним комітетом України з питань фізичної культури і спорту (30.03.2004.) ця категорія була виділена в самостійну систему підготовки.

Ураховуючи досвід минулих років ФСТУ була вимушена повернутися до триступінчатої системи підготовки туристських громадських кадрів (початковий, базовий, вищі рівні) і 16 квітня 2011 р. Президія затвердила «Положення про систему підготовки кадрів спортивного туризму». Це «Положення» передбачає підготовку з пішохідного, лижного, водного, гірського, спелеологічного, велосипедного, автомобільного, мотоциклетного та вітрильного видів спортивного туризму. Воно розроблене для категорії кадрів спортивного туризму, які належать до компетенції ФСТУ або може бути використано для державних і комерційних організацій під час професійної підготовки туристських спортивних кадрів з урахуванням специфіки завдань і діяльністю цих організацій. Згідно з «Положенням» підготовка кадрів спортивного туризму здійснюється з метою:

- ефективного розвитку туристсько-спортивного руху в Україні;
- посилення соціального значення, змістовності й екологічності культури туристсько-спортивного руху;
- підвищення безпеки спортивних походів, подорожей і змагань;
- підготовки людини до виживання в складних умовах природного середовища та в екстремальних ситуаціях;
- створення правових умов розвитку туристсько-спортивного руху.

Підготовку кадрів спортивного туризму можуть здійснювати ФСТУ та її осередки (федерації на місцях), туристські клуби та інші організації за наявності необхідного рівня кваліфікації викладацького складу.

Сучасна підготовка й підвищення кваліфікації громадських кадрів спортивного туризму з тим, що надало відповідних звань в Україні здійснюється за наступними напрямками і категоріями:

Напрямок – туристсько-спортивні навчальні заходи, основою яких є спортивні походи.

Категорії – громадський туристський актив: організатори спортивного туризму (далі – СТ), учасники та керівники спортивних походів, інструктори СТ різного рівня підготовки, члени комісій з видів туризму та комісії з напрямів роботи, керівники дитячих туристсько-краєзнавчих об'єднань, окремі категорії штатних працівників та інших організацій активного туризму.

Напрямок – туристсько-спортивні навчальні заходи, основою яких є змагання із СТ за всіма видами туризму.

Категорії – інструктори-тренери СТ; відповідальні по напрямках представники комісій із видів туризму та комісій із напрямів роботи, керівники дитячих туристсько-краєзнавчих об'єднань, окремі категорії штатних працівників й інших організацій активного туризму тощо.

Напрямок – підвищення кваліфікації працівників громадських й інших організацій за туристсько-спортивним профілем.

Категорії – штатні працівники громадських та інших туристсько-спортивних організацій (федерації, туристсько-спортивні союзи, асоціації, клуби тощо), навчальних закладів, голови (президенти) і члени президій федерацій, начальники та члени громадських пошуково-рятувальних загонів тощо.

Безпосередньо підготовку й облік кадрів спортивного туризму здійснює комісія з підготовки та атестації кадрів (комісія з кадрів) і відповідна комісія за видом туризму. Склад керівництва, викладачів і стажистів узгоджується з комісією з кадрів і затверджується організацією, яка проводить навчання. Усі вони повинні відповідати вимогам, встановлених для кожного рівня підготовки (табл. 13.3).

Таблиця 13.3 – Вимоги до слухачів, стажистів і викладацького складу навчальних заходів

Рівень туристської підготовки	Категорія кадрів, які випускаються (найменування і категорія)	Вимоги до туристсько-спортивного досвіду слухачів навчальних заходів	Вимоги до випускників під час атестації	Вимоги до стажистів навчальних заходів	Вимоги до викладацького складу навчального заходу
1	2	3	4	5	6
Початковий рівень (ПР) Навчально-тренувальний похід (НТП) 1 к. скл.	Організатор спортивного туризму (СТ) Інструктор дитячо-юнацького туризму	ПВД+ІУ або норматив на значок «Турист України»	Закінчити НУ + ІУ Закінчити НР + 1К (для дорослих). Закінчити НР + 3 ст. скл. Р (для дітей)	Організатор СТ або закінчити НУ + ІР	Інструктор СТ або закінчити БУ + стажування НУ + 2Р або закінчити БУ + 3Р
Базовий рівень (БР) Базовий рівень інструктора (БРІ) НТП 3 к. скл.	Учасники і керівники походів І–ІІІ к. скл. Інструктор СТ	Організатор СТ + 1К + 2У	Закінчити БР + стажування БР + 2К або 3К + екстернат за БР + стажування БР	Закінчити (чи екстернат) БУ + 2Р + 3У	інструктор СТ + 3Р Старший інструктор
Вищий рівень (ВР) НТП 4–5 к. скл. Вищий рівень інструктора (ВРІ) НТП-4 к. скл.	Учасник, керівник походів вищої к. скл. Старший інструктор СТ	3У, 4У Інструктор СТ + 4У	Закінчити ВУ + стажування ВУ + 4Р + керівник семінару БУ + ІР чи 5Р + екстернат за ВУ + стажування ВУ + керівництво семінару БУ + ДП	Закінчити або (екстернат) ВУ + 4Р + 5У Інструктор СТ	Старший інструктор з виду СТ + 5Р Інструктор СТ міжнародного класу + 5 р

Скорочення:

- ПВД – похід вихідного дня;
- НТП – навчально-тренувальний похід;
- к. скл. – категорія складності;

- У, К – участь, керівництво походом;
- ДП – друкована праця;
- ст. скл. – ступінь складності походу.

Друкована праця на туристсько-спортивну тематику подається у вигляді методичної розробки, статті для науково-практичної конференції тощо (за програмою попереднього рівня підготовки).

При присвоєнні інструкторських звань згідно «Положення» враховується вік претендента на звання:

- звання «Організатор спортивного туризму» надається за наявності 14 років;
- звання «Інструктор дитячо-юнацького туризму» і «Інструктор спортивного туризму» відповідно з 18 років;
- звання «Старший інструктор спортивного туризму» – з 21 року;
- звання «Інструктор спортивного туризму міжнародного класу» – з 25 років.

Для розгляду матеріалів щодо присвоєння звань і категорій створюється робоча комісія в складі не менше трьох осіб:

- «Інструктор дитячо-юнацького туризму» – не менше ніж два члени комісії повинні мати звання «Інструктор СТ» або категорію «Інструктор-тренер СТ» з того самого виду спортивного туризму.
- «Інструктор СТ» або категорії «Інструктор-тренер СТ» – не менше ніж два члени комісії повинні мати звання «Старший інструктор СТ» («Старший інструктор-тренер СТ») з того самого виду спортивного туризму.
- «Старший інструктор СТ» – не менше, ніж два члени комісії повинні мати звання «Інструктор СТ міжнародного класу» або категорію «Інструктор-тренер СТ міжнародного класу».
- Для звання «Інструктор СТ міжнародного класу» і категорії «Інструктор-тренер СТ міжнародного класу» – не менше трьох членів комісії повинні мати такі самі звання (рівні).

Після розгляду комісією представлених їй матеріалів і отримання на них позитивного рішення вони подаються на затвердження та присвоєння відповідних звань і категорій:

- «Інструктор спортивного туризму» і «Інструктор-тренер зі спортивного туризму» (включно) надається постановами Президій місцевих федерацій СТ;
- «Старший інструктор спортивного туризму» і «Інструктор-тренер спортивного туризму» надається Президією ФСТ обласних (міських Київською та Севастопольською) федерацій СТ, які є осередками або

асоційованими членами Федерації спортивного туризму України (далі – ФСТУ), якщо їх комісії з кадрів мають такі повноваження.

- «Інструктор спортивного туризму міжнародного класу» і «Інструктор-тренера спортивного туризму міжнародного класу» надається виконкомом ФСТУ.

У практиці вітчизняного туризму підготовка кадрів реалізується через такі форми роботи як:

- робота у школах (наприклад: міська або обласна при міському турклубі) на підприємствах, організаціях, вищих навчальних закладах;
- проведення семінарів різних рівнів, як стаціонарних, так і виїзних у районі проведення НТП (наприклад – Карпати, Крим тощо);
- навчально-тренувальні табори. В Україні один з перших таких таборів був створений у 30-х роках ХХ ст. Харківськими альпіністами й туристами на Кавказі. Їхній досвід у 60-х роках ХХ ст. продовжили члени клубу туристів КПІ «Глобус» на Кавказі та в Карпатах.

Під час підготовки кадрів зі спортивного туризму можна також використовувати пересувні навчальні табори й навчальні полігони, що мають численні елементи локальних перешкод. На жаль, об'єм підручника не дає змогу повністю описати ці форми навчально-методичної роботи туристської самодіяльної організації, що цілком реально реалізувати через навчально-методичну літературу, спогади ветеранів туризму й Інтернет.

У підготовці громадських туристських кадрів важливу роль відіграє консультативна робота, яка є організаційною допомогою фахівців, що дають туристам та усім зацікавленим особам, які звертаються до Федерації, туризму туристсько-спортивного союзу та клубу туристів практичні поради й методичні рекомендації з різних аспектів спортивного туризму, зокрема по підготовці кадрів. Туристські консультації можуть мати різну форму, зміст, аудиторію та інші особливості. Залежно від чисельності слухачів вони можуть бути індивідуальними, груповими й масовими.

Крім того, консультації можуть бути як стаціонарні, так і виїзні, а за формою спілкування - очними, заочними, усними та письмовими. Залежно від консультаційних контактів, їх повторюваності, виділяють такі форми консультації: первинну, повторну та постійну. При цьому, враховуючи тематику питань, що розглядаються, вони можуть бути як загальні, так і спеціальні.

У висновку необхідно відзначити, що за характером фахівців, які залучаються до консультацій, вони можуть бути як штатними співробітниками туристських організацій, так і консультантами на громадських засадах.

Список рекомендованих джерел

1. Абрамов В. В. Методические рекомендации инструкторам физкультуры по организации туристской работы на предприятии / В. В. Абрамов, О. Н. Науменко. – Харьков : ХОМК Харьковскогoblсo-впрофа. 1982. – 21 с.
2. Абрамов В. В. История туризма : учеб. пособие / В. В. Абрамов, М. В. Тонкошкур. – Харьков : ХНАГХ, 2005. – 312 с.; ил.
3. Балабин М. А. Порядок организации туристского клуба и планирование его работы : методические рекомендации / М. А. Балабин. – Изд. 2-е перераб. и дополн. – М. : ЦРИБ «Турист», 1987. – 55 с.
4. Булашев А. Я. Спортивный туризм : учебник / А. Я. Булашев. – Харьков : ХГАФК, 2009. – 332 с.
5. Ганопольский В. И. Начальная туристская и судейская подготовка в туристской секции коллектива физической культуры : методические рекомендации / В. И. Ганопольский. – М. : ЦРИБ «Турист», 1985. – 80 с.
6. Герман Ю. В. Проведение и судейство конкурсов на туристских слетах и соревнованиях : методические рекомендации / Ю. В. Герман. – М. : ЦРИБ «Турист», 1983. – 53 с.
7. Годы и тропы : к пятидесятилетию харьковского спортивного туризма отв. ред. В. В. Абрамов. – Харьков : Кн. Рекламное агентство «РА», 2000 – 332 с. : илл. (сер. «Харьковский туризм»).
8. Дрогов И. А. Организация работы федерации туризма : методические рекомендации / И. А. Дрогов, Э. Н. Кодыш. – М. : ЦРИБ «Турист», 1990. – 53 с.
10. Дурович А. П. Маркетинг в туризме : учеб. пособие / А. П. Дурович, А. С. Копанев; под. общей ред. З. М. Горбылёвой. – Минск : «Экономпрес», 1989. – 400 с.

11. Долженко Г. П. Экскурсионное дело : учеб. пособие (Серия «Туризм и сервис») / Г. П. Долженко. – М. : ИКЦ «Март», Ростов н/Д : Издательский центр «Март», 2005. – 272 с.
12. Емельянов Б. В. Экскурсоведение : учебник / Б. В. Емельянов – 5 изд. – М. : Советский спорт, 2004. – 216 с.
13. Про об'єднання громадян Закон України від 16 червня 1992 року № 2460 – XII. «Закони України, Харків СПДФЛ» Цапко Д. Н., 2006. – 72 с.
14. Про фізичну культуру і спорт Закон України від 24.12.1993. № 3808 – XII. – Київ, ВППДКНТ, 1994. – 22 с.
15. Кодыш Э. Н. Соревнование туристов : пешеходный туризм / Э. Н. Кодыш. – М. : Физкультура и спорт, 1990. – 175 с., ил.
16. Константинов Ю. С. Туристские слеты и соревнования учащихся : учебно-методическое пособие / Ю. С. Константинов. – М. : ЦДЮТ и КМОРФ, 2003. – 228 с. : ил., изд. 2-е стереотипное.
17. Луговьер Д. А. Организация и проведение чемпионатов по туризму : учебное пособие / Д. А. Луговьер – М. : ЦРИБ «Турист», 1984. – 80 с.
18. Маслов А. Г. Полевые туристские лагеря / А. Г. Маслов, Ю. С. Константинов, И. А. Дрогов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 160 с. : ил. – (Воспитание и доп. образование детей).
19. Нормативно-правові акти України з питань туризму : збірник законодавчих та нормативних актів / Упоряд. М. І. Камлик. – Київ : Атака, 2004 – 464 с.
20. Омельченко Б. Ф. Воспитательная работа в туристском клубе : методические рекомендации / Б. Ф. Омельченко. – М. : ЦРИБ «Турист», 1986 – 40 с.
21. Правовое обеспечение международного туризма : учебно-практическое пособие / автор проекта и исполнитель: Г. Н. Жарков – Киев : Кондор, 2004 – 486 с.
22. Савина Н. В. Экскурсоведение : учеб. пособие / Н. В. Савина, З. М. Горбылева. – Минск : БГЭУ, 2004. – 335 с.

Контрольні питання

1. Де й коли були організовані перші в СРСР курси з підвищення кваліфікації інструкторів альпінізму?
2. Хто є засновником вітчизняної системи контрольно-рятувальної служби в альпінізмі та в туризмі?
3. Які категорії громадськості туристського активу були віднесені до системи підготовки кадрів в спортивному туризмі до 2003 року?
4. Назвіть форми спілкування під час проведення з туристами консультаційної роботи.
5. Які рівні туристської підготовки були затверджені ФСТУ в 2011 році?
6. У чому полягає відмінність у системі підготовки громадських туристських кадрів до 2002 року й після 2011 року?

ДОДАТКИ
ДОДАТОК А

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
ОЛИМПИЙСКИЙ КОМИТЕТ

ОЛИМПИЙСКАЯ ХАРТИЯ*

(В ДЕЙСТВИИ С 15 СЕНТЯБРЯ 2017 г.)

© International Olympic Committee
Château de Vidy – С.Р. 356 – CH-1007 Lausanne/Suisse (Лозанна/Швейцария)
Тел.: +41 21 621 61 11
– Факс: +41 21 621 62 16 www.olympic.org
Опубликовано Международным олимпийским комитетом – сентябрь 2017 г.
Все права защищены

**Текст Олимпийської хартії, прийнятий 15.09.2017. на 131-й сесії в Ліме, складається з 6 глав. Приводиться текст тільки Глави 1 без офіційного роз'яснення до правил: 2, 4, 6–13. Текст наведено мовою оригіналу документу.*

Аббревиатуры, используемые в олимпийском движении

МОК (IOC)	Международный олимпийский комитет
ОС	Олимпийская хартия
R...	Правило... Олимпийской хартии...
BRL...	Официальные разъяснения к Правилу...
ОКОИ(OCOG)	Оргкомитет Олимпийских игр
МФ(IF)	Международная спортивная федерация
АСОИФ(ASOIF)	Ассоциация международных федераций по летним олимпийским видам спорта
АИОВФ(AIOWF)	Ассоциация международных федераций по зимним олимпийским видам спорта
НОК(NOK)	Национальный олимпийский комитет
МПК(IPC)	Международный паралимпийский комитет
АНОК(ANOC)	Ассоциация национальных олимпийских комитетов
АНОКА(ANOCA)	Ассоциация национальных олимпийских комитетов Африки
ОСА(OCA)	Олимпийский совет Азии
ПАСО (PASO)	Панамериканская спортивная организация
ОНОК(ONOC)	Национальные олимпийские комитеты Океании
ЕОК(EOC)	Европейские олимпийские комитеты
САС(CAS)	Спортивно-арбитражный суд
СИОИ(OGKS)	Служба знаний об Олимпийских играх
ВАДА(WADA)	Всемирное антидопинговое агентство
МОА(IOA)	Международная олимпийская академия

Предисловие к Олимпийской хартии

Олимпийская хартия является сводом основополагающих принципов Олимпизма, правил и официальных разъяснений, принятых Международным олимпийским комитетом (МОК). Олимпийская хартия регламентирует организацию, мероприятия и деятельность Олимпийского движения и определяет условия проведения Олимпийских игр. В целом, Олимпийская хартия выполняет три основных задачи:

а) Олимпийская хартия, в качестве документа, носящего конституционный характер, устанавливает основополагающие принципы и важнейшие ценности Олимпизма.

б) Олимпийская хартия также служит в качестве устава Международного олимпийского комитета.

в) Помимо этого, Олимпийская хартия определяет основные взаимные права и обязанности трех главных составных частей Олимпийского движения, а именно: Международного олимпийского комитета, международных федераций и национальных олимпийских комитетов, а также организационных комитетов по проведению Олимпийских игр, которые обязаны соблюдать положение Олимпийской хартии.

Примечание

Использование в Олимпийской хартии мужского рода в отношении физического лица, (например, президент, вице-президент, председатель, член, руководитель, официальное лицо, руководитель делегации, участник, соперник, спортсмен, судья, арбитр, член жюри, атташе, кандидат, персонал) или местоимений (таких как он, они, им), понимается как включающее и женский род, за исключением особо оговоренных случаев.

В Олимпийских хартии слово «год» означает календарный год, который начинается 1 января и заканчивается 31 декабря, если об ином не указано ясно в письменном виде.

Преамбула

Концепция современного Олимпизма принадлежит Пьеру де Кубертену, по чьей инициативе в июне 1894 года в Париже состоялся Международный атлетический конгресс. 23 июня 1894 г. самоучредился Международный олимпийский комитет (МОК). Празднование первых Олимпийских игр (Игр Олимпиады) современности состоялось в Афинах, в Греции, в 1896 г. В 1914 г. на Олимпийском конгрессе в Париже был утвержден олимпийский флаг, подаренный Пьером де Кубертенем. На нем изображены пять переплетающихся колец, которые символизируют союз пяти континентов и встречу спортсменов всего мира на Олимпийских играх. Первые Олимпийские зимние игры состоялись в Шамони, Франция, в 1924 г.

Основополагающие принципы Олимпизма

1. Олимпизм представляет собой философию жизни, возвышающую и объединяющую от усилия, воспитательной ценности хорошего примера, социальной ответственности и на уважении к всеобщим основным этическим принципам.

2. Цель Олимпизма заключается в том, чтобы поставить спорт на службу гармоничного развития человечества, способствуя созданию мирного общества, заботящегося о сохранении человеческого достоинства.

3. Олимпийское движение представляет собой согласованную, организованную, универсальную и постоянную деятельность всех лиц и организаций, вдохновляемых ценностями Олимпизма, осуществляемую под руководством МОК. Эта деятельность охватывает пять континентов. Вершиной ее является объединение спортсменов всего мира на великом спортивном празднике – Олимпийских играх. Символом олимпийского движения являются пять переплетенных колец.

4. Занятия спортом - одно из прав человека. Каждый должен иметь возможность заниматься спортом, не подвергаясь дискриминации, в духе Олимпизма, что подразумевает взаимопонимание в духе дружбы, солидарности и честной игры.

5. Понимая, что спорт функционирует в рамках общества, спортивные организации внутри Олимпийского движения должны иметь права и обязательства, свойственные автономным организациям, что включает в себя независимое создание спортивных правил и контроль над ними, определение структуры и руководство своими организациями, соблюдение права на проведение выборов, свободных от любого внешнего воздействия, а также ответственность за обеспечение применения принципов добросовестного управления.

6. Осуществление прав и свобод, предусматриваемых настоящей Олимпийской хартией, должно быть обеспечено в отсутствие какой-либо формы дискриминации – расового, языкового, религиозного, политического характера, по признаку цвета кожи, пола, сексуальной ориентации, наличия иного мнения, национального или социального происхождения, обладания собственностью, рождения или иного статуса.

7. Принадлежность к олимпийскому движению требует соблюдения положений Олимпийской хартии и признания Международным олимпийским комитетом.

Глава 1. Олимпийское движение

1. Состав и общая организация Олимпийского движения

1. Олимпийское движение, находящееся под верховной властью и руководством МОК, включает в себя организации, спортсменов и других лиц, которые согласны руководствоваться Олимпийской хартией. Целью Олимпийского движения является содействие построению мирного и более гармоничного мира через воспитание молодежи средствами спорта в соответствии с идеями Олимпизма и его ценностями.

2. Тремя главными составляющими Олимпийского движения являются: Международный олимпийский комитет (МОК), международные спортивные федерации (МФ) и национальные олимпийские комитеты (НОК).

3. Помимо трех основных сторон, составляющих Олимпийское движение, в него входят также оргкомитеты по проведению Олимпийских игр (ОКОИ), национальные ассоциации, клубы и лица, являющиеся членами МФ и НОК, в особенности, спортсмены, соблюдение интересов которых составляет основной элемент деятельности Олимпийского движения, а также судьи, рефери, тренеры и другие спортивные официальные лица и технические специалисты. В него входят также другие организации и учреждения, признанные МОК.

4. Положения Олимпийской хартии обязательны для любого лица или организации, принадлежащей к Олимпийскому движению в любом качестве; эти лица и организации также должны выполнять решения МОК.

2. Миссия и роль МОК*

Миссией МОК является распространение Олимпизма в мире и руководство Олимпийским движением. Роль МОК заключается в том, чтобы:

1. поощрять и поддерживать распространение этики и принципов добросовестного руководства в спорте, а также воспитывать молодежь посредством спорта и направлять усилия на обеспечение господства в спорте духа честной игры и запрета насилия;

2. поощрять и поддерживать организацию, развитие и координацию спорта и спортивных соревнований;

3. обеспечивать регулярное празднование Олимпийских игр;

4. сотрудничать с надлежащими общественными и частными организациями и органами с тем, чтобы поставить спорт на службу человечества, способствуя тем самым борьбе за мир;

5. принимать меры, направленные на укрепление единства Олимпийского движения, защиту его независимости и сохранение автономии спорта;

6. противодействовать любым формам дискриминации, наносящей ущерб Олимпийскому движению;

7. поощрять и поддерживать продвижение женщин в спорте на всех уровнях и во всех структурах ради осуществления принципа равенства мужчин и женщин;

*Обозначение указывает на наличие официального разъяснения к правилам.

8. осуществлять защиту спортсменов, не использующих допинг, и принципы честного спортивного соперничества путем борьбы с применением допинга и принятия мер, направленных против любых форм мошенничества на соревнованиях и коррупции во всех ее формах;

9. поощрять и поддерживать меры, относящиеся к медицинской помощи и здоровью спортсменов;

10. противостоять любому политическому или коммерческому использованию спортсменов и злоупотреблениям в спорте;

11. поощрять и поддерживать усилия спортивных организаций и органов государственной власти, направленные на обеспечение социального и профессионального будущего спортсменов;

12. поощрять и поддерживать развитие массового спорта;

13. поощрять и поддерживать ответственный подход к проблемам охраны окружающей среды, способствовать экологически устойчивому развитию спорта и требовать, чтобы Олимпийские игры проводились в соответствии с этими принципами;

14. содействовать получению позитивного наследия от Олимпийских игр городами и странами, организующими Олимпийские игры;

15. поощрять и поддерживать инициативы, объединяющие спорт с культурой и образованием;

16. поощрять и поддерживать деятельность Международной олимпийской академии (МОА) и других учреждений, деятельность которых посвящена олимпийскому образованию.

3. Признание Международным олимпийским комитетом

1. МОК может предоставлять официальное признание субъектам, входящим в Олимпийское движение.

2. МОК может признавать в качестве НОК национальные спортивные организации, деятельность которых связана с миссией и ролью МОК. МОК может также признавать ассоциации НОК, образованные на континентальном или мировом уровне. Все НОК и ассоциации НОК должны иметь, где это возможно, статус юридического лица. Они должны руководствоваться Олимпийской хартией. Их уставы должны представляться на утверждение МОК.

3. МОК может признавать МФ и ассоциации МФ.

4. Признание ассоциаций МФ или НОК ни в коей мере не влияет на право каждой МФ и каждого НОК сотрудничать непосредственно с МОК, и наоборот.

5. МОК может признавать неправительственные организации, связанные со спортом и действующие на международном уровне, чьи уставы и деятельность согласуются с Олимпийской хартией.

6. Исполком МОК определяет последствия признания в каждом случае отдельно.

7. Признание МОК может быть временным или постоянным. Решение о предоставлении временного признания или его отзыве принимается Исполкомом МОК на конкретный или неопределённый период. Исполком МОК может определить условия, в соответствии с которыми срок временного признания заканчивается.

Решение о полном признании или его отзыве принимается на Сессии. Детали процедуры признания определяются Исполкомом МОК.

4. Олимпийский конгресс

На Олимпийский конгресс собираются представители сторон, составляющих Олимпийское движение; регулярность проведения Конгрессов устанавливает МОК; Конгресс созывается Президентом МОК; он выполняет консультативную роль.

5. Олимпийская солидарность

Целью Олимпийской солидарности является организация помощи НОК, в частности, тем, кто более всего в ней нуждается. Эта помощь имеет форму программ, разрабатываемых совместно МОК и НОК, при технической помощи МФ, если это необходимо.

6. Олимпийские игры

1. Олимпийские игры – это соревнования в индивидуальных или командных видах спорта среди спортсменов, но не среди стран. Они объединяют спортсменов, отобранных соответствующими НОК, заявки которых были приняты МОК. Спортсмены соревнуются под техническим руководством соответствующих МФ.

2. Олимпийские игры состоят из Игр Олимпиады и Олимпийских зимних игр. Только те виды спорта, которыми занимаются на снегу или на льду, считаются зимними видами спорта.

7. Права на Олимпийские игры и олимпийскую собственность

1. МОК, будучи руководителем Олимпийского движения, отвечает за распространение ценностей Олимпийского движения и за обеспечение материальной поддержки деятельности по организации и распространению Олимпийских игр, а также за поддержку МФ, НОК и спортсменов в их подготовке к Олимпийским играм. МОК является владельцем всех прав на Олимпийские игры и на олимпийскую собственность, описываемые в данном Правиле; такие права обладают потенциальной возможностью приносить доходы, используемые на эти цели. Максимально возможная защита таких прав и олимпийской собственности всеми соответствующими сторонами отвечает интересам Олимпийского движения и его субъектов, которые извлекают пользу из таких доходов; этим интересам отвечает и необходимость одобрения на использование таких прав со стороны Международного олимпийского комитета.

2. Олимпийские игры являются исключительной собственностью МОК, которому принадлежат все права, связанные с ними – в частности, и без каких-либо ограничений, все права на (i) организацию, использование, продвижение на рынке Олимпийских игр, (ii) разрешение запечатлеть неподвижные и движущиеся изображения Олимпийских игр для использования средствами массовой информации, (iii) регистрацию аудио-визуальных записей Олимпийских игр и (iv) вещание, трансляцию, ретрансляцию, воспроизводство, показ, распространение, в результате которых широкая публика при помощи средств, существующих в настоящее время или средств, которые появятся в будущем, получает доступ к работам или сигналам, являющимся аудио-визуальной регистрацией или записью Олимпийских игр.

3. МОК определяет условия доступа и любого использования данных, имеющих отношение к Олимпийским играм, к соревнованиям и выступлениям на Олимпийских играх.

4. Олимпийские символ, флаг, девиз, гимн, обозначения (включая, помимо прочего, слова «Олимпийские игры» и «Игры Олимпиады»), знаки, эмблемы, огонь и факелы, как указывается далее в Правилах 8 – 14, какие-либо иные музыкальные произведения, аудио-визуальные работы или иные продукты творческой деятельности или артефакты, которые были изготовлены в связи с проведением Олимпийских игр по заказу МОК, НОК и/или ОКОИ, все вместе и по отдельности для удобства могут именоваться «олимпийской собственностью». Все права на олимпийскую собственность, как и все права на ее использование, принадлежат

исключительно МОК, включая, помимо прочего, использование для получения прибыли, в коммерческих или рекламных целях. МОК может лицензировать все или часть своих прав на условиях, устанавливаемых Исполкомом МОК.

8. Олимпийский символ

Олимпийский символ состоит из пяти переплетенных колец одинакового размера (олимпийские кольца), используемых отдельно, в одном или пяти цветах. При пятицветном исполнении это переплетение – слева направо – голубого, желтого, черного, зеленого и красного цветов. Голубое, черное и красное кольца расположены наверху, а желтое и зеленое – внизу, как это изображено на графическом воспроизведении символа ниже. Олимпийский символ символизирует собой деятельность Олимпийского движения, союз пяти континентов и встречу спортсменов всего мира на Олимпийских играх.

9. Олимпийский флаг

Олимпийский флаг представляет собой белое полотнище без окаймления. В его центре расположен олимпийский символ в пяти цветах.

10. Олимпийский девиз

Олимпийский девиз «Citius, Altius, Fortius» (быстрее, выше, сильнее) выражает устремления Олимпийского движения.

11. Олимпийские эмблемы

Олимпийской эмблемой является составная композиция, в которой олимпийские кольца сочетаются с другим отличительным элементом.

12. Олимпийский гимн

Олимпийским гимном является музыкальное произведение «Олимпийский гимн», написанное Спиросом Самара.

13. Олимпийский огонь, олимпийские факелы

Олимпийским огнем является огонь, зажигаемый в Олимпии под эгидой МОК.

1. Олимпийским факелом является переносной факел или его дубликат, утвержденный МОК и предназначенный для зажигания олимпийского огня.

14. Олимпийские обозначения

Олимпийское обозначение – это любое визуальное либо звуковое воспроизведение какой-либо ассоциации или связи с Олимпийскими играми, Олимпийским движением или любой его составляющей частью.

ДОДАТОК Б

МЕЖДУНАРОДНАЯ ХАРТИЯ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ И СПОРТА*

21 ноября 1978 г.

ПРЕАМБУЛА

Генеральная конференция Организации Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры, собравшаяся в Париже на свою двадцатую сессию 21 ноября 1978 г., напоминая, что в Уставе Организации Объединенных Наций провозглашается вера народов в основные права человека, в достоинство и ценность человеческой личности и утверждается их решимость содействовать социальному прогрессу и улучшению условий жизни, напоминая, что в соответствии с положениями Всеобщей декларации прав человека каждый человек может обладать всеми правами и всеми провозглашенными в ней свободами, без какого бы то ни было различия, как-то в отношении расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального и социального происхождения, имущественного, сословного или иного положения, убежденная в том, что эффективное осуществление прав человека зависит в значительной степени от возможностей каждого мужчины и каждой женщины свободно развивать и сохранять свои физические, интеллектуальные и нравственные способности и что в соответствии с этим доступ всех людей к физическому воспитанию и спорту должен быть обеспечен и гарантирован, убежденная в том, что сохранение и развитие физических, интеллектуальных и нравственных способностей человека улучшает качество жизни в национальном и международном плане, считая, что физическое воспитание и спорт должны усилить свое воспитательное воздействие во имя утверждения основных человеческих ценностей, которые служат основой для полного развития народов, подчеркивая в связи с этим, что физическое воспитание и спорт должны стремиться содействовать сближению как между народами, так и между отдельными людьми, а также бескорыстному состязанию, солидарности и братству, уважению и взаимному пониманию, признанию целостности и достоинства людей, считая, что промышленные страны и развивающиеся страны несут общую ответственность и обязательства по сокращению разрыва, существующего между теми и другими, в том, что касается свободного доступа всех к физическому воспитанию и спорту, считая, что включение физического воспитания и спорта в естественную среду их обогащает и внушает уважение к ресурсам планеты и пробуждает ответственность за их сохранение и использование с наибольшей выгодой для всего человечества, учитывая разнообразие существующих в мире форм подготовки и образования, что, несмотря на различие национальных спортивных структур, представляется очевидным, что физическое воспитание и спорт не ограничиваются только физическим воспитанием и укреплением здоровья, а способствуют также полному и гармоничному развитию человека, учитывая также размах усилий, которые необходимо предпринять, прежде чем право на физическое воспитание и спорт станет реальностью для каждого человека, подчеркивая значение сотрудничества между международными правительственными и неправительственными организациями, ответственными за физическое воспитание и спорт, для мира и дружбы между народами, провозглашает настоящую международную Хартию с целью поставить развитие физического

**Текст наведено мовою оригіналу документу*

воспитания и спорта на службу прогресса человечества, содействовать их развитию и побуждать правительства, компетентные неправительственные организации, работников просвещения, семьи и отдельных лиц руководствоваться ею и распространять её и применять.

Статья 1

Занятие физическим воспитанием и спортом - основное право каждого человека.

1.1. Каждый человек обладает основным правом на доступ к физическому воспитанию и спорту, необходимым для развития его личности. Право развивать физические, интеллектуальные и нравственные способности посредством физического воспитания и спорта должно быть гарантировано как в рамках системы образования, так и в других аспектах общественной жизни.

1.2. Каждый человек, в соответствии со спортивными традициями своей страны, должен иметь все возможности для участия в физическом воспитании и спорте для улучшения своего состояния и достижения уровня спортивных успехов сообразно своим способностям.

1.3. Особые условия необходимо представлять молодежи, включая детей дошкольного возраста, пожилым людям и лицам с физическими и умственными недостатками в целях всестороннего развития их личности с помощью программ физического воспитания и спорта, приспособленных к их нуждам.

Статья 2

Физическое воспитание и спорт являются важным элементом непрерывного образования в общей системе образования.

2.1. Физическое воспитание и спорт, будучи важными аспектами образования и культуры, должны развивать у каждого человека склонности, волю и выдержку и содействовать его полному включению в общество. Непрерывность занятий физической культурой и спортом должна обеспечиваться в течение всей жизни в рамках всеобщего, непрерывного и демократического образования.

2.2. На уровне отдельных лиц физическое воспитание и спорт содействуют сохранению и улучшению здоровья, разумному проведению досуга и дают человеку возможность лучше переносить неудобства современной жизни.. На уровне общества они обогащают общественные отношения и развивают спортивный дух (честная игра), который за пределами самого спорта является необходимым для жизни в обществе.

2.3. Каждая общая система образования должна отводить важное место и придавать большое значение физическому воспитанию и спорту, что необходимо для установления равновесия и укрепления связей между физической культурой и другими элементами образования.

Статья 3

Программы физического воспитания и спорта должны отвечать потребностям отдельных лиц и общества.

3.1. Программы физического воспитания и спорта должны разрабатываться в соответствии с потребностями и индивидуальными особенностями участников, а также организационными, культурными, социально-экономическими и климатическими условиями каждой страны. Приоритет должен предоставляться тем группам общества, которые находятся в неблагоприятном положении.

3.2. В процессе общего образования программы физического воспитания и спорта должны как по своему содержанию, так и по расписанию, способствовать созданию привычек и поведения, благоприятствующих полному расцвету человеческой личности.

3.3. Спортивные состязания, содержащие зрелищные элементы, должны оставаться, в соответствии с олимпийским идеалом, на службе воспитательного спорта,

высшим проявлением и примером которого они являются. Он должен быть свободен от коммерческого влияния, основанного на стремлении к наживе.

Статья 4

Обучение, обеспечение кадрами и управление в области физического воспитания и спорта должны поручаться квалифицированному персоналу.

4.1. Весь персонал, несущий профессиональную ответственность за физическое воспитание и спорт, должен иметь соответствующую квалификацию и подготовку. Он должен быть подобран тщательно, в достаточном количестве, получать предварительную подготовку, а также повышать свою квалификацию в целях обеспечения соответствующих уровней специализации.

4.2. Добровольный персонал", надлежащим образом обученный и подобранный, может вносить неоценимый вклад в общее развитие спорта и содействовать участию населения в занятиях физкультурой и спортом и в организации спортивных и физкультурных мероприятий.

4.3. Соответствующие структуры должны быть созданы для подготовки персонала по физическому воспитанию и спорту. Подготовленный таким образом персонал должен иметь статус в соответствии с осуществляемыми функциями.

Статья 5

Для физического воспитания и спорта необходимы соответствующее оборудование и инвентарь.

5.1. Достаточное количество оборудования и соответствующего инвентаря должно быть предусмотрено и установлено с тем, чтобы в условиях полной безопасности обеспечить интенсивное участие в школьных и внешкольных программах по физическому воспитанию и спорту.

5.2. Правительствам, государственным органам, школам и компетентным негосударственным организациям на всех уровнях следует объединить свои усилия и скоординировать свою работу по планированию создания и оптимального использования спортивных сооружений, оборудования и инвентаря для физического воспитания и спорта.

5.3. В планах городского строительства и сельского благоустройства должны быть долгосрочные потребности в сооружениях, оборудовании и инвентаре для физического воспитания и спорта с учетом возможностей, предоставляемых естественной окружающей средой.

Статья 6

Исследования и оценка являются необходимыми элементами развития физического воспитания и спорта.

6.1. Исследования и оценка в области физического воспитания и спорта должны благоприятствовать прогрессу в спорте во всех его видах, способствовать улучшению здоровья и безопасности участников, а также совершенствованию методов тренировки и средств организации управления. В систему образования будут введены, таким образом, новшества, способствующие совершенствованию педагогических методов и повышению уровня спортивных достижений.

6.2. Научные исследования, социальные последствия которых в этой области не должны игнорироваться, должны быть ориентированы таким образом, чтобы не допустить злоупотребления ими при применении к физическому воспитанию и спорту.

Статья 7

Информация и документация способствуют развитию физического воспитания и спорта.

7.1. Сбор, хранение и распространение информации и документации о физическом воспитании и спорте являются делом первостепенной важности, как, в

частности, и распространение информации о результатах исследований и оценок программ, экспериментов и мероприятий.

Статья 8

Средства массовой информации должны оказывать положительное влияние на физическое воспитание и спорт.

8.1. Независимо от права на свободу информации, каждый работник средств массовой информации должен полностью сознавать свою ответственность в плане социального значения, гуманистической цели и моральных ценностей, носителями которых являются физическое воспитание и спорт.

8.2. Отношения между работниками средств информации и специалистами по физическому воспитанию и спорту должны быть тесными и основанными на доверии в целях оказания позитивного влияния на физическое воспитание и спорт и обеспечения со всей объективностью обоснованной информации. Подготовка работников средств массовой информации может включать в себя аспекты, касающиеся физического воспитания и спорта.

Статья 9

Национальные организации играют первостепенную роль в физическом воспитании и спорте.

9.1. Государственные организации на всех уровнях и специализированные неправительственные организации должны содействовать осуществлению мероприятий по физической культуре и спорту, воспитательное значение которых является вполне очевидным. Их участие должно заключаться в проведении в жизнь законов и постановлений, обеспечении материальной поддержки и принятии всех других мер поощрения, стимулирования и контроля. Кроме того, государственные органы должны провести налоговые положения в целях поощрения этой деятельности..

9.2. Все учреждения, несущие ответственность за физическое воспитание и спорт, должны содействовать осуществлению взаимосвязанной, общей и децентрализованной деятельности в рамках непрерывного образования с целью обеспечения преемственности и координации между обязательными мероприятиями в области физической культуры и мероприятиями, осуществляемыми спонтанно на основе свободного выбора.

Статья 10

Международное сотрудничество является одним из условий всеобщего и сбалансированного развития физического воспитания и спорта.

10.1. Государства, а также международные и региональные правительственные и неправительственные организации, в которых представлены заинтересованные страны и которые несут ответственность за физическое воспитание и спорт, должны придавать большое значение этой деятельности в рамках международного сотрудничества на многосторонней и двусторонней основе.

10.2. Международное сотрудничество должно вдохновляться совершенно бескорыстными побуждениями в целях содействия и стимулирования внутригосударственного развития в этой области.

10.3. Сотрудничая друг с другом и защищая общие интересы в области физического воспитания и спорта, являющихся по преимуществу всеобщим средством общения, народы будут содействовать сохранению и поддержанию прочного мира, укреплению взаимного уважения и дружбы и создадут также благоприятный климат для решения международных проблем. Тесное сотрудничество с учетом специфической компетенции всех заинтересованных правительственных и неправительственных, национальных и международных организаций должно содействовать развитию физического воспитания и спорта во всем мире.

ДОДАТОК В

МЕЖДУНАРОДНАЯ ХАРТИЯ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМА*

Принята II-м Конгрессом Международного туристско-спортивного союза
12 декабря 1992 г.

Международный туристско-спортивный союз (МТСС), исходя из социальной значимости и общественной ценности спортивного туризма, руководствуясь принципами Всеобщей декларации прав человека, Международной хартии физического воспитания, провозглашенной ЮНЕСКО, Хартии туризма и Кодекса туриста, принятых Всемирной туристской организацией (ВТО) и других международных актов, а также остальными положениями Декларации МТСС от 7 июня 1992 года провозглашает МЕЖДУНАРОДНУЮ ХАРТИЮ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМА и свидетельствует о своем стремлении к безусловному выполнению следующих ее статей.

Статья 1.

Спортивный туризм как всеобъемлющая форма оздоровительного, познавательного туризма и путешествий – одно из наиболее эффективных направлений современного развития мирового туризма. Широта его воздействия на все стороны жизни людей, его роль в рациональном использовании свободного времени и отпусков вызывают необходимость общественного признания и социально-экономической поддержки. При всех обстоятельствах такой вид туризма непреодолимо увлекает миллионы наших современников.

Характерная черта спортивного туризма – разнообразие форм и многовариантность программ его организации и развития.

Мероприятия спортивного туризма включают как различные туристско-физкультурные занятия, так и спортивные походы всех категорий сложности, чемпионаты, первенства, соревнования и экспедиции. Общедоступность такого туризма способствует массовому участию людей, особенно молодежи, в природопознавательных походах, прогулках, экскурсиях и других туристских акциях с активными способами передвижения по туристскому маршруту.

Спортивный туризм в силу своей универсальности вошел в категорию спорта высших достижений, создав условия для совершения уникальных и рекордных путешествий.

Разнообразие инициатив, проявляемых туристско-спортивными союзами, национальными туристскими объединениями, туристскими клубами и федерациями, должно быть нацелено на развитие спортивного туризма, помогающего совершенствовать физические и духовные качества людей, восстанавливать полезные контакты с природой, устанавливать связи между туристскими организациями в целях свободного межрегионального и международного обмена как фактора сближения и развития взаимопонимания между народами и нациями.

Спортивный туризм организуется в Едином Туристском пространстве, представляющем собой территории государств, туристские организации, которых являются членами МТСС, с согласия соответствующих законодательной и исполнительной властей.

Статья 2.

Туристско-спортивные организации, присоединившиеся к настоящей Хартии, на всех этапах своей деятельности активно взаимодействуют с общественными организациями, парламентскими и правительственными органами государств, утверждая взаимную заинтересованность в использовании преимуществ и положительных сторон спортивного туризма, который представляет собой:

- важнейшее и практически незаменимое средство восстановления физических и духовных сил в процессе труда, учебы и других занятий людей, поддержания их нормальной жизнедеятельности, особенно в городах с экологически неблагоприятной средой;

*Текст наведено мовою оригіналу документу

- систему самодеятельной организации разностороннего активного отдыха с использованием естественных сил природной среды;
- неотъемлемую часть системы физического воспитания, в которой при полноценном использовании особенностей туризма достигается высокий уровень физического развития и спортивного мастерства;
- фактор духовного и культурного развития личности, помогающий человеку повысить собственный уровень образования, самостоятельно открыть для себя природу, историю, культуру человечества;
- средство формирования высоких морально-нравственных качеств, самоутверждения в условиях естественной дискомфортности и физических нагрузок, воспитания активной жизненной позиции и черт гуманной ответственности и неприятия национального, коллективного или личного эгоизма;
- занятие, позволяющее соединять спортивные эмоции с жизнеощущением от взаимодействия с природой и неформального общения с единомышленниками, противопоставить дружбу и оптимизм взаимному отчуждению и чрезмерному прагматизму;
- источник экологических знаний, позволяющий в естественных условиях туристского похода познать необходимые практические природоохранные навыки;
- школу самостоятельной жизни, в которой человек приобретает нужные в повседневной жизни прикладные умения, проявляет способности в конструировании туристского снаряжения, обучается самообслуживанию, реализует в походной обстановке не востребуемые потенциальные возможности личности;
- социальный феномен, реализация которого основана на личной инициативе участников туристских походов и путешествий, их творческих силах и высоком уровне самоорганизации;
- вид туризма, который развивается независимо от качественного уровня материальной базы туризма и становится массовым общественным движением прежде всего за счет способности удовлетворять интересы всех социальных групп населения.

Статья 3.

Туристско-спортивные организации, присоединившиеся к настоящей Хартии, берут на себя обязательства содействовать, в силу их реальных возможностей, созданию условий для совершения спортивных походов и путешествий при соблюдении принципов единого туристского пространства с максимальным упрощением паспортно-визовых, таможенных и других формальностей для перемещения туристов по территории государств, не допуская дискриминации в выборе маршрутов туристских походов и путешествий,

При организации многообразных форм туристско-спортивной деятельности за местными жителями, этническими и иными группами населения незыблемо признается право на сохранение и развитие черт и особенностей, культурно-национальной самобытности, культурно-исторической среды обитания и социокультурной инфраструктуры. Политика развития и система организации спортивного туризма не должна наносить ущерб интересам и традициям народностей и этнических общностей, проживающих на территории совершения туристских походов и путешествий, точно так же, как и их участникам.

Во всех туристских мероприятиях обеспечивается равенство участников в них мужчин и женщин, не допускается дискриминация по национальному или иным признакам.

Статья 4.

Правовое регулирование обязанностей организаторов спортивного туризма и обеспечения условий для осуществления туристской деятельности основываются на следующих принципах:

- а) в меру своих возможностей и с учетом реальных условий, складывающихся в различных государствах и их регионах, туристско-спортивные организации должны:
 - содействовать упорядоченному и гармоничному развитию спортивного, оздоровительного, познавательного туризма и путешествий, в соответствии с

территориальными и национальными приоритетами социально-экономического развития;

- способствовать реализации прав каждого человека на отдых, досуг, туризм, путешествия, улучшению системы использования оплачиваемых отпусков;

- способствовать всесторонней информированности туристов о маршрутах и районах путешествий с целью лучшего понимания культуры и обычаев местного населения, его традиций и верований, запретов и святынь, которые должны уважаться как часть общечеловеческого наследия;

- содействовать росту правосознания туристов, соблюдению ими действующих на данной территории законов и правил, воздержанию от подчеркивания социальных, экономических и культурных различий, существующих между ними и местным населением, использованию контактов с местным населением для улучшения взаимопонимания и духовного обогащения.

б) каждая туристско-спортивная организация при проведении спортивных походов и путешествий или туристских мероприятий, учитывает особенности сложившейся системы межгосударственных и межрегиональных отношений, регулируемых соответствующими договорами и международными соглашениями.

в) государства и местная администрация принимают законодательные и нормативные акты в области туризма, равнозначно относящиеся и к спортивному туризму, которые должны содействовать нормам международного права, и на основе принятого законодательства:

- выступают гарантами этих прав и содействуют деятельности, связанной с организацией спортивного, оздоровительного, познавательного туризма и путешествий;

- способствует расширению свободы передвижения туристов, посещению ими интересующих их территорий и объектов с соблюдением ограничительных мер, принятых в национальных интересах, пользованию туристскими ресурсами, сокращению и упрощению туристских формальностей, поддержанию этики административного контроля, либерализации массовых форм туризма;

- устанавливают порядок, при котором запрет или ограничение каких либо видов туристско-спортивной деятельности может быть осуществлен только судом и лишь в случае нарушения законодательства.

Статья 5.

Наиболее важными гарантиями, которые присоединившиеся к Хартии туристско-спортивные организации создают для туристов, являются:

- обеспечение свободы их участия в туристско-спортивных мероприятиях, консультации и ориентации для выбора туристских маршрутов в соответствии с уровнем их подготовки, реальным опытом и интересами;

- содействие в их профессиональной подготовке, переподготовки и повышении квалификации туристских кадров;

- документальное оформление результатов занятий спортивным туризмом с присвоением соответствующих спортивных разрядов, категорий и званий по туризму; Туристско-спортивные организации также стремятся к применению единого подхода и международных принципов для оценки спортивной, судейской, инструкторской, тренерской и других видов квалификации туристов и совместно участвуют в разработке и совершенствовании этих принципов, а также правил и других рекомендательных актов для занятия спортивным туризмом на международном и национальном уровне. При этом туристам обеспечиваются гарантии, связанные с их квалификационным статусом на основании документов, выданных туристско-спортивными организациями других государств, без дополнительного подтверждения.

Статья 6.

Присоединившись к Хартии организации берут на себя обязательство защищать доступными для них методами окружающую туристскую среду, в том числе природные ресурсы, памятники истории и культуры, техногенные и другие объекты посещения. Признается приоритетность и незаменимость туристских ресурсов как совокупности природных, социально-культурных, познавательных, спортивно-оздоровительных и

других ценностей, способных удовлетворить комплекс различных рекреационных потребностей человека в процессе длительного или кратковременного туристского отдыха или путешествия. Туристские ресурсы оцениваются как национальное достояние и подлежат бережной охране в целях наиболее полной реализации их функций в интересах туризма. При этом тщательно оценивается и учитывается пропускная способность естественной и культурной окружающей среды к приему туристов и не допускается ее превышение, даже если это приведет к ограничению доступа к некоторым туристским объектам в определенные периоды и сезоны. Сознвая глубокую взаимосвязь между спортивным туризмом как экологически чистым видом деятельности и природой, туристско-спортивные организации считают своим долгом:

- принимать участие в экологическом просвещении и воспитании туристов в духе бережного отношения к природе во всех его многогранных проявлениях, сохранения представителей флоры, фауны и других охраняемых ресурсов на туристских маршрутах;
- содействовать планомерному развитию туристских потоков в различных регионах с учетом предупреждения нарушения природного равновесия;
- осуществлять общественный контроль за состоянием природной среды на туристских маршрутах и участвовать в проведении экологических кампаний совместно с государственными органами, общественными и научными природоохранительными организациями.

Статья 7.

Организации, присоединившиеся к Хартии, признают необходимость планомерного выполнения комплекса работ в целях профилактики туристского травматизма, предупреждения несчастных случаев и обеспечения безопасности туристов, предусматривающих:

- подготовку безопасных условий для проведения туристских походов и путешествий (выбор соответствующих маршрутов, маркировку и оборудование трасс походов, мест туристских занятий, тренировок и соревнований, обеспечения туристов исправным снаряжением и др.);
- обучение туристов приемам профилактики и защиты от травм и несчастных случаев, информирование об опасностях, обуславливаемых характером маршрута и поведением туристов, выдачу туристам рекомендаций о способах устранения источников опасности и оказания первой медицинской помощи;
- контроль за подготовкой туристов к походам и путешествиям и прохождением намеченных маршрутов, оказание оперативной помощи терпящим бедствие туристам, организацию поисково-спасательных и транспортировочных работ;
- содействие участию опытных туристов (в составе профессионально подготовленных отрядов добровольцев) в работе специализированных туристских контрольно-спасательных служб, порядок действия которых определяется отдельными положениями и согласуется с местными полномочными органами. Одновременно признается право каждого туриста на личный риск во время туристского похода или путешествия, отказ от посторонней помощи, автономное прохождение маршрута и самостоятельное преодоление естественных препятствий. В этом случае действия рискующего ни в коей мере не должны повредить другим членом туристской группы, контрольно-спасательной службе или организаторам туризма.

Статья 8.

Понятие безопасности туристов включает в себя также требования их реальной защиты от насилия и преступности, от опасностей для здоровья и жизни и случаях форс-мажорных обстоятельств, а также уважения достоинства туристов, что является непременным условием развития туризма. В связи с этим все организации, разделяющие положения настоящей Хартии, выражают готовность способствовать:

- усилению мер со стороны административных органов по обеспечению личной и групповой защиты туристов и их достоинства;
- реализации эффективной политики, направленной на гарантию безопасности туристов;

- распространению оперативной информации о возникновении форс-мажорных обстоятельств или криминогенной опасности в районах туристских походов и путешествий, доведению до туристов рекомендаций о наиболее безопасных формах их поведения в этих условиях;
- выполнению юридических процедур, основанных на законодательстве каждой отдельной страны и обеспечивающих правовую защиту туристов в национальных судах в случае действий, наносящих вред им лично или их имуществу.

Статья 9.

Организации, присоединившиеся к Хартии, готовы содействовать государственным органам и местной администрации в создании условий для развития спортивного туризма и путешествий и прежде всего:

- в приобщении различных слоев населения к занятиям спортивным и оздоровительным туризмом;
- в поощрении через налоговые льготы и кредиты деятельности туристско-спортивных клубов, центров, объединений, ассоциаций и т.п., осуществляющих практическую работу с населением;
- в установлении налоговых льгот для организаций и предприятий, выделяющих субсидии и иные материальные средства на развитие спортивного туризма, изготавливающих инвентарь и оборудование для целей спортивного туризма и рекреации;
- в установлении льготных условий для туристов, участвующих в спортивных и познавательных походах и путешествиях, на проезд на различных видах транспорта, посещение культурных, заповедных и других объектов.

Для утверждения социальной справедливости в туризме льготы, скидки и дотации на участие в мероприятиях спортивного туризма и путешествий следует распространять на группы населения, нуждающейся в социальной защите, в том числе на детей, подростков, учащуюся молодежь, многодетных родителей, воспитывающих несовершеннолетних детей, пенсионеров, людей проживающих в районах, объявленных зонами экологических бедствий.

Статья 10.

Настоящая Хартия открыта для присоединения к ней в любой форме туристских, спортивных, профсоюзных, молодежных, детских, женских, религиозных, благотворительных и других общественных организаций, трудовых коллективов учреждений и предприятий, ассоциаций, международных объединений. При этом соблюдается основополагающий принцип – равенство всех организаций, независимо от характеристик объединяемых ими членов, расовой и национальной принадлежности, пола, возраста, языка, социального происхождения, политических и религиозных убеждений, места и сроков проживания на территории соответствующего государства. Каждая присоединившаяся к Хартии организация руководствуется зафиксированными в ней положениями на добровольной основе и суверенна в принятии своих решений и выборе действий с учетом соответствующих положений Хартии.

Положения Хартии признаются в качестве оптимальных для всех присоединившихся организаций и применяются также в отношении туристов, находящихся на территории другого государства, во всех случаях, когда законодательство последнего не содержит норм, не совпадающих с принципами Хартии.

Международный туристско-спортивный союз, провозглашая настоящую Хартию, призывают все туристские организации и объединения, всех туристов и приверженцев туристского движения присоединиться к Хартии, а законодательные и правительственные органы государств и общественные организации – содействовать реализации ее положений на всех этапах общественного развития.

ДОДАТОК Г

Додаток 81 до Класифікаційних норм та вимог Єдиної спортивної класифікації України з неолімпійських видів спорту (пункт 81)

СПОРТИВНИЙ ТУРИЗМ

Чоловіки та жінки

Вікові категорії:

юнаки молодші: 10–15 років;

юнаки старші: 16–18 років;

юніори: 19–20 років;

дорослі: 21 рік та старше.

Вікові групи визначаються за роком народження.

Посісти місця в одному з перерахованих змагань відповідно до умов присвоєння спортивних звань та розрядів або виконати вимоги однієї з кваліфікаційних таблиць 1, 2, 3, 4.

Туристські спортивні походи Майстер спорту України

Таблиця 1

Кваліфікаційна таблиця вимог до керівників туристських спортивних походів

Звання та розряди	Категорія складності (к.с.) туристських спортивних походів												
	I		II		III		IV		V		VI		
	У*	К*	У	К	У	К	У	К	У	К	У	К	
Майстер спорту України чоловіки										1	2**		
жінки								1	1				
Кандидат у майстри спорту України							1	1					
Перший розряд					1	1							
Другий розряд		1	1	1									
Третій розряд	1												

*У – участь, К – керівництво.

**Один похід може бути комбінований.

Таблиця 2

Кваліфікаційна таблиця вимог до учасників туристських спортивних походів

Звання та розряди	Категорії складності (к.с.) туристських спортивних походів					
	I	II	III	IV	V	VI
Майстер спорту України чоловіки					1	4
жінки					2	1
Кандидат у майстри спорту України				1	2	
Перший розряд			1	2*		
Другий розряд		2*	1			
Третій розряд	1					
Перший юнацький розряд	Здійснити один похід 3 ступеня складності					
Другий юнацький розряд	Здійснити один похід 2 ступеня складності					
Третій юнацький розряд	Здійснити один похід 1 ступеня складності					

* Допускається заміна на участь в одному поході на одну категорію складності вище.

Таблиця 3

Кваліфікаційна таблиця вимог до учасників всеукраїнських та регіональних змагань зі спортивних туристських походів

Звання та розряди	Місця команд-учасниць чемпіонату туристських спортивних походів залежно від категорії складності (к.с.)				
	II	III	IV	V	VI
Майстер спорту України чоловіки-керівники				1	або 1-2
Майстер спорту України жінки				1	або 1-2
Майстер спорту України чоловіки-учасники				1+ K V к.с.*	або 1-2
Кандидат у майстри спорту України			I	або 1-3	або 1-6
Перший розряд		I	або 2-3	або 4-6	або 7-10
Другий розряд	I	або 2-3	або 4-6	або 7-10	

Примітка. Посісти 1 місце на чемпіонаті туристських спортивних походів та додатково взяти участь у туристському спортивному поході V категорії складності як керівник.

Умови виконання спортивних звань та розрядів для туристських спортивних походів:

1. Спортивні звання та розряди присвоюються за умови участі в офіційних всеукраїнських змаганнях не менше 6 команд.
2. Участь в одному поході VI категорії складності може бути замінена участю у двох походах V категорії складності.
3. Датою виконання нормативу вважається дата затвердження протоколів змагань або дата видачі довідки про останній похід.
4. Спортивні звання і розряди присвоюються за спортивні туристські походи тільки з видів спортивного туризму (пішохідний, лижний, гірський, водний, велосипедний, автмототуризм, вітрильний, спелеологічний).
5. Спортивне звання «Майстер спорту України» присвоюється за результатами змагань не нижче III рангу.

**Змагання з видів спортивного туризму
(пішохідного, лижного, гірського, водного, велосипедного, автмототуризму,
вітрильного, спелеологічного туризму).**

Майстер спорту України

1 – у командних або 1–2 – в особистих – на чемпіонаті України на двох дистанціях (одна з дистанцій може бути замінена участю в туристському поході не нижче IV категорії складності) за умови виконання нормативу на дистанції V класу з рангом не нижче 630 балів.

Кандидат у майстри спорту України

Виконати вимоги кваліфікаційної таблиці 4 на двох дистанціях не нижче IV–V класів з кваліфікаційним рангом не нижче 200 балів (одна з дистанцій може бути замінена участю в туристському поході не нижче III категорії складності).

Перший, другий, третій розряди, перший, другий юнацькі розряди

Виконати вимоги кваліфікаційної таблиці 4 на змаганнях з одного з видів спортивного туризму.

Кваліфікаційна таблиця

Таблиця 4

Кваліфікаційний ранг змагань на окремій дистанції (бали)	Відсоток від результату переможця				
	кандидат у майстри спорту України	перший розряд	другий розряд	третій розряд, перший юнацький розряд	другий юнацький розряд
1	2	3	4	5	6
Менше за 1	-	-	-	100	111
1	-	-	-	102	114
2	-	-	-	105	117
3	-	-	-	108	120
4	-	-	-	111	123
5	-	-	-	114	129
6	-	-	-	117	132
8	-	-	-	120	135
10	-	-	-	123	138
13	-	-	-	126	142
16	-	-	100	129	146
20	-	-	102	132	150
25	-	-	105	135	154
32	-	-	108	138	158
40	-	-	111	142	162
50	-	-	114	146	166
63	-	100	117	150	-
80	-	102	120	154	-

Продовження таблиці 4

1	2	3	4	5	6
100	-	105	123	158	-
125	-	108	126	162	-
160	-	111	129	166	-
200	100	114	132	170	-
250	102	117	135	174	-
320	105	120	138	178	-
400	108	123	142	182	-
500	111	126	146	186	-
630	114	129	150	-	-
800	117	132	154	-	-
1000	120	135	158	-	-
1250	123	138	162	-	-
1600	126	142	166	-	-
2000	129	146	172	-	-
2400	132	150	176	-	-

Примітки: 1. Перший розряд виконується на дистанціях не нижче III класу.

2. Другий розряд виконується на дистанціях не нижче II класу.

3. Третій розряд виконують усі, хто повністю закінчив дистанцію і вклався у контрольний час.

Кваліфікаційний ранг змагань на окремі дистанції визначається за таблицею 5 як сума балів за спортивні розряди і звання учасників команд, що посіли перші шість місць.

Визначення кваліфікаційного рангу змагань

Таблиця 5

Звання і розряди	Майстер спорту України	Кандидат у майстри спорту України	Перший розряд	Другий розряд	Третій розряд, перший юнацький розряд	Другий юнацький розряд	Третій юнацький розряд
Бали	100	30	10	3	1	0,3	0,1

Таблиця складена з розрахунку 4 учасників у команді. Якщо у команді інша кількість учасників, то для визначення суми балів команди розраховується середній бал і результат множиться на 4. Для особистих змагань сума балів перших шести учасників помножується на 4.

Кваліфікаційний ранг змагань на окремі дистанції в особистих змаганнях (крім змішаних екіпажів, зв'язок) визначається для чоловіків і жінок окремо.

Умови виконання нормативів спортивних звань та розрядних вимог у виді програми «Змагання з видів спортивного туризму (пішогохідного, лижного, гірського, водного, велосипедного, автомототуризму, вітрильного, спелеологічного)»:

1. Спортивне звання «Майстер спорту України» присвоюється за умови участі в офіційних всеукраїнських змаганнях команд або спортсменів в особистих змаганнях у виді програми, які представляють не менше 8 регіонів України.

2. Спортивне звання «Майстер спорту України» присвоюється з 15 років.

3. Спортивні розряди у змаганнях зі спортивного туризму присвоюються у тому випадку, якщо на дистанціях мають заліковий результат не менше 6 команд (спортсменів) і при виконанні вимог до відповідного класу дистанції.

4. Вимоги до класу дистанцій у змаганнях зі спортивного туризму визначаються окремо у кожному з видів туризму у відповідному розділі правил змагань зі спортивного туризму.

5. У разі проведення змагань на дистанціях у закритих приміщеннях присвоюються тільки спортивні розряди.

6. Спортивні звання і розряди присвоюються тільки з видів спортивного туризму (пішогохідний, лижний, гірський, водний, велосипедний, автомототуризм, вітрильний, спелеологічний).

7. Спортивне звання «Майстер спорту України» присвоюється за результатами змагань не нижче III рангу.

ДОДАТОК Д

Туристский гимн «Глобус»

ГЛОБУС

*Я не знаю, где встретиться
Нам придется с тобой,—
Глобус крутится, вертится,
Словно шар голубой.
И мелькают города и страны,
Параллели и меридианы,
Но таких еще пунктиров нету,
По которым нам бродить по свету.*

*Знаю, есть неизвестная
Широта из широт,
Где нас дружба чудесная
Непрерывно сведет.
И узнаем мы тогда, что смело
Каждый брался за большое дело,
А места, в которых мы бывали,
Люди в картах мира отмечали.*

*Кто бывал в экспедиции,
Тот поет этот гимн,
И его по традиции
Мы считаем своим,
Потому что мы народ бродячий,
Потому что нам нельзя иначе,
Потому что нам нельзя без песен,
Потому что мир без песен тесен.*

*Знаю, знаю, где встретиться
Нам придется с тобой:
Лета кончатся месяцы —
Мы вернемся домой,
И тогда на этаже двадцатом
Мы расскажем обо всем ребятам—
О местах, в которых мы бывали,
О друзьях, которых мы встречали.*

*Мы детей своих вырастим
В нашей дружной семье,
Мы, конечно, их выучим,
Как ходить по земле,
Чтобы шли они потом по свету,
Чтобы песню напевали эту,
Чтобы до последнего привала
В них романтика не угасала.*

1947

Туристский гимн «Глобус» в редакции 1966 года стал популярным у харьковчан после опубликования его текста в книге С. М. Зеленина и И. М. Бондаровича «Туристскими тропами по Харьковщине» (1967 г.). Поскольку туристам известен и текст «Глобуса» в редакции 1947 года (первые две строфы стихов — М. Львовского, остальные — народные в обработке Л. Беленького), мы сочли целесообразным дать и этот текст. Гимн исполняется на музыку довоенной песни М. Светлова «За зеленым забориком».

ГЛОБУС

(Туристский гимн)

*Я не знаю, где встретиться
Нам придется с тобой.
Глобус крутится, вертится,
Словно шар голубой.
И мелькают города и страны
Параллели и меридианы,
Но нигде таких пунктиров нету,
По которым нам бродить по свету.*

*Знаю, есть неизвестная
Широта из широт,
Где нас дружба чудесная
Непреренно сведет,
И тогда узнаем мы, что смело
Каждый брался за большое дело,
И места, в которых мы бывали,
Люди в картах мира отмечали.*

*Будем помнить друг друга мы
За вершинами гор,
За февральскими вьюгами,
Через снежный простор.
И пускай мы много дней бродили,
Между нами километры были,
Но за тысячами верст разлуки
Песни дружбы различали звуки.*

*Кто бывал в экспедиции,
Тот поет этот гимн,
И его по традиции
Мы считаем своим.
Потому что мы народ бродячий,
Потому что нам нельзя иначе,
Потому что нам нельзя без песен,
Потому что мир без песен тесен.*

(Окончание второго куплета повторяется два раза)

1966

ДОДАТОК Е

ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ СПОРТИВНИЙ ТУРИСТСЬКИЙ КЛУБ

17.03.2009 18:47

ПОСТАНОВА

Президії Федерації спортивного туризму України

Протокол № 2, п. № 7 Від 8 грудня 2001 р.

Про Типове положення про територіальний спортивний туристський клуб

1. Затвердити Типове положення про територіальний спортивний туристський клуб у якості рекомендацій для територіальних, місцевих федерацій та організацій — членів Федерації спортивного туризму України (додається).

2. Доручити Виконкому Федерації спортивного туризму України подати зазначене Типове положення до центрального уповноваженого органу виконавчої влади з питань фізичної культури і спорту України у якості пропозицій Федерації з метою його подальшого затвердження як відомчого нормативного документу.

3. Надати право Виконкому внести, у разі необхідності, до тексту зазначеного Типового положення необхідні правки під час його підготовки до затвердження у встановленому порядку.

Президент Федерації спортивного туризму України

А. С. Матвієнко

Додаток до постанови Президії Федерації спортивного туризму України від 8 грудня 2001 р., протокол № 2, п. № 7

ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ СПОРТИВНИЙ ТУРИСТСЬКИЙ КЛУБ

1. Загальні положення

1.1. Територіальний спортивний туристський клуб (далі — Клуб) є добровільним громадським об'єднанням, що створюється на засадах єдності інтересів громадян — прихильників спортивного туризму, для реалізації мети і завдань, передбачених Статутом Клубу.

1.2. Клуб у своїй діяльності керується Конституцією України, Законами України, іншими актами законодавства України, наказами та іншими нормативними документами центрального органу виконавчої влади з питань фізичної культури і спорту України, рішеннями

місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, документами Федерації спортивного туризму України, а також цим Положенням та своїм Статутом.

1.3. Клуб діє на демократичних засадах: добровільності, рівноправності, самоврядування, виборності та підзвітності своїх керівних органів, законності та гласності.

1.4. Клуб набуває статусу юридичної особи з моменту його державної реєстрації і має самостійний баланс, відокремлене майно, розрахунковий, валютний та інші рахунки у банках України, круглу печатку, необхідні штампи, бланки та іншу атрибутику, зразки яких затверджуються керівним органом Клубу. Символіка Клубу реєструється у встановленому порядку.

1.5. Клуб у своїй діяльності з розвитку спортивного туризму тісно співпрацює з місцевими органами виконавчої влади з питань фізичної культури і спорту, Федерацією спортивного туризму України та її територіальними (місцевими) осередками, а також з іншими зацікавленими установами та організаціями.

1.6. На підставі цього Положення можуть розроблятися статuti про конкретні спортивні туристські клуби, які не повинні суперечити законодавству України.

2. Організаційно-правові засади створення та діяльності Клубу

2.1. Клуб є громадською організацією, що створюється і діє з місцевим статусом. Діяльність Клубу поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці або регіону України. Територія діяльності самостійно визначається Клубом.

2.2. Легалізація (офіційне визнання) Клубу є обов'язковою і здійснюється шляхом його державної реєстрації у встановленому законом порядку.

2.3. Клуб є юридичною особою і діє на підставі власного статуту, що затверджується і реєструється у встановленому законом порядку.

2.4. У статуті Клубу зазначається: назва клубу, його статус та юридична адреса, мета та завдання клубу, умови і порядок прийому в члени клубу, вибуття з нього, права та обов'язки членів клубу, порядок утворення та діяльності статутних органів клубу, місцевих осередків та їх повноважень, джерела надходження та порядок використання коштів та іншого майна клубу, порядок звітності, контролю, здійснення господарської та іншої комерційної діяльності, необхідної для виконання статутних завдань, порядок внесення змін та доповнень до статуту клубу, порядок припинення діяльності клубу і вирішення майнових питань, пов'язаних з його ліквідацією.

У статуті Клубу можуть бути передбачені інші положення, що стосуються особливостей його створення і діяльності.

2.5. Клуб створюється на засадах колективної форми власності відповідно до чинного законодавства.

2.6. Клуб є неприбутковою організацією. Статус неприбуткової організації клуб набуває з моменту його включення до Реєстру неприбуткових організацій та установ у встановленому порядку.

2.7. Засновниками Клубу можуть бути громадяни України, які досягли 18 років. Рішення про заснування Клубу приймається загальними зборами (конференцією).

2.8. Клуб може на добровільних засадах входити до складу інших громадських організацій, в т.ч. бути колективним членом відповідної федерації спортивного туризму, брати участь у заснуванні спілок об'єднань громадян (союзів, асоціацій тощо), укладати з ними угоди про співпрацю і взаємодопомогу.

3. Мета та завдання клубу

3.1. Метою створення та діяльності клубу є сприяння розвитку спортивного туризму у відповідній адміністративно-територіальній одиниці, регіоні України, підвищення ролі фізичної культури і спорту у всебічному гармонійному розвитку особи, зміцнення здоров'я населення, формування здорового способу життя.

3.2. Основними завданнями Клубу є:

3.2.1. Сприяння реалізації місцевих (регіональних) програм розвитку спортивного туризму.

3.2.2. Здійснення організаційних, навчально-методичних та консультативних заходів з розвитку спортивного туризму.

3.2.3. Сприяння організації взаємодії громадських та інших установ, організацій, фондів з державними організаціями та установами з розвитку спортивного, масового та оздоровчого туризму.

3.2.4. Здійснення заходів з масового залучення до активних занять спортивним туризмом різних соціальних та вікових груп населення.

3.2.5. Організація засобами спортивного туризму змістовного дозвілля громадян, розвиток та пропаганди туристсько-краєзнавчих та туристсько-спортивних можливостей рідного краю.

3.2.6. Сприяння зміцненню фінансової, матеріально-технічної бази спортивного туризму, розвитку туристсько-спортивної інфраструктури.

3.2.7. Розвиток та удосконалення діяльності з підготовки та підвищення кваліфікації туристів-спортсменів та інших категорій кадрів спортивного туризму.

3.2.8. Сприяння створенню в місцевих (регіональних) установах, організаціях, на підприємствах секцій спортивного туризму, первинних туристсько-спортивних колективів та відомчих клубів спортивного туризму.

3.3. Для виконання статутних завдань Клуб в установленому законом порядку:

3.3.1. Організує та проводить спортивні туристські походи, експедиції, подорожі з різних видів спортивного туризму, спрямованих на забезпечення зростання туристсько-спортивної майстерності учасників.

3.3.2. Організує роботу туристсько-спортивних, оздоровчих таборів та баз.

3.3.3. Проводить у встановленому порядку підготовку, підвищення кваліфікації та атестацію громадських туристських кадрів, спортсменів-розрядників із спортивного туризму.

3.3.4. Здійснює організацію та проведення спортивних туристських змагань та зльотів з різних видів спортивного туризму.

3.3.5. Здійснює заходи щодо розвитку екстремального туризму, проведення комбінованих за видами туризму подорожей, розвитку інноваційних технологій у спортивному туризмі.

3.3.6. Проводить роботу щодо профілактики та попередження аварійності, травматизму та нещасних випадків у спортивному туризмі.

3.3.7. Здійснює заходи, спрямовані на зміцнення матеріально-технічної бази спортивного туризму у регіоні.

3.3.8. Надає на договірних засадах методичну та практичну допомогу спортивним туристським секціям підприємств та організацій.

3.3.9. Подає у встановленому порядку пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази спортивного туризму.

3.3.10. Здійснює навчально-тренувальну роботу зі спортивного туризму в секціях, групах, гуртках Клубу.

3.3.11. Може здійснювати діяльність з розвитку внутрішнього, зарубіжного, іноземного туризму та екскурсій;

3.3.12. Бере участь у розробці та впровадженні місцевих, регіональних та всеукраїнських цільових та комплексних програм розвитку спортивного туризму, вносить свої пропозиції до органів державної влади та місцевого самоврядування.

3.3.13. Здійснює господарську та іншу комерційну діяльність шляхом створення госпрозрахункових підприємств, установ і організацій із статусом юридичної особи, засновує підприємства, засоби масової інформації.

3.3.14. Інформує громадськість про свою діяльність.

3.3.15. Здійснює заходи по залученню фінансових, матеріально-технічних, інтелектуальних, інформаційних ресурсів, необхідних для організації своєї діяльності.

3.3.16. Здійснює міжнародні зв'язки у всіх формах, не заборонених чинним законодавством.

3.3.17. Здійснює інші види діяльності, не заборонені чинним законодавством.

3.4. Клуб може вступати у міжнародні громадські (неурядові) організації, підтримувати прямі міжнародні контакти і зв'язки, укладати відповідні угоди, а також брати участь у здійсненні інших заходів, що не суперечать міжнародним зобов'язанням України.

3.5. При здійсненні своєї статутної діяльності Клуб користується правом:

3.5.1. Виступати учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права.

3.5.2. Представляти й захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів у державних та громадських органах.

3.5.3. Організаційно, фінансово та матеріально-технічно підтримувати інші об'єднання громадян, надавати допомогу в їх створенні;

3.5.4. Одержувати від органів державної влади й управління, органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації своїх цілей і завдань.

3.5.5. Вносити пропозиції до органів влади та управління.

3.5.6. Розповсюджувати інформацію та пропагувати свої цілі

3.5.7. Засновувати засоби масової інформації.

3.6. Для виконання статутних завдань і цілей Клуб може здійснювати необхідну господарську та іншу комерційну діяльність шляхом створення госпрозрахункових установ і організацій із статусом юридичної особи, заснування підприємств у порядку, встановленому законодавством.

4. Членство у Клубі

4.1. Клуб будує свою діяльність на засадах індивідуального та колективного членства.

4.2. Індивідуальними членами Клубу можуть бути громадяни, які досягли 14 років, визнають і дотримуються Статуту Клубу, беруть участь у його роботі та сплачують членські внески.

Прийом індивідуальних членів здійснюється зборами Клубу, а в період між ними — правлінням Клубу на підставі особистої письмової заяви громадянина.

4.3. Колективними членами Клубу можуть бути колективи підприємств, установ і організацій, що визнають принципи, мету, завдання та Статут Клубу, сприяють їх втіленню у життя, сплачують членські внески.

Прийом у колективні члени Клубу здійснюється зборами Клубу, а в період між ними — правлінням Клубу на підставі рішення керівного органу організації, що вступає до Клубу.

Колективні члени Клубу реалізують свої права та обов'язки через своїх представників.

За колективними членами Клубу зберігається їх самостійність. Вони не відповідають по зобов'язанням Клубу, а Клуб — по їх зобов'язанням.

4.4. Індивідуальні та колективні члени Клубу мають рівні права та обов'язки.

4.5. В Клубі може бути почесне членство. Діяльність почесних членів регулюється положенням, затвердженим правлінням Клубу.

4.6. Членство у Клубі може бути припинено внаслідок:

4.6.1. Особистої письмової заяви до зборів членів Клубу, а у період між ними до його правління (для індивідуальних членів).

4.6.2. Рішення керівного органу та поданої заяви (для колективних членів).

4.6.3. Виключення з Клубу за дії, несумісні з його Статутом.

4.6.4. Невиконання рішень Правління Клубу.

4.6.5. Тривалої неучасті у роботі Клубу (більше одного року) без поважних причин.

5. Права та обов'язки членів Клубу

5.1. Права та обов'язки членів Клубу реалізуються у порядку, визначеному Статутом Клубу.

5.2. Члени Клубу мають право:

5.2.1. Брати участь у роботі Клубу.

5.2.2. Обговорювати на зборах Клубу будь-які питання діяльності Клубу.

5.2.3. Індивідуальні члени та повноважні представники колективних членів можуть обирати та бути обраними до всіх виборчих органів Клубу.

5.2.4. Отримувати інформацію з питань діяльності Клубу.

5.2.5. Критикувати виборні органи та членів Клубу з посиланням на конкретні документи або дії, при обговоренні на зборах відповідних органів Клубу.

5.2.6. Брати участь з дорадчим голосом в засіданнях правління і будь-якого органу Клубу за попереднім узгодженням з останнім.

5.2.7. Вільно виходити з членів Клубу у встановленому порядку.

5.2.8. Здійснювати інші дії, передбачені Статутом Клубу.

5.3. Члени Клубу зобов'язані:

5.3.1. Виконувати у своїй роботі Статут Клубу.

5.3.2. Підтримувати своїми діями авторитет Клубу, дотримуватись дисципліни, норм моралі та ділової конструктивної критики.

5.3.3. Виконувати рішення органів Клубу, прийняті у межах їх компетенції.

5.3.4. Брати участь у діяльності Клубу та співпрацювати з громадськими комісіями відповідної федерації туризму з видів туризму та напрямів роботи.

5.3.5. Сплачувати членські внески;

5.3.6. Під час участі у спортивно-туристських, навчальних та інших заходах Клубу, дотримуватись встановлених правил їх проведення, вимог техніки безпеки, дбайливо ставитися до природного середовища, пам'яток історії та культури.

6. Структура, статутні органи та управління Клубу

6.1. Клуб самостійно визначає свою організаційну структуру, керуючись чинним законодавством України та своїм Статутом.

6.2. Керівними органами Клубу є загальні збори, правління; контрольним органом — ревізійна комісія (ревізор); керівною особою — голова правління Клубу.

Керівні та контрольні органи, а також голова правління Клубу діють в межах повноважень, визначених Статутом Клубу.

6.3. Вищим керівним органом Клубу є загальні збори (конференція) членів клубу, які скликаються не рідше одного разу на два роки.

Позачергові збори (конференція) можуть бути скликані на вимогу 1/4 чисельного складу, або правління Клубу.

Збори (конференція) є правомочними, якщо у їх роботі беруть участь більше половини членів Клубу або їх повноважних представників.

Рішення про затвердження Статуту Клубу, внесення до нього змін та доповнень, про припинення діяльності Клубу приймаються на загальних зборах членів Клубу кваліфікованою більшістю, не менше, ніж 2/3 від чисельності членів клубу.

Інші рішення приймаються простою більшістю голосів присутніх учасників зборів (конференції). Процедура голосування визначається зборами Клубу.

6.4. Загальні збори (конференція) можуть прийняти рішення з усіх питань діяльності Клубу. До виключної компетенції загальних зборів відноситься:

6.4.1. Прийняття Статуту Клубу, внесення до нього змін та доповнень.

6.4.2. Обрання правління, голови Клубу.

6.4.2. Обрання заступників голови Клубу та визначення їх чисельності.

6.4.3. Обрання ревізійної комісії або ревізора, на термін повноважень правління клубу.

6.4.4. Визначення головних напрямів діяльності Клубу та прийняття програмних документів.

6.4.5. Розгляд звітів правління клубу та ревізійної комісії, оцінка їх роботи.

6.4.6. Реалізація права власності на майно та кошти Клубу.

6.4.7. Право відміни рішень правління та голови Клубу, а також рішення керівних органів та керівних осіб тих організацій, які підпорядковані Клубу.

6.4.8. Прийняття нових колективних членів Клубу.

6.4.8. Розгляд апеляцій на рішення правління та ревізійної комісії (ревізора) Клубу.

6.4.9. Передача частини повноважень правлінню;

6.5. Усі посадові особи обираються загальними зборами (конференцією) на термін не більший, ніж два роки. Строк повноважень осіб, обраних загальними зборами (конференцією), закінчується з моменту обрання нових осіб на виборні посади.

6.6. Між зборами (конференціями) діяльністю Клубу керує його правління, яке у період між загальними зборами є вищим керівним органом Клубу.

До складу правління входить за посадою голова Клубу та його заступники, а також інші члени правління, кількість яких визначається загальними зборами (конференцією) Клубу.

Голова, його заступники, члени правління можуть працювати у Клубу на штатній основі, за сумісництвом або на громадських засадах.

6.7. Засідання правління скликаються не рідше одного разу на місяць і є правомочними, якщо на них присутні більше половини членів правління. Головує на засіданні правління голова Клубу, а в його відсутність — один із його заступників.

У засіданнях правління можуть брати участь члени ревізійної комісії (ревізор) із дорадчим голосом.

Рішення правління можуть прийматися як на його засіданні, так і шляхом опитування. Рішення правління, прийняте на його засіданні, є правомочні, якщо за нього проголосувало більше половини від загальної кількості присутніх на засіданні членів правління. Рішення, прийняте шляхом опитування, є правомочні, якщо за нього проголосувало 2/3 обраних членів правління з письмовим підтвердженням результатів особистого голосування.

6.8. Правління Клубу:

6.8.1. Розробляє заходи, спрямовані на виконання рішень загальних зборів Клубу.

6.8.2. Розробляє перспективні, календарні, поточні плани роботи клубу, погоджує річні кошториси, готує інші документи, що стосуються його поточної роботи.

6.8.3. Скликає збори (конференції) та визначає норми представництва колективних членів.

6.8.4. Утворює постійні або тимчасові виконавчі, робочі та громадські консультативно-дорадчі органи, визначає їхню компетенцію та структуру, призначає та звільняє їх керівників.

6.8.5. Розпоряджається коштами та майном Клубу, призначає матеріально-відповідальних осіб, надає право підпису фінансових документів, затверджує штатний розпис апарату правління.

6.8.6. Може відмінити рішення голови Клубу, його заступників та інших керівних осіб Клубу.

6.8.7. Звітує перед загальними зборами Клубу за свою діяльність.

6.8.8. Вирішує інші, визначені Статутом Клубу, питання його діяльності.

6.9. Вищою посадовою особою Клубу є його голова. Голова Клубу у своїй роботі керується Статутом Клубу, рішеннями правління та загальних зборів (конференції) Клубу.

6.10. Голова Клубу:

6.10.1. Здійснює загальне керівництво Клубом.

6.10.2. Скликає та організовує роботу правління Клубу, головує на них.

6.10.3. Подає загальним зборам (конференції) звіт про роботу правління.

6.10.4. Діє від імені Клубу та представляє його без доручення у зовнішніх стосунках.

6.10.5. Має право підпису фінансових та інших документів Клубу.

6.10.6. Формує апарат правління, визначає працівникам апарату правління посадові обов'язки та приймає на штатну роботу керівника апарату.

6.10.7. Організує виконання роботи по затверджених планах.

6.10.8. Підписує офіційні документи Клубу.

6.10.9. Може делегувати частину своїх повноважень своїм заступникам, керівнику апарату правління клубу.

6.11. Ревізійна комісія (ревізор) діє відповідно до Положення про цю комісію, що затверджується загальними зборами Клубу.

6.12. Керівництво ревізійною комісією здійснює її голова.

6.13. Голова, заступники голови, члени ревізійної комісії Клубу можуть бути виключені з Клубу лише за рішенням загальних зборів (конференції) Клубу.

7. Майно та кошти Клубу

7.1. Клуб як юридична особа може мати у своїй власності майно та кошти, необхідні для здійснення його статутної діяльності.

Клуб набуває право власності на майно та кошти, передані йому членами Клубу в установленому порядку, набуті від вступних та членських внесків, пожертвовані громадянами, підприємствами, установами та організаціями, а також на майно, придбане за рахунок власних коштів; на майно і кошти, придбані в результаті господарської та іншої комерційної діяльності створених Клубом госпрозрахункових установ та організацій, заснованих підприємств; на майно та кошти, придбане на інших підставах, не заборонених законом.

7.2. Джерелами коштів та майна Клубу є:

1) вступні та членські внески членів Клубу;

2) кошти та майно, що передали члени Клубу в установленому порядку;

- 3) добровільні внески юридичних осіб;
 - 4) кошти державного та місцевих бюджетів, що виділяються у розпорядження Клубу для виконання державних, регіональних програм розвитку туризму, реалізації повноважень, делегованих місцевим органом виконавчої влади з фізичної культури і спорту;
 - 5) надходження від установ, організацій, видавництв, засобів масової інформації, заснованих Клубом;
 - 6) кошти або майно, що надходять безоплатно або у вигляді безповоротної фінансової допомоги від громадян, підприємств, установ і організацій у встановленому законом порядку;
 - 7) пасивні доходи;
 - 8) кошти або майно, що надходять Клубу від проведення основної діяльності.
- 7.3. У власності Клубу можуть бути будівлі, приміщення, споруди, житловий фонд, інше нерухоме майно, транспортні засоби, обладнання, інвентар, грошові кошти, акції, облигації, інші цінні папери та будь-яке майно, необхідне для матеріального забезпечення статутної діяльності Клубу, не вилучене з цивільного обігу і не обмежене у використанні.
- 7.4. Клуб самостійно і незалежно здійснює право володіння, користування та розпорядження належним йому майном через керівні органи Клубу.
- 7.5. Майно та кошти Клубу не можуть перерозподілятися між його членами і використовуються лише для виконання статутних завдань.
- 7.6. Клуб як юридична особа несе фінансову та іншу відповідальність за свою діяльність.
- 7.7. Клуб формує і виконує власний бюджет.
- Клуб веде оперативний та бухгалтерський облік, статистичну звітність, реєструється в місцевих органах державної податкової служби та вносять до бюджету платежі в порядку і розмірах, передбачених законодавством.
- 7.8. Члени Клубу сплачують членські та вступні внески. Періодичність, розмір та порядок сплати членських внесків установлюється Положенням, яке затверджується загальними зборами (конференцією).
- 7.9. Кошти, отримані від членських внесків, розподіляються відповідно до Положення про членські внески.

8. Порядок припинення діяльності Клубу

- 8.1. Діяльність Клубу може бути припинена у зв'язку з реорганізацією або ліквідацією. Клуб може бути реорганізований або ліквідований на підставі рішення загальних зборів (конференції), або за рішенням судових органів у порядку, встановленому законодавством України.
- 8.2. Якщо рішення про припинення діяльності Клубу прийняте загальними зборами, всі питання про використання майна та коштів Клубу вирішуються загальними зборами та обраною ними ліквідаційною комісією відповідно до чинного законодавства України та статуту Клубу. При цьому всі активи Клубу повинні бути передані іншій неприбутковій організації відповідного виду або зараховані до доходу бюджету згідно з чинним законодавством.
- Якщо рішення про ліквідацію Клубу прийняте в судовому порядку, всі майнові, фінансові та інші питання, пов'язані з його ліквідацією, вирішуються в межах чинного законодавства відповідно до рішення суду.
- 8.3. Рішення про реорганізацію Клубу приймається загальними зборами (конференцією) у порядку, визначеному цим статутом Клубу. Усі майнові, фінансові та інші питання, пов'язані з реорганізацією Клубу, вирішуються загальними зборами (конференцією).
- 8.4. Рішення про ліквідацію Клубу має бути опубліковане в періодичній пресі.

9. Порядок внесення змін і доповнень до Статуту Клубу

- 9.1. Зміни та доповнення до Статуту Клубу затверджуються загальними зборами (конференцією). Рішення вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало не менше, ніж 2/3 від кількості членів Клубу.
- 9.2. Про зміни і доповнення до Статуту Клубу повідомляється легалізуючий державний орган у 5-денний строк.

ДОДАТОК Ж

Маршрут розглянули члени

_____ МКК:
(назва маршрутно-кваліфікаційної комісії)

1. _____
(прізвище, ініціали)
2. _____
(прізвище, ініціали)

Особливі вказівки (про реєстрацію в аварійно-рятувальній службі та інші):

Група під керівництвом _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

має (не має) право здійснити даний похід _____

Звіт про похід подати у формі

(усний, скорочений письмовий з фотографіями)

Штамп МКК

Голова МКК _____ “ ____ “ _____ 20__ р.
(підпис)

Висновок МКК про залік походу

Похід оцінено: _____
(вихідного дня, ступінь складності)

Зараховано досвід подолання локальних перешкод:

Довідки про залік походу видані у кількості _____ штук.

Штамп МКК

Голова МКК _____ (_____)
(підпис) (прізвище, ініціали)

*Форма маршрутного листа
затверджена постановою виконкому
Федерації спортивного туризму України
від 04.11.2002 р., протокол № 29, п.№ 2*

МАРШРУТНИЙ ЛИСТ¹ № _____

некатегорійного спортивного туристського походу

Група туристів _____
(назва організації, що проводить похід та її адреса або самодіяльна група)

у складі _____ чоловік здійснює з “ ____ “ _____ 20__ р.
до “ ____ “ _____ 20__ р. _____ некатегорійний
(вид туризму)

спортивний туристський похід _____
(вихідного дня, ступінь складності, з
подоланням

_____ категорійних локальних перешкод)

в районі _____
(географічний, адміністративний район)

за маршрутом: _____

Керівник групи _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

Заст. керівника _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник закладу,
що проводить подорож _____ (_____)
(за наявності такого закладу) (підпис) (прізвище,
ініціали)

М.П. “ ____ “ _____ 20__ р.

¹ **Маршрутний лист оформлюється:**

- для груп учнівської та студентської молоді, для яких навчальний заклад або інша організація освіти виступає як організація, що проводить подорож – відповідно до “Правил проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України”, затверджених наказом Міністерства освіти України від 06 квітня 1999 р. № 96, що зареєстрований в Міністерстві юстиції України 20 травня 1999 року за № 320/361;

- для туристських груп, які здійснюють некатегорійний похід з подоланням категорійних локальних перешкод – із зазначенням переліку та складності перешкод.

ДОДАТОК И

*Форма маршрутної книжки
спортивного туристського походу
затверджена постановою виконкому
Федерації спортивного туризму України
від 22 квітня 2002р, протокол № 21, п.2.*

МАРШРУТНА КНИЖКА № _____

СПОРТИВНОГО ТУРИСТСЬКОГО ПОХОДУ

Маршрутна книжка вважається
недійсною без штампу маршрутно-кваліфікаційної комісії

_____ р.

1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

Група туристів _____

_____ (організація, що проводить похід, або район, місто проживання туристів)

у складі _____ чоловік, здійснює з _____ 20__ р. до _____ 20__ р.
_____ похід _____ категорії складності у районі
(вид туризму)

_____ за маршрутом:
(країна, географічний район походу)

Керівник групи :

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, підпис)

Заступник керівника (для походів 6 категорії складності, а також та груп учнівської молоді):

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, підпис)

2. СКЛАД ГРУПИ *

№ з/п	Прізвище, ім'я, по батькові	Дата народження (день, місяць, рік)	Місце роботи або навчання (повна назва, посада, № телефону)
1			
2...			
16			

Відповідність відомостей про туристський досвід та досвід подолання локальних перешкод керівника та учасників походу довідкам про залік походів перевірено.

Член _____ МКК _____
(назва МКК)

_____ (підпис, прізвище та ініціали члена МКК)

*При очному розгляді маршрутних документів заміна учасників завіряється штампом МКК, а при заочному – додається лист від МКК, яка направила маршрутні документи на розгляд або від керівника походу.

Домашня адреса, телефон	Туристська підготовка * (вказати походи вищих к.с. з даного виду туризму, район походу, а також досвід: У - учасник, К – керівник)	Обов'язки у групі, розподіл по засобам сплаву або іншим транспортним засобам (для автомобілів та мотоциклів вказати номерні знаки)	Підпис про знання Правил **
1			
2...			
16			

*До маршрутної книжки додаються копії виданих МКК довідок про проведені походи. Для маршрутів з класифікованими локальним перешкодами зазначається їх найменування, категорія складності, а для перевалів вище 5 000 м ще й їх абсолютна висота.

**Розділ II чинних Правил змагань зі спортивного туризму – «Правила проведення змагань туристських спортивних походів».

Для груп учнівської та студентської молоді – «Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України (наказ Міністерства освіти України від 06.04.1999., зареєстрований у Міністерстві юстиції України за № 320/3613 від 20.05.1999.).

3. ПЛАН ПОХОДУ (ЗАЯВЛЕНИЙ) *

Дата	Дні у дорозі	Відрізок маршруту	Відстань (км)	Засіб пересування
1				
2...				
19				

Всього активним способом пересування - _____ км.

*У розділі 3 будь які виправлення або виключення відрізків маршруту не припустимі. Відрізок маршруту визначається від пункту ночівлі (п. н.) до пункту закінчення денного переходу.

4. ПЛАН ПОХОДУ (УЗГОДЖЕНИЙ З МКК)*

Дата	Дні у дорозі	Відрізок маршруту	Відстань (км)	Засіб пересування	Відмітка про проходження маршруту
1					
2...					
19					

Всього активним способом пересування - _____ км.

*) У випадку внесення змін до заявленого маршруту, такий маршрут у розділі 4 записується повністю. Якщо маршрут узгоджено у заявленому варіанті, то у розділі 4 робиться запис: «Без змін».

5. СХЕМА МАРШРУТУ*

*Для маршрутів I – III категорії складності подається схема, а для маршрутів IV – VI категорії складності група подає копії картографічних матеріалів, якими вона буде користуватися під час проходження маршруту. Допускається вклеювання готових карт та схем із зазначенням їх масштабу, маршруту походу, місцями та датами ночівель і днювань.

6. СКЛАДНІ ДІЛЯНКИ МАРШРУТУ ТА ЗАСОБИ ЇХ ПОДОЛАННЯ*

*При розгляді у МКК керівник групи подає також схеми, фотографії та опис складних ділянок. При заочному розгляді зазначені матеріали додаються. Після розгляду у МКК матеріали повертаються керівнику групи.

7. МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРУПИ

Наявні:

- необхідний набір продуктів харчування;
- загальне та особисте спорядження у достатній кількості;
- необхідний ремонтний набір та необхідний набір ліків.

Спеціальне спорядження:

Групове:		Особисте:	
назва	кількість	назва	кількість

Вагові характеристики вантажу на маршруті:

Назва	На одну людину	На групу у кількості _____ чол.
Продукти (всього у день)		
Групове спорядження		
Особисте спорядження		
РАЗОМ:		

Максимальне навантаження:

- на одного чоловіка – _____ кг;
- на одну жінку – _____ кг.

Відомості, викладені у розділах 1 – 7, підтверджую.

Керівник _____ походу _____
(_____) (підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)

Дата « _____ » _____ 20 _____ р.

8. КЛОПОТАННЯ МКК

Голові МКК _____
(найменування вищестоящої МКК)

від _____
(найменування МКК, що порушує клопотання)

КЛОПОТАННЯ

У зв'язку із відсутністю повноважень у маршрутно-кваліфікаційної комісії

_____,
(найменування МКК, що порушує клопотання)
просимо розглянути подані заявочні матеріали на проведення туристського спортивного походу _____ категорії складності і дати по ним свої висновки.

Попередній розгляд зазначених матеріалів проведено нашою маршрутно-кваліфікаційною комісією « ____ » _____ 20 ____ р.

Голова МКК

(підпис) (_____)
(прізвище, ініціали)
« ____ » _____ 20 ____ р.

Штамп МКК

9. РЕЗУЛЬТАТИ РОЗГЛЯДУ У МАРШРУТНО-КВАЛІФІКАЦІЙНІЙ КОМІСІЇ

Маршрутно-кваліфікаційна комісія _____
(найменування комісії)

у складі _____
(прізвище, ім'я, по батькові членів комісії)

за участю _____
(прізвище, ім'я, по батькові осіб, які залучені до роботи комісії)

розглянувши матеріали заявленого походу групи під керівництвом _____ вважає, що (не потрібно – закреслити):

1. Маршрут відповідає (не відповідає) заявленій категорії складності.
2. Туристський досвід керівника групи відповідає (не відповідає) технічній складності маршруту.
3. Туристський досвід учасників групи відповідає (не відповідає) технічній складності маршруту.
4. Заявочні матеріали відповідають (не відповідають) встановленим вимогам.

5. Інші зауваження:

6. Групі призначається (не призначається) контрольна перевірка на місцевості:

(коли, де, з яких питань)

10. РЕЗУЛЬТАТИ ПЕРЕВІРКИ НА МІСЦЕВОСТІ

Група у складі: керівника _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

учасників

(прізвище, ініціали)

пройшли перевірку « ____ » _____ 20 ____ р.

(місце перевірки)

з наступних питань _____

Результати перевірки : _____ .

Перевірку провів : _____ (_____)
(підпис) (прізвище, ініціали)

11. ВИСНОВОК МАРШРУТНО-КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ

Група під керівництвом _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

має (не має) право здійснити даний похід.

Особливі вказівки: _____

Термін здачі звіту про похід до « ____ » _____ 20 ____ р. у письмовому (усному) вигляді в обсязі - повному (скороченому - _____)
(вказати розділи)

Групі рекомендовано зв'язатися з регіональною аварійно-рятувальною службою (контрольно-рятувальною, пошуково-рятувальною тощо) та поінформувати її про графік пересування та контрольні терміни за адресою: _____

12. КОНТРОЛЬНІ ПУНКТИ ТА ТЕРМІНИ

Про проходження маршруту група повинна повідомити телеграмою:

1. _____ за адресою _____

2. _____ за адресою _____

– з _____ до _____ 20__ р.

– з _____ до _____ 20__ р.

– з _____ до _____ 20__ р.

Голова комісії _____ (_____)
(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени комісії _____ (_____)
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (_____)
(підпис) (прізвище, ініціали)

Штамп МКК

« _____ » _____ 20__ р.

13. ДОДАТКОВІ ВКАЗІВКИ, ЗАУВАЖЕННЯ, ВІДМІТКИ

14. РІШЕННЯ МКК ПРО ЗАЛІК ПОХОДУ

Похід оцінено _____ категорією складності.

Довідки про залік походу видані у кількості _____ шт.

Голова МКК _____ (_____)
(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени МКК _____ (_____)
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (_____)
(підпис) (прізвище, ініціали)

Штамп МКК

« _____ » _____ 20 _____ р.

Витяг

з «Положення про туристські маршрутно-кваліфікаційні комісії Федерації спортивного туризму України – колегії суддів змагань туристських спортивних походів»

(затверджено постановою Президії Федерації спортивного туризму України від 08.12.2001., протокол № 2, п. № 8)

«6.4. При розгляді документів, заявлених на походи, МКК зобов'язані перевірити:

- розробку маршруту та графік руху групи за основним та запасним варіантами, наявність картографічного матеріалу;
- знання керівником групи району походу, умов пересування та природних перешкод у ньому;
- відповідність туристського досвіду керівника та учасників походу заявленому маршрутові;
- правильність добору групою спорядження, медикаментів;
- намічені групою заходи щодо безпечного проведення походу;
- правильність вибору контрольних пунктів і термінів походу».

ДОДАТОК К

Додаток № 1 до постанови
Виконкому Федерації спортивного
туризму України
від 27 травня 2002 р.,
протокол № 23, п. № 4

ВИМОГИ

до складання звіту про спортивний туристський похід

1. Загальні положення

1.1. Згідно з «Правилами проведення змагань спортивних туристських походів» керівник туристської спортивної групи зобов'язаний надати маршрутно-кваліфікаційній комісії – колегії суддів змагань спортивних туристських походів (МКК) звіт похід не пізніше, ніж через рік після його завершення. Зазначений термін може змінюватися за рішенням МКК. Крім того, на вимогу організації, що проводила похід, звіт про похід надається і до цієї організації.

Звіт складається керівником походу за активною участю членів групи. На підставі звіту МКК вирішує питання про залік здійсненого походу.

1.2. Звіт про спортивний туристський похід може мати форму:

- усного звіту для походів I – II категорії складності (к. с.);
- письмового звіту для походів III – V (VI) к. с., а також для спортивних походів, що мають ділянки першопроходжень.

Обсяг і характер звіту визначає МКК під час розгляду заявочних матеріалів на здійснення походу. Рішення МКК з цього питання записується в маршрутну книжку.

1.3. Разом зі звітом надаються:

- маршрутна книжка з відмітками про проходження початкового, проміжного і кінцевого пунктів маршруту і відмітками аварійно-рятувальних служб
- (при їх наявності);
- записки, зняті з перевалів або інших ключових пунктів маршруту;
- поштові квитанції, що підтверджують своєчасне відправлення телеграм з контрольних пунктів;
- інші документи, що підтверджують проходження запланованого маршруту;
- оформлені на всіх учасників довідки за встановленою формою про залік походу.

1.4. Додаткові вимоги розширюють і доповнюють типову форму звіту, наведену у додатку 3.5 «Правил проведення змагань туристських спортивних походів».

2. Усний звіт

2.1. Усний звіт про здійснений похід проводиться керівником групи МКК. При цьому в комісію надаються документи, перераховані в п. 1.3. Усний звіт будується згідно з розділами письмового звіту, ілюструється фотографіями (діапозитивами, кінофільмами, відеофільмами), картами, схемами тощо.

3. Оформлення письмового звіту

3.1. Звіт має бути надрукованим на друкарській машинці через 1,5 інтервали або на комп'ютері (шрифтом не менше 12), бути в палітурці, мати формат А4 і наскрізну нумерацію сторінок, включаючи додатки.

3.2. З врахуванням титульної сторінки і змісту (2 стор.), тексту (20–45 стор.), фотоілюстрацій (не менше 15–20 стор.), картографічного матеріалу (3–5 стор.), загальний об'єм звіту, як правило, має бути до 50 сторінок, хоча може бути і більше.

3.3. Письмовий звіт починається з титульного аркуша (додаток 1), далі йде зміст, який містить перелік усіх розділів звіту і додатків, текстова частина звіту, фотографії, карти (схеми). До звіту додаються документи, перераховані в п. 1.3.

3.4. Фотографії (малюнки), що додаються до звіту, мають характеризувати складні відрізки маршруту, показувати дії групи на них, допомагати наступним групам орієнтуватися на місцевості, підтверджувати проходження маршруту всією групою, відображати природу і визначні пам'ятки району. Бажаний формат фотографій – 13 x 18 см або 10 x 15 см.

3.5. На фотографіях, що мають мету полегшити наступним групам орієнтуватися на місцевості, тушшю наносять: суцільною лінією - пройдений маршрут і пунктирною лінією – рекомендований маршрут із зазначенням напрямку руху, місць ночівель, основних орієнтирів, назв перевалів, вершин, рік, порогів, місць встановлення турів і т.п. Фотографії мусять мати наскрізну нумерацію і супровідні тексти, із зазначенням назви об'єктів зйомки і місць зйомки.

3.6. До звіту додається оглядова карта (схема) району походу в масштабі 1:100 000 з нанесеним на ній маршрутом, його запасними варіантами, напрямками руху, місцями ночівель (із зазначенням дати зупинки на ночівлю) і основними перешкодами і орієнтирами (пороги, переправи, перевали, тури і т.п.), місцями зйомки основних фотографій (із зазначенням номера фотографії).

3.7. Мапа доповнюється ескізами (кроками) найбільш складних відрізків маршруту з позначенням шляхів їх подолання або обходу і необхідних орієнтирів. Для походів зі значним перепадом висот, а також для водних походів складаються профілі маршрутів, уточнюється лоція річки.

3.8. На ескізах (кроках) показують місця зйомки фотографій, що мають відношення до орієнтування, позначають напрямок зйомки або кут охоплення і номер фотографії.

3.9. Картографічний матеріал бажано вставляти в спеціальний конверт, що вклеюється до внутрішньої сторони задньої палітурки звіту.

4. Обсяг і зміст текстової частини звіту

4.1. Текстова частина звіту повинна мати наступні розділи:

1. Довідкові дані про туристський спортивний похід (3–7 стор.)

2. Організація туристського спортивного походу (2–6 стор.)

3. Графік руху і технічний опис маршруту (10–20 стор.)

4. Підсумки туристського спортивного походу, висновки та рекомендації (2–5 стор.)

5. Додатки (3–5 стор.)

4.2. Звіт про похід V–VI к. с. МКК має мати розділи 1–5.

4.3. У звіті про похід III–IV к. с. за погодженням з МКК може бути скорочений об'єм письмового звіту, а також виключені деякі пункти розділів. Відповідні записи робляться в маршрутній книжці МКК, що розглядає заявочні матеріали. Таке скорочення допускається при наявності в розпорядженні МКК вичерпних даних по цьому району.

4.4. В звітах про походи III к. с. крім того може бути зменшена кількість відомостей з розділів; додатки.

4.5. Текстова частина звіту повинна мати діловий і документальний характер. В ньому повинні бути приведені посилання на джерела наведених відомостей.

4.6. Зміст має бути пов'язаний з фотоматеріалами і картами (схемами, кроками), для чого в тексті необхідно наводити посилання на номери фотоілюстрацій, карт, схем, кроків тощо. Не рекомендується вводити у звіт жанрові фотографії.

4.7. В розділі «Довідкові дані про туристський спортивний похід» наводять такі дані:

4.7.1. Організація, що проводить похід.

4.7.2. Параметри походу.

Вид туризму	Категорія складності походу	Протяжність активної частини походу, км	Тривалість		Термін проведення
			Загальна	Ходових днів	
1	2	3	4	5	6

4.7.3. Район, підрайон (масив) походу.

4.7.4. Докладну нитку маршруту.

4.7.5. П.І.Б., адреси, телефони керівника та учасників.

4.7.6. Місце знаходження звіту, наявність відео- та кіно матеріалів.

4.7.7. Якою МКК розглянутий похід.

4.8. В розділі «Організація туристського спортивного походу» зазначаються такі дані:

4.8.1. Загальна змістовна ідея походу, його незвичайність, унікальність, новизна тощо.

4.8.2. Варіанти під'їзду та від'їзду, обґрунтування точок початку та кінця маршруту.

4.8.3. Аварійні виходи з маршруту і його запасні варіанти.

4.8.4. Зміни маршруту та його причини.

4.8.5. Відомості про проходження маршруту кожним учасником, у т.ч. випадки сходу з маршруту, чи не проходження його окремих ділянок (перевалів чи інших перешкод) окремими учасниками.

4.9. В розділі «Графік руху і технічний опис маршруту» зазначаються такі дані:

4.9.1. Графік руху і інші параметри маршруту відповідно до діючої класифікації маршрутів, що визначають його категорію складності, показуються у вигляді таблиці і розкриваються більш детально в тексті звіту.

4.9.2. Технічний опис проходження маршруту. Щоденний перехід розбивається на відрізки не за принципом часових переходів, а за зміною характеру перешкод або за наявністю орієнтирів. Для маршрутів з перепадом висоти, відповідно до методики оцінки складності, в таблицю п. 4.9.1. вводиться графа «висота».

4.9.3. Визначальні перешкоди маршруту (перевали, траверси, вершини, каньйони, переправи, пороги, рослинний покрив, болота, осипи, піски, сніг, лід, водні ділянки тощо) подаються за формою:

§	1	№ дільниці денного переходу	Дільниця шляху (від - до)	Чистий ходовий час (год.)	Характер шляху, природні перешкоди, їх категорійність, небезпечні ділянки	Метеорологічні умови	Примітка
---	---	-----------------------------	---------------------------	---------------------------	---	----------------------	----------

4.9.4. Для походів в гірських районах допускається опис перевалів (вершин, ущелин) представляти в довільному текстовому вигляді. Бажано при цьому мати схеми, малюнки перевалів (вершин), на яких показані шляхи підйому (спуску), а для складних перевалів (ЗА-ЗБ) – ділянки з характерними відрізками. Фотографії мають бути представлені з кожної сторони перевалу. Складні відрізки шляху описуються більш детально і показуються дії групи на них. Особливу увагу слід приділити засобам по забезпеченню техніки безпеки. Для підтвердження проходження перевалів по

маршруту в звіті повинні бути фотографії групи в повному складі (за винятком фотографа, коли немає автоспуску чи не дозволяють умови) на всіх перевалах. Для походів в гірських районах з висотами понад 2000 м рекомендовано представити висотний графік походу, який наочно ілюструє акліматизаційну частину та напруженість походу.

4.10. В розділі «Підсумки, висновки і рекомендації по проходженню маршруту» подаються підсумки походу, а також висновки по прийнятим в поході тактичним і технічним рішенням, рекомендації по проходженню маршруту, окремим перешкодам, пропонуються найбільш цікаві варіанти, подаються описи та рекомендації щодо місць ночівель, тощо, з врахуванням під'їздів та виїздів.

4.11. В розділі «Додатки» зазначають:

а) списки особистого та колективного спорядження, склад аптечки і ремонтного набору, їх вагу. Оцінка придатності інвентарю, використаного в поході. Рекомендації по спорядженню і інвентарю;

б) список продуктів і раціон харчування на маршруті, їх вага, даються рекомендацій про можливість поповнення продуктів на маршруті;

в) загальна вага продуктів і спорядження на групу і в середньому на одного учасника (чоловіка, жінку);

г) кошторис затрат на похід;

д) розклад руху транспорту, час роботи відділів зв'язку чи пошти і т.д.;

є) щоденник групи (або витримки з нього), якщо він відображає сторони походу, які не відображені в технічному описі. Це приводиться за бажанням групи;

ж) список літератури та туристські звіти і інші джерела інформації, які були використані при підготовці походу і при складанні звіту.

з) характеристика особливостей матеріального забезпечення, вказати, що було зайвим, а чого не вистачало. По оригінальних конструкціях спорядження і суден потрібно навести ескізи і фотографії, по саморобним уже відомим конструкціям - основні характеристики (розміри, діаметр балона, об'єм тощо.), по стандартним судах - назвати тип і описати доробки, якщо вони робилися. Таку ж інформацію варто дати по рятувальних жилетах і страховочному спорядженню.

4.12. МКК, що приймає звіт, має право рекомендувати доповнити чи переробити звіт в разі його невідповідності даним вимогам.

Примітки:

– до звіту додається докладна карта маршруту з позначеннями запасних варіантів та аварійних виходів, з позначеннями дат і місць ночівель, паспорти (або описи для гірських походів) локальних перешкод, які пройдені вперше, фотокартки розміром не менше 10x15 см визначальних перешкод.

– у додатку 2 наведено приклади позначок, прийнятих при складанні кроків перешкод.

– у додатку 3 наведено приклад оформлення кроків перешкоди (річка, скелі).

– у додатку 4 наведено приклад подання висотного профілю маршруту.

Додаток 1

Приклад оформлення титульної сторінки звіту.

_____ (повна назва організації, що проводить похід)

ЗВІТ

про _____ туристський
(вид туризму)

спортивний похід _____ категорії складності
по _____

_____ (країна, географічний район)
здійснений з « ____ » _____ до « ____ » _____ 20 ____ р.

Маршрутна книжка № _____

Керівник групи _____

(Прізвище І. Б.)

Адреса керівника _____

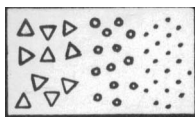
Маршрутно-кваліфікаційна комісія розглянула звіт і вважає, що похід може бути зарахований усім учасникам і керівнику категорії складності _____

Звіт використовувати в _____

Штамп МКК

Додаток 2

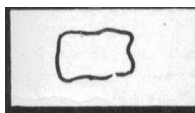
Позначки, прийняті при оформленні кроків перешкоди:

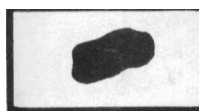
Каміння

каменепад

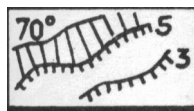
Камінь надводний

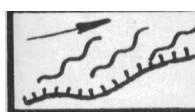
Камінь підводний

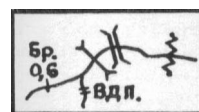
Ліс, болото

Крутий схил

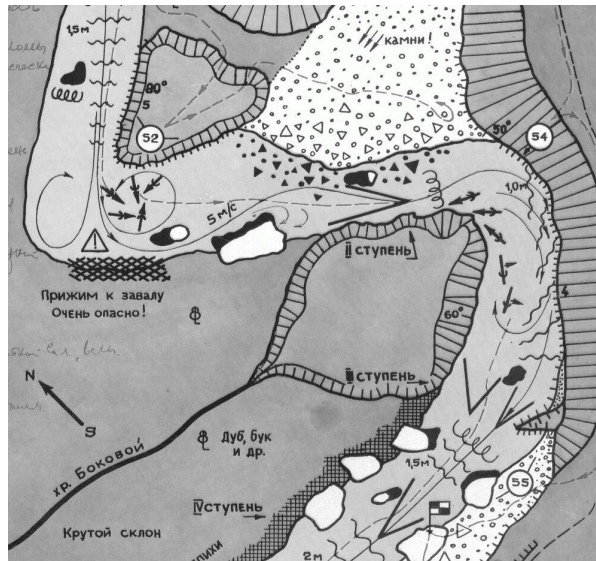
Прижим

Річка – брід – водоспад

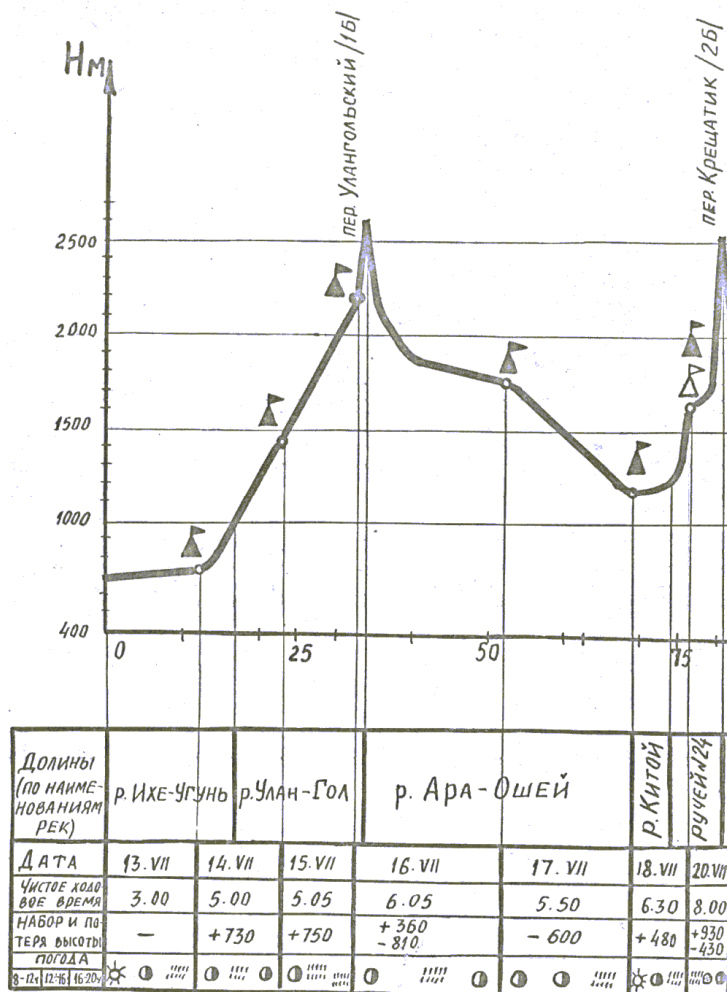
Додаток 3.

Приклад оформлення кроків перешкоди

Додаток 4

Приклад подання висотного профілю маршруту.

ДОДАТОК Л

Довідка про залік туристського спортивного походу

Маршрутна книжка № _____

Видана МКК _____

повне найменування МКК та код повноважень

Видана спортивному туристу _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

Рік та місяць проведення	Район проведення спортивного походу	Вид спортивного туризму	Спосіб (засіб) пересування	Категорія. (ступінь) складності	Керівництво або участь

МАРШРУТ ТУРИСТСЬКОГО СПОРТИВНОГО ПОХОДУ

наводиться докладна нитка маршруту із зазначенням початкового та кінцевого пунктів та основних перешкод з зазначенням їх категорій труднощі.

Спосіб (засіб) пересування	Км	Днів	Категорія (ступінь) складності	Особливі відмітки МКК
				(назва офіційного змагання зі спортивних туристських походів, зміна категорії складності туристського спортивного походу, незарахування керівництва, заборона участі чи керівництва походами тощо, перешкоди, що визначають категорію складності туристського спортивного походу)
Кількість днів	X		X	
Загалом				

Відмітка про здачу та місцезнаходження звіту про туристський спортивний похід:

Штамп МКК

Голова МКК

" " _____ 20 р.

(підпис)

(інв. № _____)

Висновки керівника групи щодо фізичної, технічної і тактичної підготовки учасника, можливості його подальшої участі та керівництва в туристських спортивних походах

Керівник групи _____

(підпис)

(П.І.Б.)

ДОДАТОК М

Затверджено
Рішенням Президії
від 24.06.2017 р. Постанова № 15
зміни затверджені Виконкомом
від 19.05.2018 р. Постанова № 3

Методика суддівства змагань зі спортивного туризму (група спортивних дисциплін "маршрут").

Підведення підсумків.

I. Показники (критерії) оцінки пройденого туристського спортивного маршруту

1. Методика ґрунтується на комплексній оцінці туристського спортивного маршруту за показниками, властивими сучасному спортивному туризму. При цьому значення кожного показника визначається методом експертної оцінки. Сукупність показників, що характеризують спортивний туристський маршрут, зведена до п'яти основних показників: Складність, Новизна, Безпека, Напруженість, Корисність (інформативність). Для змагань зі спортивного туризму (група спортивних дисциплін "маршрут") будь-якого статусу на 2018 - 2021 роки визначені наступні критерії, співвідношення і діапазони оцінок показників у балах, що наведені в Таблицях 1 - 5.

2. Чим вище категорія складності маршруту, тим більшу кількість і більш високу категорію трудності локальних чи протяжних перешкод (відповідно ЛП, ПП) включає маршрут, тим більше чинників, що впливають на проходження маршруту, тим ширше інтервали по градаціях показників в наведених нижче таблицях.

3. У графі "Характеристика маршруту" наведені окремі ознаки характерні інтервалам оцінки показників у балах для різних категорій складності маршрутів. Для кожної ознаки даються верхня і нижня межа.

4. При оцінці маршруту за кожним показником за базу беруться оцінки за цими показниками еталонного маршруту з набором перешкод, чинників і інших характеристик маршруту, характерних для виду туризму і для кожної категорії складності.

5. Суддівські колеґії з видів спортивного туризму можуть вводити для показників оцінки маршрутів розширену деталізацію ознак, характерних інтервалам оцінок в Таблицях 1 - 5, зважаючи на специфіку виду туризму, і визначити їх числові значення, не виходячи за межі інтервалів в наведених таблицях, що обговорюється на установчому семінарі.

6. Сміслові значення показників оцінки проходження туристського спортивного маршруту.

6.1. Показники оцінки проходження туристського спортивного маршруту **Складність** (від 0 до 120 балів) для категорій складності 6 - 1 наведені в таблиці 1. Характеристики маршруту поділені на 7 інтервалів.

6.1.1. При суддівстві по показнику Складність оцінюється складність пройденого маршруту (складність пройденої ЛП чи ПП) в туристському спортивному поході. При оцінці складності пройденого маршруту використовуються:

Класифікація туристських спортивних маршрутів;

Методики категорювання туристських спортивних маршрутів;

Методики категорювання локальних перешкод;

Переліки класифікованих туристських спортивних маршрутів;

Переліки класифікованих локальних перешкод.

Порівняльна оцінка маршрутів різних категорій складності (категорій трудності

перешкод) проводиться за принципом - чим вище категорія, тим вище значення показника Складність.

6.1.2. При визначенні числового значення показника Складність маршруту враховується кількість і трудність усіх пройдених в маршруті ЛП та ПП, їх протяжність і місцезнаходження на нитці маршруту. Враховуються також інші чинники, що характеризують складність маршруту і залежні від виду спортивного туризму. При цьому порівнюються чинники, які визначають складність пройденого маршруту із аналогічними чинниками еталонних маршрутів тієї ж категорії складності, що мають місце у Переліках класифікованих туристських спортивних маршрутів або туристських спортивних маршрутів, що пройдені раніше і категоризовані у відповідності до діючих Методик категорювання туристських спортивних маршрутів.

Якщо пройдений маршрут, відповідно до Методики категорювання туристських спортивних маршрутів, належить до однієї категорії складності але при цьому містить перешкоди, характерні для маршруту більш високої категорії складності, оцінка такого маршруту за показником Складність Таблиці 1 робиться в межах інтервалу значень визначеного по стовпцю категорії складності маршруту, для якої ця перешкода є визначальною, в рядку таблиці "Маршрут нижчої категорії, але має елементи вищої категорії складності (маршрут з елементами)".

Показник Складність

Таблиця 1

Характеристика маршруту	Категорія складності					
	6	5	4	3	2	1
Супер, екстра складність. Включає визначальні перешкоди і чинники передбачені тільки для цієї категорії	120	89	57	34	17	11
	113	83	53	31	16	10
Дуже сильний. Включає безліч додаткових визначальних перешкод і додаткових чинників, що впливають на складність маршруту	112	82	52	30	15	9
	105	77	48	27	14	8
Сильний, вище за середню. Включає додаткові зумовлюючі, визначальні перешкоди або чинники, що впливають на складність маршруту	104	76	47	26	13	7
	100	71	44	24	12	6
Середня, вище за еталонну. Включає додаткові зумовлюючі перешкоди або чинники, що впливають на складність маршруту	99	70	43	23	11	5
	94	65	39	21	10	4
Складність еталонна, мінімальна або трохи вище по набору перешкод, по протяжності або інших чинників для маршруту цієї категорії складності	93	64	38	20	9	3
	88	60	35	18	8	2
Складність нижча еталонної, але по сукупності інших характеристик (чинників) маршрут не переходить у більше низьку категорію складності	87	59	34	17	7	1
	83	55	32	15	6	0
Маршрут нижчої категорії, але має елементи вищої категорії складності (маршрут з елементами)	82	54	31	14	5	—
	55	34	17	10	4	—

6.2. Показники оцінки проходження туристського спортивного маршруту **Новизна** (від 0 до 24 балів) для категорій складності 6 - 1 наведені в таблиці 2. Характеристики маршруту поділені на 6 інтервалів.

6.2.1. Показники включають такі поняття як ступінь першопроходження, оригінальність, нестандартність проходження туристського спортивного маршруту або перешкоди. Оцінка проводиться з урахуванням наявної офіційної інформації про об'єкт першопроходження на момент його проходження. Першопроходження маршруту або елементів маршруту може бути повне або часткове (наприклад, новий варіант проходження ЛП).

6.2.2. На оцінку маршруту за показником Новизна впливають такі чинники, як оригінальність побудови і нестандартність проходження маршруту, зв'язка декількох туристських районів без використання транспортних засобів для переміщення між цими районами, новизна технічних засобів, використаних при проходженні маршруту, використання прогресивних технічних прийомів подолання ЛП, нетрадиційні терміни проведення туристського спортивного походу та ін.

Показник Новизна

Таблиця 2

Характеристика маршруту	Категорія складності маршруту					
	6	5	4	3	2	1
Повне першопроходження маршруту, усіх визначальних і зумовлюючих перешкод маршруту характерних для виду туризму	24	20	16	12	9	24
	20	16	12	9	8	20
Першопроходження визначальної частини маршруту в новому районі	19	15	13	9	7	19
	14	10	8	5	4	14
Першопроходження визначальної частини маршруту у відомому районі	17	14	11	8	6	4
	12	9	5	4	4	2
Першопроходження декількох локальних перешкод в т.ч. що визначають категорію складності маршруту	11	8	4	3	3	1
	7	6	3	2	2	0,5
Першопроходження локальних перешкод що не визначають категорію складності маршруту, новизна технічних засобів, елементи новизни "старих" маршрутів, варіанти проходження	6	5	2	1	1	0,5
	0	0	0	0	0	0
Елементи новизни відсутні	0	0	0	0	0	0

6.3. Показники оцінки проходження туристського спортивного маршруту **Безпека** (від -30 до 25 балів) для категорій складності 6 - 1 наведені в таблиці 3. Характеристики маршруту поділені на 7 інтервалів.

6.3.1. Рівень забезпечення безпеки спортивного туристського маршруту визначається набором вдалих (чи невдалих) стратегічних, тактичних і технічних рішень, використаних туристською групою при проходженні маршруту. Цей критерій повинен враховувати весь комплекс заходів, вжитих групою як при підготовці (стратегія), так і на етапі проходження маршруту (тактика, техніка). В Таблиці 3 показник Безпека представлений сумою трьох оцінок: Стратегія (Ст), Тактика (Тк), Техніка (Т).

6.3.2. На оцінку маршруту за показником Безпека впливає:

- логічність побудови нитки маршруту та планування графіку руху – Стратегія;
- відповідність запланованого реальному графіку руху, вдалі тактичні рішення для забезпечення безпеки проходження маршрут – Тактика;
- вибір засобів пересування, сплаву, підбір і використання спеціального особистого, групового спорядження і виконання технічних прийомів відповідно до технічної складності маршруту і кваліфікації учасників, для забезпечення безпечного проходження маршруту – Техніка.

6.3.3. При оцінці маршруту за показником Безпека враховується:

- обґрунтованість відхилень пройденого маршруту від заявленого, відповідність реального графіку руху запланованому, відповідність прийнятих рішень реальним ситуаціям на маршруті – Тактика;
- грамотне використання спеціального спорядження і виконання технічних прийомів при проходженні локальних перешкод – Техніка.

6.3.4. За рішенням Головної суддівської колегії (ГСК) допускається здійснення інтегральної оцінки показника Безпека, в межах сумарного значення оцінок по Стратегії, Тактиці і Техніці.

6.4. Показники оцінки проходження туристського спортивного маршруту **Напруженість** (від -10 до 25 балів) для категорій складності 6 - 1 наведені в таблиці 4. Характеристики маршруту поділені на 7 інтервалів.

6.4.1. Міра напруженості (інтенсивності) проходження маршруту включає (враховує) такі поняття, як:

- інтенсивність руху групи. Характеризує співвідношення протяжності і тривалості маршруту з кількістю і складністю пройдених ЛП та ПП. Для маршрутів в гірській місцевості, з урахуванням абсолютних висот, пройдених ЛП, і сумарного перепаду висот;

- насиченість маршруту перешкодами і розподіл цих перешкод по нитці маршруту. Перевищення загальної кількості ЛП пройдених на маршруті, характерних як для цього виду, так і для інших видів туризму, над кількістю ЛП еталонного маршруту;

- автономність. Визначається наявністю (відсутністю) населених пунктів в районі подорожі і на нитці маршруту, проміжних закидань, наявністю груп підтримки, взаємодією з іншими спортивними групами, наявністю повного або часткового автомобільного супроводу;

- аномальність природних і погодних умов, кліматичні і інші особливості району проходження маршруту.

6.4.2. Показник Напруженість залежить також від навантажень психологічних, нештатних ситуацій і специфіки маршруту, інших чинників, характерних для виду туризму.

Слід враховувати, що динаміка зростання значення показника Напруженість має бути нижча для тих маршрутів, де напруженість створена "штучно", наприклад, із-за невинного ходіння вночі, в негоду, без попередніх розвідок і перегляду технічно-складних ділянок маршруту, або проходження маршруту "на знос" і т. п.

Показник Безпека

Таблиця 3

Характеристика маршруту	Категорія складності маршруту																	
	6			5			4			3			2			1		
	Ст	Тк	Т	Ст	Тк	Т	Ст	Тк	Т	Ст	Тк	Т	Ст	Тк	Т	Ст	Тк	Т
Відмінно спланований і пройдений маршрут зі значним запасом міцності і високим рівнем технічності зі значним запасом міцності і високим рівнем технічності. Техніка проходження підтверджена фото-відео матеріалами	10 6	10 6	5 4	8 4	8 4	5 4	6 4	6 4	5 4	5 4	5 4	5 4	4 3	4 3	3 2	3 2	3 2	3 2
Добре спланований маршрут. Позитивні дії і рішення із забезпечення безпеки при його проходженні. Техніка проходження маршруту не досить повно відбита в наданих матеріалах.	5 2	5 2	3 2	3 2	4 2	3 2	3 2	3 2	3 2	3 2	3 2	3 2	2 1	2 1	1,5 0,5	1,5 0,5	1,5 0,5	1,5 0,5
Планування маршруту не має особливостей відмінних від типового планування. Техніка проходження маршруту і заходи щодо забезпечення безпеки не відбиті (слабо відбиті) в наданих матеріалах.	1 0	1 0	1 0	1 0	1 0	1 0	1 0	1 0	1 0	1 0	1 0	1 0	0,5 0	0,5 0	0,5 0	0,5 0	0,5 0	0,5 0
Незначні прорахунки в плануванні. Незначні відхилення від плану проходження маршруту або незначні тактичні або технічні помилки при проходженні маршруту.	-1 -2	-1 -3	-1 -2	0 -2	0 -2	0 -2	0 -2	0 -2	0 -1	0 -1	0 -1	0 -1	0 -1	0 -1	0 -1	0 -0,5	0 0,5	0 -1
Невдалі рішення, порушення безпеки, неодноразові помилки в тактиці проходження маршруту, техніці подолання перешкод, невдалі засоби сплаву і так далі	-3 -5	-4 -5	-3 -4	-3 -4	-2 -4	-3 -4	-3 -4	-3 -4	-2 -3	-2 -3	-2 -3	-2 -3	-2 -3	-2 -3	-1 -2	-1 -2	-1 -2	-2 -3
Великі прорахунки і порушення стратегії, тактики і техніки проходження маршруту, надання неправдивих відомостей при оформленні маршрутної і звітної документації. Можливе зняття зі змагань	-6 -8	-6 -8	-5 -6	-5 -7	-5 -7	-5 -6	-5 -6	-5 -6	-4 -5	-4 -5	-4 -5	-4 -5	-4 -5	-4 -5	-4 -5	-3 -4	-3 -4	-4 -5
Грубі порушення Правил. Можливе зняття зі змагань	-9 -10	-9 -11	-7 -9	-8 -9	-8 -9	-7 -8	-7 -8	-7 -8	-6 -7	-6 -7	-6 -7	-6 -7	-6 -7	-6 -7	6 -7	-5 -6	-5 -6	-6 -7

Показник Напруженість

Таблиця 4

Характеристика маршруту	Категорія складності					
	6	5	4	3	2	1
Гранична напруженість маршруту без втрати міри безпеки	25 19	20 14	15 11	10 9	6 5	5 4
Проходження дуже напруженого маршруту без втрати міри безпеки	18 13	13 10	10 8	8 6	4 3	3 2
Напруженість маршруту вища за середню	12 5	9 4	7 3	5 2	2 1	1 0
Напруженість характерна для еталонного або трохи вища еталонного маршруту	4 0	3 0	2 0	1 0	0 0	0 0
Напруженість характерна для еталонного або трохи нижче еталонного маршруту, наприклад, збільшення часу проходження із-за погодних умов	0 -1	0 -1	0 -1	0 -1	0 -1	0 -1
Низька напруженість проходження маршруту, наприклад, надмірне збільшення часу проходження не пов'язане з кліматичними особливостями району або погодними умовам	-2 -10	-2 -8	-2 -6	-2 -5	-2 -4	-2 -3
Автономність: без супроводу з початковим підвозом команди і спорядження з супроводом команди на маршруті: повним або частковим	0 -10	0 -8	0 -6	0 -5	0 -4	0 -3

6.5. Показники оцінки проходження туристського спортивного маршруту **Корисність** (інформативність) (від 0 до 0 балів) для категорій складності 6 - 1 наведені в таблиці 5. Характеристики маршруту поділені на 4 інтервали.

6.5.1. Показник Корисність визначає міру корисності, значущості завдань, вирішених групою при здійсненні спортивного туристського маршруту.

Оскільки повнота наданої інформації по району, в якому пройдений маршрут, дозволяє підвищити безпеку проходження маршрутів, що плануються в цьому районі, показник Корисність залежить від інформативності отриманих результатів і своєчасного надання (публікації) цих результатів. Цей показник враховує якість оформлення і інформативність представлених звітних документів і маршрутної документації (карти, та інше), враховує наявність і об'єм суспільно корисної роботи, виконаною туристською групою.

Корисність включає і такі роботи на маршруті, як участь в рятувальних роботах інших груп і надання допомоги потерпілим.

Показник Корисність

Таблиця 5

Характеристика маршруту	Категорія складності					
	6	5	4	3	2	1
Велика інформативність при якісному звіті; наявність паспортів ЛП, лоції сплаву, відеофільму. Наявність матеріалів, підтверджуючих суспільно-корисну роботу на маршруті і по закінченню туристського походу (публікації у ЗМІ, інтернет ресурсах). Розрахунок категорії	10 7	8 6	7 5	6 4	4 3	3 2
Середня інформативність, звіт середнього рівня. В технічному описі показано подолання визначних перешкод.	6 4	5 4	5 3	3 2	2 1	1 0
Низька інформативність звітних матеріалів. Звіт середнього рівня. В технічному описі показані лише загальні фото.	3 1	3 1	2 1	1 0	0 0	0 0
Надзвичайно мала інформативність, звіт низької якості, технічний опис маршруту відсутній або дається у формі "як ходять" або "як потрібно йти", немає інформації про те, як йшла група	0	0	0	0	0	0

II. Технологія суддівства. Підведення підсумків

7. Установчий семінар суддів суддівських бригад змагань.

7.7.1. Перед завершальним етапом суддівства ГСК проводить установчі семінари суддів з окремих спортивних дисциплін (видів спортивного туризму) або загальний семінар суддів. На цих семінарах судді погоджують понятійний апарат і особливості експертної оцінки наданих матеріалів критеріями, що наведені вище. При необхідності вносять в таблиці розширені ознаки характеристик маршрутів, передбачений п.1.5.

7.7.2. На семінарі необхідно звернути увагу суддів на виконання вимог учасниками змагань щодо наявного детального опису і документального підтвердження проходження кожним учасником спортивної туристської групи перешкод, що визначають категорію складності маршруту шляхом подання фото, відео та інших матеріалів - записок з контрольних точок маршруту і GPS відміток, СМС-повідомлень, запису і відміток про проходження контрольних пунктів в маршрутній книжці (маршрутному листі) та ін., а також на необхідність оцінки повноти і достатності заходів, вжитих туристською групою, для забезпечення безпеки на маршруті.

7.7.3. При оцінці пройдених маршрутів судді-експерти повинні пам'ятати, що туристським групам, що беруть участь в змаганнях, рекомендується використати на маршруті засоби зв'язку і засоби технічного контролю - приймачі глобальної системи позиціонування (приймачі GPS або іншої системи позиціонування), супутникові GPS трекери, супутниковий телефон, велокомп'ютер, альтиметр та інше. Дані засобів технічного контролю повинні надаватися в звітному матеріалі, наданому в суддівську колегію.

8. Робота суддів суддівської бригади спортивної дисципліни.

8.1. Суддівство в кожній спортивній дисципліні (у кожному виді програми змагань) здійснюється суддями-експертами суддівської бригади. Кожен суддя самостійно розглядає подані звітні матеріали про проходження маршрутів того виду програми, в якому він судить, виставляє експертні оцінки (бали) командам окремо по кожному з п'яти критеріїв оцінки, відповідно до Таблиць 1 - 5, і заповнює суддівський протокол за формою Додаток 1.

8.2. При визначенні числових значень показників оцінки маршрутів використовується крок дискретизації в 1 бал. При оцінці маршрутів 2 категорії складності за показником Безпека і маршрутів 1 категорії складності за усіма показниками використовується крок дискретизації в 0,5 балів.

8.3. При визначенні показника Безпека, суддя повинен розглядати його як суму трьох оцінок : Стратегія, Тактика, Техніка, при цьому числові значення цих оцінок для конкретного маршруту можуть бути узяті суддями з різних рядків одного стовпчика (однієї категорії складності) Таблиці 3.

8.4. При оцінці спортивних туристських маршрутів, що включають ЛП, що відносяться до маршрутів більш високої категорії складності, необхідно враховувати, що такі маршрути мають, як правило, показники Складність і Напруженість нижчі, ніж аналогічні показники еталонних маршрутів для яких ці ЛП є визначальними.

8.5. У разі порушення туристською групою пунктів Правил, Регламентів по спортивному туризму, недотримання вимог Регламенту (Положення) про змагання або виявлення грубих порушень заходів безпеки при проходженні маршруту (перешкоди), суддя виставляє цій команді негативну оцінку за показником Безпека. Максимальна для цієї категорії складності маршруту негативна оцінка за показником Безпека може служити підставою для зняття команди зі змагань.

8.6. При надходженні до суддівської колегії протоколу судді з максимальною негативною оцінкою за показником Безпека, для будь якої туристської групи, Головний (старший) суддя відповідної спортивної дисципліни проводить нараду суддів цього виду програми змагань, на якому розглядає обґрунтованість виставленої оцінки за показником Безпека і оформлює Протокол спільного розгляду показника Безпека для цієї команди.

Якщо в результаті спільного розгляду 2/3 або більше суддів виставили максимальну негативну оцінку за показником Безпека, то туристська група знімається зі змагань. По рішенню ГСК команда може не зніматися зі змагань, але при підрахунку підсумкового результату суддівські оцінки значення показника Безпека беруться з Протоколу спільного розгляду показника Безпека.

9. Робота суддів, відповідальних за спортивну дисципліну (вид програми змагань).

9.1. Головний (старший) суддя, секретар на підставі протоколів суддів (Додаток 1) за видом програми заповнюють Зведений протокол за показниками за формою (Додаток 2) і виводять підсумкові результати кожної команди у балах окремо за усіма показниками (Складність, Новизна, Безпека, Напруженість, Корисність). Підсумковий результат туристської групи за показником визначається як середнє значення від суми балів, проставлених судьями групі за цим показником, підраховане з точністю до 2-го десяткового знаку з використанням правила математичного округлення. При підрахунку вводиться механізм підвищення достовірності оцінки кожного показника (корекція) - при кількості суддів 5 або більше 5, одна максимальна оцінка і одна мінімальна оцінка відкидаються. В цьому випадку середньоарифметичне значення визначається за кількістю суддів "N-2", де N – кількість суддів які брали участь у суддівстві. При оформленні Протоколу за показниками робиться відмітка - "з корекцією/без корекції".

9.2. На підставі Зведеного протоколу за показниками Головний (старший) суддя, секретар заповнюють Підсумковий протокол за формою (Додаток 3), в якому підсумковий результат спортивної туристської групи у балах визначається сумою балів, набраною групою за усіма показниками.

На підставі балів, набраних групами за усіма показниками, розподіляються місця, які посіли туристські групи, що також відображається в Підсумковому протоколі.

При цьому перше місце відповідає найбільшому результату у балах, далі місця розподіляються в порядку зменшення результатів. При рівності підсумкових результатів у балах для декількох спортивних туристських груп (рівні суми балів за показниками) вище місце посідає команда, яка має більший результат за показником Складність. У разі рівності балів за показником Складність, вище місце посідає команда, яка має більший результат за показником Безпека. При рівності балів за показником Безпека, командам присуджується однакове - більш високе місце, а в Протоколі місце, яке посіли туристські групи, проставляється у вигляді інтервалу, наприклад 4-5.

9.3. Після затвердження Підсумкових протоколів секретар за видом програми готує Розрядний протокол для звітування перед організацією, що проводить змагання (Додаток 4).

10. Особливості суддівства маршрутів різних категорій складності, об'єднаних в одну групу.

10.1. На першому етапі суддівства судді оцінюють маршрути окремо по всім п'яти показникам у відповідності до заявленої категорії складності, згідно з даною «Методикою». При необхідності підводяться підсумки змагань по кожній з категорій складності.

10.2. Надалі для підрахунку показника Складність вводиться гандикап, який встановлюється в залежності від категорії складності маршруту та частково корегує бальну оцінку Складності походів більш низької категорій складності. Для цього отриманий в результаті суддівства показник Складність множиться на відповідний коефіцієнт гандикапу, який береться з таблиці 6 – отримуємо скорегований показник Складності.

10.3. В Підсумковий протокол вноситься значення скорегованого показника Складності.

Таблиця 6

Показник гандикап при об'єднанні маршрутів різних категорій складності в одну групу

Категорія складності походу	Значення коефіцієнта гандикапу для корегування показник «Складність» в залежності від варіантів об'єднання походів різних категорій складності ^{1,2)}				
6 к.с.	1,0				
5 к.с.	1,26	1,0			
4 к.с.	1,96	1,4	1,0		
3 к.с.	3,3	2,41	1,53	1,0	
2 к.с.	6,6	4,8	3,0	1,76	1,0
1 к.с.	10,2	7,45	4,73	2,72	1,36

1. Величину гандикапа похода максимальної категорії складності приймають рівною 1,0.
2. Рекомендується об'єднувати походи категорій складності, що знаходяться в межах виділених в таблиці.

		Федерація спортивного туризму України											
Назва змагань		Заключний етап чемпіонату України з туристських спортивних походів (суддівство звітів)											
Вид туризму (програми)		Пішохідний											
Дистанція		маршрут 2 к. с.											
ПОКАЗНИК		Складність											
№	Керівник (П.І.Б., регіон)	Маршрут	КС	Складність 2 кс : (max=17, min=4)									
				Середнє значенн я	Сума без крайніх балів	Сума балів	Мінім. значенн я	Макс. значенн я	Суддя 1	Суддя 2	Суддя 3	Суддя 4	Суддя 5
1	Журенко М. А., . Одеська обл.	Карпати	2 кс	10,33	31	46	5	10	10	7	7	5	7
2	Ваколюк Я.В., Тернопільська обл.	Карпати	2 кс	11,33	34	56	10	12	12	12	12	10	10
3	Діденко О.В., Одеська обл.	Туреччина	2 кс	9,66	29	49	9	11	11	10	10	9	9
4	Васюков С.О., Харківська обл.	Карпати	2 кс	8,66	26	40	2	12	10	2	8	12	8
5	Янущенко Д.В., Запорізька обл.	Карпати	2 с	9,66	29	47	8	10	10	10	10	8	9
6	Микалюк С.М. Запорізька обл.	Карпати	2 кс	7,33	22	37	7	8	8	7	7	8	7
7	Федчук Р. І. Хмельницька обл.	Зійшов з дистанції											

Судді: ПІБ Судді 1, регіон, СК

ПІБ Судді 2, регіон, СК

ПІБ Судді 3, регіон, СК

ПІБ Судді 4, регіон, СК

ПІБ Судді 5, регіон, СК

Заступник головного судді з виду :

ПІБ, регіон, СК

Секретар з виду:

ПІБ, регіон, СК

Дата

Підсумковий Протокол

		Федерація спортивного туризму України								
Назва змагань		Заключний етап чемпіонату України з туристських спортивних походів (суддівство звітів)								
Вид туризму (програми)		пішохідний								
Дистанція		маршрут 2 к. с.								
ПОКАЗНИК		Складність/Новизна/Безпека/Напруженість/Корисність								
		Показник								
№	Керівник (П.І.Б., регіон)	Маршрут	КС	Складність	Новизна	Безпека	Напруженість	Корисність	Сумарний результат	Місце
1	Журенко М. А., Одеська обл.	Карпати	2 кс	10,33	1,25	1,25	0,25	2,00	15,08	6
2	Ваколюк Я.В., Тернопільська обл.	Карпати	2 кс	11,33	1,75	4,50	2,75	2,50	22,83	II
3	Діденко О.В., Одеська обл.	Туреччина	2 кс	9,66	2,75	5,50	2,75	2,75	23,41	I
4	Васюков С.О., Харківська обл.	Карпати	2 кс	8,66	1,50	2,00	2,25	1,50	15,91	5
5	Янущенко Д.В., Запорізька обл.	Карпати	2 кс	9,66	1,25	1,25	2,50	2,50	17,16	4
6	Микалюк С.М. Запорізька обл.	Карпати	2 кс	7,33	1,25	5,00	2,00	3,00	18,58	III
7	Федчук Р. І. Хмельницька обл.	Зійшов з дистанції								

Судді: ПІБ Судді 1, регіон, СК;

ПІБ Судді 2, регіон, СК

ПІБ Судді 3, регіон, СК

ПІБ Судді 4, регіон, СК

ПІБ Судді 5, регіон, СК

Головний суддя з виду _____ ПІБ, регіон, СК

секретар з виду _____ ПІБ, регіон, СК

Головний суддя _____ ПІБ, регіон, СК

Дата

Назва організації яка проводить офіційне змагання

Федерація спортивного туризму України

Місце проведення – _____, термін проведення змагання

Вид туризму _____

Додаток 4

ПРОТОКОЛ № 1

Дистанція - туристські спортивні походи VI категорії складності

1	Прізвище, ім'я та по батькові спортсменів в Команді (керівник походу - "К", учасник походу - "У")	Дата, рік народження	Розряд	5	Регіон (АР Крим, область, міста Київ та Севастополь)	ФСТ, СК*	8	Тренер
1	2	3	4	5	6	7	8	9
I	Козінов Сергій Віталійович «К»	08.04.1982	МСУ	165.3	Дніпропетровська	Україна	МСУ	Козінов Сергій
	Касьянов Юрій Володимирович «У»	15.11.1988	КМСУ		Запорізька		МСУ	
	Тараканов Андрій Валерійович «У»	27.01.1981	I				МСУ	
	Бауліна Каріна Олександрівна «У»	18.08.1990	КМСУ				МСУ	
	Бєлов Олександр Олександрович «У»	16.01.1972	КМСУ				МСУ	
	Тодоров Олександр Леонідович «У»	19.01.1982	КМСУ				МСУ	
II	Каніщев Євген Олексійович «К»	19.03.1976	МСУ	155.3	Харківська	МОНУ	МСУ	Васильєв Юрій.
	Могіленець Іван Іванович «У»	06.04.1949	КМСУ				МСУ	
	Коваль Юрій Володимирович «У»	07.10.1972	КМСУ				МСУ	
	Каніщев Олексій Іванович «У»	01.12.1948	КМСУ				МСУ	
III	Буз Василь Миколайович «К»	11.01.1955	МСУ	142.3	Одеська область		КМСУ	Буз Василь
	Лєпєохін Олександр Олександрович «У»	18.04.1957	МСУ				КМСУ	
	Романов Максим Михайлович «У»	15.03.1982	КМСУ				КМСУ	
	Волошин Едуард Володимирович «У»	18.03.1982	I				КМСУ	
IV	Товкач Михайло Григорович «К»	28.11.1973	I	120.7	Дніпропетровська		КМСУ	Товкач Михайло
	Коломієць Андрій Володимирович «У»	03.04.1972	I				КМСУ	
	Ткачук Володимир Васильович «У»	25.05.1966	I				КМСУ	
	Варава Юрій Леонідович «У»	22.10.1977	I				КМСУ	

Продовження таблиці 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
V	Попов Володимир Миколайович «К»	15.04.1958	МСУ	116.0	Полтавська область	Динамо	КМСУ	Попов Володимир
	Алад'їн Максим Анатолійович «У»	29.03.1984	КМСУ				КМСУ	
	Іванов Іван Іванович «У»	29.03.1984	I				КМСУ	
	Каплатий Владислав Михайлович «У»	08.09.1988	КМСУ				КМСУ	
VI	Гаук Микола Вікторович «У»	05.04.1981	I	98.0	Одеська область		КМСУ	Буз Василь
	Сидоров Сидор Сидорович «У»	08.09.1988	I				КМСУ	
	Єгоров Єгор Єгорович «У»	08.09.1988	I				КМСУ	
	Єгоров Сергій Валентинович «У»	11.06.1973	I				КМСУ	

266

Головний суддя чемпіонату _____ П.І.Б., ССК**

Головний секретар _____ П.І.Б., ССК

Суддя _____ П.І.Б., ССК

Суддя _____ П.І.Б., ССК

Дата * ФСТ – фізкультурно спортивне товариство, СК – спортивний клуб (вказується при наявності договору із відповідним ФСТ чи СК);

** Спортивне звання "Майстер спорту України" вважається виконаним за умови наявності у складі суддівської колегії на всеукраїнських змаганнях трьох суддів національної або міжнародної категорії.

Спортивні розряди вважаються виконаними за умови наявності у складі суддівської колегії відповідних спортивних змагань:

- для кандидатів у майстри спорту України - не менше трьох суддів не нижче першої категорії; для інших спортивних розрядів - не менше трьох суддів не нижче другої категорії.

ДОДАТОК Н

ЗАТВЕРДЖЕНО

Виконкомом ФСТУ

19.05.2018 р.

ПОЛОЖЕННЯ про спортивних суддів зі спортивного туризму

1. Загальні положення

1.1. Це Положення про спортивних суддів зі спортивного туризму (далі – Положення) розроблено відповідно до вимог Законів України "Про фізичну культуру і спорт" та "Про громадські об'єднання", наказу Міністерства молоді та спорту України (далі – Міністерство) "Про затвердження порядку присвоєння кваліфікаційних категорій спортивним суддям" від 16.07.2013 №31, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 2 серпня 2013 р. за № 1312/2384, зі змінами, унесеними згідно з наказом Міністерства молоді та спорту України № 2025 від 16.06.2015, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 2 липня 2015 за № 772/27217, та Статуту Громадського Об'єднання "Федерація спортивного туризму України" (далі – Федерація).

Мета Положення – створення нормативно-правових засад для підготовки та підвищення кваліфікації спортивних суддів зі спортивного туризму.

1.2. Суддівство змагань зі спортивного туризму є почесною й відповідальною роботою, що виконується на добровільних засадах.

1.3. Спортивними суддями змагань зі спортивного туризму можуть бути фізичні особи, які мають відповідну підготовку та кваліфікацію.

Призначення на відповідні посади суддів на змагання зі спортивного туризму відповідного рангу змагань та класу дистанцій залежить від рівня їх кваліфікації та спеціалізації (додаток 1).

1.4. Кваліфікаційні категорії спортивним суддям зі спортивного туризму можуть бути присвоєнні за суддівство офіційних змагань зі спортивного туризму.

1.5. Спортивний суддя змагань зі спортивного туризму повинен бути чесним, неупередженим, під час суддівства змагань неухильно дотримуватися Правил змагань зі спортивного туризму (далі – Правила), затверджених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, і вимагати цього від спортсменів та тренерів, вести боротьбу з усіма випадками недисциплінованості, грубості й нетактовності, уживання допінгу, порушеннями Правил, активно сприяти пропаганді спортивного туризму, підвищувати свою суддівську кваліфікацію.

2. Класифікація суддів.

2.1. Відповідно до закону України «Про фізичну культуру та спорт» встановлено такі кваліфікаційні категорії спортивного судді зі спортивного туризму:

- 2.1.1. Спортивний суддя Національної категорії;
- 2.1.2. Спортивний суддя першої категорії;
- 2.1.3. Спортивний суддя другої категорії;
- 2.1.4. Юний спортивний суддя.

2.2. Міжнародні кваліфікаційні категорії спортивним суддям встановлюються Міжнародною федерацією спортивного туризму, до складу якої входить Федерація.

3. Вимоги до присвоєння кваліфікаційних категорій спортивним суддям зі спортивного туризму

3.1. Кваліфікаційні категорії спортивного судді в спортивному туризмі можуть присвоюватися як за суддівство змагань з видів спортивного туризму (далі – ВСТ), так і за суддівство змагань туристських спортивних походів (далі - маршрути) за умов виконання таких вимог:

3.1.1. "Юний спортивний суддя" – особам від 14 років, які взяли участь у суддівському семінарі та мають практику суддівства на будь-яких посадах не менше трьох змагань з видів спортивного туризму.

3.1.2. "Спортивний суддя другої категорії" – особам із 16 років, які мають стаж суддівства не менше 2-х років і взяли участь у семінарі з підготовки та підвищення кваліфікації спортивних суддів другої або першої категорії за 24-годинною програмою та мають таку практику суддівства: вісім змагань із ВСТ з дистанціями не нижче 2 класу (допускається заміна суддівства одних змагань двома суддівствами змагань із дистанціями 1 класу, але не більше чотирьох замін);

- або шість змагань з маршрутів будь-якої категорії складності (далі к.с.). Допускається заміна одного такого суддівства випуском чи заліком двох туристських спортивних походів, але не більше трьох замін;

- або випуск чи залік дванадцяти туристських спортивних походів не нижче II к.с.

3.1.3. "Спортивний суддя першої категорії" – особам, які мають стаж суддівства не менше 2-х років після присвоєння кваліфікаційної категорії "Спортивний суддя другої категорії", узяли участь у всеукраїнському семінарі з підготовки та підвищення кваліфікації спортивних суддів першої категорії за 24-годинною програмою та мають таку практику суддівства:

- десять змагань з ВСТ (із яких не менше п'яти – всеукраїнські) – у якості члена головної суддівської колегії (далі – ГСК) із дистанціями не нижче 4 класу (допускається заміна суддівства одних змагань суддівством двох змагань на посаді помічника начальника дистанції або заступника головного секретаря або старшого судді етапу, але не більше трьох замін) та з дистанціями не нижче 3 класу в якості головного судді, заступника головного судді (з виду, суддівства, безпеки) або головного секретаря (допускається заміна суддівства одних змагань двома суддівствами змагань на посаді члена ГСК, але не більше трьох замін);

- або десять змагань з маршрутів (з яких не менше чотирьох – всеукраїнські) не нижче IV к.с. Допускається заміна одного такого суддівства випуском чи заліком двох туристських спортивних походів не нижче IV к.с., але не більше трьох замін;

- або випуск чи залік дванадцяти туристських спортивних походів не нижче III к.с. (з яких не менше шести – туристські спортивні походи IV к.с.).

3.1.4. "Спортивний суддя Національної категорії" – особам, які мають стаж суддівства не менше 2-х років після присвоєння кваліфікаційної категорії "Спортивний суддя першої категорії", узяли участь у всеукраїнському семінарі з підготовки та підвищення кваліфікації спортивних суддів першої категорії за 24-годинною програмою й мають таку практику суддівства:

- шість всеукраїнських або міжнародних змагань з ВСТ з дистанціями не нижче 4 класу (три з яких 5 класу) у якості члена ГСК (у половині з яких необхідно виконати обов'язки головного судді, або заступника головного судді з виду чи суддівства, або головного секретаря);

- або чотири всеукраїнські чи міжнародні змагання з маршрутів не нижче V к.с. (в одному з яких у якості члена ГСК). Допускається заміна одного такого суддівства випуском чи заліком двох туристських спортивних походів не нижче V к.с., але не більше двох замін;

3.2. Можливе присвоєння кваліфікаційних категорій спортивних суддів другої, першої та Національної категорій за суддівство одночасно змагань з ВСТ та змагань з маршрутів за умови виконання не менше половини вимог із кожного виду змагань.

3.3. Довідки про суддівство на посадах заступника головного судді з оргроботи та з інформації зараховуються не більше 1 разу для присвоєння кваліфікаційної категорії не вище першої.

3.4. У разі прийняття колегією суддів, яка має право присвоєння певної кваліфікаційної категорії спортивного судді, рішення про відмову в її присвоєнні, особа має право подати апеляцію у вищу суддівську колегію. У цьому випадку вища суддівська колегія розглядає апеляцію та подані матеріали й має право вирішити питання присвоєння відповідної кваліфікаційної категорії спортивного судді. Рішення Центральних колегій суддів Президії Федерації може бути оскаржене до суду.

4. Порядок присвоєння та підтвердження кваліфікаційних категорій спортивним суддям

4.1. Кваліфікаційні категорії спортивного судді зі спортивного туризму присвоюють Виконком та структурні підрозділи Федерації спортивного туризму України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі – відокремлені підрозділи та місцеві федерації спортивного туризму (далі – підрозділи Федерації), відповідно до наведених нижче повноважень, фізичним особам, з урахуванням вимог цього Положення.

4.1.1. Кваліфікаційні категорії "Юний спортивний суддя", "Спортивний суддя другої категорії", "Спортивний суддя першої категорії" присвоює Виконком та підрозділи Федерації.

4.1.2. Кваліфікаційну категорію "Спортивний суддя Національної категорії" присвоює Виконком Федерації.

4.1.3. Спортивний суддя Національної категорії може бути рекомендований Федерацією в Міжнародну федерацію спортивного туризму для присвоєння кваліфікаційної категорії "Спортивний суддя міжнародної категорії".

4.1.4. Кваліфікаційні категорії спортивних суддів "Спортивний суддя другої категорії", "Спортивний суддя першої категорії" та "Спортивний суддя Національної категорії" присвоюються послідовно.

4.2. Кандидатури осіб, поданих на присвоєння кваліфікаційної категорії спортивного судді, розглядаються колегіями спортивних суддів.

4.3. Розгляд матеріалів щодо присвоєння кваліфікаційної категорії спортивному судді повинен бути здійснений протягом одного місяця з дня подання документів, передбачених п.4.5-4.6, до колегії суддів, яка має право присвоювати кваліфікаційну суддівську категорію, а у випадку непроведення засідання органу, який присвоює кваліфікаційну суддівську категорію протягом цього терміну, – на найближчому засіданні цього органу.

4.4. Для присвоєння кваліфікаційної категорії в складі органу, якому подаються документи, мають бути судді, кваліфікація яких не нижча:

4.4.1. "Юний спортивний суддя" – три спортивних судді другої категорії;

4.4.2. "Спортивний суддя другої категорії" – два спортивних судді першої та один спортивний суддя другої категорії;

4.4.3. "Спортивний суддя першої категорії" – два спортивних судді Національної та один спортивний суддя першої категорії.

4.5. Клопотання про присвоєння кваліфікаційної категорії спортивного судді порушується шляхом подання фізичною особою до колегії суддів, яка має право присвоювати відповідну кваліфікаційну суддівську категорію, заяви встановленого зразка (додаток 2).

4.6. До заяви додаються:

4.6.1. Копії 1 та 2 сторінок (обох сторін картки) паспорта громадянина України, закордонного паспорта для іноземців чи документа, що засвідчує особу без громадянства, яка перебуває в Україні на законних підставах;

4.6.2. Оригінали довідок про суддівство змагань, довідок або сертифікатів про участь у семінарі, оформлені відповідно до вимог п.4.8;

4.6.3. Копія посвідчення чи документа про присвоєння попередньої суддівської категорії – для осіб, що не внесені до електронного реєстру суддів Федерації (далі – реєстр суддів);

4.6.4. Інформацію про суддівство змагань, закінчення семінару чи участь у проведенні в якості викладача, яка міститься у реєстрі суддів, підтверджувати довідками не обов'язково.

4.7. За результатами розгляду заяви колегія суддів, яка присвоює кваліфікаційну категорію, приймає рішення щодо присвоєння відповідної кваліфікаційної категорії спортивного судді або про мотивовану відмову в присвоєнні такої категорії, про що заявникові повідомляється письмово в 10-денний термін після прийняття рішення.

4.8. Підставою для зарахування суддівства при присвоєнні кваліфікаційної категорії спортивного судді є довідка про суддівство змагань зі спортивного туризму або запис в реєстрі суддів з оцінкою "відмінно" або "добре". Довідка засвідчується підписом головного судді змагань. Довідки головного судді, головного секретаря та судді-інспектора змагань засвідчуються підписом керівника (заступника керівника) Федерації або її підрозділу, який проводив змагання. Усі довідки мають бути завірені печаткою організації, яка проводила змагання.

4.8.1. За суддівство кожних змагань з ВСТ чи змагань із маршрутів видається одна довідка незалежно від кількості посад, що обіймав суддя на змаганнях, із зазначенням посади на вибір судді.

4.8.2. Довідки про суддівство (випуск, залік) туристських спортивних походів видаються маршрутно-кваліфікаційною комісією, у якій працює суддя, один раз на рік, і в них вказується кількість та категорія складності туристських спортивних походів, у суддівстві яких брав участь суддя.

4.8.3. Можливе зарахування довідок про суддівство змагань більш високого рангу, класу дистанцій або категорій складності туристських спортивних походів на відповідних посадах для присвоєння будь-якої кваліфікаційної категорії спортивного судді.

4.8.4. На момент подання заяви не зараховуються на наступну суддівську категорію довідки, отримані до присвоєння чинної (за винятком кваліфікаційної категорії "спортивний суддя другої категорії"), довідки за суддівство, видані більше 6-ти років назад (окрім суддівства змагань із маршрутів), і довідки чи сертифікати за семінари, видані більше 4-х років назад.

4.9. Для підготовки та підвищення кваліфікації спортивних суддів Федерацією проводяться суддівські семінари.

4.9.1. Суддівські семінари можуть проводитися окремо від змагань (у т.ч. і в кілька етапів) або напередодні змагань, після чого видаються відповідні довідки чи сертифікати (можуть бути записані в довідку про суддівство) або заносяться до реєстру суддів.

4.9.2. До заліку приймаються довідки чи сертифікати про семінари, проведені за програмами, розробленими на підставі та у відповідності до типових програм з підготовки суддів змагань, що рекомендовані Федерацією, та внесені до календарного плану проведення семінарів Федерації чи підрозділів Федерації.

4.10. Для підтвердження кваліфікації спортивні судді зобов'язані кожні чотири календарні роки після присвоєння суддівської категорії проходити переатестацію (можливо автоматично на підставі інформації з реєстру суддів). Для цього за цей період необхідно:

4.10.1 закінчити семінар підготовки та підвищення кваліфікації суддів не нижче відповідної категорії (п.3.1.2-3.1.4);

4.10.2 мати практику суддівства змагань з оцінками "відмінно" або "добре" відповідно до категорії:

4.10.2.1. "Спортивний суддя другої категорії" – двоє змагань з дистанціями не нижче 2 класу.

4.10.2.2. "Спортивний суддя першої категорії" – двоє змагань з ВСТ (одне з них всеукраїнського рівня) з дистанціями не нижче 3 класу чи двоє змагань всеукраїнського рівня з маршрутів або випуск чи залік чотирьох туристських спортивних походів не нижче III к.с.

4.10.2.3. "Спортивний суддя Національної категорії" – двоє всеукраїнських змагань з ВСТ з дистанціями не нижче 4 класу чи двоє змагань всеукраїнського чи міжнародного рівня з маршрутів або випуск чи залік чотирьох туристських спортивних походів не нижче IV к.с.

5. Порядок дискваліфікації, пониження та позбавлення кваліфікаційних категорій спортивним суддям

5.1. Спортивний суддя зі спортивного туризму може бути дискваліфікований на певний період, позбавлений кваліфікаційної категорії спортивного судді або його кваліфікаційна категорія спортивного судді може бути знижена внаслідок:

5.1.1 проходження переатестації (не більше, ніж на одну категорію);

5.1.2 невиконання рішення Федерації та її підрозділів по залученню до суддівства змагань, проведення суддівських семінарів протягом тривалого часу (більше року) без поважних причин;

5.1.3 грубого або систематичного порушення Правил;

5.1.4 неетичної поведінки на змаганнях.

5.2. Рішення про зниження кваліфікаційної категорії спортивного судді або її позбавлення, дискваліфікацію судді має право приймати організація, якій надано право присвоєння даної кваліфікаційної категорії спортивного судді за місцем обліку судді. В іншому випадку це право має організація, яка присвоїла дану кваліфікаційну категорію.

5.3. У випадку, якщо зниження, позбавлення кваліфікаційної категорії спортивного судді або дискваліфікація судді (окрім головного судді, головного секретаря, судді-інспектора) проводиться за результатами його участі в суддівстві конкретних змагань, таке рішення приймається за пропозицією головної суддівської колегії змагань.

5.4. Після зниження або позбавлення категорії судді для підвищення кваліфікаційної категорії необхідно виконати вимоги розділу 3.

5.5. Спортивні судді Національної категорії, яким зниження відбувається внаслідок переатестації, у найближчі два роки можуть підвищити кваліфікаційну категорію за п.4.10.1. та п.4.10.2.3.

6. Права і обов'язки спортивних суддів

6.1. Спортивний суддя зі спортивного туризму має право:

6.1.1. Судити змагання, входити до складу суддівських колегій, носити нагрудний суддівський значок, установлений для його категорії.

6.1.2. Проводити семінари та інструктажі за дорученням відповідних колегій спортивних суддів.

6.1.3. Подати апеляцію на рішення щодо накладеного на нього стягнення до вищого органу Федерації.

6.2. Спортивний суддя зі спортивного туризму зобов'язаний:

6.2.1 знати Правила та інші нормативні документи змагань зі спортивного туризму, неухильно й об'єктивно застосовувати їх у процесі суддівства, сприяти високій якості проведення змагань;

6.2.2 дбати про підвищення своєї суддівської кваліфікації, рівня фізичної підготовки, брати участь у пропаганді спортивного туризму, роботі семінарів із підготовки та підвищення кваліфікації суддів;

6.2.3 бути прикладом дисциплінованості й організованості в ході проведення змагань, неупереджено й сумлінно ставитися до своїх обов'язків.

7. Колегії спортивних суддів зі спортивного туризму

7.1. Колегії спортивних суддів є громадськими органами Федерації, її підрозділів, а також інших організацій, що розвивають спортивний туризм і створюються для забезпечення кваліфікованого суддівства змагань зі спортивного туризму.

7.2. Колегії спортивних суддів у своїй діяльності керуються чинним законодавством, Правилами, Єдиною спортивною класифікацією України, рішеннями керівних органів Федерації, цим Положенням.

7.3. Колегії спортивних суддів у Федерації створюються при її Президії, а також при підрозділах Федерації й діють на правах комісій за напрямками роботи.

7.3.1. При Президії Федерації створюються дві колегії спортивних суддів: Центральна колегія суддів змагань з ВСТ та Центральна маршрутно-кваліфікаційна комісія Федерації спортивного туризму України – колегія суддів змагань туристських спортивних походів. Центральні колегії спортивних суддів є вищими по відношенню до колегій спортивних суддів підрозділів Федерації.

7.3.2. При підрозділах Федерації також створюються дві колегії спортивних суддів: колегія суддів змагань з ВСТ та колегія суддів змагань туристських спортивних походів – туристська маршрутно-кваліфікаційна комісія (МКК).

7.3.3. Порядок створення, повноваження, зміст та порядок роботи, а також права та обов'язки МКК визначаються окремим Положенням, що затверджується Федерацією.

7.3.4. Колегії спортивних суддів змагань з ВСТ підрозділів Федерації знаходяться на обліку в Центральній колегії суддів змагань з ВСТ.

7.3.5. Підрозділи Федерації повідомляють в Центральну колегію суддів із ВСТ склад своїх колегій суддів раз на 2 роки для підтвердження повноважень на присвоєння суддівських категорій.

7.4. Порядок створення та керівні органи колегій спортивних суддів змагань з ВСТ:

7.4.1 колегії спортивних суддів з ВСТ підрозділів Федерації формуються їх президіями з числа найбільш активних кваліфікованих спортивних суддів регіону терміном на два роки за пропозиціями відповідних комісій з видів туризму і є вищими по відношенню до колегій спортивних суддів нижчого рівня. Колегія обирає голову колегії, його заступника та відповідального секретаря, а при необхідності – Раду колегії. Персональний склад колегії затверджується президією структурного підрозділу Федерації. Голова колегії є членом президії підрозділу за посадою;

7.4.2 центральна колегія спортивних суддів змагань з ВСТ формується шляхом делегування до її складу представників комісій з видів туризму Федерації, які мають суддівську кваліфікацію спортивного судді Національної категорії. Колегія обирає

голову колегії, його заступника та відповідального секретаря, а при необхідності – Раду колегії. Персональний склад колегії затверджується Президією Федерації. Голова колегії є членом Президії та Виконкому Федерації за посадою.

7.5. Кількісний склад колегій спортивних суддів змагань з ВСТ визначається організаціями, при яких вони створюються.

7.6. У разі необхідності за рішенням організації, при якій створена колегія спортивних суддів змагань з ВСТ, може проводитись зміна кількісного та персонального складу керівних органів колегії.

7.7. Колегії спортивних суддів з ВСТ працюють за річним планом роботи, затвердженим організацією, при якій вони створені.

7.8. Рішення, які приймає колегія спортивних суддів з ВСТ, набувають чинності після їх затвердження організацією, при якій вона створена.

7.9. У разі необхідності колегія спортивних суддів змагань з ВСТ може створювати на правах консультативно-дорадчих органів тимчасові або постійно діючі комісії з суддівського активу: за напрямками роботи (навчально-методичну, організаційну, кваліфікаційну, з обліку тощо) та видами туризму. Перелік, склад, термін дії таких комісій, а також їх рішення затверджуються керівництвом відповідних колегій спортивних суддів.

8. Зміст роботи колегій спортивних суддів

8.1. Зміст роботи колегії спортивних суддів змагань з ВСТ:

8.1.1. Здійснює роботу по забезпеченню підготовки, проведення та суддівства змагань з видів спортивного туризму спільно з комісіями з відповідних видів туризму;

8.1.2. Уносить пропозиції щодо призначення судді-інспектора, членів апеляційного журі всеукраїнських змагань з ВСТ;

8.1.3. Заслуховує звіт головного судді та судді-інспектора за підсумками змагань та приймає рішення про можливість затвердження звіту та оцінку головному судді, головному секретарю та судді-інспектору;

8.1.4. Здійснює заходи, спрямовані на підвищення культури проведення змагань, пропаганду спортивного туризму, проведення роботи з глядачами під час змагань;

8.1.5. Організує вивчення та узагальнення практики застосування Правил, обмін досвідом роботи суддівських колегій та провідних суддів, готує пропозиції щодо удосконалення Правил, у тому числі й міжнародних;

8.1.6. Здійснює підготовку та підвищення кваліфікації суддівських кадрів разом з комісіями з відповідних видів туризму шляхом організації суддівських семінарів, проведення нарад, конференцій, консультацій тощо;

8.1.7. Розглядає матеріали щодо присвоєння кваліфікаційних категорій спортивних суддів зі спортивного туризму, веде персональний облік спортивних суддів;

8.1.8. Розглядає матеріали щодо накладення стягнень на спортивних суддів за скоєні ними порушення;

8.1.9. Спрямовує роботу нижчих колегій спортивних суддів та суддівських груп, узагальнює та розповсюджує досвід їх роботи;

8.1.10. Здійснює заходи щодо дотримання безпеки змагань;

8.1.11. Здійснює підготовку методичних рекомендацій щодо забезпечення суддівства змагань зі спортивного туризму;

8.1.12. Спільно з комісіями з відповідних видів туризму здійснює підготовку проектів положень про всеукраїнські та міжнародні змагання, що проводяться в Україні, підготовку пропозицій до календарного плану змагань усіх рівнів.

8.1.13. Здійснює іншу діяльність, спрямовану на розвиток спортивного туризму.

8.2. Голова колегії спортивних суддів звітує про свою діяльність перед організацією, при якій колегія створена, не рідше одного разу на рік.

8.3. У випадку невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків колегія спортивних суддів може бути достроково розпущена за рішенням організації, при якій вона створена.

9. Посвідчення, значок та форма спортивного судді

9.1. Після присвоєння кваліфікаційної категорії спортивного судді підрозділ Федерації або Виконком видає суддям іменні посвідчення й суддівські значки єдиного зразка. Придбання значків та посвідчень здійснюється за рахунок суддів, якщо не встановлено іншого порядку оплати.

9.2. Форма одягу суддів встановлюється згідно з Правилами, Регламентом та умовами проведення змагань.

10. Облік спортивних суддів та їх роботи.

10.1. Спортивні судді зі спортивного туризму перебувають на обліку у відповідних підрозділах Федерації.

10.2. Присвоєння кваліфікаційних категорій спортивному судді, відомості про суддівство змагань та участь у суддівських семінарах ведуться в реєстрі суддів.

10.3. У разі зміни місця проживання суддя може стати на облік на новому місці, при цьому раніш присвоєне суддівське звання зберігається.

Додаток 1

Склад та кваліфікація суддівської колегії змагань з ВСТ

№ з/п	Обов'язки	Кількість членів суддівської колегії на кожен дистанцію в залежності від її класу, в дужках – суддівська категорія (не нижче)				
		I клас	II клас	III клас	IV клас	V клас
1	2	3	4	5	6	7
1.	Головний суддя	1 (2)	1 (2)	1 (2)	1 (1)	1 (1)
2.	Заступники головного судді з:					
	- суддівства	1 (2)	1 (2)	1 (2)	1 (1)	1 (1)
	- виду	1 (2)	1 (2)	1 (2)	1 (1)	1 (1)
	- безпеки	1 (2)	1 (2)	1 (2)	1 (2)	1 (1)
	- оргроботи	-	-	-	1 (-)	1 (-)
	- інформації	-	-	-	1 (-)	1 (2)
	- лікар змагань	1 (-)	1 (-)	1 (-)	1 (-)	1 (-)
3.	Начальник дистанції	1 (2)	1 (2)	1 (2)	1 (2)	1 (2)
4.	Помічник начальника дистанції	1 (-)	1 (-)	1 (-)	1 (2)	1 (2)
5.	Головний секретар	1 (2)	1 (2)	1 (2)	1 (1)	1 (1)
6.	Заступник головного секретаря	1 (-)	1 (-)	1 (-)	1 (2)	1 (2)
7.	Голова технічної комісії	-	-	1 (2)	1 (2)	1 (2)
8.	Секретарі	-	-	-	1 (-)	1 (2)
9.	Судді на старті:					
	- старший суддя	1 (-)	1 (-)	1 (2)	1 (2)	1 (2)
	- секретар	1 (-)	1 (-)	1 (-)	1 (2)	1 (-)
	- хронометрист	2-6 (-)	2-6 (-)	2-6 (-)	2-6 (2)	2-6 (2)
	- суддя при учасниках	-	-	1 (2)	1 (2)	1 (2)

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7
10.	Судді на етапах, воротах:					
	- старший суддя	1 (-)	1 (-)	1 (2)	1 (2)	1 (2)
	- суддя	1 (-)	1 (-)	1 (-)	1 (-)	1 (2)
	- секретар	1 (-)	1 (-)	1 (-)	1 (-)	1 (2)
11.	Судді на фініші:					1 (2)
	- старший суддя	1 (-)	1 (-)	1 (2)	1 (2)	1 (2)
	- секретар	1 (-)	1 (-)	1 (-)	1 (2)	2-6 (2)
	- хронометрист	2-6 (-)	2-6 (-)	2-6 (-)	2-6 (2)	1 (-)
12.	Суддя по нагородженню	-	-	-	1 (-)	1 (-)
13.	Суддя-інформатор	-	-	-	1 (-)	1 (-)
14.	Комендант	1 (-)	1 (-)	1 (-)	1 (-)	1 (Н)
15.	Суддя-інспектор	1 (2)	1 (2)	1 (1)	1 (1)	1 (2)

Допускається суміщення суддями посад з виконання різних обов'язків (крім судді-інспектора).

Якщо на змаганнях є різні класи дистанцій, загальні посади (головний суддя, головний секретар тощо) обираються в залежності від найвищого класу.

На чемпіонаті України на дистанціях 5 класу головний суддя повинен мати кваліфікацію спортивного судді Національної категорії.

ДОДАТОК О

ЗАТВЕРДЖУЮ
Голова виконкому Харківського обласного туристсько-спортивного союзу

О.Ю. Шостенко
2017 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ
Заступник директора Департаменту – начальник управління з питань фізичної культури та спорту Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської міської ради

К.М. Курашов
2017 р.

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРОВЕДЕННЯ 57-го ВІДКРИТОГО ЗЛЬОТУ ТУРИСТІВ м. ХАРКОВА.

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

Зліт проводиться з метою розвитку, популяризації і пропаганди спортивного туризму як здорового способу життя, підвищення спортивної майстерності туристів, рівня їх технічної і тактичної підготовленості, спілкування однодумців, обмін досвідом, зміцнення туристських зв'язків, визначення сильніших команд.

2. ТЕРМІН І МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ

Зліт проводиться 29 вересня – 1 жовтня 2017 р. на «Партизанській галявині» поблизу селища Есхар, за будинком відпочинку «Сів. Донець».

3. КЕРІВНИЦТВО

Загальне керівництво здійснює Управління з питань фізичної культури та спорту Харківської міської ради, Федерація спортивного туризму Харківської області та Харківський обласний туристсько-спортивний союз (ХОТСС). Безпосереднє проведення зльоту покладається на головну суддівську колегію (ГСК).

4. УЧАСНИКИ

До участі в зльоті запрошуються команди секцій туризму, колективів фізкультури, організацій, підприємств, учбових закладів, збірні команди жителів міста та області, а також команди інших областей України.

Склад команди 18 осіб: представник, 6 основних та 2 запасних спортсмени (до складу команди обов'язково входить не менш 1 жінки), 2 кваліфікованих судді, відповідальний за конкурси. Вік учасників змагань - не молодше 16 років. Страхування учасників змагань обов'язково.

5. ПРОГРАМА

- 29 вересня - заїзд команд та розміщення (з 9.00), робота мандатної комісії (до 10.30), нарада ГСК з представниками команд (11.30), урочисте відкриття (12.00), змагання з велотуризму (з 12.30).
- 30 вересня - змагання з техніки туризму (12.30), обмін досвідом, зустрічі з ветеранами, конкурсна та культурна програми, нарада ГСК з представниками команд (20.00), нічне орієнтування (21⁰⁰).
- 01 жовтня - нарада ГСК з представниками команд (8.00), змагання -похід-крос (9.00), конкурсна та культурна програми, підведення підсумків, нарада ГСК з представниками команд (15.00), нагородження переможців, закриття зльоту (16.00).

6. УМОВИ ПРОВЕДЕННЯ

На зльоті проводяться зустрічі, спілкування, обмін досвідом, спортивні змагання та конкурси. Перелік заходів та умови спортивної програми та конкурсів будуть представлені на нараді ГСК з представниками команд.

Остаточним документом, що регламентує умови проходження дистанції є протокол показу дистанції

6.1. Спортивна програма

1. Похід-крос відповідає третьому класу

2 Змагання з техніки туризму: складаються з окремих змагань з видів туризму:
велосипедна та гірська дистанції відповідають другому класу,
водна дистанція відповідає першому класу.

6.1.1. Похід-крос.

Довжина 5-6 км. Кількість етапів – 6-8 (в'язання вузлів, самонаведення та проходження переправи, маятник, спуск по схилу із самострахуванням, підйом по схилу із самострахуванням, орієнтування, та інше).

Склад команди - 6 спортсменів, у тому числі не менше однієї жінки.

Командне та особисте спорядження повинно забезпечувати проходження дистанції з усіма видами страховки.

Необхідна наявність аптечки для надання першої медичної допомоги, сірників, ліхтарика.

6.1.2. Змагання з техніки туризму

Змагання з техніки туризму складаються з окремих видів змагань:

- техніка водного туризму,
- техніка гірського туризму,
- техніка велосипедного туризму

Склад команди у кожному виді змагань по 2 спортсмени, у тому числі не менше 1 жінки.

6.2. Конкурсна програма.

Проводиться з метою переймання кращого досвіду та виховання здорового відношення до туристського побуту, почуття гумору, естетичного виховання молодих туристів.

У конкурсах приймають участь усі, хто перебуває на зльоті.

У програмі конкурсів:

- Конкурс таборів (екологія, наглядна агітація, організація табору та побуту, естетика та інше).
- Конкурс фотокарток на туристську тематику (3 фото розміром не менше як 13x18).

7. БЕЗПЕКА ПРОВЕДЕННЯ ЗМАГАНЬ

Відповідальність за якість та безпечність усього командного спорядження несе представник команди, а індивідуального спорядження учасників – безпосередньо самі учасники.

Відповідальність за наслідки, викликані порушенням учасником вимог техніки безпеки, несе безпосередньо сам учасник, який допустив порушення.

При виникненні небезпеки змагання повинні бути відкладені, а якщо вже почалися – зупинені. При цьому деякі види змагань можуть бути виключені з програми.

8. ФІНАНСУВАННЯ

Витрати, пов'язані з проведенням зльоту: харчування суддів та інших учасників змагань, придбання дипломів - за рахунок управління з питань фізичної культури та спорту Харківської міської ради. Інші витрати на проведення зльоту за рахунок Федерації спортивного туризму Харківської області та Харківського обласного туристсько-спортивного союзу.

Витрати пов'язані з відрядженням команд (проїзд, харчування) - за рахунок відряджувачих організацій.

9. ЗАЯВКИ ТА СПОРЯДЖЕННЯ

Попередні заявки надаються в ХОТСС за адресою: майдан Героїв Небесної Сотні,3 (колишній м. Руднева,3) (e-mail: xotcc@ukr.net), до 27 вересня 2017 р. Іменні заявки встановленого зразка (із візою лікаря та печаткою організації) надаються на зльоті – 29 вересня 2017 року. Засідання представників відбудеться в приміщенні ХОТСС 27 вересня 2017 р. о 19.00.

Довідки за телефоном (057) 731-29-52 ХОТСС з 17.00 до 21.00 по середам та (099) 940-16-12 Григорович Антон Михайлович

Спорядження: бівуачне – яке дозволяє проживання у польових умовах,

Страховочне: особисте та командне (4 основних вірвовки довжиною 30 м, байдарка, велосипед, компас, ліхтарики, аптечка для надання першої медичної допомоги).

Кожна команда надає до ГСК: 1 основну вірвовку (40 м), 3 карабіни (для організації дистанцій).

Страхові поліси надаються одночасно з іменною заявкою. Страхові поліси можна оформити в приміщенні ХОТСС 27 вересня 2017 р. з 19.00 до 20.00 та на місці проведення зльоту 30 вересня 2017 року до 10.00.

10. ВИЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА НАГОРОДЖЕННЯ

Результати змагань визначаються відповідно Правил змагань зі спортивного туризму

Переможці визначаються окремо у кожному виді змагань.

Похід-крос:

Переможець визначається по найменшому результату. При рівності результатів перевагу має команда у якій менше штрафних балів, при подальшому рівності результатів перевагу має команда яка стартувала першою.

Змагання з техніки туризму:

Загальний залік у змаганнях з техніки туризму отримує команда, яка приймала участь в усіх видах змагань з техніки туризму та пройшла дистанції. Переможець визначається по найменшій сумі місць. При однаковій сумі місць перевагу мають: техніка гірського туризму, техніка велосипедного туризму, техніка водного туризму.

Спортивна програма:

Загальний залік по спортивній програмі отримує команда, яка приймала участь в обох видах змагань (похід-крос та змагання з техніки туризму) та пройшла всі дистанції. При однаковій сумі місць право першості надається команді, яка має кращі результати у похід-кросі.

Визначення результатів конкурсу - шляхом експертної оцінки. Переможець визначається по найбільшій сумі балів по конкурсу.

Нагородження здійснюється окремо по похід-кросу, видам змагань з техніки туризму, нічному орієнтуванню та по конкурсам. Переможці та призери зльоту по спортивній програмі нагороджуються дипломами управління з питань фізичної культури та спорту Харківської міської ради.

Положення є офіційним викликом на зліт.

Додаток 1

ПОПЕРЕДНЯ ЗАЯВКА

На участь у змаганнях _____
(назва змагань)

Категорія змагань _____

Команда _____
(назва команди, суб'єкт Федерації, місто)

Тренер команди _____
(прізвище, ім'я, по батькові; рік народження)

Керівник команди _____
(прізвище, ім'я, по батькові; рік народження)

Склад команди

№ з/п	Прізвище, ім'я, по батькові	Рік народження	Спортивний розряд	Місто	Примітка

З положенням про змагання учасники ознайомлені.

Команда забезпечується _____
(організація)

Керівник суб'єкта Федерації _____
(підпис, П.І.Б.)

М. П. «__» _____ 20__ р.

Додаток 2
ІМЕННА ЗАЯВКА

На участь у _____ Місце проведення
(назва змагань)

Команди _____ Дата проведення
(назва команди, ФСТ, СК)

№ з/п	Прізвище, ім'я, по батькові	Дата народж.	Спорт. розряд	Регіон, область	Вид (номер) програми	Підпис про вміння плавати	Тренери	Підпис лікаря, печатка
1.								
2.								
3.								
4.								
5.								
6.								
12.								

279

Перелічені у списку учасники пройшли необхідне тренування і до змагань підготовлені.

Керівник організації _____
(підпис) (прізвище І.П.)

Тренер _____
(підпис) (прізвище І.П.)

Представник _____
(підпис) (прізвище І.П.)

М П

Допускаються до участі у змаганнях _____ спортсменів.

(кількість прописом)

Лікар _____
(підпис) (прізвище І. Б.)

М П

Технічна заявка

Команда

_____ *(назва команди, регіон)*

Вид змагань з техніки туризму _____

№ з/п	Прізвище, ім'я, по батькові учасника
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	

Представник _____

(підпис)

_____ *(Прізвище І.Б.)*

ДОДАТОК П

УТВЕРЖДАЮ

Президент Международной
федерации спортивного туризма
Украины

А. Э. Ярошевский

СОГЛАСОВАНО

Президент Международной
федерации спортивного туризма
Украины

А. Я. Лопушанский

РЕГЛАМЕНТ

Международных соревнований по спортивному туризму «Волынь - 2017» (Чемпионат Европы)

1. Общие положения

Международные соревнования по спортивному туризму «Волынь - 2017» (Чемпионат Европы) проводятся в соответствии с календарным планом Международной Федерации спортивного туризма на 2017 год, с Единым календарным планом спортивно-массовых мероприятий Украины на 2017 год.

Отношения между субъектами соревнований в процессе их проведения регулируются Законом Украины "О физической культуре и спорте", Правилами проведения соревнований Международной федерации спортивного туризма, настоящим Регламентом и Условиями о соревнованиях изданными Главной судейской коллегией.

2. Цели и задачи

Международные соревнования проводятся с целью:

- укрепления международных связей в спортивном туризме;
- обмена опытом работы по вопросам содержательного и активного отдыха;
- популяризации спортивного туризма среди учащейся молодежи и населения, как средства укрепления здоровья, духовного и физического воспитания;
- совершенствования методик организации и проведения массовых туристских мероприятий;
- определение лучших туристских команд и спортсменов стран участниц Международной федерации спортивного туризма.

3. Сроки и место проведения

Международные соревнования по спортивному туризму (Чемпионат Европы) проводятся с 5 по 8 октября 2017 г., село Гаразджа, Луцкого района, Волынской области, турбаза «лагерь «Солнечный» Волынского областного Центра туризма, спорта и экскурсий (10 км от г. Луцка).

4. Руководство

Общее руководство подготовкой и проведением соревнований осуществляют: Международная федерация спортивного туризма (МФСТ); Федерация спортивного

туризма Украины (ФСТУ); Украинский государственный центр туризма и краеведения учащейся молодежи Министерства образования и науки Украины;

Управление образования, науки и молодежи и отдел физической культуры и спорта Волынской областной государственной администрации.

Ответственность за подготовку соревнований возлагается на Волынский областной центр туризма, спорта и экскурсий, Волынскую областную федерацию спортивного туризма; непосредственное проведение соревнований возлагается на главную судейскую коллегию (далее – ГСК), утвержденную МФСТ по представлению ФСТУ.

5. Участники

К участию в соревнованиях допускаются команды в группах «А» и «С».

Группа «А» (Чемпионат Европы) - сборные команды стран - отдельно команды взрослых и команды юношей (квота от страны не более трех команд взрослых и трех команд юношей).

Группа «С» (Международные соревнования) - сборные команды областей, городов, клубов стран участниц соревнований - отдельно команды взрослых и команды юношей (количество команд не ограничено).

По решению стран участниц соревнований сборную команду страны могут представлять команды из группы «С», одновременно соревнуясь в двух группах. Решение принимается перед подачей документов в комиссию по допуску к соревнованиям.

По одной команде взрослых и юношей от Волынской области соревнуются в обеих группах не зависимо от квоты.

Состав команды – 4 спортсмена (в том числе не менее одного спортсмена противоположного пола); возглавляют команду представитель команды и тренер.

Ответственность за безопасность и охрану жизни участников команды в пути и во время проведения соревнований возлагается на представителей команды.

Участники 1999 года рождения и старше соревнуются по группам мужчины и женщины, участники 2000 года рождения и моложе соревнуются по группам юноши и девушки.

6. Программа

5 октября

до 15:00 - заезд участников, размещение, регистрация.

17:00 - торжественное открытие.

21:00 - вечер встречи «В кругу друзей».

6 октября

10:00 – дистанция пешеходная, короткая (техника пешеходного туризма «Полоса препятствий»), лично - командные соревнования.

7 октября

10:00 – дистанция пешеходная, (техника пешеходного туризма «Кросс-поход»), лично-командные соревнования.

8 октября

10:00 – дистанция пешеходная, короткая (техника пешеходного туризма «Полоса препятствий»), командные соревнования, команда 4 спортсмена.

17:00 - подведение итогов, награждение победителей, торжественное закрытие соревнований.

9 октября Разъезд команд

Для преодоления дистанций соревнований участники должны иметь все необходимое снаряжение.

7. Подведение итогов и награждение.

Места в личном зачете среди мужчин, женщин, юношей и девушек (отдельно) на дистанциях определяются:

- на дистанции пешеходная, короткая (техника пешеходного туризма «Полоса препятствий»), лично - командные соревнования – по времени прохождения дистанции;

- на дистанции пешеходная, (техника пешеходного туризма «Кросс-поход») – по количеству набранных баллов.

Места в общем личном зачете среди мужчин, женщин, юношей и девушек (отдельно) определяются по сумме баллов, набранных участниками (согласно таблице) на двух дистанциях.

Командные результаты на дистанции пешеходная, короткая (техника пешеходного туризма «Полоса препятствий») и на дистанции пешеходная, (техника пешеходного туризма «Кросс-поход») определяются по сумме 3-х лучших результатов в баллах, набранных участниками команды (согласно таблицы).

Командные результаты на дистанции пешеходная, короткая (техника пешеходного туризма «Полоса препятствий»), командные соревнования определяются по времени прохождения дистанции.

Общее место команды (отдельно по группам «А» и «С») определяется по сумме мест, занятых в трех видах программы. В случае равенства этой суммы – предпочтение имеет команда занявшая лучшее место на дистанции пешеходная, короткая (техника пешеходного туризма «Полоса препятствий»), командные соревнования.

Таблица начисления баллов участнику за занятые места на дистанции

Место	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	31
Баллы	25	23	21	19	18	17	16	15	14	13	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0

Участники, занявшие I, II, III места в личном зачете в различных видах программы награждаются дипломами отдельно среди мужчин, женщин, девушек и юношей.

Участники, занявшие I, II, III места в общем зачете награждаются дипломами, и медалями отдельно среди мужчин, женщин, девушек и юношей.

Подведение итогов в личном зачете по группам «А» и «С» отдельно не проводится. Все участники: мужчины, юноши, женщины, девушки соревнуются в соответствующей группе на равных правах.

Команды, занявшие I, II, III места в общекомандном зачете награждаются кубками, памятными призами и грамотами. Команды, занявшие I, II, III места в отдельных видах программы награждаются грамотами.

8. Размещение и организация питания.

Команды размещаются на турбазе «лагерь Солнечный»:

- в палатках на территории лагеря (бесплатно);

- в стационарных условиях в лагере (55,00 грн. в сутки с человека для команд из Украины и 1 евро в сутки с человека для иностранных команд).

Питание: - самостоятельно на костре или примусах;
- в столовой лагеря - 60,00 грн. (2 евро) в сутки (2-х разовое питание).

9. Документация и сроки ее подачи

Именная заявка от команды (для внесения в базу данных/компьютер) - подается на электронный адрес Волынского областного центра туризма, спорта и экскурсий - e-таИ: шйуг@икг.пе1 до **24 сентября**.

Примечание - изменения фамилий и имен в день заезда возможны, но при большом количестве участников (более 4-х), или изменения в группе (мужчины, женщины, юноши, девушки), возможны неудобства при старте в первый день - в свободные стартовые времена или в конце протокола.

Справки по телефонам: +38 (0332) 241035, мобильные - +38 (050)-9303034, +38 (050)-9071035. (Толстихин Леонид, Яцюк Ольга).

В день заезда в комиссию по допуску к соревнованиям подаются следующие документы:

- именная заявка, заверенная организацией, которая направляет команду на соревнования (для команд группы «А» заявка заверяется национальной федерацией/организацией/ спортивного туризма той страны, которую они представляют), а также медицинским учреждением;
- паспорта участников (до 16-ти лет - свидетельство о рождении);
- страховые полисы участников команды.

10. Финансирование

Расходы на организацию и проведение соревнований несет Волынский областной Центр туризма, спорта и экскурсий, Волынская областная федерация спортивного туризма. Расходы по участию - за счет направляющих организаций.

Стартовый взнос - не предусмотрен. Перезаявка и дозаявка участников - бесплатно.

**Данный документ является официальным приглашением для участия в
Международных соревнованиях (Чемпионате Европы)!**

Вице-президент МФСТ

Леонид Толстихин

e-mail:untyr@ukr.net

ДОДАТОК Р

Деякі моменти з історії вітчизняного орієнтування

Вірогідним є той факт, що в післявоєнні роки змагання з орієнтування на місцевості входили в програму зльотів туристів як туристських секцій КФК, так і районних, міських, обласних клубів туристів. Змагання проводилися за принципом «хто як зуміє». Але в 1957 році Всесоюзна секція туризму¹ затвердила правила – «Тимчасові правила туристських змагань», куди увійшло і орієнтування. Перші загальносоюзні «Правила туристських змагань з орієнтування на місцевості» були розроблені в березні 1963 року. Це стало можливим у зв'язку з тим, що в липні 1962 року ЦТЕУ було реорганізовано в Центральну раду з туризму, при якій була створена Центральна комісія із зльотів і змагань, яка також займалася питаннями популяризації орієнтування. Аналогічна комісія була створена і при Українській республіканській раді з туризму. 11–15 жовтня 1963 року в околицях Невицького замку неподалік від м. Ужгород Центральна рада з туризму (ЦСТ) проводить I-е Всесоюзні особисто-командні літні змагання з туристського орієнтування² за двома видами: маркірована траса і заданий напрямок (гонка патрулів у складі 2-х людей). У них брало участь близько 350 спортсменів з 59 команд, які представляли 13 союзних республік (крім Таджикистану та Туркменії), 10 областей Росії і міст Ленінграда і Москви. При цьому Українська РСР представляла три команди: збірну України і збірні Київської та Одеської областей. Збірну України представляли Т. Лінник, В. Горобець, В. Смирнов, В. Садовенко (м. Київ), В. Силенко (м. Луганськ), Є. Васанова (м. Донецьк), В. Потапчик, Л. Іванов, В. Шуміхін (м. Харків). Кубок вибороли спортсмени Литви, 2 місце посіла команда Естонії, 3 місце – Латвії, 4 місце – м. Ленінграда, 5 місце – м. Москви і 6 місце – України.

З 1 вересня 1965 року спортивне орієнтування на місцевості включають в Єдину всесоюзну спортивну класифікацію (ЄВСК). У лютому 1968 року в м. Києві було проведено 1-ші Республіканські зимові змагання з спортивного орієнтування, на яких харків'яни посіли перше місце в командному заліку. В цьому ж році 1–3 березня в Калузькій області були проведені 1-ші Всесоюзні зимові особисто-командні змагання, в яких взяло участь 27 збірних команд союзних республік, країв і областей Російської Федерації. Кубок і перше місце завоювала команда м. Москви, 2-ге місце – у представників Свердловської області, 3-тє місце – у Естонської команди. 1975 рік став успішним для жіночої збірної УРСР, яка в складі Л. Пох (м. Запоріжжя), В. Григор'єва (м. Харків), О. Цетельман (м. Суми) виграла естафету в програмі Всесоюзної особисто-командної першості країни в м. Міассі (Челябінська область).

У серпні 1977 року під час проведення II-х Всесоюзних змагань школярів за пропозицією тренера збірної України, завідувача відділу Харківського обласного Палацу піонерів і школярів імені П. П. Постишева, Геннадія Петровича Застера³ було прийнято рішення про проведення з 1978 року Всесоюзного Матчу Палаців піонерів. Перший матч відбувся в червні 1978 року неподалік с. Соколово Харківської області; другий – в червні 1979 року в м. Сумах; третій – в 1980 році в Петрозаводську; четвертий – в 1981 році в Гусь-Хрустальний (Володимирська область); п'ятий –

¹У книзі «З історії вітчизняного спортивного орієнтування 1963-2013» (Константинов 2013) йдеться мова про Федерацію туризму при Всеросійському комітеті з фізичної культури і спорту.

²12 жовтня 1963 року вважається днем народження вітчизняного спортивного орієнтування.

в 1982 році під Цесісаном (Латвійська РСР); шостий – в 1983 році в Пермі; сьомий – в 1984 році в Казані; восьмий – в 1985 році в Києві і дев'ятий – в 1986 році в Коломні (Московська область).

А потім настала «Перебудова». 28 квітня 1979 року була створена Всесоюзна Федерація спортивного орієнтування, і в тому ж році орієнтування переходить з під керівництва ЦСТЕ у відання Спорткомітету СРСР. У березні 1981 Спорткомітет СРСР провів в Свердловську (Єкатеринбурзі) Кубок СРСР з орієнтування, а 4 серпня цього ж року він проводить під Ленінградом (Санкт-Петербургом) I-й офіційний літній чемпіонат СРСР з орієнтування.

Перегортаючи деякі сторінки розвитку вітчизняного спортивного орієнтування необхідно згадати добрим словом Харківських орієнтувальників. На першому чемпіонаті України з орієнтування, який проводився в травні 1963 року в місті Каневі під патронатом Української республіканської Ради з туризму, харківську команду представляли майстри туризму: Лев Іванов, Віктор Потапчик, Ніна Титова (Плотнікова), Володимир Шуміхін⁴, Анатолій Фесенко та ін. На цих змаганнях харків'яни посіли почесне третє місце. Колискою перших майстрів харківського орієнтування можна з упевненістю назвати «Секцію туризму і орієнтування ХПШ», створену в 1963 році майбутнім майстром спорту СРСР, суддею Республіканської категорії з орієнтування Фесенко Анатолієм Володимировичем за рекомендацією керівника СК «Політехнік» Кондратюка Бориса Павловича⁵.

Результати не змусили себе довго чекати. Зоя Єгорова, яка в 1969 році виграла студентську першість Союзу, стала першим майстром спорту СРСР з орієнтування серед жінок України. Майстрами спорту стали також вихованці секції ХПШ: Михайло Заїка і Анна Любліна (Заїка) – майбутні майстри спорту СРСР. Після закінчення ВНЗ вони переїхали в місто Полтаву, де стали засновниками орієнтування в цьому місті.

Ряди майстрів спорту росли з кожним роком, і в цьому також була велика заслуга секції спортивного орієнтування Харківського міського туристського клубу, яка була створена в 1968 році. У секції активно працювали Г. А. Бородулина, В. А. Григор'єва, З. Г. Єгорова, А. А. Заїка, Г. П. Застер, Г. В. Корчевський, В. А. Ликов, П. Паршин, Н. Рошук, С. С. Тичко. З'явилися непогані спортивні карти, які друкувалися фотоспособом в чорно-білому варіанті. У місті проходило багато змагань, серед учасників яких часто можна було бачити і асів альпінізму – Ю. І. Григоренко-Пригоду, В. А. Бахтігозіна. Орієнтування, з огляду на його велике

³Застер Г. П. (08.11.1932 р, м. Харків - 22.03.2015 р, г Нью-Йорк (Бруклін), США). Суддя Всесоюзної категорії з орієнтування. КМС з гірського туризму. Засновник і один із стовпів знаменитої дитячої школи харківських і українських орієнтувальників. Талановитий тренер і організатор. УЛЮБЛЕНЕЦЬ дівчорі.

⁴Шуміхін Володимир Сергійович (30.08.1939 р.- 06.04.2012 р). У 1965 році закінчив Харківську міську школу інструкторів з альпінізму. Тричі майстер спорту СРСР: з лижного спорту (1964), альпінізму (1970), орієнтування (1974). Чемпіон і призер чемпіонатів СРСР і УРСР з альпінізму, скелелазіння та спортивного орієнтування. КМС з скелелазіння. У 1991 році керівник 1-ї Української Гімалайської експедиції на г. Манаслу (8163 м.). Президент ФАіС України в 1988-1993 роках і в 1996-1998 роках, перший віце-президент ФАіС у 1998–2007 роках. Доктор технічних наук, професор, Академік Академії технологічних наук України. Лауреат Державної премії СРСР (1982-1984 рр.).

⁵Секція туризму СК Харківського політехнічного інституту ім. В. І. Леніна була створена в 1957 році засновником харківського студентського туризму, майстром спорту СРСР Кондратюком Б.П. (1912–1982 рр.).

військово-прикладне значення, було включено в комплекси «Готовий до праці і оборони» і «Готовий до захисту Батьківщини». У змаганнях з орієнтування брала участь велика кількість туристів різного віку і соціального стану. Культивували його спортивні клуби заводів, обласні ради «Авангард», «Буревісник», «Спартак», «Зеніт», Збройні Сили. Кістяк збірної команди Харкова, яка практично на всіх чемпіонатах України ставала переможцем або призером змагань в командному заліку, довгий час складали: Г. В. Корчевський, В. А. Григор'єва, Г. А. Бородуліна (Грушко), І. В. Отрешко, Е. Ф. Пароль (Цесельська), Н. Ю. Чуднівський, В. В. Кановець, Ю. П. Корват, А. І. Карнаушенко, М. Л. Рубаненко, А. В. Карась, Н. А. Лонгінов, Е. І. Нетіков, О. Є. Токарев, Л. Борсук, Е. Авотіна, О. Шутєєва (Нікітіна), С. Б. Волкова, Л. А. Аліскерова.

Велику увагу в Харкові приділяли розвитку спортивного орієнтування серед школярів. У 1966 році в обласному Палаці піонерів і школярів імені П. П. Постишева в Турклубі «Стежка» була організована одна з перших в країні дитяча секція орієнтування. Очолив її Г. П. Застер. Вихованці секції неодноразово ставали переможцями міжнародних, союзних і республіканських змагань. У 1973 році на обласній станції юних туристів під керівництвом Л. П. Фельдмана створюється секція, яка поряд з командою Палацу піонерів, на довгі роки стала законодавцем в орієнтуванні серед школярів країни. Також організовуються секції в районних Будинках піонерів і школярів. Регулярне проведення міських і обласних змагань сприяло вдосконаленню майстерності спортсменів. У складі збірної команди України виступали Г. А. Бородуліна, В. А. Григор'єва, Г. В. Корчевський, А. В. Лонгінов, О. І. Рубаненко. Беручи участь у Всесоюзних літніх і зимових змаганнях, харків'яни показували відмінні результати. Переможцями та призерами всесоюзних змагань в період 1968-1978 років ставали Галина Бородуліна (Грушко) (1970 р), Валентина Григор'єва (1970 р, 1975 г.), Геннадій Корчевський (1970 р, 1973 г., 1974 г.), Ігор Отрешко (1976 г.). На міжнародних змаганнях у Болгарії «Батьківщина –76» в складі збірної команди СРСР відмінно виступила Надія Зайцева, отримавши срібну медаль.

У 1976 році в Харкові була створена перша багатобарвна карта Лісопарк-П'ятихатки, масштаб карти 1 : 20 000. Автори карти М. Карась і В. В. Корват У ці роки продовжує розвиватися орієнтування і на Харківщині. З'являються нові кольорові карти, відкриваються нові секції, збільшується кількість учасників на змаганнях. Добре був поставлений навчально-тренувальний процес в «Динамо» (тренер Г. В. Корчевський), в «Авангарді» (тренер Л. П. Фельдман), в «Спартаку» (тренер Г. П. Застер), в «Буревіснику» (ХДУ – тренер Н. В. Опанасенко; ХГПИ – тренер І. В. Отрешко). З роками відбулася зміна поколінь в елітних групах. Тепер тут тон задавали молоді спортсмени. Лідерами стали О. І. Рубаненко, Ю. П. Карнаушенко, С. Остроушко, В. Радченко, Ю. В. Герасимов, С. Федько, Н. М. Зайцева (Гасенко), С. Дискін (Степанова), Н. В. Русанова (Радченко), Л. Краснікова (Бичак), О. Шутєєва (Нікітіна).

1980–1990 роки – період, коли для учасників змагань, починаючи з республіканського масштабу, вводяться обов'язкові нормативи з легкої атлетики та ОФП. Спортсмени починають змагання зі здачі цих нормативів. У цей період на Україні створюються центри орієнтування, спортсменам надаються відповідні умови для тренувань. Туди запрошуються найсильніші перспективні спортсмени. Один з таких центрів було створено у Харкові на базі педагогічного інституту (факультет фізичного виховання, тренер І. В. Отрешко), інший – на базі військового танкового училища (тренер Н. С. Шевель). Підготовку в різний час тут пройшли багато спортсменів з регіонів України і Росії.

В цей же час в СРСР і на Україні з'являється новий вид змагань – багатоденні змагання з орієнтування, участь в яких можуть приймати усі, починаючи з новачків і закінчуючи ветеранами. Ці змагання були зручні тим, що давали можливість задовольнити потребу в придбанні фізичних, технічних, тактичних і психологічних навичок спортсменів будь-якого рівня підготовки.

Щороку на початку травня проходила така багатоденка для школярів і в Харкові. Її організатор Л. П. Фельдман Тоді ж поповнився і штат тренерів, які працювали з дітьми. З великим запалом почали працювати О. Годзь, С. Литвиненко, В. Григор'єва, Ю. Карнаушенко, В. Бондаренко, О. Нікітіна, Е. Уфімцева, В. Літвін. У Фрунзенському районі міста з'явився перший дитячо-юнацький спортивний клуб «Компас», який розвивав спортивне орієнтування за місцем проживання і дав Харківщині багатьох спортсменів-орієнтувальників.

Після розпаду СРСР і утворення незалежної держави – України і в зв'язку з настанням соціально-економічної кризи з різким зменшенням фінансування спортивних заходів, спортивне орієнтування в Харкові пішло по шляху об'єднання спортивних секцій в клуби. Так у нас з'явилися спортклуби: «Компас» (голова Н. Шевель), «Харків» (голова І. Отрешко), «Ветеран» (голова Г. Корчевський). Це дало можливість зберегти спортивне орієнтування в Харкові в цілому як вид спорту.

Останній етап історії розвитку орієнтування характерний постійним пошуком нових напрямків діяльності, незважаючи на існуючі соціально-економічні труднощі. Адже спортсменам доводиться готуватися і брати участь в змаганнях в основному за свій рахунок. Але таланти на нашій землі не вичерпалися. На Чемпіонаті Світу серед студентів 1996 року, що проходив в Угорщині, Роман Федотов став Чемпіоном Світу в складі естафетної команди країни. Особливо слід відзначити спортсменів обласного центру інвалідного спорту «Інваспорт», створеного в 1993 році, які постійно беруть участь у всіх змаганнях, що проводяться в області і в Україні, і які змагаються на рівних зі здоровими спортсменами, проявляючи при цьому характер і волю. І як результат роботи – видатні досягнення. У 1997 році на 18 Всесвітніх Іграх глухих, які відбулися в Данії, харківські спортсмени завоювали три срібних і одну бронзову нагороду. Імена А. Санькіна і А. Юрика тепер відомий багатьом фахівцям не тільки в нашій країні. У тому ж році на Чемпіонаті Світу в Норвегії виступав і лідер харківських спортсменів Сергій Даньков. Тут же на Чемпіонаті в програмі змагань з Тр-о (трейл-орієнтування) дебютував ще один наш земляк Олександр Свиляр'ов. У 1998 році наші провідні спортсмени Є. Забродська і С. Даньков брали участь на етапах Кубка Світу, а вже в наступному 1999 році – на Чемпіонаті Світу в Шотландії. У липні 2000 року в місті Трускавець в рамках програми етапів Кубка Світу пройшов відкритий І-й Чемпіонат Європи. Чудовий результат показала наша землячка Е. Забродська. А спортсмени-інваліди Володимир Кощій і Олександр Свиляр'ов стали чемпіонами Європи в командному заліку в змаганнях з трейл-орієнтування. Тут же Володимир Кощій став срібним призером в особистому заліку. Вдало виступили і глухі спортсмени-орієнтувальники: Олександр Санькин, Олександр Юрик, Марина Чехунова, Тетяна Червини – у вересні 2000 року на чемпіонаті Європи в Угорщині, завоювавши дві золоті, чотири срібні і одну бронзову медалі. Та й в цілому, продовжуючи традиції переможців, збірна команда області та клуб «Компас» і в даний час є одними з найсильніших в Україні, причому, як в літньому орієнтуванні, так і в зимовому.

Завдяки зусиллям групи ентузіастів: В. Б. Шаронова, В. А. Можейко, Г. В. Корчевського, А. В. Фесенко, В. А. Виноградського – 21–22 квітня 2001 року в Харківській області (с. Тимченки) були проведені «Перші Всесвітні змагання з орієнтування серед ветеранів, присвячені першому пенсіонеру-орієнтувальнику третього тисячоліття».

Прийнято вважати, що одним з основних показників спортивних досягнень є виконання нормативу майстра спорту. За роки розвитку спортивного орієнтування в області майстрами спорту стали понад 70 чоловік. Крім того, звання майстра спорту було присвоєно і спортсменам інших регіонів, які в цей час перебували в Харкові на навчанні і виступали за наше місто. Звання майстра спорту України міжнародного класу було присвоєно Роману Федотову, Олександрю Санькіну, Олександрю Юрику, Марині Чехуновій, Тетяні Червині. У грудні 1999 року Володимир Бондаренку було присвоєно почесне звання «Заслужений тренер України».

З 2000 року по теперішній час багато харківських орієнтувальників стали майстрами спорту і багато ставали чемпіонами та призерами змагань різного рівня і рангів. Ось тільки два моменти з історія життя Харківських орієнтувальників. 22–28 червня 2015 року в Хорватії, в містах Загреб і Карловець проходив Чемпіонат світу з трейл-орієнтування, в якому взяло участь 125 учасників з 27 країн світу. Збірну України представляли 8 спортсменів, з яких чотири були харків'яни. У командних змаганнях збірна України стала чемпіоном світу, випередивши команди Хорватії (срібло) і Фінляндії (бронза). 17–23 липня 2016 року в с. Барилівка Краснопільського району Сумської області в командному чемпіонаті України серед юнаків зі спортивного орієнтування (бігом, IV ранг) збірна команда юнаків Харківської області зайняла 1 місце (2 місце – Черкаси, 3 – Суми).

На закінчення необхідно відзначити, що в даний час в Харкові популяризацією спортивного орієнтування займаються клуби «Адреналін», «Пролісок», «Мухомор», О-DEAF, інваспорт, КСВ «Компас», КСВ «Фігуровка». У 2016 році 86 харків'ян були членами ФСО України, в яку входять 763 орієнтувальники. Три харків'янина: Г. О. Грушко, Г. В. Корчевський та І. В. Отрешко – є почесними членами ФСТ України, яку з 2007 року очолює Т. П. Божко (м. Черкаси). Керівником відокремленого підрозділу ФСО України в Харківській області до 2017 року був М. В. Опанасенко. З березня 2018 року його очолює Є. О. Мілірут, а з листопада 2019 року Л. П. Фельдман.

Рекомендована література

1. Годы и тропы : К пятидесятилетию харьковского спортивного туризма. – Харьков : Кн.рекламное агентство «РА», 2000. – 332 с.– (Серия «Харьковский туризм»). – На русском и украинском языках.

2. Годы и тропы : Альманах Харьковского областного туристско-спортивного союза под редакцией В. В. Абрамова. – Харьков : «Новое слово», 2006. Вып. 2 – 436 с. – (Серия «Харьковский туризм»). – На русском языке.

ДОДАТОК С

Додатки до Правил змагань зі спортивного туризму

Додаток 4 (до п. 1.6.3.2)

МІНІСТЕРСТВО УКРАЇНИ У СПРАВАХ СІМ'Ї, МОЛОДІ ТА СПОРТУ

ЗВІТ головного судді проведених змагань

1. Вид спорту – спортивний туризм, вид туризму – _____
2. Найменування змагань _____
3. Дата проведення з « _____ » по « _____ » 200__ р.
4. Місце проведення _____
5. Кількість учасників змагань _____ чол. в т.ч.
чоловіків _____, жінок _____
6. Кількість учасників зі спортивно-технічної підготовки:
МСМК _____; МС _____; КМС _____;
І р. _____; ІІ р. _____; ІІІ р. _____; юнацький р. _____.
7. Кількість суддів _____ чол.;
обслуговуючого персоналу _____ чол.
8. Командні результати (в очках, балах і т. д.):

місце	команда	бали, очки

9. Перехідний приз вручений команді _____

10. На змаганнях були встановлені рекорди (вказати результат, прізвище рекордсмена, область):

- а) світу _____;
- б) Європи _____;
- в) України _____.

11. Учасники виконали спортивні звання та розрядні нормативи:

МСМК _____ чол.; МС _____ чол.; КМС _____ чол.;

I розряду _____ чол.; II – III розряду _____ чол.;

юнацькі розряди _____ чол.

12. Кількість протестів _____ з них задоволено _____, відхилено _____,

13. Випадки травм учасників змагань _____

14. Кількість глядачів (приблизно) _____ чол.

15. Якість підготовки місць змагань _____

16. Коротка характеристика роботи суддівської колегії _____

17. Прізвище, ім'я головного секретаря _____

18. Результати переможців особистих змагань:

Прізвище, ініціали	Вик. спорт. розряд	Організація	Вид програми	Результат

Висновки та пропозиції _____

Головний суддя змагань: _____

(категорія) _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

« _____ » _____ 200__ року

(підпис)

ДОДАТОК Т

Музеї Харкова

1. Харківський Церковно-історичний музей Харківської єпархії Української православної церкви, 61003, Харків, Шевченківський (Дзержинський) район, вул. Університетська, 8.
2. Музей археології та етнографії Слобідської України ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 61022, Харків, Шевченківський район, вул. Тринклера, 8, кім. 30.
3. Музей народного мистецтва Слобожанщини, 61003, Харків, Київський район, вул. Жон Мироносиць (Раднаркомівська), 9.
4. Музей-діорама воїнів-інтернаціоналістів Харкова, 61050, Харків, Московський район, вул. Юр'ївська, 7, 3 поверх.
5. Меморіальний музей-квартира сім'ї Гризодубових, 61002, Харків, Київський район, вул. Мироносицька (Дзержинського), 54 Б, 1 поверх, офіс 2.
6. Міський музей видатних харківчан імені К. І. Шульженко, 61033, Харків, Московський район, провулок Байкальський, 1.
7. Харківський приватний музей міської садиби, 61023, Харків, Київський район, вул. Мироносицька, 43, офіс 204.
8. Харківський Літературний Музей, 61002, Харків, Київський район, вул. Багалія (Фрунзе), 6.
9. Громадський «Харківський музей Голокосту», 61024, Харків, Київський район, вул. Ярослава Мудрого (Петровського), 28, 2 поверх.
10. Музей Історії і Техніки Південної залізниці, 61052, Харків, Холодногірський (Ленінський) район, вул. Велика Панасівська (Котлова), 83 А.
11. Харківський Морський музей, 61002, Харків, Шевченківський район, вул. Жон Мироносиць, 13, 2 поверх.
12. Харківський Художній музей, 61002, Харків, Київський район, вул. Дружин Мироносиць, 11.
13. Державний Музей Природи ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 61022, Харків, Шевченківський район, вул. Тринклера, 8.
14. Харківський Історичний музей ім. М. Ф. Сумцова, 61003, Харків, Київський район, вул. Університетська, 5.
15. Науково-просвітницький музей сексуальних культур світу, 61023, Харків, Шевченківський район, вул. Маяковського, 5.
16. Громадський музей життя і творчої спадщини родини Реріхів, 61099, Харків, Немишлянський (Фрунзенський) район, пр. Московський, 246 (у приміщенні школи № 72).
17. Музей міліції (Музей історії внутрішніх справ Харківської області), 61002, Харків, Київський район, вул. Жон Мироносиць, 13.
18. Музей-галерея Сучасного мистецтва «4-блок», 61002, Харків, Київський район, вул. Дарвіна, 11.
19. Харківський Музей театральних ляльок, 61003, Харків, Шевченківський район, майдан Конституції, 24, поверх 3.
20. Музей космонавтики і уфології «Космос» Харківського планетарія ім. Ю. О. Гагаріна, 61003, Харків, Київський район, пров. Кравцова, д. 15.

21. Музей авіації ХДАВП (Харківське державне авіаційне виробниче підприємство), 61023, Харків, Київський район, вул. Сумська, 134.
22. Музей води, 61052, Харків, Новобаварський (Жовтневий) район, вул. Конторська (Червоножовтнева), 90.
23. Музей народного мистецтва Слобожанщини, 61002, Харків, Київський район, вул. Жон Мироносиць, 9.
24. Харківський Музей керамічної плитки та сантехніки, 61099, Харків, Немишлянський район, пр. Московський, 257 а.
25. Музей місцевого самоврядування Харківщини – Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова, 61022, Харків, Шевченківський район, майдан Свободи (Держинського), 5, Держпром, 5 під'їзд.
26. Музей Харківського метрополітену, 61036, Харків, Холодногірський район, вул. Різдяна (Енгельса), 29, Адміністративна будівля КП «Харківський метрополітен».
27. Музей-аптека, 61010, Харків, Основ'янський (Червонозаводський) район, вул. Воскресенська (Урицького), 19.
28. Музей історії ДП «Завод імені Малишева», 61068, Харків, Слобідський (Комінтернівський) район, вул. Плеханівська, 126.
29. Музей інструмента, 61050, Харків, Основ'янський район, вул. Шота Руставелі, 39, підприємство МІКРОТЕХ.
30. Музей кави, 61003, Харків, Основ'янський район, вул. Кооперативна, 6/8.
31. Міні-музей сірникових етикеток і коробок, 61058, Харків, Шевченківський район, вул. Кутова, 3.
32. Пожарно-технічна виставка-музей ДСЧС України в Харківській області, 61038, Харків, Московський район, вул. Спортивна, 1а, поверх 2, ДП-СЧ № 5 Московського району.
33. Лабораторія швидкісних автомобілів ХАДІ (музей), 61024, Харків, Шевченківський район, вул. Ярослава Мудрого, 25, ХНАДУ.
34. Музей історії ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 61022, Харків, Шевченківський район, майдан Свободи, 4, поверх 2.
35. Музей історії ХНУ радіоелектроніки, 61166, Харків, Шевченківський район, проспект Науки (Леніна), 14.
36. Музей історії ХНЕУ ім. Семена Кузнеця, 61166, Харків, Шевченківський район, проспект Науки, 9 а.
37. Музей історії ХНМУ, 61022, Харків, Шевченківський район, проспект Науки, 4.
38. Музей історії НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 61024, Харків, Київський район, вул. Пушкінська, 77.
39. Музей історії НТУ «ХПІ», 61002, Харків, Київський район, вул. Кирпичева, 2 (частина вул. Багалія).
40. Музей історії ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 61002, Харків, Київський район, вул. Маршала Бажанова, 17
41. Музей історії Національного Фармуніверситета, 61168, Харків, Київський район, вул. Валентинівська (Блюхера), 4, навчальний корпус НФаУ.

42. Музей транспорту «Автореліквія»,
61085, Харків, Київський район, бульвар Садовий, 1, сел. Жуковського, Гаражний кооператив «Чайка».
43. Музей історії ХКП «Горелектротранс»,
61001, Харків, Слобідський район, вул. Молодої Гвардії, 3.
44. Ботанічний сад загальнодержавного значення ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Об'єкт природно-заповідного фонду,
61022, Харків, Шевченківський район, вул. Клочківська, 52 г.
45. Музей історії ХНАУ ім. В. В. Докучаєва,
62483, Харківська область, Харківський район, П/В «Докучаєвське-2», навчальне містечко ХНАУ, корпус 1.
46. Обласна художня галерея «Мистецтво Слобожанщини»,
61022, Харків, Шевченківський район, майдан Свободи, 5, Держпром.
47. Харківська міська художня галерея імені С. І. Васильківського,
61002, Харків, Київський район, вул. Чернишевського, 15.
48. Харківська галерея «Маєстро»,
61057, Харків, Шевченківський район, вул. Сумська, 25, праве крило ХАТОБ.
49. Галерея АВЕК,
61057, Харків, Київський район, вул. Сумська, 70.
50. Виставковий зал Художнього музею,
61002, Харків, Київський район, вул. Жон Мироносиць, 9.
51. Музей історії обласної клінічної лікарні,
61022, Харків, Шевченківський район, вул. Данилевського, 9.

ДОДАТОК У

Пам'ятки Харківської області

1. Балаклійський історико-краєзнавчий музей: 64200, м. Балаклія, вул. Соборна (Леніна), 97.
2. Каньйон і Мілова гора – цікаве місце природи: 64280, Балаклійський район, с. Чепель (фактично між Чепель і 64281 с. Протопопівка).
3. Барвінківський краєзнавчий музей: 64700, м. Барвінкове, вул. Першотравнева, 5.
4. Богодухівський краєзнавчий музей: 62100, м. Богодухів, вул. Пушкінська, 24.
5. Шарівський замок і садиба Леопольда Кеніга – палацово-парковий комплекс: 62153, Богодухівський район, с. Шарівка;
6. Валківський краєзнавчий музей: 63002, м. Валки, вул. Харківська (Карла Лібкнехта), 17.
7. Палац-садиба Шидловського – палацово-парковий комплекс Старомерчанський: 63011, Валківський район, смт. Старий Мерчик, вул. Театральна, 1-а.
8. Великобурлуцький краєзнавчий музей: 62602, смт. Великий Бурлук, вул. Центральна (Радянська), 35; Садиба Донець-Захаржевського: 62602, вул. Сільхозтехніка, 10.
9. Бурлуцький заказник – заказник загальнодержавного значення (326 га): розташований між смт. Великий Бурлук і с. Катеринівка.
10. Великобурлуцький степ-регіональний ландшафтний парк (2042,6 га): створений на кордоні степової та лісостепової зони біля сіл Катеринівка, Андріївка, Горяне, Плоске, Шипувате.
11. Історико-археологічний музей-заповідник «Верхній Салтів» ім. В. А. Бабенко: 62535, Вовчанський район, с. Верхній Салтів, вул. Шевченко, 24.
12. Дворічанський краєзнавчий музей: 62700, смт. Дворічна, пров. Спортивний, 1.
13. Національний природний парк «Дворічанський» (31, 32 км²): долина р. Оскол в межах Каменської і Пісківської сільрад, між селами Новомлинськ – крейдяні гори, Червоне, Перше, Петрівка, Піски, Тополі.
14. Краєзнавчий музей «Багрічівська садиба»: 62303, Дергачівський район, м. Дергачі, вул. Золочівський шлях (Ворошилова), 29.
15. Національний меморіальний комплекс «Висота Маршала Конєва»: 62369, Дергачівський район, смт. Солоницівка.
16. Зміївський краєзнавчий музей: 63404, м. Зміїв, Соборний майдан (Радянський майдан), 8.
17. Музей бойового братерства: 63420, Зміївський район, с. Соколово, вул. Отакара Яроша, 68.
18. Музей гвардійців Широнінців: 63450, Зміївський район, с. Таранівка, вул. Харківська (Леніна), 35.
19. Гомільшанські ліси – національний природний парк (14 138,8 га): 63 436, Зміївський район, с. Задонецьке, вул. Курортна, 156.
20. Спасів Скит: 63421, Зміївський район, с. Бірки.
21. Іоносферна обсерваторія Інституту іоносфери НАН і МОН України (поблизу м. Зміїв): 61002, МСП м. Харків, Київський район, вул. Мистецтв, 16.
22. Золочівський історико-краєзнавчий музей: 62203, смт Золочів, вул. Перемоги (Правди), 1.
23. Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди: 62241, Золочівський район, с. Сковородинівка, вул. Заозерна, 1.
24. Ізюмський краєзнавчий музей: 64300, м. Ізюм, вул. Соборна, 12.
25. Могили декабристів В. Д. Вольховського, І. В. Малиновського, А. Є. Розен: 64341, Ізюмський район, с. Кам'янка.

26. Оскольський рекреаційний комплекс на кордоні з Оскольським водосховищем: 64340, с. Оскіл (острог Цареборисів – 1509 р., Цареборисівська фортеця (1609–1919 рр.), Червоний Оскіл (1919–2016 рр.)), р. Осколі місці впадання в неї припливу Бахтін, Ізюмський район.
27. Солоне Озеро: 64003, Кегичівський район, с. Антонівка.
28. Красноградський районний краєзнавчий музей ім. П. Д. Мартиновича: 63304, м. Красноград, вул. Соборна (Жовтнева), 55.
29. Пахомівський історико-художній музей ім. А. Ф. Луньова: 62013, Краснокутський район, с. Пархомівка, вул. Конторська, 1.
30. Національний природний парк «Слобідський» загальнодержавного значення (5 244 га): долина р. Мерла та р. Мерчик.
31. Палацово-парковий ансамбль «Натальївський»: 62023, Краснокутський район, с. Володимирівка.
32. Краснокутський дендропарк (13,6 га) – пам'ятник садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення: розташований у с. Основинці на самому краю смт. Краснокутськ, 62002, вул. Каразінська (Тельмана), 10.
33. Співочі тераси: 62012, Краснокутський район, с. Городнє.
34. Куп'янський краєзнавчий музей: 63704, м. Куп'янськ, вул. 1-го Травня, 21.
35. Лозовський краєзнавчий музей: 64600, м. Лозова, Бульвар Шевченка (вул. Жовтнева), 22.
36. Нововодолазький краєзнавчий музей: 63200, смт. Нова Водолага, вул. Григорія Дінця (Леніна), 1.
37. Первомайський краєзнавчий музей: 64102, м. Первомайськ, 3-й макрорайон, 35.
38. В-Бишкінський історико-краєзнавчий музей: 64120, Первомайський район, с. Верхній Бишкін, вул. Касинова, 40.
39. Печенізький краєзнавчий музей ім. Т. А. Сулими: 62801, смт Печеніги, пров. Поштовий, 1.
40. «Печенізьке поле» – регіональний ландшафтний парк (4 997,6 га): Печенізький район. Парк розташований на південь від сіл Артемівка та Мартове.
41. Кицівська пустеля: 60808, Печенізький район, с. Кицівка, долина р. Сіверський Донець.
42. Шевченківський краєзнавчий музей: 63600, смт. Шевченкове, вул. Центральна (Леніна), 5.
43. Музей авіатехніки: 62454, Харківський район. Аеродром. Зупинка «Новий Коротич» («Комунар»). На аеродромі «Коротич» базується «Харківський аероклуб ім. В. С. Гризодубової» ТСОУ (центральний офіс – м. Харків, вул. Плеханівська, 16 а).
44. Меморіальна кімната-музей Гната Хоткевича: 62459, Харківський район, смт. Високий, вул. Горького, 10;
45. «Холодна Сквородинівська криниця» – гідрологічний пам'ятник природи місцевого значення: 62403, Харківський район, смт. Бабаї, Кемпінг, Бабаївський ліс.
46. Інститут шовківництва УАНН, ДП: 62472, Харківський район, м. Мерефа, с. Шовкостанція.
47. Чугуївський історико-краєзнавчий музей: 63500, м. Чугуїв, вул. Гвардівська, 10.
48. Художньо-меморіальний будинок-музей І. Ю. Репіна: 63503, м. Чугуїв, вул. Музейна (Рози Люксембург), 8.
49. Художня галерея ім. І. Ю. Репіна (експонати роботи лауреатів премії ім. І. Ю. Репіна): 63503, м. Чугуїв, Соборна площа (майдан Леніна), 2.
50. Чугуївський культурний центр «Імідж» (колишній Будинок Офіцерів): 63500, м. Чугуїв, вул. Кожедуба, 24.
51. Музей води: 63513, Чугуївський район, смт Кочеток, вул. Чугуївська, 32.

ДОДАТОК Ф

МІСТА, МУЗЕЇ, ЗАПОВІДНИКИ, ПРИРОДНІ ПАМ'ЯТКИ СЛОБОЖАНЩИНИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

1. Донецька область (північний захід).

1.1 м. Слов'янськ із 1784 року (острог Тор (Соляний) – 1645 р., фортеця – 1676 р.) долина р. Казенний Торець (притока Сіверського Дінця), Слов'янський район.

1.1.1 Солоні озера – гідрологічні природні пам'ятки загальнодержавного значення. Слов'янський курорт із 1882 року, а із 1934 р. – всесоюзний курорт.

1.1.2 Слов'янський краєзнавчий музей: 84100, вул. Банківська, 31, і дві художні галереї, одна з яких отримала ім'я місцевого уроженця П. П. Кончаловського.

1.2 м. Святогорськ – 1571 р. (с. Банний до 1941 р., Слов'яногірськ із 1964–2003 рр.).

1.2.1 Свято-Успенська Святогірська Лавра, із 09.03.2004. (перше письмове згадування з 1526 р., з 1624 р. – Успенський монастир – чоловічий): 84131, Слов'янський район, вул. Зарічна, 3.

1.2.2 Святогірський державний історико-архітектурний заповідник: 84130, Слов'янський район, вул. Зарічна, 3, корпус 20. Долина р. Сіверський Донець.

1.2.3 Пам'ятник Артему (Ф. А. Сергєєв) – пам'ятник меморіального мистецтва: єдиний у світі пам'ятник у манері кубізму, створений з бетону в манері пластів і найвища скульптура в стилі кубізму в Європі, вага понад 800 тон.

1.3 м. Бахмут – 1571 р. (Артемівськ 1925–2016 рр.) долина р. Бахмут.

1.3.1 Міський краєзнавчий музей м. Бахмут: 84501, вул. Незалежності (Радянська), 26.

1.4 смт Ямпіль – 1683 р. Страусина ферма: 84461, Лиманський район, вул. Переїзна, 52,а, Свято-Нікольська церква (1724 р.).

2 Луганська область (північ).

2.1 м. Старобільськ – 1686 р. Долина р. Айдар. З 1938 р – місто.

2.2 Старобільський історичний музей. Старобільський район: 92700, вул. Гімназійна, 53.

3 Сумська область (південний схід).

3.1 м. Білопілля – 1672 р., з 1791 р. – місто. Місце впадання в р. Вир правого притока Крига. Батьківщина педагога й письменника А. С. Макаренка: 41800, вул. Шевченка, 27.

3.1.1 Музей А. С. Макаренка: 41800, вул. Шевченка, 27.

3.1.2 Центральна районна бібліотека, музей (2 кімнати) Олександра Івановича Кандиби (О. Олесь) поета та драматурга: 41800, вул. Старопутилівська, 39.

3.2 м. Лебидин – 1654 р., долина р. Вільшанка. З 1797 р. – місто.

3.2.1 Лебединський районний краєзнавчий музей. Лебединський район: 42201, вул. Тараса Шевченка (Леніна), 37.

3.2.2 Лебединський міський художній музей ім. Б. К. Руднєва. Лебединський район: 42201, майдан Волі, 17.

3.3 42127, с. Вільшан – 1609 р., Недригайлівський район, долина р. Сула.

3.4 м. Охтирка – 1641 р., Охтирський район, долина р. Охтирка.

3.4.1 42700 Охтирський міський краєзнавчий музей, вул. Незалежності (Жовтнева), 10.

3.5 42400, смт Краснопілля – 1640 р. Краснопілляський район, на березі р. Сироватка в місці впадіння в неї р. Грязная.

3.5.1 42442, с. Великий Бобрик – 1676 р. Краснопілляський район. Вознесенська церква 1808 р.

3.5.2 42410, с. Миропілля – 1650 р. (з 1708 до 1925 р. мало статус міста). Краснопілляський район, р. Псел при впадінні в неї р. Удава.

3.6 м. Суми – 1625 р., р. Псел в місці впадання в неї р. Сумки.

3.6.1 40000, Сумський районний краєзнавчий музей, вул. Герасима Кондратьєва (Кірова), 2.

3.6.2 40000, Сумський обласний художній музей імені Н. Х. Онацького, Покровська (Червона) площа, 1.

3.6.3 40000, Сумський будинок – музей А. П. Чехова, вул. Чехова, 79.

3.7 42800, смт Велика Писарівка – 1662 р., лівий берег р. Ворскла, Великописарівський район. Центр народного кобзарського мистецтва на Слобожанщині.

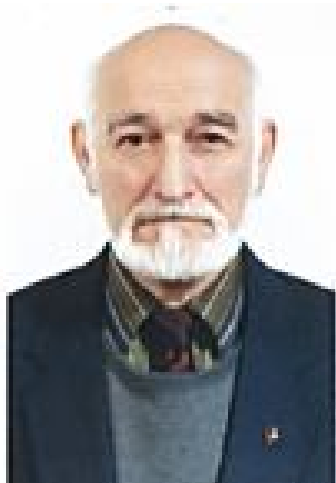
3.8 42320, смт Хотінь – кінець XIV ст. Знищений татарами у XV–XVII ст. Відновився у 1689 р., р. Олішня, Сумський район.

3.9 м. Тростянець – 1660 р., на березі р. Боромля в місці впадіння в неї р. Лоджа. З 1940 р. – місто.

3.9.1 42600, Культурний комплекс, вул. Миру, 16: пам'ятник архітектури «Круглий двір» (1749 р.). Палац Голіцина (XIX ст.) з кімнатою-музеєм П. І. Чайковського, Музей шоколаду, Гетьманський парк (XIX ст.) Тростянецький район.

4 Харківська область.

До складу Слобожанщини входила Харківська область, крім території Лозівського, Зачепилівського, Сахновщинського та Близнюківського районів, а також частини Кегичівського району.

Абрамов Валерій Володимирович
(народився 25.12.1945 р. у місті Челябінськ).

Доцент кафедри
«Туризм і готельне господарство»
Харківського національного університета
міського господарства імені О. М. Бекетова.

З 1971 р. по 1996 р. працював в Харківській обласній раді з туризму екскурсій. Спортивним туризмом займається з 1965 р., чемпіон ЦР ДСТ «Спартак» (1969 р.). Суддя першої категорії з техніки туризму і спортивного орієнтування (1979 р.), старший інструктор-методист (1988 р.), Майстер спорту СРСР з туризму (1991 р.), Почесний працівник туризму України (2000 р.), інструктор спортивного туризму міжнародного класу (2002 р.), Заслужений мандрівник Росії (2007 р.), академік Міжнародної академії дитячо-юнацького туризму і краєзнавства імені О. О. Остапца-Свешникова (2008 р.). З 1976 р. відповідальний секретар ХОФСТ, а з 1990 р. – ХОТСС. З 1997 р. по 2007 р. – голова ревізійної комісії ТСС України, з 2010 р. до 2016 р. був членом кадрової комісії НФСТУ.

Регіони походів: Слобожанщина, Крим, Карпати, Кольський півострів, Західний Кавказ, Приполярний Урал, Шапшальський хребет, Західний і Східний Саян, Гірський Алтай, півострів Таймир, хребет Хамар-Дабан, Баргузинський хребет.

Нагороджений пам'ятною медаллю ЦК ЛКСМУ, ЦК ДТСААФ УРСР, УРТЕ «Дорогами слави батьків», Почесною відзнакою (медаллю Г. С. Сковороди) Переяслав-Хмельницького ДПУ ім. Г. С. Сковороди (2012 р.), у 2014 р. присвоєне звання «Почесний професор» Переяслав-Хмельницького ДПУ ім. Г. С. Сковороди. У 2016 р. був нагороджений Почесним знаком Національної федерації спортивного туризму України «За заслуги в розвитку спортивного туризму». У 2019 р. був нагороджений знаком Національної Федерації спортивного туризму України «Ветеран спортивного туризму».

Підготовкою кадрів з туризму займається з 1971 р., пройшов шлях від лектора обласної «Школи туризму» до начальника навчальної частини Всесоюзних семінарів Інституту підвищення кваліфікації працівників туристсько-екскурсійних організацій ЦРТЕ ВЦРПС.

З 1996 р. і по теперішній час викладає в ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. Автор більше ніж 160 наукових і науково-методичних робіт і статей з проблем розвитку туризму, в т.ч. в наукових збірниках ВАК України.

Автор навчального посібника (в співавторстві з М. В. Тонкошкурор) і підручника «Історія туризму» (2005 р, 2010 р.). Автор підручника «Спортивний туризм» (2011 р.), обидва підручника з грифом МОН України.

Лауреат конкурсу на приз Міжнародної академії дитячо-юнацького туризму і краєзнавства імені О. О. Остапца-Свешникова «Золотий компас» у номінації «Підручник» (2011 р.).

Підготував курси лекцій з дисциплін «Організація туризму», «Маркетинг і реклама в туризмі», «Планування і організація туристських маршрутів», «Основи екскурсознавства», «Нормативно-правове регулювання туризму», «Спортивний туризм», «Діяльність туристської самодіяльної організації», «Організація туристських подорожей», «Екскурсологія», «Туризмологія», «Основи туризмознавства».

З 2005 р. – відповідальний редактор альманаху ХОТСС «Годы и Тропы» (Сер. «Харьковский туризм»).

Навчальне видання

АБРАМОВ Валерій Володимирович

***ДІЯЛЬНІСТЬ ТУРИСТСЬКОЇ
САМОДІЯЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ***

ПІДРУЧНИК

Відповідальний за випуск *І. М. Писаревський*

Редактор *В. І. Шалда*

Комп'ютерне верстання *І. В. Волосожарова*

Дизайн обкладинка *Т. А. Лазуренко*

Підп. до друку 28.06.2018. Формат 60 × 84/16.

Друк на ризографі. Ум.-друк. арк. 17,5.

Тираж 60 пр. Зам. № .

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.

Електронна адреса: rektorat@kname.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 5328 від 11.04.2017.